II 2629

ЛИТЕРАТУРЕН АРХИВ

II

ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ

ЧИТАЛНЯ

Институт за литература
БИБЛИОТЕКА

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

ИНСТИТУТ ЗА ЛИТЕРАТУРА

ЛИТЕРАТУРЕН АРХИВ

ЛИТЕРАТУРЕН АРХИВ

ТОМ ТРЕТИ

ЧИТАЛНЯ

ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ

ВСТЪПИТЕЛНА СТАТИЯ, ПУБЛИКАЦИЯ И КОМЕНТАР

Стоянка Михайлова в сътрудничество с Михаил Въгленов

БАН
Институт за
литература
БИБЛИОТЕКА

София · 1967

ИЗДАТЕЛСТВО НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

РЕДАКТОРИ

Проф. СТОЯН КАРОЛЕВ и СОНЯ БАЕВА

II 2629

Б 1926/67

ПРОВЕРКА 197[illegible] г.

ПРОВЕРКА 1969 г.

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ БИБЛИОТЕКА

ПРОВЕРКА 2009 - 2010

82Б

ПРЕДГОВОР

Пенчо Славейков, бележитият български поет и писател-класик, не е представен и до днес пред читателя с оставеното от него богато архивно наследство.

Чрез този първи том от литературния му архив ще може не само да се надзърне по-обстоятелно в интимния свят на поета, но и да се проследи по-добре творческото му развитие от първите стихотворни опити до познатите ни най-съвършени негови поетически и други произведения.

Публикуваните архивни материали ще спомогнат да се осветли по-пълно голямото поетическо и културно дело на Пенчо Славейков, да се проникне в потайните кътчета на творческата му лаборатория, в методите му на работа, в неговите постоянни художествени търсения, в преработките и усъвършенствуванията на произведенията му до представянето им за печат, пък и след това.

С публикуването на тези материали се цели да се даде представа за големите и разностранни културни интереси на твореца, за неговото близко духовно общуване с редица изтъкнати или по-малко известни наши и чуждестранни поети и писатели. Едни от тях са оказали известно влияние върху творчеството му, спомогнали са за неговото израстване и изявяване, на други той е упражнил влияние, допринесъл е за откриването и утвърждаването им, трети той е превеждал и популяризирал у нас.

Смятаме, че всички застъпени в този том произведения и материали — и най-малките и незначителните — могат да допринесат за по-пълното очертаване на човешкия, гражданския и творческия лик на поета, на неговия принос и място в нашата литература и култура, в обществения ни живот.

Не можем да не изтъкнем и подчертаем важното обстоятелство, че и тези материали, както и известните досега публикации на Пенчо Славейков го характеризират ярко като убеден реалист, последователен демократ, страстен хуманист и пламенен патриот.

С публикуването на тази първа част от архивните материали и документи на поета по случай стогодишнината от рождението му се слага началото на издаването на целия му архив.

АРХИВЪТ НА ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ

Архивното наследство на Пенчо Славейков е извънредно голямо. Без да се мисли, че всичко, оставено от поета, е събрано до днес, само материалите, които сега се намират в различни фондохранилища, са толкова много, че трудно могат да се издадат наведнъж. Нужно ще бъде още доста време за да се обработят и проучат добре.

За близо 25 години творчески живот Пенчо Славейков, работил нерядко по 12—14 часа на денонощие, е оставил толкова много ръкописи, че по броя на произведенията и страниците те може би надминават печатаните му работи.

Сам поетът не е искал да остави никакви следи от работата над своите произведения. В една бележка от началната вътрешна мека корица на негов наръчен екземпляр на „Епически песни“ (1896) той е написал с молив: „Аз поправям всичко — не искам да оставя документи за моето поетическо развитие, а поезия“ (БАН, арх. д-р К. Кръстев, ф. 47, арх. ед. 400). А пред проф. М. Арнаудов в 1911 г. е заявил: „Всяка година по Нова година правя ревизия: каквото не ми е влязло в работа — хайде в печката!“ (проф. М. Арнаудов, „Из живота и творчеството на Пенчо Славейков“, сп. „Съвременник“, г. I, 1921, кн. I, стр. 24). Това потвърждава и сестрината му дъщеря Светослава Славейкова, която разказваше, че е виждала неведнъж вуйчо си около Нова година, седнал до камината, да гори свои ръкописи и бележки. И може би той е имал намерение, след като се върне от Италия, където го намери преждевременно смъртта, да унищожи всичките си печатани и ненужни ръкописи. За такова негово решение говореше пак Светослава Славейкова. Според нея близките на поета били получили писмо от Италия, в което Славейков нареждал да съберат ръкописите му на едно място, да не ги показват на никого, защото, като се върнел, щял да си ги прегледа, подреди и изгори ненужното.

Какви и колко свои ръкописи е унищожил той, никой не би могъл да каже. Добре е, че в останалите негови ръкописни материали се намират не само ръкописи на отделни творби, различни планове, но и най-незначителни бележки и записки още от най-ранно време, когато е започнал да пише.

Архивът на Пенчо Славейков има история, която в много отношения напомня съдбата на други подобни архиви: едни материали са разпокъсани и отнесени на различни места, други са обсебени и продавани, трети — загубени и унищожени, а четвърти — и до днес се таят неиз-

вестно где и у кого. Но все пак по-голямата част от архива очевидно е запазена и вече прибрана в обществени фондохранилища.

Най-много сведения за този архив се черпят от направените приживе устно и от печатаните съобщения на Светослава Славейкова (1894—1959), дъщеря на рано починалата любима Пенчова сестра Пенка.[1] Според събраните от нея и от другите източници сведения ето каква е предългата история на архива:

Къщата на бащата на поета Петко Р. Славейков се намирала на днешния площад „Славейков" (тогава „Кафене баши") зад сегашния дом № 10, на северната страна на площада, в дъното на голяма градина. Тя била едноетажна, паянтова, бивша турска къща с джамлък отпред. Стаите били големи, с ниски тавани, с миндери за спане, маси и етажерки с книги. Навред имало и сандъци с книги. Стаята на Пенчо Славейков била вляво от джамлъка. До стената в ъгъла се намирал одърът-легло, а пред прозорците — малка писалищна маса, отрупана с ръкописи, над която поетът прекарвал цели нощи в работа на свещ. В другия ъгъл имало скринче, в което държал ръкописите си, а на етажерката до зиданата печка — книги, които да са му под ръка. Останалите му книги били прибрани в сандъци и в няколко шкафа в новата къща, която брат му Иван си построил в предната част на същия двор.[2]

След 1903 г., когато започва дружбата на Пенчо Славейков с Мара Белчева, в нейната къща на ул. Белчев (сега Гаврил Генов № 12) му била предоставена стая за работа. Тук в един шкаф той също е имал книги и ръкописи.

На тези две места главно са се намирали неговите ръкописи и книги до заминаването му в Италия през 1911 г., ако не се считат малкото лични книги и материали в работния му кабинет в Народната библиотека и онова, което временно е бил поверил на близки приятели.

Още преди смъртта на Пенчо Славейков някои от ръкописите и книгите му, съхранявани в двете къщи на площад „Славейков", са били изнесени. По това време д-р К. Кръстев и други приятели и почитатели на поета решили да направят юбилейно честуване на неговата 25-годишна писателска дейност. За тази цел д-р Кръстев писал на Славейков в чужбина да му позволи да използува някои от ръкописите му. Получил писмено разрешение, той взел от Рачо Славейков неизвестно колко и кои ръкописи.

При смъртта на Пенчо Славейков в Комо Брунате на Лаго ди Комо (28 май 1912 г. по стар стил) архивът му се е намирал в бащината му къща, в дома на брат му Иван, в апартамента на Мара Белчева, у д-р К. Кръстев, а също и в едно чекмедже в работния му кабинет в Народната библиотека.

След смъртта му д-р К. Кръстев, Боян Пенев и други близки приятели и почитатели на Славейков създават комитет, който освен грижата за овековечаване на паметта му е имал за задача и да прибере и запази целия му архив. Още през август 1912 г. д-р К. Кръстев пише писмо на

[1] Малко преди смъртта си Св. Славейкова разказа подробно всичко, което знаеше за архива на вуйчо си, на завеждащия днес музея „П. и П. Славейкови" Стоянка Михайлова. Нейните спомени са залегнали в настоящата статия.

[2] Вж. Св. Славейкова, Пенчо Славейков, 1955, стр. 40—41; вж. и К. Христов, Затрупана София, 1943, стр. 140.

Мара Белчева в Италия, с което ѝ съобщава, че възнамеряват да създадат такъв комитет. (Писмото се съхранява в Централния държавен исторически архив, Архив на Мара Белчева, ф. 124, оп. I, арх. ед. 98.)

Председател на комитета станал д-р К. Кръстев. От друг документ, съхраняван в музей „П. и П. Славейкови", се вижда, че в него е членувал и Йосиф Фаденхехт. Като членове и близки сътрудници са проявили дейност от страна на близките на поета Рачо Славейков, а от приятелите — Боян Пенев, Спиро Казанджиев, Асен Златаров и др. Този комитет е издал оставената в ръкопис „Книга на песните" (1917) и „Епически песни" през същата година, съобразявайки се с ръкописните поправки, които поетът е нанесъл сам в изданието от 1907 г.

След смъртта на д-р К. Кръстев (1919) този комитет прекратил дейността си. През 1920 г. той бил възобновен и допълнен с нови хора и поел сериозно грижата за запазване на архива на поета.

В музея „П. и П. Славейкови" се пази следният устав на възобновения комитет „Пенчо Славейков" :

УСТАВ
НА
КОМИТЕТА „ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ"

1. На 16 март 1920 г. се възобнови в София Комитетът „Пенчо Славейков".

2. Целта на Комитета е:

а) да се грижи за издаването и разпродажбата на Славейковите съчинения;

б) да образува Архив „Пенчо Славейков", дето да бъдат събрани: всички съчинения на поета, а също и техните преводи на чужди езици; цялата българска и чужда литература върху Славейкова; неговата библиотека, всички негови ръкописи, писма, фотографии и изобщо всичко онова, което е от значение за изучаването на неговия живот, неговата личност и творчество;

в) да образува фонд за издигане паметник на поета.

3. Материални средства Комитетът добива: а) от разпродажбата на издадените съчинения; б) от частни пожертвувания.

4. Всички съчинения на Славейкова — оригинални и преводни — по решението на неговите наследници остават на Комитета. Никой освен Комитета няма право да издава тия съчинения. Върху всяко излязло съчинение трябва да бъде отбелязано, че е издание на Комитета.

5. Архивът се помещава в отделна стая. Той е собственост на Комитета. Достъпен е, с разрешение на Комитета, само за лица, които изучават живота и произведенията на Славейков. Всичко се използува в самия Архив — нищо не се изнася навън.

6. Комитетът е седмочленен. Из своята среда той избира председател, секретар и касиер.

Председателят свиква събрания и определя дневния им ред.

Секретарят води протоколите и другите книжа.

Касиерът — сметките на Комитета.

Когато отсъствува Председателят, замества го секретарят.

7. Приходът от разпродажбата на съчиненията, а също и частните пожертвования се внасят в Българската народна банка за сметка на Комитета. Суми се изтеглят срещу подписите на председателя и касиера.

8. Комитетът има свой печат с подпис „Комитет Пенчо Славейков". С този печат си служи и Архивът.

9. В края на всяка година Комитетът дава отчет за делата си и за приходите и разходите си.

Отдолу е поставен печатът: елипсовиден печат, на който в горната страна дъговидно е написано „Комитет Пенчо Славейков", в долната — с едри букви „С О Ф И Я", а в средата в малка елипса с едри цифри — 1 9 2 0.

Председател на този комитет е бил Боян Пенев, а след смъртта му (1927) — д-р Йосиф Фаденхехт. Други членове освен тях са били Екатерина Каравелова, Рачо Славейков, Д-р Никола Михов, Николай Лилиев и Владимир Василев.

От устава се вижда, че комитетът е поел грижата за запазване на Славейковия архив.

Боян Пенев е оставил и един „Опис на архивата на Пенчо Славейков" с дата: София, 20. II. 1920 (съхраняван в музей „Славейкови"), на който се е подписал и в който саморъчно на пет страници е изброил запазените материали в 10 папки.

Изброените в този опис материали се намират днес в музей „Славейкови", Българската академия на науките и Държавната библиотека „Кирил и Методий". Но освен тях има и други ръкописи, които не фигурират в описа на Боян Пенев.

С протокол от 2 април 1928 г., съхраняван в музей „Славейкови", II_3, комитетът е прекратил дейността си, като правата му били прехвърлени на наследниците на Пенчо Славейков.

От други документи, запазени пак там, се вижда, че комитетът е отпускал пари за направа на шкаф, в който да се постави архивът на Пенчо Славейков и на баща му. Този шкаф по-късно е бил поставен в семинара по Славянска филология в Софийския университет. В протоколите и другите документи, останали от комитета, няма данни за архива и за мястото, където е бил запазен.

Като проследяваме пътя на странствуване на архивните материали от Славейков, нека видим предисторията им до тяхното предаване на Боян Пенев и по-нататъшната им съдба.

До 1920 г. Архивът е останал на същите места, гдето се е намирал след смъртта на Пенчо Славейков. Какво е станало по-сетне с него, научаваме от следните бележки на Светослава Славейкова:

„Когато в 1920 година аз се завърнах от чужбина, архивите на П. Р. Славейков и на Пенчо Славейков бяха още там. По това време Боян Пенев работеше върху двамата Славейковци и смяташе да пише големи трудове за тях. Аз му предадох всичките архивни материали, до последния лист, за да ги използува за своите изследвания и да бъдат на по-сигурно място, тъй като къщата на дядо Славейков беше продадена, аз често отсъствувах от България, а семейството ми се местеше от къща на къща.

В процеса на работата Боян Пенев е смесил Славейковите материали със своите и в такова положение са били те при неочакваната му смърт.

Когато по-късно се уреди музеят на Петко и Пенчо Славейкови, с големи усилия аз успях да прибера от Университета Славейковия архив. Все пак значителна част от архивните материали, останали между книжата на Боян Пенев, мина в БАН" (Литературен архив на П. Р. Славейков, БАН, 1959, стр. 12).

Боян Пенев държал архива на Пенчо Славейков в кабинета си в университета на ул. Московска. Там е била и библиотеката на Пенчо Славейков. Георги Константинов в „Съвест на народа", 1963, стр. 258 пише, че като студент е виждал библиотеката на Пенчо Славейков в кабинета на Боян Пенев.

Но когато Б. Пенев е работел, той е отнасял материали и в дома си.

След смъртта на Б. Пенев част от архива на Пенчо Славейков е останала в дома му, а друга част — в университета. Борис Йоцов, тогава асистент на Боян Пенев, по-късно професор в Софийския университет, който също е работил и е писал върху Пенчо Славейков, е използувал архивни материали и книги на Славейков, които е държал у себе си. По време на бомбардировките той е евакуирал материалите си във Враца. За тях след неговата смърт няма никакви известия и те изглежда са загубени завинаги.[1]

След 9 септември 1944 г. запазените материали преминават в няколко фондохранилища, където ги намираме и днес.

I

В Централен държавен исторически архив в София (съкратено ЦДИА) има много материали от Пенчо Славейков във фонд „Мара Белчева", някои предадени от Софийския градски и окръжен държавен архив (съкратено СГОДА),[2] създаден още в 1928 г., но комплектуван в 1942 г.

1. Фонд № 177, получен на части от Министерството на народната просвета през 1953, 1954, 1955 и 1963 г.

В тоя фонд (№ 177), оп. 1, арх. ед. 330 — папка с документи за уволнението на Пенчо Славейков от директорското място в Народната библиотека и назначението му в МНП, негови молби и изложения.

2. Фонд № 124 — Мара Белчева, получен от СГОДА на 31 януари 1953 г., а той го е получил от снахата на Мара Белчева — Димка Ангелова:

а) Ф. 124, оп. 1, арх. ед. 13 — стихотворения от Мара Белчева, написани с виолетово мастило и саморъчни поправки в тях, направени с молив от Пенчо Славейков.

б) Ф. 124, оп. 1, арх. ед. 65 — интимни писма и илюстровани картички от Пенчо Славейков до Мара Белчева (от 1904 до 1908 г.).

в) Ф. 124, оп. 1, арх. ед. 66 — Илюстровани картички до Мара Белчева, изпратени от Пенчо Славейков от Русия през 1909 г.

---

[1] Вж. Ангел Тодоров, пак там, стр. 22.

[2] Не ни бе възможно да установим всички дати, на които са постъпили материалите в СГОДА.

г) Ф. 124, оп. 1, арх. ед. 67 — илюстровани картички от Пенчо Славейков до Мара Белчева, която пребивава в Швейцария (1911).

3. Фонд № 10 — П. Яворов, приет на части — едната от СГОДА, а другата от Д-р Н. Найденов на 18. XI. 1960 г.

Ф. 10, оп. 1, арх. ед. 12 — две илюстровани картички от Пенчо Славейков до Яворов, едната от Харков (1909), а другата от Цариград (1911).

4. Фонд 131 — Кирил Христов, приет на части, едната част документални материали — от СГОДА на 31. I. 1953 г., предадени от жената на К. Христов Ноеми Христова през 1949 г., а другата предадени пак от нея на 7. XII. 1956 г.:

а) Ф. 131, оп. 1, арх. ед. 602 — картичка-писмо от Пенчо Славейков до Кирил Христов и на един лист — пародия в стихове със закачлив хумор от Пенчо Славейков и с негови рисунки отстрани на стиховете.

б) Ф. 131, оп. 1, арх. ед. 603 — писмо на Пенчо Славейков (от Германия) до Кирил Христов (в Италия).

в) Ф. 131, оп. 1, арх. ед. 604 — пощенска картичка от П. Славейков до К. Христов.

Фонд № 137 — Петър Габе, приет на 29. I. 1953 г. от СГОДА:

Ф. 137, оп. 1, арх. ед. 456 — пощенска картичка от П. Славейков до Петър Габе в Балчик.

II

В Държавната библиотека „Кирил и Методий“ — Български исторически архив (съкратено ДБКМ—БИА) — се съхраняват доста много материали, предадени на библиотеката от Мара Белчева в 1930 г.

Там се намират:

1. Тетрадка с мисли и бележки, писани по разни поводи на български и на чужди езици (IIB2405).

2. Тетрадка, върху етикета на която на немски е отпечатано: Diarium für, а Славейков е написал: „Ритми и думи“. Тя съдържа речник на рими (IIB2406).

3. Тефтерче с различни бележки, записани библиографски данни за книги и др. (IIB2404).

4. Част от друго тефтерче без корици с бележки из личния живот на поета, при пътуване, адреси и др. (IIB2407).

5. В една папка се съхраняват над сто отделни карирани листа с ръкописи на стихотворения от Пенчо Славейков, а и отделно три свитъка—дълги листове с негови стихотворения от „На острова на блажените“, написани на пишеща машина (IIB2407).

6. Ръкопис на „Кървава песен“, препис на Мара Белчева с поправки от Пенчо Славейков. На него е означено, че е предпоследна редакция и че по него е написан на машина (IIB2403).

7. Писма от Пенчо Славейков до Мара Белчева от 1904—1905 г. и илюстровани картички до нея, които Славейков й е изпращал от Русия през 1909 г. (IIB2373) и други отделни материали.

III

В Архива на Българската академия на науките (съкратено АБАН) няма материали, пряко попаднали от наследници на Пенчо Славейков. Негови ръкописи от най-различен характер са постъпили с архивни материали от Боян Пенев и д-р Кръстю Кръстев. Материалите в архива на Боян Пенев са предадени през 1952 г. в академията от Дора Габе и брат му Никола Пенев, а останалите от д-р К. Кръстев — от Р. Кръстева през 1952 и 1953 г. и друга част — от дъщерята на д-р К. Кръстев — Офелия Кръстева — през 1959 г.

Но все пак е отделен фонд на името на Пенчо Славейков (ф. 114), в който по-голямата част са материали, запазени от Боян Пенев, а други — от К. Кръстев.

Други ръкописи се съдържат във фонда на д-р Кръстев (ф. № 47).

Сред тия материали една част са коректури върху отпечатани на листове Славейкови произведения или свитъци от листове с написани на машина негови творби. Върху тях са правени допълнения и поправки: едни от Пенчо Славейков, а други при повторни издания на негови книги — от Кръстев или Б. Пенев. Понеже всички материали не са още обработени напълно, за оня, който не познава добре почерка на тримата и хронологията на различните издания, не е много лесно да се ориентира за автографите по тях.

В АБАН се съхраняват следните материали:

1. Фонд № 114 — Пенчо Славейков:

а) папка 1 — „Кървава песен“ — ръкопис от П. Славейков, коректури, печатани листове с поправки пак от Славейков; „Кървава песен“ — рими.

б) папка 4 — „На острова на блажените“ — стихотворения от П. Славейков (машинопис).

в) папка 5 — „На острова на блажените“ — ръкописи и машинопис от П. Славейков.

г) папка 6 — „Епически песни“ — печатно издание от 1902 г. без корици с някои поправки с молив от П. Славейков, особено в поемата „Фрина“.

д) папка 7 — Тетрадка без корици — ръкописна сбирка стихове „Балкански сонети“ (1890).

е) папка 8 — свитъци (машинопис) — стихотворения от Пенчо Славейков с поправки от него, направени с молив.

ж) писма от П. Славейков и до него и бележки от него.

Различни документи на Пенчо Славейков, силно повредени.[1]

2. В архива на д-р Кръстев — фонд 47 — се съхраняват издания на Славейкови произведения с бележки от д-р Кръстев, правени по предишни поправени Славейкови издания и готвени за преиздаване.

Освен тях във фонда със същия номер 47, арх. ед. 400, се съхранява един том (подвързан) от „Епически песни“ (1896) със залепен допълнително на вътрешната страна на началната корица портрет на Пенчо

[1] Похабените документи на Пенчо Славейков (служебни документи) са били в архива на Иван Шишманов. Лидия Шишманова, жена на Ив. Шишманов, ги е дала в Софийския университет. Те били поставени на тавана в университета, където е капало от покрива и поради това са били повредени. След време ги е прибрал акад. Михаил Арнаудов, който ги е предал в АБАН.

Славейков и под него саморъчния му подпис с молив. В тоя екземпляр Славейков е направил лично много поправки и допълнения в печатаните стихотворения.

В друга папка, арх. ед. 403, заедно подвързани луксозно, се съхраняват изданието на „Епически песни“ (1902) и пролог и първите три песни от „Кървава песен“. В него на едно листче Славейков е написал съдържанието на „Епически песни“, което в това издание не е печатано в края на книгата.

IV

Най-голяма част архивни материали от Пенчо Славейков се съхраняват в музей „Петко и Пенчо Славейкови“ (София).

Тия материали са постъпили в музея по следния път:

В 1948 г. излиза указ за създаване на музея и тогава въз основа на него Светослава Славейкова прави постъпки в Ректората на университета да се предостави на музея архивът на бащата и сина Славейкови. Но поради липса на помещение, сгодно за съхраняване на материалите в нейния апартамент на ул. Раковски 138 (подарен от Светослава Славейкова, за да бъде превърнат на музей) те били предадени от университета на Софийския градски и окръжен държавен архив.

В 1951 г., когато се открива музеят, на който за завеждащ е назначена Светослава Славейкова, СГОДА предава на музея всички материали от архива на Петко Славейков, пазени в университета. По-голяма част от архива на Пенчо Славейков също бива предадена на музея, а друга част от материалите остава в градския архив и по-късно преминава в ЦДИА (вж. описанието им по-горе).

Освен тях в музея са постъпили допълнително и други. Една част от тях е предала на Светослава Славейкова писателката Дора Габе от запазения в дома ѝ архив на Боян Пенев, а Светослава Славейкова ги е задържала като наследница. Самата тя е имала и свой частен архив с подобни материали. Всички те постъпват в музея след смъртта ѝ (1959). А след тая дата музеят постоянно се обогатява с нови документи и материали.

Сега в музей „Петко и Пенчо Славейкови“ се съхраняват следните материали от Пенчо Славейков (не означаваме сигнатурата на тетрадките или папките, в които се намират материалите, понеже почти всички са описани в тоя том; не предаваме подробно и съдържанието им, понеже и това е сторено по-нататък):

1 тетрадка — „Момини сълзи“ и други стихотворения.
3 тетрадки — стихотворения за „Епически песни“ и др.
1 тетрадка — най-голямата, с различни оригинални и преводни стихотворения, бележки и други материали.
1 тетрадка — преводни стихотворения и по-малка част оригинални.
1 тетрадка — „Passi Flora“ — различни стихотворения и автобиографични материали.
1 тетрадка — стихотворения, Лайпциг, 1895 г.
1 тетрадка — „Бели стихове“ (1891—1892).
1 тетрадка — „Бели стихове“ (1900).

1 тетрадка — „Рила“ (очерк).
2 тетрадки — „Бележки“, едната от 1891 г.
1 тетрадка — „Бележки“, Лайпциг, 1892—1896.
1 тетрадка — бележки и цитати от поезията на Хайне и Гьоте на немски и руски език.
2 тетрадки — „Предварителни бележки върху поезията на Хайне“.
1 тетрадка — Бележки и цитати на немски език от Хайне.
1 тетрадка (подшити като тетрадка листове) — „Влиянието на Хайне в руската литература“.
1 тетрадка — биография на Хайне.
1 тетрадка — „Поезията на Хайне“.
1 тетрадка — „Немски поети“.
1 тетрадка — „Антология на българската литература“.
1 тетрадка — бележки за очерци.
1 тетрадка — бележки и цитати от четени книги.
1 тетрадка — бележки към съчиненията на Ал. Константинов.
1 тетрадка — „Годива“ от Тенисон (превод).
1 тетрадка — „Дора“ от Тенисон (превод).
1 тетрадка — „Еванжелина“ от Хенри Лонгфело (превод).
1 тетрадка — „Въстаник“ (поема).
1 тетрадка — „Коняр Вълко“.
1 тетрадка — „Коледари“.
1 тетрадка — „Моят дневник“.
1 тетрадка — „Възпоменанията ми“.
2 бележника — стихотворения за „Момини сълзи“.
3 бележника (тефтерчета) — различни бележки.

Ръкописи на отделни листове:
1. Увод към фейлетоните на Ал. Константинов.
2. „Дора“ (идилия) от Алфред Тенисон.
3. „Коняр“ (Лайпциг, 1893).
4. „Коледари“.
5. Свитък дълги листове като коректурните — „Бели стихове“.
6. Ръкописи на отделни листове — стихотворения за книгата „Блянове“.
7. Ръкописи на отделни големи листове на стихотворения от приготвена за печат книга „Сън за щастие“.
8. Машинопис на „Книга на песните“ с поправки от Пенчо Славейков. По тоя оригинал книгата е печатана в 1917 г. Предаден е в музея от издателя Александър Паскалев в 1956 г.
9. Коректури на стихотворения — „Преди мълчанието“ (1900).

От „Кървава песен“ са запазени 9 броя ръкописи в тетрадки или свитъци листове с различен брой от 4—5, 10 до 60 листа, писани в периода от 1895 до 1911 г., а освен тях — 2 броя машинопис (единият написан от Рада д-р Кръстева с поправки от Пенчо Славейков) и 1 брой коректури.

Листове с машинопис има и в тетрадката с преводи от немски поети.

Освен тия материали има и други отделни, пръснати в различни тетрадки на братята или на бащата на Пенчо Славейков, а и на отделни по-големи или по-малки листове.

Малко се знае, че Славейков е имал дарба да рисува. За нея в спомен, съхраняван в ръкопис в МППС, № 67, Андрей Протич пише следното:

„Пенчо рисуваше добре. Една вечер, в стаята му в Лайпциг, аз четях из книгите на библиотеката му. В това време, Пенчо нарисува по памет маската на Бетовен отстрана на стихотворението си Fis dur".

Няколко скици из запазените в архива му тетрадки с ръкописи, винетки или украси на заглавия и букви в някои от ръкописните му сбирки свидетелстват за тая неразвита от Славейков заложба.

В музей „Петко и Пенчо Славейкови" се съхранява и сбирка от портрети на Пенчо Славейков, Мара Белчева и на други лица от семейството му, на близки, познати и други, които са свързани с поета и допринасят да се осветлят отделни моменти от живота му.

Там се съхраняват и 64 броя (а само един брой в ДБКМ-БИА) тушови рисунки с перо (сецесион) от художниците Никола Петров и Хараламли Тачев, предназначени за илюстрации на „Сън за щастие", но Славейков не ги е одобрил и не ги е използувал.

Писма от Пенчо Славейков и до него допълват колекцията от материали за архива на поета в музея.

В музея се съхраняват и издания на Славейкови книги, специално правени за него и подвързани луксозно (някои с еленова кожа). Освен тях пак там се намират негови наръчни екземпляри от книгите му с бележки и поправки в тях, направени от него.

В запазени годишнини или отделни книги от списания: „Мисъл", „Денница", „Българска сбирка" също има ръкописно направени поправки върху печатани негови произведения. Те също допринасят да се види постоянната му грижа за неговите литературни рожби. И трябва да се съжалява, че от всички годишнини на „Мисъл" в библиотеката на Славейков са запазени само няколко от книжките с такива поправки и допълнения.

В музей „Петко и Пенчо Славейкови" е запазена част от библиотеката на Пенчо Славейков. Приживе той е притежавал богата библиотечна сбирка с около 6000 тома. Но поради материални затруднения преди смъртта си той се е съгласил да се продадат някои от книгите му. Под негова диктовка Мара Белчева в писмо до д-р Кръстев от март 1912 г. (запазено в АБАН в архива на д-р Кръстев) пише да се продадат някои от книгите на поета и парите да им се изпратят в Италия. Писма със същата молба са били изпратени и на Боян Пенев и на Пенчовия брат Рачо Славейков.

Но за Пенчо Славейков е било много тежко да се раздели с книгите си, които е купувал, като е отделял пари от залъка си, събирал ги е и ги е чел с голямо усърдие и любов. И в картичка от 11 май 1912 г. пак до д-р Кръстев Мара Белчева между другото пише:

„Другите книги не му се дават — свързани биле с дните му. Само преглъща, мижи и нищо не казва." (Писмото се съхранява в АБАН в архива на д-р Кръстев.)

След смъртта на Пенчо Славейков по-голямата част от библиотеката остава в дома му на пл. „Славейков", а негови книги има и в дома на Мара Белчева. По-късно, както вече писахме, една част от тях Боян Пенев е пазел в кабинета си в славянския семинар на ул. Московска.

За да не се пръснат книгите на П. Славейков, през 1932 г. Мара Белчева предлага с писмо до ректора на Софийския университет те да бъдат прибрани в университета. Предложението ѝ било прието и книгите, заедно с пренесените от старото помещение на ул. Московска, дълго време се съхраняват в новата университетска сграда на бул. Руски в една от стаите на семинара по Славянска филология. През 1951 г. те са били предадени на музея „П. и П. Славейкови", но всички книги от Славейковата библиотека не са се намирали в университета.

Когато се създава музей „Петко и Пенчо Славейкови", постепенно в него са били прибрани 2040 тома книги — около една трета от онния, които Славейков е притежавал. Те са постъпили по следните пътища:

1189 книги са получени от университета, гдето са били пазени дълги години. Освен тях книги са били предадени на музея от следните лица:

304 книги — от дома на Мара Белчева, предадени от снаха ѝ Димка Ангелова, която след смъртта на М. Белчева ги е пазила на тавана в своята къща.

80 книги (руски и немски) е предал акад. Никола Михов, у когото те се намирали.

60 книги (български, руски и др.) — от наследниците на издателя Чипев.

30 книги (немски) — от братовата дъщеря на Пенчо Славейков — Пена Славейкова.

17 книги — от наследниците на д-р Кръстев.

Запазени са в музея и 360 книги, които Пенчо Славейков е наследил от баща си Петко Р. Славейков, поставил им е своя „Ex libris", чел ги е и ги е използувал.

Книгите са на различни езици и с най-различна тематика. Най-голям брой са немските и на немски език, български (неголям брой), руски, на френски, италиански, английски, полски, сърбохърватски език и Славейкови произведения, преведени на шведски език.

Когато се изучава Пенчо Славейков като личност и творец, от голямо значение е да се знае не само какво е чел, но и как е чел. А в повечето от книгите си той е правил подчертавания и е оставил много бележки и приписки на места, които са спирали вниманието му.

Книги, архивни материали и документи на и за Пенчо Славейков сигурно има и у други частни лица, които досега от незнание, небрежност или заинтересованост не са ги обявили, не са известили съдържанието им.

Картички, писма и други материали за поета освен в София, естествено има и в провинцията — в обществени архиви и частни лица, в архиви и музеи на други писатели и общественици. Важна грижа е всички тези материали да бъдат открити, описани и публикувани.

Писма и други материали може да се намерят и в чужбина: в Германия, Съветския съюз, Югославия, Полша, може би и в други страни, в които П. Славейков е бил — у лица, с които е имал преписка и връзки.

* * *

Поради това, че архивът на Пенчо Славейков е много разкъсан и пръснат на разни места, работата с него е много затруднена. Тя се усложнява не само защото от едно произведение има няколко ръкописа-редак-

ции или варианта, но главно поради това, че те се намират в различни фондохранилища. Както ще се види и от тоя том, не са редки случаите, когато едно стихотворение се намира на едно място, друг ръкопис от него или бележки за него — на друго, машинопис или коректурни листове пак от същото произведение — на трето.

При такова пръскане на архива изследвачът не само се затруднява, когато иска да добие цялостна представа за архивното наследство на Славейков, но рискува понякога да изпусне от очи някои ръкописи и трябва да губи много време, да употреби големи усилия, за да ги събере за съпоставки и коментар.

Налага се архивните материали от тоя тъй ценен и богат архив да бъдат събрани на едно място, гдето да могат да се използуват за подълго време, а не само в някои часове от деня, и да бъдат леснодостъпни за работа.

Освен това в някои от фондохранилищата има още недообработени и не напълно подредени материали, а това е още една спънка при работа с тях.

С постоянна грижа за своето творчество и строго взискателен по отношение на него, Пенчо Славейков е съзнавал, че не всичко, което е написал и печатал, би трябвало да се издава повторно и да се събира изцяло. Той е бил недоволен от много свои стихотворения, от други се отрича не един път, дори и в края на живота си.

В спомен за него Ал. Паскалев пише:

„Не само в чуждите творби Пенчо се възхищаваше само от найценното. Същото бе и що се касае до собствени негови творения. Според него всеки творец остава в съзнанието на съвременниците си и на грядущите поколения и да им въздействува само с част от това, което е създал, не с цялото си творчество. Обикновено тия произведения, дето творческият гений се е издигнал до шеметни висоти, не са много, те са едно, две, три, не повече. И до днес помня как в една приятелска беседа на тая тема — бе в Народната библиотека — между нас тримата (Пенчо, Боян Пенев и аз), той се обърна към двамата ни и със свойствената си картинност отсече: „Пълно събрание съчиненията на един писател е гробница за него. Там бисерите са затрупани сред купищата непотребна смет“ и веднага полусериозно полушеговито ни се закани:

— Ще стана от гроба и ще ви подгоня с патерицата си, ако след смъртта ми се осмелите да издадете пълно събрание на съчиненията ми!...“ (Ал. Паскалев, Пенчо Славейков за ценното и трайното в литературата, сп. „Страници за всички“, г. II, 1932, кн. 16, стр. 92—93).

Но архивите на писателите у нас сега се обнародват с по-други цели...

Като публикуваме архивните материали, оставени от Пенчо Славейков, ние не търсим в тях непременно голяма идейна и художествена стойност. Искаме да предоставим на изследователя всичко, което ще допринесе за осветляване живота, творчеството и развитието на поета. Естествено ние поместваме най-напред ония негови ръкописи, които допринасят за допълване данните в неговата биография — автобиографичните материали.

Като се следва редът, в който П. Славейков е печатал творбите си, първо място е отредено на стихосбирката му „Момини сълзи“, излязла през 1888 г. Над нея той е работил доста време, оставил е много ръко-

писи, а и след излизането ѝ продължава да поставя това заглавие над няколко цикъла стихотворения.

Следват стихотворенията от „Епически песни“, втората му стихосбирка, излязла през 1896 г., и от сбирката „Блянове“ (1898), а след тях стиховете от „Сън за щастие“, излязла през 1907 г., но приготвена за печат още в 1903 г.

Така че със съвсем малки изключения, подбраните тук стихотворения са по ръкописите на автора от 1883 до 1903 г. Те са представени според първоначалния замисъл на автора им — както той ги е отнесъл към една или друга сбирка. А както се вижда и от печатаните тук планове и проекти за съдържание на отделни сбирки, той неведнъж е замислял да прегрупира или отдели някои творби в нови сбирки, заедно със замислени други стихове.

За да се запази целостта и подредбата на стихотворенията според тяхното обособяване в някои от оставените тетрадки с ръкописи, предпочетено е те да се дадат така, както са написани първоначално, като в коментара се посочва къде по-късно са намерили място в печатани издания или какви указания е оставил сам авторът за евентуалното им вместване в една или друга стихотворна сбирка. А той е държал твърде много за тематичната и идейна цялост и издържаност на книгите си.

Някои от непубликуваните му стихотворения, които тук поместваме, сме отнесли към една или друга сбирка в зависимост от техния характер. Всички ония пък, за които не би могло да се каже по-определено към коя стихосбирка би ги отнесъл сам авторът, са събрани отделно в дял II, 4 на този том.

Поместваме и няколко народни песни, записани и малко обработвани от поета.

В друг дял публикуваме за първи път бележки, мисли и сентенции, оригинални Славейкови или извадки от други автори, записани на български или чужд език. Те са представени в този ред, в който се намират в ръкописните му сбирки, тетрадки, тефтерчета или на отделни листове.

Тук влизат и доста бележки предимно с литературен характер, които Славейков е предвиждал да използува в статии и очерци.

Неголям брой фотокопия от портрети, малко известни или непубликувани, факсимилета от страници на книги или ръкописни сбирки, допълват архивните материали. Този том обхваща само една част от материалите, оставени от Пенчо Славейков. Останалата по-голяма част от тях ще бъде издадена в още два-три тома.

Занапред предстои да се публикуват ръкописите на големите му поеми: Коледари, Ралица, Бойко, Въстаник, Коняр, Чумави, Фрина, Успокоений, Сърце на сърцата, Микел Анджело, Cis mol и др. Съзнателно не ги поместихме в този том, понеже от тях се намират много необнародвани варианти, поправки и преправки, които налагат по-обстойно изследване. Трябва да се издадат и многото материали от антологията „На острова на блажените“, както и другите различни стихотворения, оригинални и преводни, след съответното им жанрово групиране.

Поемата „Кървава песен“, от която има най-много ръкописи, много от които не са използувани в различните ѝ издания, заслужава едно специално издание с обширен коментар. Такова специално издание ще позволи да се проследят и осветляват редицата промени, които Славейков е

правил не само за художественото подобрение на творбата си, но и за изостряне и изтъкване на идейните концепции, заложени в нея.

В други томове може да влязат пътеписите и останалите прозаични произведения, драматични опити, статии, речници на рими, библиографски списък на книги, които той е възнамерявал да си купи или да чете, опис на книгите в неговата библиотека със съответните бележки по тях, неиздадените писма от него и до него и пр.

В този том са предпочетени предимно произведения, които се печатят за първи път, а също така и по-характерните редакции и варианти на негови печатани творби. Много от тях, макар и да са публикувани в списания или книги, след това са изоставени от автора или пък той ги е зачертал в печатните си издания.

Поместваме и някои недовършени произведения, които в отделни случаи са само малки части — няколко стиха или изречения, доколкото и те говорят за тематичното насочване и идейно-художествените стремления на поета.

В коментара към произведения, които са печатани, са посочени само разликите в сравнение с първите им публикации. За някои произведения са посочени и поправките, нанесени от автора в лични екземпляри на книги или броеве на списания, където ги е печатал. Такива поправки той е взел под внимание, когато е печатал като II издание „Епически песни“ в 1907 г. — подбор от „Епически песни“ (1896) и „Блянове“ (1898).

Когато във вариантите на едно и също произведение има много големи разлики, печатаме всички варианти, а понякога за сравнение с тях и печатаното за пръв път произведение.

Пенчо Славейков е имал практика да зачертава с отвесна, наклонена или лъкатушна черта отгоре до долу произведения, които е печатал или преписал на чисто в друга ръкописна сбирка, макар че някои така зачертани произведения не са печатани или не се намират в запазените други ръкописни сбирки. Тия зачертавания не съобщаваме навсякъде, защото не са запазени всички тетрадки.

Ако в един ръкопис няма никакви промени в сравнение с друг ръкопис на същото произведение, използува се само единият, а за другите, еднакви с него, само се посочва къде се намират.

Колкото и голям труд да създава, предпочетен е тоя метод на работа — да се предадат и коментират на едно място всички ръкописи от едно произведение: черновки, поправени ръкописи, по-чисто преписани или преписани в завършен вид и готови за печатане, някои написани на машина, както и откъси от произведения, варианти на цялото или на някои части от него.

Характерно за Пенчо Славейков е и това, че на много места към стихотворенията си той е отбелязал по познатия начин за редуване на ударени и неударени срички предвиждана метрика за стиховете му. Някои от тия метрични схеми сме поместили.

Понякога пък, както ще се види на места в тоя том, той в скоби подсказва чрез името на чужд поет или чрез заглавието на негово стихотворение, че неговите стихове ще имат размер като тоя на следващия образец.

Малко са произведенията, преписани на чисто или пък писани по-ясно и четливо. Повечето от ръкописите трудно се разчитат. Пенчо Славейков

е писал със затруднение, бързо, най-често неспокойно и очевидно поради това най-често и нечетливо. Освен това той е правил редица поправки, допълнения и зачерквания. Отделни думи или стихове е добавял над реда или отстрана, чрез номерация или с различни знаци посочвал къде следва да се вместят добавените думи, стихове, строфи или цели пасажи. По тези знаци е доста трудно да се „сглоби“ и подреди стихово или синтактично едно произведение или част от него.

В много ръкописи произведенията не са завършени, в други има само част от тях, писана на една страница, а друга част — през няколко страници на една и съща тетрадка или пък отделни части на едно и също произведение се намират в две различни тетрадки.

Всичко това, а и някои други особености на ръкописите затрудняват много работата с архива на Пенчо Славейков и при най-малко невнимание и недоглеждане са неизбежни пропуски и грешки, които сме се старали да не допуснем, но които не са изключени.

* * *

Материалите се печатат на съвременен правопис. Но както е известно, Пенчо Славейков е имал свои разбирания за правописа и приживе ги е налагал при печатане на произведенията си. Те могат да се сумират в три главни точки:

1. В корена на думи и в началото им не се пише *ж*, а *з*.
2. В 1 л. ед. ч. и 3 л. мн. ч. сегашно време с ударение върху окончанието се пише *ж* или *кж* (отсек*ж*, руч*ж*т, върв*кж*т).
3. Вместо *ѣ* се пише *я* и *е* (свят, светът).

Но подобен правопис той възприема твърдо в по-късно време. Отначало и в периода, в който са писани произведенията, застъпени в тоя том, се среща и *ж*, и *ѣ*, а в споменатите глаголни форми за 1 л., ед. ч и 3 л., мн. ч., сег. вр. — *а* и *я*.

Славейков е правил постоянни промени не само в правописа на думи с тия гласни. Когато се изследва езикът и правописът му, трябва да се започне с най-ранните му произведения и да се върви последователно към по-късните, за да се види еволюцията в езика и правописа на творчеството му.

И все пак по оставените от него ръкописи невинаги би могло да се съди за правилата, следвани от поета. Трудно може да се говори за установена правописна система у него в тия години. Това се дължи на бързото писане, често пъти поддаване на диалектни особености или на невнимание.

Нямаме за цел тук да изследваме правописа на Славейков, а ще се задоволим да дадем само примери, за да се види как той пише в някои моменти от периода, когато са създадени представените произведения.

Краесловен *з* не пише; по изключение се среща съвсем рядко.

Но в приготвената за печатане ръкописна сбирка „Сън за щастие“ през 1903 г. съобразно с приетия тогава правопис навред е поставил *з* в края на думи от мъжки род.

Ь употребява и в корени, и в края на думи: сълзи, сърдце, стьми, тьмница, сьмь, цьвна, църви и др., но във всички тия случаи пише и *з*

вместо *ь*. В края на думи: день, мень, есень, пѫть, тварь, любовь; членувани: деньт, пѫтьт, есеньта, любовьта.

Срещат се съвсем рядко и форми; кѫрви, гѫрди (1889), а обикновено пише: кърви, гърди.

Пише често: камак, камани, сладак, вѣтара, *пак* вместо *пък*, запекал вместо запекъл; навред пише: дошел, отишел.

Но срещат се и форми: камък, сладък (по-рядко), а и камьк, вскрьсне, бодьр (и: бодр), младост, смъртьта, но често и: смартта, крьвта, младостта и др.

Славейков редовно пише: скърб (скърб), върх, гърб, а и мърсотия.

Пише кратките, а понякога и дългите местоименни форми от личните местоимения и от възвратното с *я* вместо с *е* в края: *мя, тя, ся, па* и: *вя*, вместо *ви, на* вместо *ни, тебя* и пр.

Примери: Любя ли *тя*, кога *тя* гледам, защо си *ся* родила, Често ти *мя* питаш, тя влече *мя*, цѣлувай *мя*, люби *мя* ти, ти помоли *ся*, но не *мя*-й мень еня.

Тия форми се срещат в произведения от 1883 до 1888 г., дори и в първата му печатна сбирка „Момини сълзи“ (1888), напр.: за *меня*; Дали вази ще *вя*; Разделя *на* и пр. Но в нея редом с тях вече се явяват и форми с е: *ме, те, се* и пр. Има случаи, когато в едно и също стихотворение (печатано) се срещат двата вида форми: Върни *се* пролет, те пак *ся* зеленяха, а и: с *тебя* да обкича.

В 1890, 91, 92 г. и насетне вече се дава предпочитание единствено на форми с *е*: И с това *се* свършва; не *се* моли; мъгли *се* вият и пр.

Макар и много рядко, Славейков пише понякога вместо *се* диалектната форма, позната в северните централнобалкански говори *са* (сѫ): ти скри *сѫ*, ветките *сѫ* залюляха.

Всички тия форми са предадени на съвременен правопис.

Славейков пише прегласено *а* (*я*) в *е*: *нели* (понякога разделено: *не ли*) вместо *нали*, съжелява, мълчеливо, окаеник вместо: окаяник, отчаен, паежини, ехнии вместо яхнии, полени вместо поляни (мн. ч. от *поляна*), омаен вместо омаян (Аз трептя омаен от величествений изглед), но и правилно: и нейния поглед омаен.

Пише *е* вместо *ъ*: едничек самичек; *и* вместо *ю*: влибения, а и: завоевал вместо завоювал.

В някои думи у него са редуцирани някои гласни: крадишком (като в източните говори), изликом вместо излеком; срещат се често редукции на неударено *е* в *и* (според източните говори).

Пише: умраза, умразен (с *у* вместо с *о*), Стамбулев вм. Стамболов.

С повлияна от руски или като в руски фонетика: напрасно, часто, уничтожение. Понякога пише и кръвнички вместо кръвнишки.

Пише: свят, священий.

Пише понякога бура вместо буря.

Изпуска *т*: весници, извесен, извесно, несвесен; употребява или изпуска *т*: израстна и израсна (в едно и също стихотворение).

Понякога изпуска *д* в чужди думи: санжак, Микел Анжело.

Обикновено пише *сърдце* и по-рядко *сърце*.

Често пъти звучни съгласни са предадени с беззвучни: испит, въспях, испратен, въскрьсне, въсторг, испях, распра, исток (въсток) и мн. др.

Понякога пише според северните централнобалкански диалекти *четертях* вместо *четирите*.

Като в някои източнобългарски говори много често употребява *тойзи* вместо *този* (запазваме формата, както той я употребява).

Срещат се у него и форми: отйехте, подйемат.

В отглаголни съществителни, както и в обикновени имена от среден род пред *е* пише *ь* (много често) като в руски. Широко използуват тоя начин особено когато искат да съкратят една сричка заради ритъма и поети като Вазов, Михайловски, Величков и др. в края на миналия век: вдъхновенье, осъщественье, въплощенье, съмненье, поколенье, щастье и др. (тия форми са запазени и в тоя том така, както ги е писал Славейков).

Запазени са и дългите форми на прилагателни в мъжки род, които той употребява: младий бездомний, есенний, целий и пр., а и членувани форми от тях: младийт и пр., както са писани в края на миналия век.

Проф. Арнаудов в посочената статия, стр. 24, пише за тия форми, които е забелязал, че Славейков употребява: „Характерна ми се видя за правописа употребата на *ь* в коренни срички и на членната форма *тъ* (напр. „мойт"). Това било влияние на П. Каравелова и на Ив. Славейкова.

Но употребата на тия форми зависи и от ритъма на стихотворенията; чрез тях той не се нарушава.

За да спести сричка, Славейков пише *наште*, без да поставя апостроф вместо изпуснатото *и*. Пак заради ритъма, а и като колоритна форма, която употребява и баща му Петко Славейков, той употребява понякога *знаш* вместо *знаеш* или *знайш* (*знаш* е позната диалектна форма в някои източнобългарски говори, редовно употребявана напр. в Еленско).

Според ритъма в стиховете пише предлозите *в* и *с* с форми *във* и *със* (ако това налага ритъма на стиха) или *во*, *се*, *въ*, *съ*. Но в последните форми обикновено той не пише ъ, а поставя апостроф, когато предлогът не е удвоен. Формите *во* и *се* употребява още в най-ранните си произведения, несъмнено взети от сборника на братя Младинови и от различни фолклорни материали, които е използувал.

Думите *врата* и *уста* употребява в множествено число.

Правописът на отделни думи и някои особени форми, които Славейков употребява, е запазен като в оригиналите, напр.: бъдуще, могущ, всемогущ, луч вместо лъч, чузди, цалувка, цалувай, пригръдки, купнея, купнеж, приструвка, желба вместо жалба, чаробен вместо чаровен (последната по-рядко употребява). Често пише диалектно: *сичко* вместо *всичко*, *се* вместо *все*, *сякога* вместо *всякога*, а и *кивна* вместо *кимна* (форми, също запазени на някои места).

След частиците за сравнителна и превъзходна степен на прилагателните — *по*, *най* той никога не пише съединителна чертичка (тук тя е поставена навред).

Често пъти пише слято отрицателната частица *не* със следваща дума, особено с глагол; тук, където е необходимо, тя е писана отделно.

Понякога Славейков пише *чийто*, *чиито* вместо *който*, *които*, с което се нарушава логическата връзка между думите в сложни изречения. Запазени са формите, които той употребява.

Най-често не пише собствени имена с главна буква. Тук те навред са написани с главна буква.

Обикновено той не спазва правилата за употребата на членната форма в имената от мъжки род. Тук е запазена неговата употреба на пълен и непълен член.

Пенчо Славейков има своя пунктуация, която в повечето случаи е запазена в тоя том. Той често употребява тире вместо запетая, запетая и тире и други знаци, които днес ние бихме заменили с други, приети за случая.

Много пъти, може би и поради бързина, не пише запетая пред относителни местоимения (съюзи): който, която, което, които. А почти никога не пише запетая пред *що*, когато то замества тия местоимения.

Рядко пише запетая и пред *че*, с което почва подчинено изречение и което, както сам говори пред проф. Арнаудов, е обикнал от Каравелов (също и *защото*) и често го употребява в поезията си (вж. проф. Арнаудов, посоч. статия, стр. 25).

Според практиката в миналото и у Славейков всеки стих в стихотворенията започва с главна буква. Тук главни букви са поставени след логически завършени изрази, макар че понякога е много трудно да се прецени каква буква да се пише. Това се отнася особено за стихотворения, в които в края на строфата не е поставена точка и невинаги може да се отсъди дали първият стих на следващата строфа трябва да започне с главна буква.

В незавършени стихове или в други случаи на недоизказване или пропуски не сме поставяли многоточие или други знаци, а сме оставили текста така, както е в оригинала, като обикновено посочваме в коментара непълнотите или другите особености в него.

I

АВТОБИОГРАФИЧНИ МАТЕРИАЛИ

Автобиографичните материали на Пенчо Славейков, които публикуваме тук за първи път, са предимно спомени от детинството му, свързани със семейството, с обичното му родно място гр. Трявна и жителите ѝ, с игрите и лудориите му от ученичеството. Печатаме и някои интересни впечатления на поета от пътуванията на Дядо Славейковото семейство от град на град, от неговото бягство при опожаряването на Стара Загора по време на Освободителната война, за арестуването на бащата през бурната 1881 г., бегли бележки за болестта и лекуванията му. Всички тези материали са писани в ранните години от живота му. Тогава 23-годишният младеж, скован от тежката болест, повежда най-трудната и мъчителна борба — за надмогване на недъга и страданията си. Той се стреми с труд и воля да заглуши пристъпа на меланхолията, която го измъчва, и чрез спомените за годините на здраве и волност да превъзмогне онова мрачно душевно състояние, което често го заставя да мисли за смъртта, да гледа мрачно на бъдещето си.

Пенчо Славейков през 1886 г., скован от тежката болест

Автобиографичните материали са недовършени: някои са само нахвърляни, необработени впечатления и спомени, набързо написани в няколко тетрадки, а също и на отделни листове, пръснати из ръкописите му. В две от тетрадките намираме планове за написване на подробна автобиография и може само да се съжалява, че Пенчо Славейков не е смогнал да осъществи това си хубаво намерение.

Макар необработени, материалите са написани доста живо и остават незаличими спомени след прочитането им. Те представляват несъмнен интерес не само за изследователя-специалист, но дори и за масовия читател.

Няколко заповеди за командировки в чужбина и уволнението му като директор на Народната библиотека допълват тези материали.

Датите навсякъде са по стар стил.

PASSI FLORA

1888—1889

За най-ранни автобиографични бележки приемаме тези, които Пенчо Славейков е писал в тетрадка с горното заглавие. Тя съдържа 30 листа, линирани на широки редове, издание на Христо Г. Данов — Пловдив (1889), както това е отбелязано на гърба. Кориците са меки, жълти. На тях е отпечатан в няколко стълбеца речник на думи с ѣ. На лицевата корица най-отгоре е написано:

PASSI FLORA

1888—1889,

а под него надпис

П. П. Славейков.

На л. 1 в средата с едри букви стои пак:

PASSI FLORA

под него с виолетово мастило: б л я н.

На последната корица отгоре през печатания текст Славейков е открил замисъла и предназначението на събраните в тетрадката стихотворения със следната бележка, написана с виолетово мастило:

„Написаните в тази тетрад стихове са тъкмо за една книжка колкото „Мом. сълзи".

На л. 1-ви след заглавието Пенчо Славейков е обозначил кои стихотворения предвижда в подготвяната сбирка, без да е написал всичките в тая тетрадка.

В нея от л. 1-ви до л. 10-и чисто без задрасквания и поправки е написал лирични стихотворения в духа на тия от стихосбирката му „Момини сълзи".

Като е обърнал тетрадката, та последната страница е станала първа, в обратна посока от л. 30 до л. 20 с черно мастило и разкрачен, нечетлив почерк, от двете страни на листа поетът е записал спомени от детство и ученичество и някои впечатления.

На л. 30 като заглавие е написано:

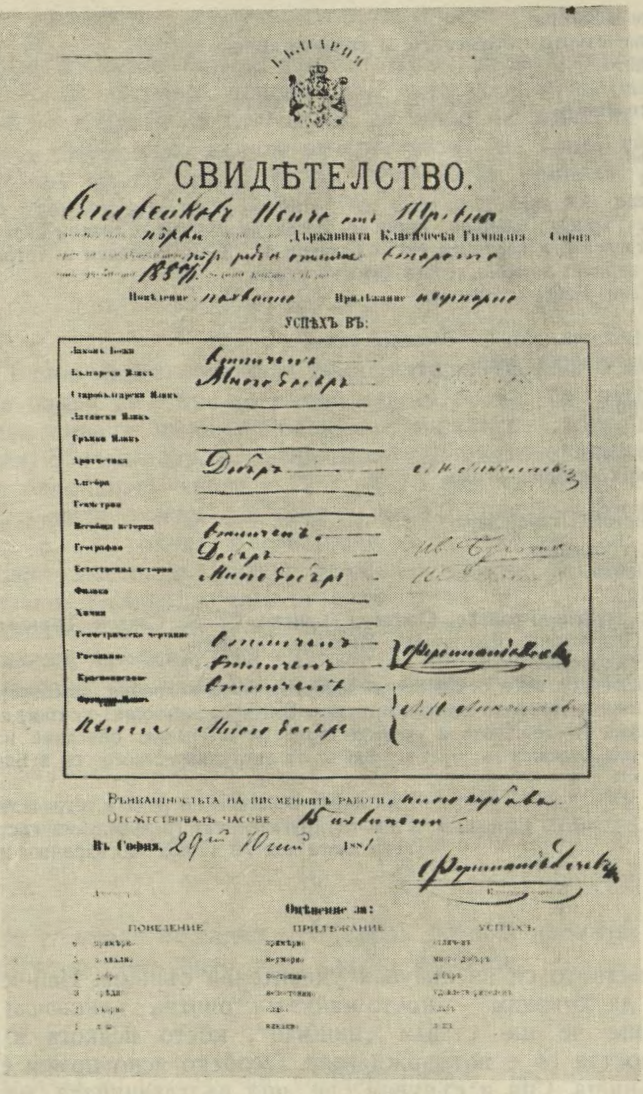
БЕЛЕЖКИ

1889

а на вътрешната страна на листа е набелязал по-съществените събития и лица, които ще опише в автобиографията си:

Дядо
I.
Т. II. от 1880 когато дойдох в София.
Тати
Бианкони
Миларов
„Цел[окупна] Българ[ия]
„Независимост".

Пловдив — Гимназията
Учен[ическо] друж[ество]
Каравелов
Пътуване: Габрово, Трявна, Търново — назад Пазарджик, Варвара, Станимъка, Павелско, Белащица.
Независимост
З. Стоянов

СВИДѢТЕЛСТВО.

Поведение похвално Прилѣжание изрядно

УСПѢХЪ ВЪ:

Законъ Божи	
Български Языкъ	Отличенъ Много добръ
Старобългарски Языкъ	
Латински Языкъ	
Гръцки Языкъ	
Христоматия	Добръ
Алгебра	
Геометрия	
Всеобща история	Отличенъ
Географія	Добръ
Естествена история	Много добръ
Физика	
Химия	
Геометрическо чертание	Отличенъ
Рисование	Отличенъ
Краснописание	Отличенъ
Френски Языкъ	
Пѣние	Много добръ

Възпитателятъ на писменитѣ работи: Много изрядно

Отсѫтствовалъ часове 15 извинени

Въ София, 29 Юний 1881

Оцѣнение за:

	ПОВЕДЕНИЕ	ПРИЛѢЖАНИЕ	УСПѢХЪ
9	примѣрно	примѣрно	отличенъ
8	изрядно	изрядно	много добръ
7	добро	добро	добръ
6	сносно	сносно	сносенъ успѣхъ
5	лошо	лошо	слабъ
4	зло	зло	зълъ

Свидетелство на Пенчо Славейков от ученичеството в Трявна

Счупен крак
Тати
Отиване в Загора
Описание самото пътешествие и гнилите круши.
Училището
Русите
Татевите книги
Бягане
Казанлък
Балкана
Ново село
Трявна, Търново, Свищов, Търново, Казанлък, Загора, Сливен, Търново, София.

А на отделен бял картонен лист с размери 17/13 см, поставен в тетрадката, намираме написан нов вариант за замислената автобиография:

Иван. Тати. Избори. Родопи.
Болест
София. Войната. „М. С." Момини сълзи
Идиличните летни вечери.
Жителите
Бачо Киро
Тати
Книгите. Райко
Изселвания: събора, ягоди.
Риба
Пътув[ането] С.[тара] Зара
Хабрата, гроздобер.
Страх Война.
Тати:
Бягство: Трявна, Търново, Свищов, Търново, Ст. З., Сливен, Търново, София.
София „Цел[окупна] Б[ългария]", Миларов, Превратa.
Пловдив. Каравелов.

Пенчо Славейков не е осъществил замисъла си за подробна автобиография. От набелязания план няма материали в тази тетрадка. В нея са записани кратки, а някои и недовършени бележки от детството и ученичеството му в Трявна, описание на гр. Трявна в лек ироничен тон, бележка за брат му Райко, за сътрудничеството си в Библиотека Свети Климент.

Бележките печатаме по реда в тетрадката.
Една от друга поетът ги е отделил със знака „Х".
Тетрадката под № 12/852 се съхранява в музей ППС.

X

В детинството си аз сънувах удивителни сънища. Най-често се виждах на сън да хвъркам — което майка ми, опитна тълковачка на сънища, го обясняваше че ще ставам „пишман", което всякога и по-после — действителността го е потвърждавала. Особено ясно помня един от дет[инските] сънища. Спя и сънувам, че под възглавницата ми стои една чудно хубава арфа. Аз ся докосвам с пръст до струните ѝ — и тя издава дивни звукове. Сутринта, когато се събудих, аз напразно превръщах няколко пъти възглавницата — арфата я нямаше. Дълго време не ми се вярваше, че това е сън, още повече, че много ми се щеше да си имам такова нещо. Много по-късно, когато вече пишех стихове, — понякога често ме нападаше тежко съмнение за моята поетическа дарба, пред мене живо представаше тойзи сън, — като че ли искаше да ми каже със своето присъствие, че аз нямам талант, че аз съм си изгубил арфата. Но не малка утеха бе и това, че аз съм я видел — поне на сън — с което не могат да се похвалят мнозина даже признати поети . . .[1]

X

В първи клас.

Имахме урок по закон божий. Урокът ни беше за десетте заповеди, които учителят ни М. Витанов, попски син, увлекателно ни разясни миналий път. Той ме изправи да отговарям, аз нищо не знаях, за което той ми опъна ушите. Сичко това аз още вечерта казах на брата си Райко, а той се усмихна със своята тиха, едвам забележена усмивка, скрита на левий ъгъл на устните му, като добави, че учителят сам не знае заповедите, понеже в тях бог е казал да любим друг друга, а не да си дърпаме ушите.[2]

X

Брат ми Райко беше нежна и тиха натура, имаше болезнен вид макар и да не помня да е бил до тогава някога болен. Той сякога стоеше дома, постоянно пишеше и ровеше бащините ми книги. Събираше народни песни, приказки, обичаи и пр. и съчиняваше сам стихове, всичко това изгоря заедно с бащ[ините] книги в 77 г. В 75 год. си дойде Рачо, който учеше в Ник[олаев] и отведе със себе си него и Христа в Росия от гдето той се върна в 79 година в България, в Сливен, за да умре. Той преживя няколко месеца в Сливен, учеше ме руски, и ме подканяше сам да съчинявам, а аз и до сега не знам де му е гробът. Две тетрадки с негови стихове аз и до днес пазя. Те повечето са преводи от руски, полски, чехски, сръбски, има едно и от словацки. На тези славянски езици той сам беше се учил по книгите, които бяха в бащината библиотека. Ето едно от стихотвор[енията] превод от

. . . . . .

Случайно у мен се е спазило и едно негово писмо, което много поясно ще го характеризира, отколкото аз мога направи това.[3]

X

Есента 76 г. дойде баща ми от Ст[ара] Заг[ора] дето той бе условен за главен учител в тамошното пето класно училище.[4]

X

Повече обичах аз по-големий си брат Райко, съвсем противоположна натура на Христа. Той беше нежен и тих, имаше болезнен вид, макар до колкото помня до тогава не бе бивал болен. Той не обичаше игрите и повече си стоеше дома; ровеше бащината ни библиотека и постоянно пишеше. Сбираше народ[ни] приказки, пословици и особено народни песни. Съчиняваше и сам. Всичките му сбирки и съчинения изгоряха по-после, заедно с ба[щините] ми книги в Загора през 77 г. Помня една негова малка, дали не едноактна драма, в която той бе възпроизвел според разкази от стари хора, нападението на дахалийте връз Трявна. Баща ми я хваляше, обещаваше сам да я поправи и печата в Дановий Летоструй, който се ползуваше тогава с почетна слава. Райко бе стигнал тогава до вторий клас и учителите се отзоваваха твърде лестно за него.

В 75 [74) през училищний разпус, си дойде по-големий и от Райко брат Рачо, когото аз за първи път сега виждах. Той се учеше в Росия, в Николаевската реал[на] гимназия, възпитаник на Юж[но] Сл[авянския] пансион. Носеше униформа със жълти лъскави копчета, които го поставяха по-горе от свръстниците му другаре, що не бяха излизвали вън от родното си село, и поради това му завиждаха. Той стое малко време в Трявна, взе със себе си Р[айко] и Х[ристо], и през Цариград ги отведе в Русия. Чак в 79 г. — когато ний привременно живеехме в Сливен — Райко се завърна изпит от гръдна болест, като сянка проживя няколко месеца, простина и умря от възпаление на мозъка. Заровен е в старите Клуцохорски гробища — но гробът му где е незнам.

Между моите книги случайно са се спазили две тетрадки с негови с ихотворения, писани в Русия, а скоро ми падна на ръка и следующето негово писмо, писано до бща ни, което само може по-хубаво да го характеризира пред читателя.

Почит[аемий] тате,

— —

А ето и оригиналното негово стихотворение. . . . .[5]

X

Около една година аз изпълнявах ролята на зам. редактор на „Св. Климент". Аз гледах на него като на свято списание — поне от литературна страна. Но скоро се съмних в неговата святост. И това стана щом почнаха да се печатат в него моите плохи вирши* и гениалните произведения на de profundis. Пред възхода на слънцето звездите притъмняват и аз прибързах с време да се оттегля, преди да потъмнея пред величието негово т. е. на de profundis'a.

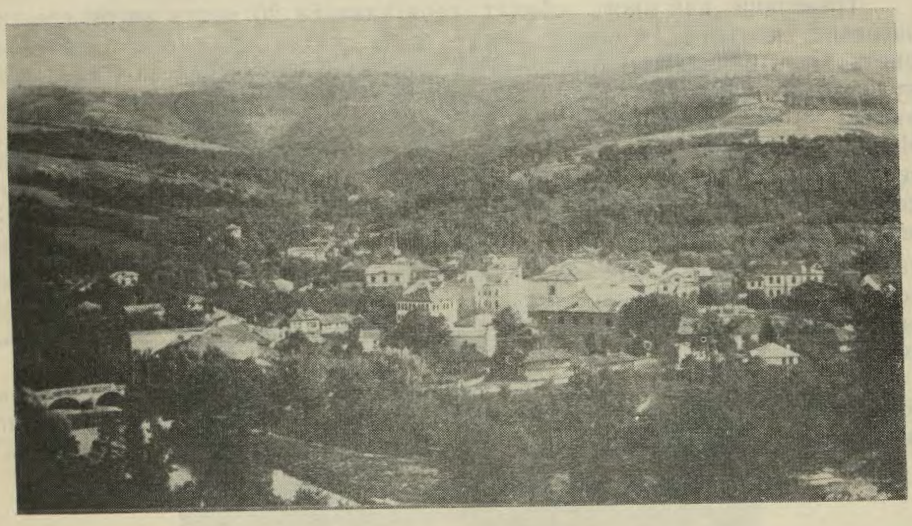
Изгряването на de profundis в Св[ети] Кл[имент] бе толкова бляскаво и тъй ме ослепи, щото аз, и до сега, когато вече той тъй ясно не грей, не мога без смущение и боязън да гледам лицето му.[6]

X

Трявна е разположена в една тясна и безплодна долина при полите на Стара планина. Проточена е като черво покрай малката безименна речица и е знаменита по своята непримирима вражда с Габрово. Тази вражда е за първенство. Трявна е малка, но Тревн[енския] фодолук е голям — и той — не им позволява да признават преимуществата на Габрово пред Т[рявна]. Оръжията на ужасната борба на тези смешни съперници служат сапунят, лоените свещи и гаванките от една страна, а от друга — шаека и казаслъка. Бойно поле са пазарите в Търново, Габрово, Трявна, Оряховица и пр. Обаче борба в самото землище на неприятелите едва се забелязва, защото габровците не чувствуват у себе си никаква нужда от башлъци и шаеци, които сами могат да правят; а тревненци си минуват и без габр[овски] сапун. Аз мисля, че непопулярността на сапуня в Т[рявна]

* Плохи вирши — лат., рус., лоши стихове.

е причина на ненавистта им към габровци, която се е преметнала и на техний сапун, според това и въобще на сапун. Псувните и гаврите в тая борба валят като бомби и макар да нямат същото действие като бомби, но поне са по-громки от тях.

Град Трявна

„Гърбавият мост“ в Трявна със „Сахатната кула“,
картина от Иван Христов

БАН
Институт за
литература
БИБЛИОТЕКА

Всякой случай Трявна е по-прочута от Габрово — и в добра и от лоша страна. Тревненци са сиромаси, наивни, малко превзети, но всъщност добри и гостолюбиви хорица. В Трявна няма хан и вратите на тревненци са от-

ворени всякога за който и да бил пътник, и него го посрещат радушно, гощават го и се обиждат, ако госта иска да им заплати за оказаната грижа и услуга нему. В Габрово за пътници има ханища, на които немилостиво скубят пътниците, и обичай е, при изпращане на гост, да го изпсуват, или най-малко, да го подиграят.

Тревненци най-много обичат своя каменен 20 метра висок градски часовник, какъвто габровци нямат, и го считат най-високо здание на света. През 89 година разправях на един свой тревненец за Ейфеловата кула, колко е висока тя — но патриотът тр[евненц] ме пресече още в начало и ме попита: „Ами по-висока ли е тя от нашия часовник?..." И при сичките ми уверения, че тя е 20 пъти по-висока, добрия патриот се усмихна и пак ме запита: „Ами виждал ли си я ти?" И когато аз му казах „не"! — той лукаво притури: „Виж, ти си учен човек, а пък и тебе немците (немци тревненците подразумяват всички зап[адно] евр[опейски] народи) са те излъгали. Дяволи са тия немци — че хич — може ли нещо по-високо от нашия сахат!"... В лице на тоя нашенец цяла Трявна защищаваше своята слава. И бога ми ви казвам, това не ми се показа никак смешно.

Но най-голяма слава Трявна е добила от своите самоуци зографи, които боси и голи бродят по цяла България — и от прочутия бълг. поет, комуто той е родно място, който е възпял неговата добра слава.[7]

X

Моят приятел К. се чувствува неловко, когато някои в лице му кажеше поет — сам поет, той не обичаше това название, тая дума, и я игнорираше. Не само по това той напомняше Пушкиновий Чарский в „Египетски нощи"[8].

[1] Бележката е написана чисто. Има незначителни поправки.

По спомени на сестрениците на Пенчо Славейков Светослава Славейкова в къщи често си припомняли детинските сънища на поета и как той почти всяка сутрин търсел нещо под възглавницата, ровел из чергите, питал сърдито кой му е взел това или онова.

[2] Бележката е недовършена.

След последното изречение е написано и задраскано следното: „Тати по-хубаво знае заповедите, от тогава аз..." А краят му е имал следния вид: „... а не да си дърпаме ушите, и учителят ме бие", което е задраскано.

И в други свои спомени от ученичеството поетът пише за боя, който ядел в училище: „Ядем бой на сюрмия, но то не пречи, сутринта — пак." Способен ученик, до идването си в София, той не се е отнасял със старание към училищните си занимания. Нехайното му отношение към уроците и училището е дало повод на баща му да напише стихотворението „Малък Пенчо".

М. Витанов е учителят от Трявна, Марко поп Кою Витанов. Бил изпращан в Габрово да учи при даскал Цвятко Недев звучната метода и бил първият в Тревненското училище, който въвел обучението по тая нова за тогавашното време метода.

Учителствувал в Трявна, Враца, а от 1886 г. се установил адвокат в гр. Бяла Слатина, откъдето след няколко години отново се върнал в Трявна (100 години история на Тревненското училище, 1836—1936).

[3] Бележката е недовършена. Има незначителни задрасквания. След израза „Отведе със себе си него и Христа в Росия" е написал и задраскал: „В Николаевския Ю[жно] С[лавянски] пансион". През целия текст е прекарал със същото мастило характерната негова отвесна линия, както има навик да прави със работи, които е поправил и преписал или пък печатил. И наистина на другата страница на тетрадката намираме допълнена и преписана на чисто същата бележка за брат си Райко Славейков. Печатаме и двете бележки, за да се проследи маниерът на писане на поета.

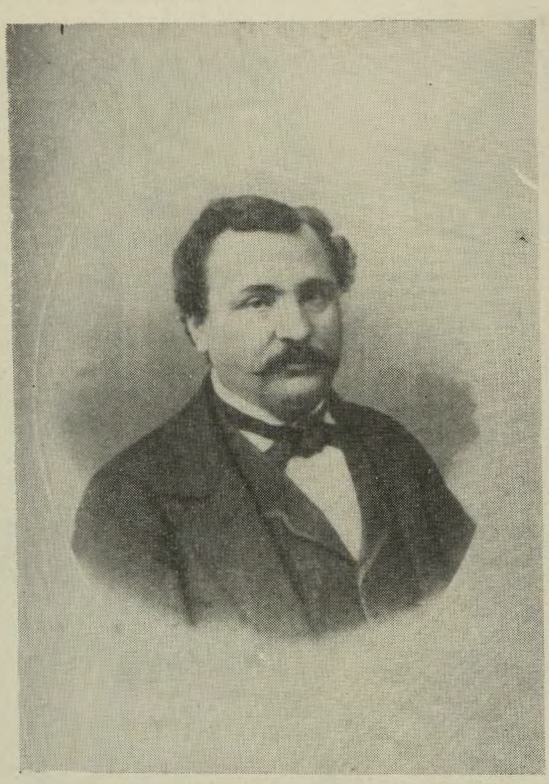
[4] През учебната 1876/7 г. Петко Славейков е бил назначен главен учител в петокласното училище в Стара Загора. С него отишло и семейството му — жена му Иринка и децата Донка, Пенчо и Пенка. Най-големият син Иван бил ученик в Цариград, а останалите Рачо, Райко и Христо били ученици в Русия. В Стара Загора ги сварва Освободителната Руско-турска война. При идването на отряда на генерал Гурко в града Петко Славейков бил поставен начело на управлението. Когато към Стара Загора се насочили

Ирина Славейкова с децата си
На скута й е Пенчо Славейков (1867)

войските на Сюлейман паша и по пътя си колели и горели всичко, Петко Славейков, улисан в грижи за спасяването на града, забравил дом и семейство, на което казал да не напускат града, докато той не се върне и ги изведе по пътя за Балкана. Те чакали обзети от ужас и когато вече покрайнините на града горели и писъка на куршумите и виковете на измъчваните нещастници стигали до ушите им, а улиците се били задръстили от бежанци, тръгнали да бягат с помощта на съпруга на сестрата на Иринка Славейкова — Димитър Тарлев. Едва успели да се спасят само с дрехите, що имали на гърба. Всичко, което притежавало семейството, изгоряло в пожарищата на града. От покъщнината дъщерята Донка спасила една чаена лъжичка, а от голямото книжовно богатство и от ръкописите на Петко Славейков нищо не могло да се спаси. Пенчо Славейков, 11-годишен, се погрижил за ръкописите на баща си и докато го чакали, ги скътал под стълбището на къщата — но напразно. Това събитие покрусило всички. Дядо Славейков не пожалил литературните си съкровища, а до края на живота си Пенчо Славейков си спомня ужасните картини от бягството сред тълпите бежанци, гладуването и страшните пожарища и кланета в града.

5 Поради липса на пълна биография засега на Пенчо Славейков смятаме да дадем тук някои справки за семейството му и въпроси, свързани с автобиографичните материали, от една страна, да не разкъсваме материалите с коментар за всеки споменат брат или близък, а, от друга, за да се узнае повече за семейството, за средата и атмосферата, в която е расъл поетът.

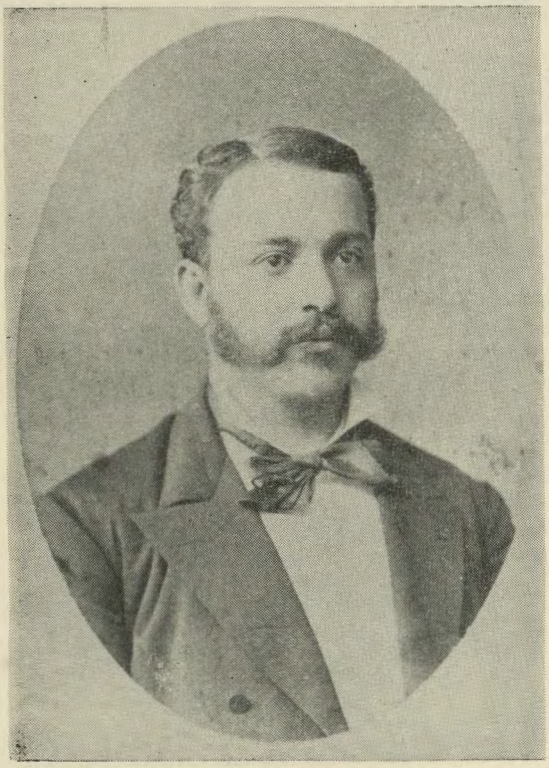

Петко Рачов Славейков, Цариград, 1868 г.

Петко Славейков е имал девет деца. Две умират съвсем малки, остават седем живи — пет момчета и две момичета. Пенчо Славейков е осмото по ред дете и най-малкият от синовете. Всички деца са били жизнерадостни, ученолюбиви, способни, имали разностранни интереси, работели непрекъснато над себе си, пишели стихове. И всички освен най-голямата дъщеря, която била оставена да помага за отглеждането на по-малките, са завършили като стипендианти едно-две известни тогава училища.

И братята, и сестрите са ги свързвали не само братски и сестрински чувства, но и близка духовна връзка. Те непрестанно общуват помежду си, споделят мечти и проекти, препоръчват си книги за прочит, подтикват се към писане и превеждане, към събиране и записване на народно творчество. Това особено личи от писмата им. Щом са разделени те си пишат. Коментират политически събития, споделят новини за близки и познати, споделят случки и преживявания. В музея „Петко и Пенчо Славейкови" се пазят много писма на братска обич и загриженост един към други и загриженост, обич и уважение към баща и майка. Всички деца особено много са обичали бащата. Със своя пример той силно е влияел върху тях, а и по отношение на пакостничествата и немирствата им е бил мек и снизходителен. „Ние мъжката челяд, пише Рачо Славейков, бяхме палави и дори злопакостни, и понеже баща ми пребиваваше повечето вън от домашното огнище, то майка ми беше принудена да ни държи твърде строго и да не ни щади гърбовете, нито другите части на тялото ни, предназначени за домашно въздействие. Но когато баща ни биваше

у дома, то ние използувахме случая да злопакостим повече под негова закрила. Той никога не ни биеше. . . През две, три години баща ми си дохождаше от Цариград в Трявна и това беше събитие за тревненци и празник за нас дечурлигата. . . .“ Когато бащата е в Трявна, Пенчо Славейков все си го спомня да чете или пише с пачето перо край огнището. Той ги е подтиквал към труд, споделял с тях като с равни приятели и другари

Иван Славейков

планове и преживявания, искал е от тях да бъдат честни и родолюбиви граждани, водел ги е със себе си при пътуванията си из страната и в Цариград.

През време на дългите му отсъствия и материалната поддръжка, и вестите са били рядкост. Майката сама се е грижила и издържала децата. Горда, сурова балканджийка, тя тъчела и чуждо, за да ги прехрани, но никога не позволявала да я окайват или съжаляват. За нея Пенчо Славейков казва: „От майка си имам много неща. Упоритост, например. . .“ Но при всичката ѝ суровост, за която, разбира се, са допринесли и тежките условия на живот, тя е била уредна и грижовна стопанка и всеотдайна майка. Пенчо Славейков не си спомня нищо по-трогателно от нежната ръка на майка си, сложена на пламналото му чело при дългото му боледуване.

Най-големият от децата е Иван Славейков (1853—1901). Учи и завършва Роберт колеж в Цариград, а по-късно в Швейцария романска филология. Учителствува във Враца, Пловдив, София. Редактира вестник „Търновска конституция“. Бил е народен представител и умира като министър на просвещението. За демократичните си възгледи бил е интерниран, затварян, малтретиран, умира следствие побоищата, нанесени му от някакъв полицай — Стоян Празът. Издавал е учебни помагала по френски език. Печатал е свои оригинални стихотворения и преводи от английски и френски език, главно е сътрудничил в библиотека Свети Климент (1888—1891). Той е бил материалната опора на семейството и винаги в помощ на братя и сестри. Оженва се една година преди смъртта си. Поколение не оставя.

Донка Славейкова (1855—1937). Единственото останало без образование дете на Петко Славейков. Умна, много добра, изключително трудолюбива. Нежна и внимателна към всички. Много пъти на нейния гръб се изсипвали ударите на „майчиното правосъдие", когато се втурвала да защити някой палавник-брат. С рядко усърдие тя събирала народни шевици, а и сама шиела. Целия си живот посвещава в грижи за братята си, отглежда и дъщерята

Донка Славейкова

на сестра си, Светослава, и я осиновява. Оженена прибързано за Петър Ноков, тя се развежда още приживе на баща си и по негово настояване. Той не можел да понася некадърния си зет, грубиян и кариерист. Поколение не оставя.

Рачо Славейков (1859—1935). Учи в класното училище при баща си в Цариград и му помага при издаването на вестник „Македония". Учи в Южнославянския пансион в Николаев, но го напуща поради тежките условия и взема с конкурс царска стипендия за кавалерийското училище в Екатеринослав, което успешно завършва. 17-годишен участвува в Освободителната война като чиновник-преводач при Комисията под началството на полковник Соболев. (Тази комисия събирала материали за проучване на България.) По-късно участвува в сформирането на Драгунския полк, бие се храбро в Сръбско-българската война, участвува активно и в Русенския бунт. По време на режима на Стамболов е принуден да емигрира в Русия. Баща му измолва завръщането му от правителството, малко преди да почине той — 1894 г. Рачо Славейков също е пишел и печатал стихове и главно исторически и политически статии в издания на партията на демократите. Бил е активен член на тая партия, близък приятел на дома на Петко Каравелов. Бил е по характер пестелив и строг. Умира неженен.

Райко Славейков (1862—1879). Той е бил най-даровитото дете на Петко Славейков. Тих, кротък, красив младеж. Още от съвсем малък се заседявал в къщи и упорито се занимавал с четене и писане. Сам научил няколко чужди езика. Запазените му тетрадки

в музея „Петко и Пенчо Славейкови“ с оригинални стихотворения, преводи и бележки, с народни песни и приказки, както и писмата му, говорят за една нежна, лирична душа, за един младеж с широки и всестранни интереси. Съвсем малък заедно с още по-малкия си брат Христо 12—13-годишен бил изпратен да учи в Южнославянския пансион в Николаев. Тежките казармени условия навярно са допринесли за разболяването и ранната му

Рачо Славейков

смърт. В пансиона той прекарва четири години. За живота им там и за заниманията на Райко Славейков особено красноречиво говори писмото на Христо Славейков от 28. II. 1877 г., съхранявано в музей ППС под № 24/2. ...„В яденето пак има червеи... по стените влага и мухъл... а Райко много ся занимава и затова не е здрав. Като станем от сън, той става и чете, като си додим от клас, той пак чете. Като е празник, той по цял ден чете. Колко пъти му казваме и Рачо и други големи момчета, той пак си чете, той вече съвсем го прекали, а момчетата му се смеят и му казват че е овтичен...“

Неговата смърт дълбоко покрусила както родителите, така и братята и сестрите. Петко Славейков в издадения от него „Кратък месецослов за 1879 година“ печата едно стихотворение от Т. Шевченко, преведено от Райко, и пише: „Навеки затвори очи младийт и благонадежден наш поет Р. Славейков. Много негови сочинения и преводи останали неиздадени, показуват що би могло да се очаква от този рано погасналий за народа поетический талант.“ Брат му Христо му посвещава стихотворение и съобщава с писмо на родителите си, че когато получил вестта за смъртта му „паднал в несвяс“ и „пролежал в болница няколко дни“. А Пенчо Славейков до края на живота си не може да забрави обичния си брат, не може да се освободи от спомена за него. Не само в тия автобиографични бележки говори за него, но в писма до Мара Белчева от 1905 г., а и в 1910 той й пише,

че когато види младеж нежен и красив и особено ако той има сочни устни, пред него застава образът на брат му Райко.

Христо Славейков (1864—1935). Бил е най-големият галавник от синовете на Петко Славейков. Учил е като стипендиант в Южнославянския пансион в Николаев. Съученик е оттам на Алеко Константинов и близък негов приятел. Запознанството на Пенчо Сла-

Пенчо Славейков с брат си Христо през 1889 г.

вейков с Алеко Константинов е чрез Христо. По-късно следва във Франция инженерство, а в Швейцария завършва право. Бил е съдия във Варна, София и Кюстендил. Бил е народен представител и министър на правосъдието. Активен член на демократическата партия. Писал е и печатал свои оригинални стихотворения с псевдоним и с името си и много остри политически статии. Превеждал е от руски и френски език и сътрудничил в списания и вестници. Оженва се и се заселва в Кюстендил, където и умира. Единствено от него има поколение Славейковия род. Раждат му се шест деца — две момчета и четири момичета. Синовете му са вече покойници, а дъщерите живи. Единствените живи наследници от рода на дядо Славейков: Вера, Пена, Люба и Надежда.

Пена Славейкова (1868—1894). Най-малкото дете на Петко Славейков. Тя е учила и завършила в Цариград Роберт колеж. Знаела добре английски език. Била е красива, умна девойка, нежна и фина. С нея Пенчо Славейков най-много е другарувал — по-големите братя един след друг напущали бащиния дом, за да учат по далечни градове. В къщи оставали най-малките, те заедно са учели, пишели, играели и много се обичали. От нея Пенчо Славейков научил английски език, заедно с нея превеждали Байрон, Шели и Тенисон. Тя се

омъжва за инженер Тихол Цанков и умира на 26-годишна възраст, малко след раждането на дъщеря си Светослава. Пенчо Славейков дълбоко страдал и много тежко понесъл загубата на сестра си. Посветил и цикъла стихотворения „Крилати цветя“, а после пренесъл обичта си към дъщеря и, която наричал с нейното име „Пенче“.

Голямото и дружно семейство на Петко Славейков след Освобождението живее в София на площад „Славейков“ 10 в стара турска къща сред обширен двор. Тази къща е била запазена до 1932 г., след което разрушена. Била е продадена през 1920 г. за дългове на Петко Славейков. Запазените вещи и мебели оттам сега са изложени в музей „Петко и Пенчо Славейкови“ на ул. „Раковски“ 138 в апартамент, собственост на Донка Славейкова, а подарен за музей от внучката Светослава Славейкова през 1949 г.

Пенка Славейкова

В автобиографичната бележка за брат си Райко Славейков Пенчо Славейков не е посочил нито писмото, нито стихотворението, което е искал да цитира от него. От съхраняваните ръкописи на Райко Славейков в музей ППС и АБАН не може да се определи кое е избрал Пенчо Славейков. Поетът е поправял няколко негови стихотворения от руски език, а в една от Райковите тетрадки писал и свои бележки, както и преводни стихотворения от руски език.

За писмото може да се каже същото. В няколко писма на Райко Славейков до брат му Иван и до родителите той говори за жаждата си да чете и пише, а и трите писма до бащата започват с обръщението „Почитаемий тате“...

Пенчо Славейков в две от тетрадките си пише стихотворения, посветени на брат си Райко — 1889 и 1891 г. Стихотворенията са необработени, не може да се говори и за художествена стойност, но те илюстрират състоянието на поета, мъката по починалия му брат, затова ги печатаме.

София през 1879 г. „Шареният мост“ (дн. „Лъвов мост“)

Изглед от пл. „Славейков“ през 1880 г. Оградата е на къщата на „Дядо Славейков“. В дъното се вижда тогавашната пощенска палата на мястото на дн. кино „Култура“

Почивай в гроба, братко мой
погребан там на морава,
там под земята нищо не смущава
теб, толкова желаний ти покой.

Над твоя гроб развил е върха свой
млад кичест дъб ; а щом се съзорява
на клонче там славей застава
и почва свойта сладка песен той.

Текстът на стихотворението е без никакви поправки и задрасквания. Само във втория стих на първа строфа липсва предпоследната дума.

Второто стихотворение е в по-суров вид. Най-отгоре е написано „В памет на Р. С.“. То се съхранява в тетрадка 18/854 в музей ППС.

Райко

На божието поле се аз отбих.
До кръста кръст лежаха повалени ;
но надписите полузаличени
от времето те бяха.

И дълго аз се.....
„Къде е гроба тук на моя брат ?“
Попитах аз пазача.
Изгледа ме пазача белобрад. . .

А от далеко есенний вятър вей —
в другарски кръг или уединени
живяха те. . .
Аз сякаше го чувам да ми пей.

Над гробовете шушне злака, стене ;
„душите им любовно смърт засени
почиват си те тука отморени“.

Третото стихотворение в същата тетрадка е най-обработено. Печатаме и него.

В памет Р. С.

Гореше в твоя взор
светий огън на младостта кипяща;
но тоз огън безпощадната съдба
го угаси... Безвестен ти умря
на утрината на своите млади дни,
и рой надежди светли ти отнесе
и (пламен жар) и вяра във доброто
в черния гроб, под хладната земя.

В полнощний час, когато сън не пада
на моите отрудени очи,
и влачат ме мечти своеобразни

в светите дни на мойта ранна младост —
пред мене се изпречва твоя образ
с усмивка бодра на уста. Аз помня

. . . . . .

Преминаха години дни цял ред...
Със жежка вяра в светлий идеал
аз стъпих во живота бодър млад
и смесих се в световната борба.
На таз борба в стремителния вихър,
на страстите сред дивия кипеж
свещений плам на моя бодър дух
не угасна — и аз не се отбих —
от правий път... Свещений твой завет
от тази зла напаст ме отърва...
Но неведнаж в смущение чело
навеждах аз — от ужас поразен:
Аз виждах от безсъвестни ръце
да се подига стяг
на правдата — чрез туй да се прикрий
окаяната цел на
Болезнено се свиваше сърце, — и твоя ясен лик
тогава се явяваше пред мен
и аз прочитах в пламенний ти взор: —
„Не падаи духом... Тоз свят е такъв!“

В ст. 2 са зачертани думите на младостта кипяща, а и дозорна, написано под кипяща в скоби; зачертани са с полегати черти и стиховете от 9 до 14 включително.
В ст. 26 първоначално: оборвах, вляво от него написано навеждах, без зачертаване; след тирето написано кога пред мен врагът, а над него — и сепнах се, но всичко е зачертано; ст. 27 първоначално: окаляни, над него написано безсъвестни, без зачертаване; ст. 28: знамето — зачертано и написано стяг; ст. 30 е незавършен и зачертан. Скоби и подчертавания — от автора.

Райко Славейков умира в Сливен. Тук семейството на Петко Славейков живее веднага след Освобождението. Петко Славейков бил назначен да изпълнява длъжността „старши чиновник“ за особени поръчения при сливенския губернатор полковник Иляшевич, с когото не си допадали и Петко Славейков търсел начин да се отърве от чиновническата си служба, която не го задоволявала.
Писаното от Пенчо Славейков, че Райко се върнал през 1879 г., не е точно. Двамата братя Райко и Христо се връщат от Южнославянския пансион през лятото на 1878 г. след четиригодишно отсъствие от дома. Есента на същата година Христо наново заминава, за да продължи ученето си, а Райко остава, понеже имал отпуск по болест. От тежката гръдна болест той не се съвзел и починал на 17 октомври 1879 г.
В списанието „Библиотека Свети Климент“ П. Славейков участвува най-активно през 1888—1890 г. главно с преводни работи. Редактор е бил Петко Каравелов. Вероятно за това време говори поетът, че е изпълнявал ролята на заместник-редактор.
De profundis — псевдоним на Стоян Михайловски.
Текстът е с незначителни поправки.

[7] Текстът е с незначителни поправки и задрасквания на някои срички и думи, които не изменят смисъла на израза. Но по маниера на Пенчо Славейков е зачертан с характерната негова отвесна линия. И в друга тетрадка намираме същия разказ за Трявна, преписан на чисто и малко разширен.

Малките скоби и подчертавания са на автора.

[8] Това е последната бележка на Славейков от тетрадката.

Приятелят „К" вероятно е Алеко Константинов, когото Пенчо Славейков много обича и цени и единствено нарича „приятел".

През същата 1889 г. Пенчо Славейков е писал автобиографични материали и в друга тетрадка, подобна на първата. Същите меки, жълти корици с печатан правописен речник на думи с ѣ, с чертани редове. Малко по-голяма от първата — с 40 листа. Началната корица скъсана по дължина на една трета от тетрадката. В десния горен ъгъл поетът е конспектирал предвиденото съдържание в следните точки:

Предисловие
Трявна
Дома
Нашите
Детинство

На първия лист по средата е написано заглавие

ВЪЗПОМЕНАНИЯ

П. П. СЛАВЕЙКОВ.

На вътрешната страна на същия лист като мото:

В такива спомени, другарйо,
как наший дух да не отпадне.

Хайне

От цялата тетрадка са изписани само 7 листа и от двете страни с черно мастило с красив, стегнат, четлив почерк, без задрасквания. Но и тук не са развити предвидените според началното планче точки. Написаните материали засягат първите две точки: Предисловие и Трявна. Помежду им е оставена празна страница. Предисловието съдържа интересни данни за състоянието на поета по това време: мрачно настроение, нерадостни мисли за бъдещето, съмнения за стойността на поетическата му работа. А „Трявна" е допълнено и разширено описание на родното място на поета от първата тетрадка. В нея четем:

През януари 1886 г., случайно аз намерих, в един вехт бащин ми тефтер, бележка кога съм роден. Тази находка извънредно ме възрадва, понеже до тогава не знаях точно денът на рождението си. Няколко дни наред аз се намирах под радостното нейно впечатление, и не знам как, в същий онзи ден ми румна да се заловя за описанието на своите възпоменания. Без да се вмислям в тази си внезапна идея, тойзи час я оттърснах от себе си и за дълго време още неможах освен с усмивка да си спомня, както за самата тази идея — тъй и за нейното възникване. „Кому ще бъдат интересни впечатленията на един дребен поет, си помислих аз? — За себе си аз ги помня, и излишно е да ги записвам".. Тогава аз гледах на себе си преимуществено като на поет и мислех поетически за своите възпоминания... От тогава се мина доста време, много вода изтече. Нево-

лята в която бях западнал не ми позволяваше да се заловя с друга по-сериозна работа освен поезията, и призракът на моето мрачно бъдеще, рисувано от мечтите ми, ме правеше да чувствувам моето и тъй нерадостно настояще още по-силно. Не рядко ме обхващаше отчаяние, и рой безумни мисли задяваха и тъй крайно раздразненото ми въображение. Лете както и да е бивах сравнително по-спокоен; можех да ходя, макар не без усилие, и да се наслаждавам от чистия свободен въздух — но сякога със страх очаквах есента. Есенем аз трябваше да стоя затворен в стаята си; нозете ми тогава положително се отказваха от онази малка услуга от която лете аз бивах доволен.

Аз го помня твърде добре. Това бе през един мрачен октомврийски ден. Валеше ситен дъжд и беше доста студено — поне на краката ми, в които като че ли нещо тае тихо и мудно, като че ли дъждът вали не вънка негде, а именно вътре в нозете ми... Влажно бе и мрачно — а аз нямаше къде да се дяна. Дойде ми на ум че аз съм момък на възраст вече — тогава бях тъкмо на 23 години — може би не лишен от известни способности с които бих бил полезен... кому мога да бъда полезен със свойта физическа немощ, със свойта некадърност да пристъпя твърдо два разкрача... И друг път подобни мисли са ме смущавали и знаех какво значаха те! Меланхолията почваше с това да превзема на пристъп душата ми — и аз направих усилие да я отблъсна. Обвих се добре в широкото си дебело палто, седнах до отворения прозорец що гледаше в градината и се отпуснах във възпоменанията си... Често пъти това ме отвличаше. Тоз път някои събития и лица особено релефно предстанаха отпреде ми и като че ли въпросително ме гледаха. Бързо като светкавица мина отпреде ми мисъл: „ То се знае, животът на един дребен поет, сам по себе си, едва ли заслужава внимание... но онова що е видял и забележил той не ще бъде съвсем безинтересно. Малко са онези човеци, сред паплачта хора, на които животът е интересен и аз не съм от тях; аз съм напротив от ония, които са само свидетели на известни интересни неща вършени от други човеци — и защо да не разкажа аз за тези неща...“ Таз мисъл по-после ми се показа доста ясна и убедителна — и ето на че аз се залових пак за идеята за записване възпоменанията си.

На тетрадката ми е бележено, че на 13 октомврий 1889 г. съм почнал да записвам това което по долу следва.

П. Славейков.

София

Текстът е чист от задрасквания и поправки. Многоточията са на автора.

Роден съм на 27 апр. 1866 г. в Трявна и до единадесетата си година не бях излизал на никъде вън от родното си село. Трявна е разположена в една тясна и безплодна долина при сев. поли на Стара планина. Проточена е като черво покрай безименна една река която четери часа по-долу от селото се втича в безспокойната Янтра, и е знаменита по своята непримирима и бясна вражда със своя съсед Габрово. Тази вражда помежду им е за първенство. Трявна е малка, но тревненския фодулук

е твърде голям и той не им позволява да признават първенството на Габрово. Оръжия в буйната борба на тези две смешни съперници служат местните произведения индустриални — сапунят, лояните свещи и гаванките от една страна — и от друга пистилът, шаеците и казаслъкът;

Родната къща на Пенчо Славейков в Трявна (сега музей)

бойни полета им са пазарите главно в Търново и другаде, вред из България. Обаче борбата едва се забелязва собствено в землищата на неприятелите, защото Габровци у себе си не чувствуват никаква нужда от тревненските шаеци и пестил, които и сами в достатъчно количество произвождат; а тревненци пък от своя страна си минуват и без габровски сапун. Аз мисля, че за непопулярността на сапунят в Т.[рявна] е причина ненавистта им към габровци, която е пренесена и на тяхний сапун, та че и на сякакъв сапун въобще. Макар жителите от враждуващите градовце доста често да заключават помежду си брачни връзки — но приятелски никога! Псувните и гаврите в тая борба валят като бомби, и

често имат по-разрушително действие от бомбите, а всякога почти са по-громки от тях. Баща ми — коренен тревненец — в сборникът на своите пословици е поместил[1] няколко смъртоносни бомби, хвърлени връз габровци, които са отишле много по-далеч и от най-далекобойните круповски шрапнели.

Пенчо Славейков през 1886 г.

Както и да е, Трявна е по-прочута от Габрово — и от добра, (и от лоша страна). Тревненци са сиромаси, наивни, малко превзети, но всъщност добри и гостолюбиви хорица — а в сравнение с габровци, те са цвете. В Трявна няма гостинница, но затова пък вратите на тревненци са отворени всякога и за всекого пътника; госта се посреща на радо сърце, гощават го с „що бог дал“ и се обиждат ако той иска да възнагради парично гостолюбивите стопани за оказаната нему грижа и услуга. В Габрово за пътниците има ханища, на които, след като ви изпият кръвта дървеници, съдържателите немилостиво ще ви оскубят, и при отпътуването ви, наместо „добър път“, според каяфетя ви, или ще ви изпсуват или поне подметнат.

Тревненци много обичат своя каменен двадесет метра висок градски часовник, какъвто габровци нямат, и го считат най-високо здание на тойзи свят. Той е тяхната гордост. През 1889 г. случайно разправях на един нашенец за парижкото изложение и негова венец — Ейфеловата кула, колко е висока тя и величествена. Патриота тревненец ме пресече още в начало: „Ами по-висока ли е тя от нашия часовник?“... И при сичките ми уверения, че тя е 20 пъти по-висока, добрият нашенец съмнително се усмихваше: „Ами виждал ли си я ти нея сам?“ Когато му казах „не!“ той не можа да се начуди, как аз „учен човек“ съм се оставил на немците (немци — тревн.[енци] казват на всичките зап.[адно] евр.[опейски] народи) да ме тъй очевидно лъжат: „че хич бива ли повисоко нещо от нашия часовник!“ — отсече той. В лице на тоя гащат нашенец цяла Трявна защищаваше своята слава. И бога ми, ви казвам мен това не ми се показа никак смешно.

Освен това голяма слава е добила Т.[рявна] и според своите самоуци — изографи, които боси и голи се реят по цяла България, да изографират черквите на което те са ударни майстори. Светиците, които те пишат с особено удоволствие, твърде приличат на нашите неоделани тревненки, а светците повечето на нищо не приличат.

Най-новата слава за тревненци съм аз, (когото те охотно биха от яд убили — но след това, от фудулук, а не от друго — би ми въздиг-

нали паметник, ако не от мрамор, то от непродадените многочислени екземпляри на моите съчинения, които аз ще подаря на тамошното читалище. Страх ме само да не би мишките — единств. редовни посетители на реченото чит.[алище] да ги изядат, та според това и аз да се лиша от паметник).

Но доволно за тревненци и Трявна. Тя е малък градец — и това що казах до тук е доста за нея. Аз ще продължавам за мене си.

Повече Пенчо Славейков в тази тетрадка не е написал. Възпоменанията му свършват дотук.

В текста има незначителни задрасквания. В началото, като говори за разположението на Трявна, в израза „Проточена е като..." е написано ч е р в о, а отгоре с чер молив — т ъ с м а. Взехме първото.

В израза „Псувните и гаврите в тая борба валят като бомби...", след *и* — е задраскано „ако да нямат същото значение", а над него е написано „често имат поразрушителни действия", което вземаме.

Малките скоби, подчертаването и многоточията са на автора.

[1] В библиотеката на Пенчо Славейков се намира личен екземпляр от първото издание на пословиците на Петко Славейков. В него Пенчо Славейков е подчертал някои интересни габровски пословици и клетви. Не може да се разбере кои е имал пред вид да цитира тук.

Пенчо Славейков е оставил интересен спомен от детинството си — Баба Гина. Споменът е датиран от автора 27 октомври 1889 г. Написан е на бели дълги листове с размери 54/15 см. Листовете са три, писано е само на едната страна. Страниците са номерирани от автора в горния ляв ъгъл от едно до три. Почеркът е разкрачен, но четлив, текстът — почти чист от задраскания, мастилото — черно.

БАБА ГИНА

Бях малък на връст, а нямаше от мен по-голям пакостник. Много бели съм правил, много от тях съм забравил — и само една от тия ми детински бели още не може да се изтрий от паметта ми и при най-малък спомен за нея ме побиват тръпки от ужас, макар от тогава да има повече от двадесет и пет години.[1]

Аз бях главатар над една тайфа ученици момчета, обесници не по-малки от мене мои другари от първия клас. Това мое преимущество над другите ми беше заради моята пъргавост и моята тежка пестница, от която сички се бояха. Аз предвождах дружината си в битките с подобни нам дружини и главно на плячка по чуздите градини и бостани.

Аз ще ви разкажа за едно такова похождение в една чузда градина, което има грозни последствия.

На самия горен край на нашето село, от гдето вече се почваха селските градини, в една тясна долчина се беше притаила вехта порутена къщица. В нея живееше стара осемдесет годишна бабичка. Тя живееше съвсем осамотено, нямаше ни свой, ни род в село; казваха че мъж ѝ умрял още в чумавото време, а единствения ѝ син забягнал още в детинството си негде в Загора и от тогава ни вест, ни кост от него.

Кой приглеждаше тая баба, как се тя поминуваше — сам бог знай! Баба Гина — тъй ѝ беше името — се вестяваше твърде на рядко в село. Аз я виждах, и то само в неделен ден, забулена с чер чумбер и повита в сив парцалив фустан, да отива на черква, като едва си влачи

нозете, пригърбена и подпряна на дълга, крива патерица. Сбабеното ѝ лице бе като у смъртник.

Бабината Гинина къщица стоеше гърбом към пътеката що се извиваше нагоре из долът; а вратата и единствений прозорец бяха обърнати към дворът. Дворът бе широк, съвсем разграден, само тук-там личеше малко издигна[то] и вкопано място, гдето едно време трябва да е било плет. В двора имаше няколко вишневи и сливови дървета и една висока ябълка. Тая ябълка раждаше хубави жълти и малко продълговати ябълки; викаха ги лимонки, защото наистина имаха приятен тънък дъх на лимони.

Къщицата и дворът изглеждаха пусто и недружелюбно, само ябълката като че ли лукаво се усмихваше. Вратата къщни биваха почти всякога глухо затворени; прозореца, примрежен с изпочупена р е ш е т к а, беше облепен с жълтеникава надимена хартия, скъсана и обвиснала на една горен кът; вятърът си играеше с тая обвиснала хартия и тя глухо и жалобно шумолеше в заглъхналото пространство. Вратата и самия прозорец, мигнали на една страна, съмнително изглеждаха, като че ли очудени: как така е станало, че те още се крепят"...

Всякога кога се случваше да минем край тая къщица, нас ни обземаше необясним страх, ний се озъртахме и бързо я отминавахме — в другите околни градини имаше тоже вишни и сливи... Обаче, когато узрееше ябълката, лакомството вземаше връх над нашия страх и ние пъргаво се катерехме по нея, като се стараяхме да не гледаме към къщата.

Обаче, когато ябълката почваше да зрей, баба Гина стоеше повече под нея, вероятно да я пази като от нас пакостници. Неподвижно седеше тя под ябълката, облегната на ръбатий ѝ дънер и взряна надалеч с безжизнените си очи. Тъй проседяваше тя там по цели дни с патерица в ръка. Бдеше ли тя в това време или спеше, никой не можеше да угади. Но нам ни се струваше тя да е като някоя веда, прегърбена и прислонена в ябълката. И ний бягахме с вся сила от там.

Беше хубав есенен ден, пуснаха ни надвечер от училище и ний т. е. аз и мойта дружина, тъй както си бяхме с книгите, наедно ударихме през хорските градини. Скоро наближихме до бабината Гинина градина. Нея я нямаше под ябълката. Аз се обърнах към другарите си и допрях до устните си показалецът в знак да мълчат. Сам се промъкнах свит до самата къщна врата и се услушах. Вратата бяха затворени и отвътре нищо не се чуваше. Само обвисналата хартия на горния кът от прозорецът шумолеше пак. Реших че баба Гина я няма в къщи, че тя трябва да се е запиляла негде из село; но все пак, за по-сигурно, улових аз излека външното мандало на вратата и го зарезих.

Тогава се завърнах и пръв се въздраснах на ябълката. Другарите ми след мене.

Не бяхме си още набрали ябълки, когато някой си извика не от далеч. Без да видим кой е, ний един през друг наскачахме долу и се разбягахме кой на къде свари.

На другий ден, след вечерен разпус от училище, ний се отправихме пак към същата ябълка. Доближихме също тъй тихо, но видяхме че вратата тоя път бе само зарезена отвън и тутакси въздраснахме на дървото. Набрахме си доволно ябълки и, без никой да ни вика или гони, разбягахме се както по-прежний път.

Когато на третий ден, пред обед, се върнах от училище у дома, при портите срещнах майка си прибрадена с черна кърпа, с вощена свещ и здравец в ръка.

— Аз сега ще се върна, каза ми тя, баба ти Гина умрела: ще ида със свещ.

Няма кой да варди ябълката от сега си помислих радостно аз — и влязох в къщи.

Не след много майка ми се завърна и ний седнахме да обядваме. През време на ядене тя разказваше:

— „От два дни насам баба Гина не се вестявала.

„Да не ѝ е станало нещо“ — рекъл Атанас Удавничето, я чакай да видя аз“.

Ат[анас] Удав[ничето] беше неин най-близък съсед.

„Отива той и вижда вратата зарезана. Ба, каде ли ще е отишла? Бутва вратата, а вратата се не отваря. Бре! Бутва я той още по-ячката, а тя като че ли нещо я притисква отвътре се пооткрехва полека. „Бабо Гино, бабо Гино!“ никой се не обажда. Каква ще е тая работа! Набляга той по-силно с две ръце, нещо се повлича отвътре, вратата се отваря. Що да види — баба Гина лежи на земята мъртва, препречила вратата та не могат да се отворят. Уплашва се Атанас и право в конака. Идват заптий, гледат — наистина умрела. Какво ще ѝ гледат умрела — умрела! Позяпали, позяпали, па си отишле...

„Някой ще я е затворил отвън — добави след малко майка ми, та видисе, тя се е мъчила да излезе, пък е паднала и там си останала. От глад тряба да е умряла... бог да я прости...“

Аз не смеях никого да погледна и се свивах на една страна като усилено гълтах къшей след къшей...

27 окт.
1889

[1] Когато пише разказа — 1889 г., Пенчо Славейков е бил на 23 г., а в първи клас ученик в Трявна е бил на 9 г.

В целия разказ има един задраскан пасаж. Когато Пенчо Славейков се връща от училище и среща майка си със свещ в ръка, след израза „Няма кой да варди ябълката от сега си помислих радостно аз — и влязох в къщи“, е написано и задраскано следното: „Аз изтървах книгите си и останах като гръмнат. Плочената ми табла се разби на парчета о камъните. Майка ми ме изхока и си замина, а аз влезох в къщи.“

Подчертаното, многоточията и малките скоби са на автора.

От 1889 г. Пенчо Славейков е оставил и други автобиографични материали. Те са писани в тетрадка с твърди картонени корици с размер 25/18 см в цветове зелено, тъмнозелено, тъмносиньо, черно и бежово, мозаично свързани. Тетрадката има 50 листа на редове. Страниците не са номерирани от поета. От двете страни (особено вдясно) те са разграфени с червени отвесни линии, както в тетрадките за сметководство. Тя прилича на тефтерите, на които е работил бащата. Вътрешните страни на кориците са подплатени със светлозелена хартия, подшитите листа са в същия цвят.

В тази тетрадка Пенчо Славейков е писал с два вида мастило: черно и виолетово, но не всички листове са запълнени; има много празни. Пи-

сано е и в обратна посока. Почеркът е характерният Славейков — дребен, леко разкрачен, сравнително лек за разчитане. Тя съдържа 44 стихотворения, писани според делението на поета по години през 1884, 1885, 1888, 1889. Освен по години те са обединени от автора и по заглавия: Момини сълзи 1888, Случайни песни 1884—1885, Траурни сонети 1888, Библейски мотиви и Народни песни 1889. За стихотворенията виж подробно в отдел Момини сълзи.

Пенчо Славейков, 1888 г.

На последния лист, но обърната обратно тетрадката, така че е станал първи, поетът е написал заглавие Народни песни, а под него е записал три народни песни. А на следващия лист 47 се намира автобиографичната бележка от името на Райко Райков. (Дядото по майка се е казвал Райко. Рано починалият брат на поета е носел неговото име). Мистификацията е съвсем прозирна. Вероятно с това име Пенчо Славейков е възнамерявал да представи пред читателите стихотворенията от тази тетрадка в бъдещата си стихосбирка.

Бележка със същите данни се намира и на отделен лист—48-ми—в тетрадката.

РАЙКО РАЙКОВ

СТИХОТВОРЕНИЯ

т. I

Издава
П. Детелинов (псевдоним на Пенчо Славейков)

От издателя

На мене се падна скърбний дял да оплача още приживе злополучний си другар и, после ранната му смърт, да издам неговите стихотворения.

Той умря на двадесет и пет годишна възраст, след дълги и ужасни страдания.

В тази малка книжка са сбрани всичките въздишки на скърбящата му душа, всичките надежди, що са го поддържали в безнадеждний му живот, всичките лъчи, що са го сгрявали до студения му гроб.

Някои от стих. той е печатал приживе под псевдоним П. П. Славейков.

РАЙКО РАЙКОВ (1866—1891)

Райко е родом от старопланинский градец Трявна. Баща му е стар учител и до сега жив. Певец на народните скърби и тегла, неуморим труженик народни, доживял до бели власи — за да ся подгаврят с тях шолопаите. Това е наградата на труженициte народни.

До десетата си година Райко е живял в родний си градец — а после се е скитал по разни училища в Б[ългария], без да е свършил пълен курс в някой от тях. Но той е владел една доста обширна начетаност, която в поетите като че ли заместя основателното образование. Освен това той е имал наставник един от великите всемирни учители — нещастието.

През 1877 г. него насмалко щеше да постигне грозната участ на хиледи други злощастни жертви в Старо Загорската катастрофа. Своите тогавашни впечатления от там той ни ге е оставил в две стихотворения: „След Стара Загора“ и — — — —[1]

Тогава той е бил на 11 години. След 6 години тежка болест го приковава на леглото — от която той се отърва едва на — — — 1891 — като предаде богу дух.

Аз се възпознах с него в 1884 год. в София, дето той живееше по него време при баща си. Спомнях го от училището в Ст. Загора, гдето другарувахме с него — той беше дребнав с къдрава коса и весел дух: но аз не можах да позная в София едновремешния си другар. Сега той беше висок приличен момък с замислен поглед. В лицето и в погледа му имаше тих един отпечатък — отпечатък, който нещастието дава на човеш[ките] лица. Той едва пристъпяше, подпираше се с тояга — нозете му бяха парализирани.

Инак той беше пак весел, какъвто си го помнях, и при всичко че често се замисляваше, често ме изумяваше неговата веселост. Като гледах на него, аз си спомнях думите на великия французин (полемист) Ренана, казани собствено за него си, че само неговите мисли са мрачни, но че умът му е весел.

Медицинските средства не му помогна[ха] и той из ден в ден впадаше в дълбока и по-дълбока механхолия.

В неговите мисли беше зела вече връх смъртта на която той е посветил цял ред прелестни сонети написани през 1888.

На — — — 1891 сутринта го намерили в стаята му мъртав. Види се в припадък на меланхолия той беше пронизал горещото си сърце със студения куршум на револвера.

(На масата му стоеше един запечатан плик, надписан за мене. В него злополучни ми друг беше изразил последната си воля. Това бе написано два дни по-напред.

„Радвай се за избавлението на своя другар — аз съм вече там, где нет ни печали ни слез“.)

Текстът е написан и на двете страни на листа. На първата страница — с черно мастило, на втората — с виолетово. Поправките и допълненията са също с виолетово мастило.

От заглавието „От издателя“ до второто заглавие „Райко Райков“ целият пасаж е задраскан с характерната отвесна крива линия на Пенчо Славейков. Последното изречение е добавено с виолетово мастило, а отстрани вляво до заглавието „Райко Райков“ със същото мастило дребничко е написано: Ни разцвел и отцвел
В — — — — —

Полежаев“

С последното изречение от първия абзац свършва първа страница. Най-долу в левия ъгъл поетът е пресметнал годините си:

91
66
25

Преди да продължи на другата страница, която е писана с виолетово мастило, най-отгоре е написал: „Той умре, за да възкръсне след смъртта (по френски, на край)“; оставил е разстояние и тогава е продължил.

Второто изречение от втория абзац първоначално е било: „но той при всичко това“.

Второто изречение от третия абзац първоначално е било: „След 6 години безпомощно състояние“, а след последното изречение е написано и задраскано следното: „Умре на 24 годишна възраст“. А целият абзац е загражден в скоби.

С израза „... из ден в ден впадаше в дълбока и по-дълбока меланхолия“ завършва втора страница. Третата страница започва с изречението: „Често той стоеше замислен, често и плачеше: плачеше подир загубената си младост“, което е задраскано.

След чертата, поставена от автора преди израза в скоби, който е продължен на другата страница, Пенчо Славейков е написал с черно мастило в обратна посока на тетрадката:

1. Нирвана — Какво нещо е Нирвана?

— Състояние, в което се прекратяват всякакви изменения, пълен покой, отсътствие на всякакво желание, на всякаква илюзия и страдание и съвършено уничтожение на всичко, що служи за обрудование на физический человек.

Будийский катахизис.

[1] Стихотворение „След Стара Загора“ няма у Пенчо Славейков. В първото издание на „Епически песни“ той е поместил стихотворението „След Старозагорския бой“, от което в ръкопис има няколко редакции. Вероятно и тук става дума за него. Останалото, непопълнено от поета, не може да се разбере какво е имал пред вид.

Многоточията, малките скоби и подчертаното — от автора.

На отделния лист в същата тетрадка, сгънат няколко пъти, с размери 55/17 см, носещ страница 48[а], Пенчо Славейков е преписал на чисто бележката си за Райко Райков, разширил я е и стилово я е изгладил. Написана е с черно мастило, с по-едър разкрачен почерк, но по-четлив.

РАЙКО РАЙКОВ

1866—1891

Райко Райков е роден в малкий живописен Ст. планински градец Трявна. Той е син на народен учител, певец на народните скърби и тегла, неуморим труженик за народното свестяване, но не и да се радва на тях. Неговите заслуги отрекоха — присмяха се над мъките му...

До десетата си година Райко Райков е живял в родний си град, а после се е скитал по разни училища в България, без да свърши пълен курс в никое от тях. Покварeното му здраве бе причина на това. Обаче той имаше обширна литературна начитаност, която у поетът заменяваше

основателното образование. Вкусът си към хубавото той бе възпитал на класическите образци от руската и френската литератури. Но животворната струя на неговий поетический дух тече на родна почва. Могъщий разлив на тая струя най-ясно се вижда в омайните стихове на съвършеното негово творение — поемата Младен Загорец.[1] Скоро аз ще издам в два тома неговите съчинения. Първий том заемат разни малки стихотворения: сонети, песни, балади и пр. Втория том заема Мл. Заг. поема в X песни.

Аз бях негов другар от детинство. Обожавах своя другар, омайваха ме неговите разговори. Много пъти той ми е разказвал за ужасната катастрофа на Ст. Загора през 1877 г.... от която той се отървал, но която е имала фатални последствия за неговий живот. Ужасите на тази катастрофа той е възпроизвел в баладата — — — и в N песен на Мл[аден] Загорец.

Помнях го пъргав, къдрав, с черна като жужел коса момче и какво беше моето удивление, когато след 10 години в София го видях мършав и замислен момък, на чието лице смъртта бе ударила своя печат. Вече в прекрасните му черни големи очи грееха зарите на угасающ живот. Нозете му бяха разбити от паралич...

Инак той твърде малко бе се изменил, и мен ме порази странната веселост, охолний му смях — пред прага на гроба. Пред него стоеше тетрад из която той ми прочете последните си стихотворения Смърт (сонети). Медицинските средства не му помогнаха и той из ден в ден впадаше в по-дълбока и мрачна меланхолия. Мореше го безсъница. Даваха му морфиум за сън. В един припадък на меланхолия — най-силните у него биваха есенем — той се хванал за тоя спасителен лек, зел 5 пъти по-силна доза от обикновеното и заспал от вечний сън...

il mort за да възкръсне след смъртта.

В текста има незначителни задраскавания на някои срички.

Знакът „X“ е поставен от автора и целият израз от началото до третия абзац е ограден с мастило. Навярно поетът е имал намерение да го отдели на друго място.

[1] Младен Загорец е първоначалният замисъл на „Кървава песен“. В музей ППС се пази тетрадка със стихове под такова заглавие от 1891 г.

Подчертаванията, малките скоби и многоточията са на автора.

От ръкописното наследство на Пенчо Славейков най-пълна и най-интересна е тетрадката, озаглавена от поета:

ТЕТРАДКА

за

БЕЛЕЖКИ и ПЪРВИ НАБРОСКИ

1889

Тази тетрадка е най-голямата измежду останалите ръкописни тетрадки и бележници. Съдържа 152 листа с линирани широки редове, а с няколкото отделни листа в нея от друг размер, тя е номерирана 156.

Кориците ѝ са твърди, картонени в тъмнокафяв и бежов цвят, мозаично свързани. На лицевата корица има бял етикет, обграден с черни линии, а помежду им на ширина 1 см яркочервено. На бялото поле на етикета Пенчо Славейков е скицирал портрет на баща си с черно мастило и се е подписал. Страниците не са номерирани от автора, но почти изцяло са изписани с почерка му. Само от лист 34 до лист 40 почеркът е чужд (Христо Славейков). Тук е направен препис на стихотворение на руски език. Мастилото е различно: черно и виолетово, преобладава черното. Почеркът е характерният Славейков почерк — дребен, равен, на някои места разкрачен и извънредно труден за разчитане; с много задраскванния, поправки, обозначения за отвеждане, ненаписани думи и др.

В тази тетрадка поетът е писал предимно стихотворения — 159 на брой в различна степен на обработеност. Често до нахвърляния първоначален ръкопис, станал нечетлив от много поправки и задраскванния, намираме до него или на следващата страница, преписана на чисто, втората редакция.

Между стихотворенията 20 са преводни, предимно от руски автори: Пушкин, Лермонтов, Некрасов, Надсон, останалите са оригинални. От тях 95 са завършени, но има и други, които са останали само като наброски на неизпълнени творчески замисли. Авторът е обозначил да обедини по тематика в цикли някои от стихотворенията: Увяхнали листа, Момини сълзи, Въстанически мелодии, Бащин край, Ферхад Меддахи и др.

Тетрадката е разделена от поета на три дяла по години 1889, 1890, 1891, макар това делене да не е абсолютно. В писаното от 1889 г. намираме стихотворения от друга дата — 1885, 1886, 1888. Обикновено стихотворенията са датирани — поетът е отбелязал деня, месеца и годината, написана най-често с последните две цифри — 89, 90, 91. Под някои е отбелязал само деня и месеца, а годината се разбира от отдела, в който се намира произведението. Под две стихотворения са отбелязани по-точни данни за написването им: „написано за час и половина“, „написано 1 часа през нощта“.

Много от стихотворенията са писани по конкретни поводи и са отклик на политическите събития у нас през тези години. В тях поетът е изразил позицията си на демократ и хуманист.

Освен стихотворения в тетрадката намираме цитати на мисли от чужди автори на руски и френски език. Тя съдържа и оригинални Славейкови мисли, впечатления, преценки за лица и събития, кратки автобиографични бележки, няколко турски пословици и от лист 129 до лист 132 — две сцени от недовършена пиеса, посветена на героите от русенския бунт.

Тетрадката е интересна и с няколкото творчески планове на поета за списания, книги и антологии на чужди литератури, които говорят за неговите литературни интереси, за широтата и характера на литературната му култура още преди да отиде да учи в Лайпциг.

В тетрадката се намира и план за издаване на стихосбирка. Предвиден е и обемът ѝ. На лист 5 поетът е написал: 10 коли, 160 страници, а след това — заглавието „Балади и песни“. Под него е обозначил заглавията на произведенията, които е смятал да помести в стихосбирката си. Тези произведения изцяло се срещат в тетрадката, до всяко от тях

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ София
БИБЛИОТЕКА

той е поставял различни знакове — кръстове, звездички, цифри, някои е задраскал.

Намират се и много други планове за нови варианти на стихосбирки на Пенчо Славейков.

Плановете и стихотворенията от тетрадката печатаме в този том при дял Поезия.

Тетрадката се съхранява в музей ППС под § 18/854.

Тук поместваме само двете автобиографични бележки, писани в нея. Те са написани на лист 146 и 147.

89
25 септ.

Нахождат, че аз съм мрачен и мрачно гледам наоколо си — не знаящи, че аз се мъча да не гледам съвсем, те ме забелязват, когато аз се отвръщам и по това съдят. Моето бъдуще е по-тъмно и от ноември[йска] нощ и то нищо отрадно не ми обещава.

Туй, което ме мами през сън, и на което моя ум ме навежда е толкова хубаво... Боже мой! А мен ми липсва сила, воля.

От страх да не полудея аз бягам от себе си, от мислите си — а камо ли от хората.

Написана е с черно мастило. Има две незначителни поправки. В първото изречение „Нахождат, че аз съм мрачен" вместо м р а ч е н е написано т ъ ж е н, но е задраскано. В израза „Моето бъдуще е по-тъмно и от.." първоначално е написано „и от тъмна декемврийска нощ", но е задраскано. Под бележката с лилаво мастило е написано следното недовършено стихотворение:

Във пламъкът на твоите очи
прекрасна само е зората
на любовта
Грижливо крий священий съд
не го изнасяй пред тълпата
и с таен трепет във душата.

На следващия лист четем:

Роден съм на 27 април 1866 г. в Трявна. До десетата си година съм живял в родното си село, и до тогаз, до колкото помня, не ми е било зле. Дома си твърде много сънувах, а в училище бях от последните мързеливковци — и пръчката, вкуса на която почти сякой ден опитвах, малко ми биваше в прок.[1] В Загора през 1877 помня бях в II к[лас] и много се зарадвах на русите, — че те ме отърваха не от робството — а от изпита, на коготоази щях да се проваля с глава надоле... баща ми беше учител, и аз съзнавах, че трябва да бъда добър ученик, но туй съзнание не пропъждаше мързелът ми...

Едва сполучих гологлав и бос да избягам катас[трофата] в Загора. От Казанлък аз гледах на пламъците, които бяха обзели Загора, как се въздигаха до небеса, спах на улицата и едва на сутринта намерих майка си. Баща си и двете си сестри не знаяхме где са — ни вест, ни кост от

[1] В прок — рус. от полза.

тях. Шипченский път не бе свободен — русите не пушта[ха] — и една тълпа бежанци, в която бяхме майка ми и аз, удари през Балкана без водаче и без път. Цял ден се губихме из гората и вечерта излезохме в Ново село. Три дни аз се храних със сливи и ягоди, а тук си откраднах хляб да ям. В Ново село ни намери баща ни, дошел от Трявна, като чул че сме биле там. Турците додоха на Шипка, а ний избягахме в Свищов. Върнахме се после в Търново, Казанлък, Сливен, пак Търново, София и най-сетне — в Пловдив, след превратa 81 г., от гдето пропъдиха баща ми. От 77 до 81 г. мене ме тресе люта треска, от която бях станал кожа и кости. В Пловдив 82 г. паднах болен от пневмония, която пропъди треската ми, а сама ме съсипа.

82 г.ази бях в 4-ти клас на П[ловдивската] Р[еална] Г[имназия].

Към своето детство Пенчо Славейков се връща и през по-късните си години. По съдържание тези спомени са близо до по-ранните, но стилово са по-стегнати, по-обработени. Тия спомени се пазят в красива червена тетрадка с корици от мек картон, покрити с мушама. Тя съдържа 55 листа начертани редове, от които са изписани само девет на едната страна на листа. Текстът е без нито едно зачертаване. Почеркът е хубав, равен, стегнат и четлив; мастилото светлосиньо. Страниците са номерирани от автора.

Тетрадката се пази в музей ППС, № I/1.

На първия лист е написано заглавие:

СПОМЕНИ
и БЕЛЕЖКИ

20 юни, 1901.

На вътрешната страна на листа, в горния ляв ъгъл е написано следното планче:

Моите песни
Епически песни
Кървава песен
Пътни очерки
Литер. студии — без връзка със спомените в тетрадката.

Кръщелното ми свидетелство изгоря в Стара Загора, но в един стар тефтер, в който баща ми е записвал стиховете си, има записано с негова ръка, че аз съм роден на 1-ви април 1868 година в Трявна. Ще ми се да вярвам че тая е верната дата на моето рождение; но майка ми все и сега настоява, че то е било през две пролети по-рано.[1]

Вече двайсет години как не съм виждал родний си градец, но още и след двайсет години да го видя, струва ми се ще го намеря пак такъв, какъвто е спазен в паметта ми. Скътан в пазвите на Балкана, покрай тиха безименна река (тя е подарила името си на градеца), и той като мене живее повече в спомени за миналото, тъй като настоящето му не е тъй завидно, а бъдещето му е скрито в тъмните пазви на Балкана — fruchtbringende, откак зеха да бърникат в тях разни ръце.

Дали все тъй горда и мрачна се издига там високата сахатна кула? Аз бързах да съм до нея, преди звона, окачен на самия ѝ върх, да бие два — че до нея е училището, а там на мегданя и на широкия училищен двор вече са събрани всички мои свръстници и съпакостници да се боричкат и бият, докато задрънка звънеца да се прибираме в час — да ни натупат един след друг, че никой не си е научил урока. Кой знай има ли сега в тревненското училище такива пакостни момчетии, като нас тогава, и да ядат такъв бой, като ний. Между даскалите, по сопаджилък бе пръв Димитър К. Витанов[2] (свършил природните науки в Москва, преводач на небесните светила от...), от чийто дебел бастун страдаха само онези части под тялото, които бяха най-невинни за ненаучените уроци. Той ни учеше аритметика, от която аз ни тогава, ни после неможах ни въх да разбера. Когато тоя учен човек и мой доброжелател ме опънеше на чина (за да не шавам, някой от другарите ми ме държеше яко за главата) и почваше своите наставления с бастуня, всякой почти удар той придружаваше с разни словесни прибавки, от които една се повтаряше при всяка екзекуция: И ти си син на даскал Петка, а?... След всякой бой аз се почесвах дълго време там гдето ме сърбеше и си мислях само кога ще стана даскал, та и аз барим да дода дохака на момчетиите.

А все пак трябва да съм учил нещо, защото в тревненското училище аз достигнах до втори клас (1877 г.) и от другарите си най-много разбирах французки, който език ни учеше стария зографин Даскал Генко,[3] по знаменитата Сенова метода. Стар беше тоя даскал, стара неговата метода, но на мене неговата благост влияеше повече, отколкото бастуня и шамарите на другите даскали...

Макар и да се учех твърде лошо, аз обичах книгите. В долния кат на нашата къща имаше дюген със рахтове, пълни с натрупани книги, гръцки и руски, от съдържанието на които аз нищо не отбирах, но ги превръщах постоянно да диря картини по тях и да отгатвам смисла им. В това отгатване брат ми Райко бе всякога готов да ми помага. Той стоеше постоянно в дюгеня при книгите, и сам без чужда помощ беше успял да понаучи нещо от езиците на които бяха писани тези книги. Той беше тих и болезнен, не ходеше да играй и пакостничи с нас, а все нещо пишеше, преписваше или четеше в дюкеня. Тогава аз малко се интересувах от онова, с което той се орастисваше, и повече дирях и се влачах с другия си брат, Христо, войвода на пакостниците. Та и Райко от тогава слабо помня — само е жива в паметта ми хубавите му устни и благата усмивка на тях. През 1875 братята ми заминаха за Николаев, през Ц-град, и аз ги видях след четери години, след войната, когато те бяха си дошле през ваканцията в Сливен. Там Райко се разболя и умре от възпаление в мозъка. Той бе пръв мой учител на стихотворство, но от неговите разправии за тайната на това изкуство, аз твърде малко разбирах — и в Сливен ума ми интересуваха почти само пакостничествата. От Райка аз имам спазени и днес няколко тетрадки стихове и нека ми бъде — — — [4]

Лятно време Трявна биваше полупуста, или по-добре казано в нея оставаха речи само жените: мъжете се пръскаха по гурбет. През летните ясни вечери цялата наша махла излизаше на улицата. С кърпи в ръце, ние боси и гологлави тичахме по улиците да гоним светулки и нощни бръмбари, а нашите майки, събрани пред портите, коя с хурка,

коя с чорап в ръка, седенкуваха до късна нощ, заприказвани за скромните интереси на скромния си живот. Майка ми редко седенкуваше със съседките си. Те гледаха на нея като на даскал Петковица, т. е. като на жена не съвсем от своя кръг, па и сама майка ми, прекарала и вдяща бедовит живот, строга и мълчалива, се държеше малко на страна. Тя бдеше и над нас и не гледаше с добро око на съседските дечурлига и не ни оставяше май да дружим с тях; когато бяхме по-далеч от нейното бдително око, и братята ми и аз бивахме в най-другарски отношения с всички онези сурванци, които по няколко дена не се миеха, псуваха се като всички селенчета и намираха голямо удоволствие да пакостничат заедно с нас, както и ний с тях.

Малките скоби и многоточието са на автора.

[1] В запазените ръкописи на Петко Славейков не се намира тефтер със стихове, в който той да е отбелязал рожденатa дата на Пенчо Славейков. Както споменаваме в началото, той е отбелязал рождените дати на всички членове на семейството си в тефтера 7/1, но там рожденатa дата на Пенчо Славейков е съобщена така, както и той я възприема — 27 април 1866 година. Само в документите му от университета в Лайпциг датата е 27. IV. 1868 г.

[2] Даскал Димитър К. Витанов е син на поп Кою Витанов, приятел на Петко Славейков. Той завършил висше образование със специалност математика в Русия. Съставил и издал книгите „Физическа география“ от Мори — Прага 1873 г., „Небесни светила“ от Митчел 1875 г. Бил и първият организатор на тревненския театър. През зимата на 1874—75 г. представили три пъти пиесата „Геновева“.

Ненаписаното от поета се отнася за книгата „Небесни светила“ от Митчел, издадена в 1875 г.

[3] Даскал Генко (Кръстев Зографски) завършва висше училище в Букурещ. Учителствува през целия си живот. Работил и зографство, рисувал малки икони (капаклий — триптихи).

[4] Прекъснато от автора, но срещу него на другата страница вляво е написано: „Хаджи Димитър (на руски) и едно българско“. Може би Пенчо Славейков е имал намерение да помести тук тези две стихотворения от брат си Райко. В тетрадката със стихотворения от Райко Славейков, съхранявана в музея, както и в тетрадката и отделните листове, съхранявани в АБАН, не се намира подобно стихотворение.

Освен в тези тетрадки из ръкописите на Пенчо Славейков се намират на отделни листове из архива му и други автобиографични бележки и спомени, навеяни му по някакъв повод, които той набързо е записал навярно с намерение някога да ги систематизира и обработи. На един лист от обикновена тетрадка с лилаво мастило и на двете страници с дребен красив почерк е записал следното:

В пътуването си през 1882 г. по Родопите с татя аз се разболях от спечелената си преди месец в Трявна болест, възпаление на белия дроб Подир връщането ни от Родопите легнах на постеля, слава Богу, под грижливото пазение на д-р Хаканов след три месеца аз бях съвършено здрав. На 1884, 11 януари легнах от тиф вследствие на което нервите се парализираха, аз стоях на едно място.

На 77 [година] бях в Трявна и после в Стара Загора в II-ри клас; на 1879 в Сливен; на 1880 в Търново в II-ри кл., на 1881 г. в I-ви, на 1882 в Пловдив в II-ри, сега 1885 в София в...

На Илинден 1877 г. избягахме от Ст. Загора в Казанлък. Спах на улицата. Жената дето дели хляба на децата си, а аз се облизвах. Как на Ново село си откраднах папурен хляб. Дето даваха на овчарчето

20 гроша да ни изведе на път — не рачи. Мамина кон. Счупих си кракът на... в денят на посрещанието... в Русчук (виж бележки по българските възстания).

Пенчо Славейков и в други свои спомени говори за боледуванията си през детинството, но тук за първи път съобщава, че боледуването му през 1884 г., месец януари, от което получава тежкия си недъг, било тиф. Различни са сведенията за това му боледуване. Общоизвестно е, че нему му прилошава и пада в безсъзнание на леда на река Марица в Пловдив, след като цял ден се пързалял с кънки, без да почине и без да се нахрани. А ето какво съобщава брат му Иван в писмо до бащата Петко Славейков във връзка със заболяването на Пенчо Славейков (Петко Славейков е бил в София):

Пловдив, 18 януари 1884 г.

Тате,

Се очаквах от вас лично писмо. Бях писал на бай Каравелов да ти съобщи, че Пенчо е болен. При всичко, че си го наглеждах и не пущах да ходи, през ваканцията той ходил няколко пъти да се пързаля чак на станцията, падал два пъти и настинал. Той криял това от мене, та даже и от мама, но на нея казал, че бил настинал, а тя нища не ми каза, освен че паднал като ходил на училището. Аз узнах, че ходял да се пързаля, но беше късно. Преди 5—6 дена, той се върна от училището като му станало зле. На другия ден сутринта преди да излеза за училището, влязох да го видя. Той лежеше и аз познах, че не е добра работата и тоз час викаx д-р. На третий ден имаше силен огън, който на 4-ти и 5-ти беше стигнал 40 и повече градуса. Беше в несъзнание, но от тогаз огънът спадна и сега е малко по-добре, но е крайно ослабнал и немощен. Д-р Хаканов ми каза тази вечер, че отивал добре и сега иди само веднаж в денът — сутра. . . . . .

(Архив ПРСлавейков, музей ППС, № 22/71).

Хаджигьоковата къща в Пловдив, в която живее семейството на Пенчо Славейков от 1882 до 1884 г.

Заболяването и до края на живота му не е било установено. Лекарите от Пловдив му слагат диагноза „тиф с последствия“, при първото му лекуване във Виена през 1886 г. лекарите там определят диагноза „детски паралич“, с тази диагноза го лекуват и лекарите от Лайпциг и Берлин през 1892—98 г. При първото си отиване в Париж през 1890, а и по-късно през 1905 г. французките лекари го лекуват от невроза и самовнушение, а когато през 1911 г. заминава в Италия, тамошните лекари му поставят диагноза „възпаление на обвивката на мозъка на гръбначния стълб и шипове“ вследствие на силното простудяване като младеж. Коя от диагнозите е най-близка до истинското заболяване, не е известно, но нито едно от лечения не го е излекувало.

Годините, които съобщава за пребиваванията си в Сливен, Търново и София, не са съвсем точни. И в други автобиографични бележки той греши. В Сливен те са били до 7 февруари 1879 г. От тази дата до септември 1879 в Търново, а след това в София до 1882 г. и от 1885 наново в София до заминаването си да учи в Лайпциг.

Поставеното в малки скоби от последното изречение на бележката навярно се отнася за някое събитие, станало в Русе и описано от Захари Стоянов, но в личния екземпляр на поета на Записки по българските въстания от З. Стоянов няма отбелязано от него нещо, което да посочи какво е имал пред вид да съобщи.

Листът се пази в музей ППС под № 72.

В друго листче, което по почерка и мастилото (към 1900 г. поетът пише повече със светлосиньо мастило) може да се отнесе към по-зрелите години от живота на Пенчо Славейков (1900—1905), той ни е оставил мисли за почивката на село.

Пази се в музей ППС под № 30.

НА СЕЛО

„Отпочива си човек" — обикновено казват онези граждани, които със стотина се пръскат лете по разни монастири, бани и села. Защото и мързелът уморява.

Кажи-речи, и аз съм от тази многобройна партия в България и сяко лято жегата ме пропъжда на някъде. Но аз избягвам онези места, гдето хората най-много се трупат. Не ми е охолно с тях, които със себе си носят градът в село. Живеят по градски, цял ден са заедно, пеят своите отвратителни песни, пият чай, сплетничат, четат вестници, подбиват се с живота, който ги окръжава и вечно с едни и същи фрази натякват и се оплакват че селото представлява неудобства за техний мързел. Те идват морни от града и морни се връщат от село. Живата природа не ги мами, не им говори нищо, не ги настроява. Те гледат без — — (неразчетено — бел. съст.). Аз обичам да съм сам, да се скитам по воля, да си свия китка в полето, да се подслоня негде под сянка, да се вслушвам в таинствения ромон на онова, което само на село се чува.

Текстът е без поправки и задрасквания. Означеното с чертички — непопълнено от автора.

Това беше... 1881. У дома на вечеря беше сестра ни и зет ни. Едва що се прибрахме горе, пътните врата се отвориха и груба една глъч се счу по двора и слабо дрънчение на саби се счу под прозорците.

Баща ми, както обикновено, разхвърлян по халат подир ядене, излезе да види що е. Додето ний бързахме да довършим „скамбиля" в когото зимахме участие сички други т. е. зет ни, сестра ни, брат ми Христо и аз, тати извика и ний сички се урнахме навън.

Дворът ни беше пълен с джандарми, които бяха заобиколили вече баща ми, а пред пътните порти стоеше пощенска кола.

Разговорът на баща си с полицейския пристав Чернев, аз не помня сега, помня, че баща ми поиска да влезе в стаята да се облече, но не бе му позволено, а надве-натри се навлече.

Той поиска да си наеме собствена „яйлия" кола, но и то му беше отречено.

Пред вратата той се прости с нас и пощенската кола го повлече, без да знаем накъде отива, и без да кажат къде го отвеждат, придружен от двама жандарми с голи саби.

Аз стоях най-близо, когато и мен баща ми подаде най-сетне ръка като продума: „Сбогом бай Пено! Гледай мене, мой синко — научи се и [ти] така да търпиш за правдата и да отмъстиш за мене."

Макар че не бяха само тез неговите думи, но аз само тях помня. Имаше и други няколко, които аз още вечерта записах, но где — не зная. Аз съм ги търсил не веднаж и не дваж, но напусто; може би, че те ще ми се попаднат случайно някога и аз ще ги приложа при тез.

Предните нощи ний стояхме на стража — ходяха слухове, че нощем ще ни нападнат шопите.

Този спомен на Пенчо Славейков за интернирането на баща му в Трявна по време на суспендирането на Търновската конституция от княз Батемберг през 1881 г. е записан на нечертан лист с размери 21/34 см с виолетово мастило без задрасквания и незначителни поправки. В началото третият израз е имал следната редакция: „Едва що се прибрахме горе, джандармските саби предрънчаха, груба една глъч се счу по двора и джандармските саби предрънчаха под прозорците", но е задраскана от поета и отгоре със син молив е написано печатаното.

Споменът не е датуван. Но на гърба на същия лист е написано стихотворението от стихосбирката „Момини сълзи" „Не вдавай се на мисли безотрадни" със същото мастило и почерк, поради което може да се приеме, че е от 1887/88 г. Освен това стихотворение Пенчо Славейков е започнал, но недовършил и следното, озаглавено „Сонет":

Напразно аз за щастието питах
и скитах се подире му навред,
напразно сал след него аз се скитах —
не найдох нийде ни неговия след.

На пусто пръснах свойта младост,
напусто аз за щастие ламтях
и лутах се подире му навред,
навред във нови нещастия се сплитах.

Навред срещнах аз само гордост глупа
предружвана с безсрамен, дързак смях,
до колкото сърца да се допрях —
не видях аз нито едно да тупа.

Поетът е работил повече върху последната строфа, но съществени изменения от първоначалната обработка не е получил. Най-отгоре, до заглавието, навярно по-късно, понеже е написано с друго мастило — черно, стои: „Подражание", затова го е и изоставил. Печатаме го, понеже то говори за мислите и настроението му по времето, когато е записал спомена си.

Листът се съхранява в музей ППС под № 853/а

По цели нощи аз се превивам в леглото, мисля и премислям, или просто нищо не мисля, защото безсъницата жестоко пропъжда и най-дребна мисъл, която надникне в моя ум. Тогава спомените един с друг се струпват и тъпчат съзнанието ми. Странно томление ме обхваща, аз крея и изнемогвам, и чувам нейде в себе си глухо бучение като че някой се е спотаил там и зауниено пей:

Herz, mein Herz...

Защо е тъжно мойто сърце? Защо жалей? — Тъй весело е на чужди край...

И нещо ме грабва и понася бързо, тъй бързо, че аз изгубвам свяс. Где съм? Що е това? Кат сянка на широката градина се тули ниска къщица и през един от прозорците ѝ се промъква светлина на горящата отвътре лампа. През една разтрога на спуснатите жалузи аз надниквам

там и сърцето ми премира. Пред натрупаната с книги маса моя стар баща е надвесил беловласа глава, уморен от дългогодишни бдения. Той държи перото в ръка, макар друг поет да е дошел на смяна, оръжието си той още държи в ръка и с него чака последний удар. Той начесто се озърта към широкий миндер, дето стои замислена майка ми...

Бележката е написана с лилаво мастило и има следните поправки: второто изречение първоначално е било „Тогава спомените един през друг се надварят...", което е задраскано. След немското „Herz, mein Herz"..., изразът е имал следната редакция: „И нещо ме грабва и понася, а сам аз през цяла нижка спомени..."

Бележката не е датирана от поета. Не може да се определи дали е от първата година на следван то му в Лайпциг, или е от по-късно, след смъртта на баща му — 1895 г., за когото дълбоко е скърбял.

Листът е двоен, по-дебел от обикновена хартия с размери 33/21 см. Най-отгоре на първата страница е написано с туш „Държавна мъжка гимназия в София, Зрелостно свидетелство". Може би е останал от брат му Иван, учител в тая гимназия. Под този надпис Пенчо Славейков е започнал, но недовършил следното: „Дъжда вали все тъй еднакво тих и тежък както от зори заваля. През отворений си прозорец аз чувам неговото влажно ръмоление и то ме...", а под него недовършеното и необработено стихотворение:

Разхождаха се те двамина
потайно в тъмната градина,
и той и тя тъжовно бледни
и по лица и по ланити,
целуваха се те честити. . . .

На вътрешната страница се намира продължение от другаде текст, описание на някакъв висок връх, но не може да се разбере, защото е съвсем нахвърлян и разкъсан.

Съхранява се в музей ППР, № 853/а.

Кратки автобиографични бележки Пенчо Славейков е писал и в различни джобни тефтерчета, които е имал навик да носи със себе си, особено при пътуванията в чужбина. Страниците им са изписани със заглавия на книги, като е задрасквал тия, които е купил или прочел; с адреси на различни лица и културни институти, с впечатления от преживяно и видено; подробно е записвал похарчените суми, бележел си какви вещи му са необходими за път; записвал планове за бъдещи стихосбирки, цитати от книги и др.

В музей „Петко и Пенчо Славейкови" се пазят 5 броя тефтерчета, а в Народната библиотека „Кирил и Методий" — БИА, два броя.

Биографични бележки от пътуването на Пенчо Славейков в Париж през 1890 г. намираме в тефтерче с тъмночервени кожени корици с размери 10/15 см. То съдържа 155 карирани листа. От тях са изписани около една трета с молив и мастило. Има записани заглавия на книги (най-много), адреси и най-различни мисли.

Пази се в НБКМ — БИА под № II В 2404

От София за Париж тръгнах на 26 май. Престоях във Виена един ден и на първи юний додох в Париж.

Върнах се от Париж на 26 юни.

На 3 юни 90 в Париж ходих при Наталия Константиновна Станюкович. Милая баришня, живая и хорошо поет. Интересува се много от положението на жените у нас.

Бележката е написана с молив на лист 146.

На 26 май 1890 г. Пенчо Славейков отива в Париж по настояване и препоръка на брат си Христо Славейков, който по това време е съдия в Кюстендил. В писма до баща си от февруари с. г. (Архив П. Р. Славейков, к 25/4, 5 — музей ППС) той пише, че отделя по-голяма част от заплатата си, за да може да изпрати Пенчо Славейков да се лекува при д-р Шарко. „Пенчо знай новата система на Шарко за лекуване на парализованите и, криво или право, вярва, че това лекуване ще му помогне."

При Наталия Константиновна Станюкович Пенчо Славейков отишъл с препоръчително писмо от Г. М. Баламезов. Това разбираме от нейно писмо, изпратено до Пенчо Славейков четири години по-късно (14 март 1894 г., архив № 114 — АБАН). В него тя му припомня, че той е ходил у тях в Париж, че му пяла руски романси, разговаряли за литература, а той й подарил своята стихосбирка „Момини сълзи" и й изпратил няколко броя списание „Св. Климент". На края на писмото тя съобщава:

„Теперь позвольте мне быть таким же связующим звеном между Вами и нашим хорошим знакомым, кандидатом юридических наук и журналистом последнее время, Василием Васильевичем Водовозовым, каким был Г. М. Баламезов между мной и Вами.

Вас. Вас. Водовозов, направляясь за границу через Болгарию, очен желает познакомиться с Вами, как с одним из самых интеллигентных и симпатичных представителей болгарского народа

Искрено уважающая Вас
Натали Станюкович
ныне по муж Лозинская

Писмото е изпратено от С.-Петербург по В. В. Водовозов, който го предава със записка на Пенчо Славейков, без да се срещнат.

По-късно Водовозов пише писмо на Пенчо Славейков, с което го кани да участвува в сборник с „литературни материали."

На гърба на същото тефтерче — кратка бележка, от която разбираме настроението на Пенчо Славейков след връщането му от Париж.

1 юни 90. Отивах в Париж с надежда за възкресение. Щом стигнах Пар[иж] изгубих почти съвсем надеждата си, тъй щото ми беше съвършено едно, ще ли се явя при Шарко, или — не, и какво ще ми каже той. Като се върнах в София, аз впаднах пак в същата апатия и все равно спрямо себе си и своята болест. Разлика в оздравяването си все пак като че ли виждах.

— Затова от где произлиза това настроение на духът ми? Боже мой, кога ще се свършат моите патилки?

Лекувам се, но защо ли, когато не вярвам в оздравяването си, по врага му все и вся.

За срещата си в Париж с д-р Шарко Пенчо Славейков не е оставил писмени сведения. Оскъдни данни намираме в спомените на брат му Христо Славейков. Лично нему той казал, че ще се излекува, „обаче на брат ми Ивана бе съобщил, не помня с писмо или с някои човек, че Виенските лекари били луди, дето са го пратили във Веслау, и че подобрение е възможно, но окончателно излекуване не. Но Пенчо се върна с пълно убеждение, че ще оздравее. И окуражен от това, ходеше на електризация с бастуна под ръка — без да се подпира, макар и не съвсем свободно. Това трая около два месеца. Но сетне видя че не може тъй, и почна пак с бастуна. Това понижи духът му." (Пенчо Славейков, П. К. Яворов, П. Ю. Тодоров, в спомените на съвременниците си, БП, София, 1963, Христо Славейков, стр. 36—37).

Бележката е написана с мастило. Подчертаното е на автора.

На стр. 152 на това тефтерче, на обратната страна Пенчо Славейков е отбелязал датата на запознаването си с поета Иван Вазов.

1889

В началото на марта се запознах с Вазова, който току-що се бе завърнал от Одеса 1889.

От пътуването му в Париж през 1890 г. в музей ППС се пази и една тетрадка под номер 4/852 от 12 листа с меки зелени корици, в която Пенчо Славейков е работил стихотворението си „Витлеем“ и записвал езикови бележки. На лист 3-ти с виолетово мастило, без поправки и задраскване е написал следното недовършено стихотворение с дата *Paris, 1890 г.*

Предисловие

Ази по всичко съм бащин наследник.
Хората казват, че също невредник
съм като него, че нямам късмет,
че ще прозяпам аз божия свет,
без да му в нещо позная лизетя. . .
Вярно самичек, кога ме налетя
гняв. . . . . .

На отделен нечертан лист с размери 22/15 см (музей ППС, ЧІу 14) Пенчо Славейков е записал следното:

Иширков	30	70	
Козарев	20	45.40	
Данчев	5		
Хазяйката	28 (30)	25	3 за театър
Графа	20		
Лекции	20		
	125		

След това на 15—16 реда е записвал немски глаголи, а под тях следното:

До първото закъсняване аз предплащах на хаз[яйката] за квартирата си, която тук трябва да се предплаща.

Тук за квартира трябва да се предплаща, а тъй като аз през март не предплатих — показаха ми вратата. От втората квартира утре аз сам се пренасям, за да не дочакам...

Лайпциг 93.

В ръкописите на Пенчо Славейков се пазят няколко тетрадки със стихотворения, писани в Лайпциг, няколко тефтерчета, в които поетът е записвал мисли за немците, за културата им, за характера и обичаите им, под някои стихотворения е писал бележки, които говорят за настроенията му там и преживяванията му, но за живота си като студент, освен тази кратка бележка и листче с адреси на квартирите си — друго не е оставил. Това, което се знае, то е от спомени на състудентите му.

През 1892 г. Пенчо Славейков заминава за Лайпциг като стипендиант с Йосиф Фаденхехт, който бил вече студент там. Първия семестър, докато му се уреди стипендията, е бил на собствени разноски. Стипендията, която му отпускат, била незначителна и Пенчо Славейков бил в постоянен недоимък и заеми. Подпомагали го братята му Иван и Христо. Записан бил редовен студент по философия на 4. XI. 1892 г. под № 235.

По искане на музей „Петко и Пенчо Славейков“ от Университета в Лайпциг са изпратили фотокопия на разписанието на лекциите, които е слушал Славейков през годините на следването си. Слушал е следните предмети: психология, етика и история на философията при проф. Вунд през 1893—1894 г.; история на немската литература през XIX в. при Бидерман през същата година; „Фауст“ и немска литературна история от смъртта на Шилер — същата година; Шилер при проф. Елстер; история на новата философия при

Фолкелт през 1894 г. При Фолкелт Пенчо Славейков слуша през 1894—1895 г. естетика, през 1895—1896 г. — естетика на поетическото изкуство, през 1896 г. — естетика на драмата и при Шопенхауер — история на педагогията. Слушал е още: народния епос у южните славяни при Волнер през 1894 г.; увод в изучаването на Шекспир при Вюлкер през 1894 г.; славянска диалектология, тълкуване на старосръбски текстове при Лескин през 1894 г. При него Славейков взел за разработване тема „Хайне в Русия" през 1896 г. и пожелал да слуша един семестър лекции в Московския университет, но понеже не му били в ред документите, върнали го от Русия по етапен ред, а при отиването преживял при Брест-Литовск катастрофа с влака.

Пенчо Славейков и Йосиф Фаденхехт

При университета в Лайпциг имало Академично дружество с три секции: българска, руска и сръбска. Най-активна била българската секция, чийто председател бил Пенчо Славейков. А и числото на българските студенти било по това време около 30—40 души, всички способни ученолюбиви младежи. С пристигането си още Славейков бил избран за председател на дружеството на 5 ноември 1892 г., а през следващата година става председател на общото Славянско академично дружество. Тук си спечелва огромен авторитет сред студентите. То се разпада през 1898 г. „след една лекция на проф. Густав Вайганд, държана на 5 януари с. г. относно българския характер на Македония" (т. 8, събрани съчинения на Пенчо Славейков).

Пенчо Славейков със състуденти в Лайпциг, 1893 г.

За дейността и живота на Пенчо Славейков в Лайпциг говорят с възторг всички негови състуденти. Той се ползувал с неоспорим авторитет и голямо обаяние. А квартирата му — винаги център на българските студенти и за горещи литературни и обществени

спорове, и за студентски срещи и веселие. „Появяването му между нас ни действуваше като един светъл лъч, то възкресяваше наистина най-чисти помисли, правеше ни по-достойни човеци“ — пише в спомените си състудентът му Йордан Маринополски (1872—1894).

В Лайпциг Пенчо Славейков прекарва до 1898 г., отпускното свидетелство му е дадено на 2 август 1898 г., предпоследния семестър е бил в Берлин. Какво е слушал там,

Пенчо Славейков със своите състуденти и приятели
Йосиф Фаденхехт и Б. Иширков в Лайпциг, 1893 г.

не е известно. По сведения на близките той повече от времето си тук прекарал да се лекува при специалисти.

Пенчо Славейков поради болестта си не завършва средното си образование, но по това време в университета в Лайпциг е имало практика да приемат за редовни студенти и без завършено средно образование чужденци, отличени с особена дарба. Така е бил записан и той по препоръка на проф. Ив. Шишманов.

Славейков често си е менел квартирите, може би една от причините е била тази, описана в печатаната бележка, а и друга — търсел да са наблизо до Университета и да бъдат на партерен етаж. В малко бележниче, съхранявано в музей ППС, силно повредено, той е записал следните адреси: „Живял съм на —

„Йоханесалее № 3, партера 1893 г.
„Лейплащрасе“ № 8, партера 1894/95 г.
„Емилиенщрасе“ № 36, II етаж.
„Хоещрасе“ № 28, партер при Енгелхард
„Лейплащрасе“ № 6 I етаж през 1898 г.
при Фриш.

Отписан от Полицайпрезидиума на 22 юни 1898 година".

Бележката преди години е разчела и записала сестрениците на поета Светослава Славейкова, сега това е невъзможно — листата са накъсани от стоене, навярно са били изложени на слънце.

В музея ППС се съхраняват и няколко снимки от пансионите, в които се е хранел Славейков. В първия пансион на г-ца фон Тюре и племенницата ѝ фон Бюссе, които са

Университетът в Лайпциг според картичка от архива на Пенчо Славейков

имали музикален салон и тук са идвали световни знаменитости да изнасят концерти, Пенчо Славейков се е запознал с Падаревски. А в другия пансион, на сестрите Клара и Лисхен, които Славейков научил да му готвят „папаз яхния", което било повод за много шеги и закачки, Славейков се запознава с племенничката им Гертруда, красива и умна девойка. Между нея и поета се създава интимна връзка, от която се пазят интересни писма в музея. Тук Славейков се запознава и с поетесата Рихарда Хух.

В музея се съхраняват от следването на Славейков в Лайпциг и две полици от книжаря Херман Грав, който е снабдявал българските студенти с книги и чийто най-редовен клиент и след връщането си в България е бил Пенчо Славейков. Той редовно му изпращал проспекти за книги и поетът е отбелязвал кои да му запази или изпише и изпрати.

В част от тефтерче с размери 16/10 см и 44, карирани листове, Пенчо Славейков също е записвал различни свои спомени, мисли, започвал стихотворения, но най-много е записал адреси на хотели и улици в Париж, Германия, Австрия и Швейцария. На някои от страниците е писала и Мара Белчева, а на втора страница има кратко писъмце от Ст. Михайловски до Д. Симидов с молба да му осигури квартира, понеже имал намерение да отиде в Париж. Изписани са 33 страници с виолетово мастило и повече с молив. Дата няма отбелязана, но като се съди по записаните адреси и по това, че в него е писала и Мара Белчева, може да

се предполага, че е от времето на съвместното им пребиваване във Франция, Швейцария и Австрия през 1905 г.

Пази се в ДБКМ — БИА под № II В 2407

Първата страница започва с адреси:

Г-н А. Ноев
зап. майор
3 rue Casmir Delavigue
Hôtel Balca[n]
(тъкмо до театър Одеон)
IV Kaiser Kromov
Magdalenenstr.
Koffergane 5
Stefan Keller
Pilamitzer (при)
Votitkirche
Горанов, 8 Avenue d'Orlean
А. Николов, rue de Beloni № 7
Grand H. de Louvre
Hôtel Suez
B. st. Michel

Отстрани до този адрес дребничко е записал: бохча
кърпи
иглянки
връзка.

С подобни адреси са написани много от страниците на тефтерчето, а между тях се намират нахвърляни следните бележки и мисли, без връзка помежду си.

Сградих си паметник... градя го в паметта си... такъв и такъв... паметник на борец — макар че в ръката ми няма меч. Аз бях борец в живота, в най-жестоката от войните. И виждам аз как се е превела главата ми, как аз гледам минувачите що бързат в своя труд и в борби.

Ей спря пред мен млад момък... чете името ми и някои от моите стихове, рожба на моето непреклонено в живота сърце. Трепват устните му „учителю", той шепне: ти ме научи че живота е борбата за живота.

И аз навождам още по надолу главата си и усмивка...

Когато чета Омира, ах колко малко усилие ми струва да се вживея в него.

Аз изведнаж се чувствувам отнесен в родното село. Дете се виждам да бродя по планините таинствени и бурни, свинар, та ето го... такъв и такъв..., и, рошаво дете, аз се навъртам около му и той ми разказва за отпътуване на баща му, за неговата слава при Троя... че се скита, но скоро ще се върне: че в къщи само гости... въздиша стария Евмениз... а долу татък пада вечер... натоварил магаре, стар лозар бърза да се прибере...

Тополите шумят като в някакво предчувствие. Сянката на Одисея зад хълма. Псето заклати опашка...

Да остаря и аз като баща си... с наведена глава да ходя и срещам навред познати... добър вечер дядо Сл...?

Тези бележки са написани с лилаво мастило на стр. 14 и 16.
Авторът ги е отделил с права линия една от друга.
Написани са чисто. Многоточията са на автора.

В същото тефтерче на отделен кариран лист от обикновена тетрадка, двоен, с размери 23/15 см Пенчо Славейков е написал следните бележки:

СТАРА ЗАГОРА

Има възпоменания, които времето е безсилно да изличи от паметта, свързани с ред представления, те са врасли дълбоко в душата, и за тях няма забрава.

... Минават дни и години; сума нови неща отрупват паметта, тревожат сърцето, отвличат ума, — но доста е сред залисиите на деня само един звук, макар незначителен, мимолетен, за миг да събуди отдавна миналото и да отрови спокойствието на духът.

(Края: как понякога аз сънувам че бягам и се озъртам, все бягам и все съм на Алана. Насреща ми из невиделица се чуе злокобен смях. Обесений ходжа сам си отвръзва въжето и скръцва със зъби насреща ми. В ужас аз се събуждам).

(Пред края: Минаването през Стара Загора. Даскал Атанас и тати се разговарят)

Обесените

Посрещането. Моята радост. Татевите ръкописи. Баща ми.

Потерите се завръщат с кокошки и др.

В дервентя. Пресичане пътя. Горе се сбират казаци и войници. Раненият офицер водят двама.

Казанлък. Небето. На улицата. Майка ми.

Скобите и многоточията — на автора.
Непосредствено след заглавието е написано: „Едно въспоменание“ и е задраскано.

СТАРА ЗАГОРА

Има спомени, свързани с ред представления, врастнали тъй дълбоко в душата, че за тях няма никога забрава. Минават дни и години; сума нови неща претрупват паметта, вълнуват сърцето, отвличат умът, — а доста е един мимолетен, един незначителен образ или черта само от образ да събуди само за миг отдавна миналото и сред залисиите на денът да навее ужас на духът, и тъй измъчван, и тъй петимен за покой.

Аз се скитам по тесните криви улици.

... И ето ме запъхтян и морен на гологлавий Бетер. Долу под мен е Стара Загора, потънала в тъмната зеленина на кичести дървеса — мандали и черници; високо се вият бели минарета... като че ли от там се счува викът на ходжите, зовящи на продобеден намаз. Полъхването на вятъра донася смътен отек от градската врява. Нататък се вие и блести Бедечка, управена на юг, към далечните сини очертания на Родопи. Безкрайно поле се жълтей, и нямо се губи в далнината. Отлозите на Бетер

китят лозя и от там ясно се чува глас на нерадостна песен: запретни Вело моме, скути ръкави — замеси бела погача, — наточи Вело моме, вино червено: — да срещаш гости сеймени...

Текстът е написан чисто, без задрасквания.
Многоточието на автора.

В същото тефтерче се намират и следните мисли, записани чисто, без поправки и задрасквания, съответно на стр. 12 и 18, с виолетово мастило.

В алеята на спомените има един кът, гдето безмълвно се обезлиствя есента и стели желтите си листи под стъпките ми, често се залутвам аз... и иска ми се да извикам от болка, кога дода в тоя кът ... и турям само ръка на сърцето — мълчание ... само листата...

Нощния вятър вее листата
... говори тъмата.

Бъдни вечер. И джелати и царе и слуги ... всички чакат нещо, желаят, купнеят, в мечти живеят — всички са пред Нова година поети ... само поета не! С празен джеб, празно броди мисълта му и води сметка на несбъднати неща, и като стара мома ... и ми иде да кажа: „По-добре че се не сбъднаха!“ Ако бяха ... за какво щеше да копнее чов[ек], какво щеше да го тика напред? ... Човек ще е доволен ... ще е свиня.

Недейте бива такива поне пред Нова Година, излезте из кочината на всекидневността си, помечтайте ... В нощта срещу 365-тях бъдни дни всякой има право да си помечтай за онова що няма да го бъде (на бъдни вечер ... що няма да го бъде).

Скобите и многоточията — от автора.

Преживяното в Стара Загора по време на Освободителната война дълбоко се врязва в съзнанието на поета и много често той се връща към тия спомени. Не на едно място той оставя бележки за различни впечатления оттогава — кратки, недовършени, те могат да се срещнат почти във всяка от ръкописните му тетрадки, а и в плановете му за Автобиография. Навярно Пенчо Славейков е имал намерение подробно да ги развие. Една от тези малки бележки даваме тук като най-характерна. Тя се намира в тетрадка, датувана: Лайпциг, 1895 (на лист 7, пази се в музей ППС II 15—23).

ЗА СТ. ЗАГОРА

Тъкмо когато излезохме вън на полето, — далеко пред нази видяхме прах да се вие и дига на стълпи; провлечен дълъг керван кат верига безкрайна се влече от хълми до хълми. Смътно в прахът се предметите съзираха; но надолу в прекия път низ долината, щом се спуснахме, видяхме пред нази за зла чест, бездомни много яздци и пешеходци един се през други тълпяха; и чухме кой от кого — за изгнанието как е горчиво и тежко, как пък от друга страна на сърце е драго от съзнанието че са оцелели живи.

В архива на Пенчо Славейков се пазят няколко програми за изправяне на вървежа му. Печатаме ги.

Едната написана на бял гладък лист с размери 18/11 см, се пази в музей ППС под № Ч I р 8 (292). Тя е писана с черно мастило и има следното съдържание:

Право седене на стола

а. Ходене — рахванлия и спиране (полека и бързо)
б. Изправяне и стоене на един крак
в. Ходене боком
г. Назад
д. На един крак — велосипедно движение
е. Разни навождания
ж. Подскачания (през пречките)
з. Ходене с тежести
и. Клякания разни
к. Пред бариера — дигане крак
разкрач напред и назад
Навождане и бегом, при ходене. Земане шапка. Хвърляне бастун. Хвърляне топка.

Всички, които са познавали отблизо Пенчо Славейков, говорят с каква упоритост той е търсел лек за страданието си и какви усилия е употребил да оправи вървежа си. На два пъти дори, извикал всичката си воля, за кратко е ходил и без бастун (след връщането си от Париж през 1905 г., дало повод да му се устрои тържество). Но до края на живота бастунът му е бил постоянен спътник.

Другите две бележки за упражнения на Пенчо Славейков — за изправяне на вървежа му се пазят в АБАН — Архив Боян Пенев (необработен)

Ходене (полека и бързо) по дъската —
Въртене краката като на велосипед
При ходене — земане и оставане нещо на стола
на един крак — изпъване на хълбока
Качване: най-напред задния крак ще се подегне на пръсти.
Оборот:
На стола клечка — да я земам мимоходом
Сядане — ставане — тръгване — спиране.
Ред дневен: а) ходене всякакъв вид, б) спиране — тръгв[ане]; в) боком, г) назад, д) издигане крак пред бариера; е) пред бариера: разкрач напред и назад; ж) тъпкане на едно място — стълба, велосипед (машина)
На един крак — другия стъпка напред и назад (на земя, на стол).
р. t. Rue Dieb — de côté et d'en face
(наприм. ибрика)
дърпане халки – de côté et d'en face
ходене — високо дигане (подвиване) крака
навождане — изправяне (по-бързо): анфас и боком
на гръб — дигане le franc (опъване назад),
а гърдите надире малко изпъчени (машина)
бутане рамената
ходене зиг-заг и кръг (бързо)
ходене през пръсти ++++→ с подскачане.

За първи път му предписали да прави упражнения без бастун в Париж 1890 г. и после в Лайпциг през 1892 г., но при повторното отиване в Париж през 1905 г. такива упражнения са влизали в системата от лечебни процедури. Мара Белчева в спомените си

съобщава: „Често присъствувах на систематичните упражнения в присъствието на лекаря, гледах го и как сам се упражнява, било в Bois de Boulogne било в гората на St. Cloud, далеч за към Meudon, Bellevue, Sevres или в парка на Versailles. Същите упражнения правеше понякога дори и по гладките подове на парижките музеи . . .“ (Пенчо Славейков, П. К. Яворов, П. Ю. Тодоров, в спомените на съвременниците си, БП — София, 1963, стр. 1—29, М. Белчева).

В същата книга в спомена на Светослава Славейкова (стр. 146 — 151) четем: „Помня търпението, с което извършваше едни много сложни упражнения, които му бяха предписани в чужбина. Подът на стаята му бе покрит с линолеум на фигури. Между два реда столове той се мъчеше да стъпва във фигурите под ударите на метроном. Щом намереше малко време, и почваше своите упражнения.“

В архива на Пенчо Славейков в АБАН, ф. 114 се намира силно повредена бележка с диагноза на болестта му, която не може да се разчете, но са запазени добре няколко абонаментни карти от лечението му. На две от тях има дати: 13 mai ou 12 juin juielle 17 ou 1-er août. Картите имат надпис:

Etablissement hydrothérapique d'Auteuil carte d'abonnement,

Au tretement de reducation motrice. 3 séance par semaine

Публикуваните бележки са без дата, но ако се съди по почерка и по спомените на близките му, те са от лекуването в Париж през 1905, което той продължава и в София.

Тук печатаме няколко бележки от пътуването на поета в Русия през 1909 г. Със заповед № 1069 от 17 април 1909 г. на М-во на просветата се командироват в Русия Пенчо Славейков и В. Златарски: „Командировам П. П. Славейков и В. Златарски в Москва, за да представляват българското правителство при откриването паметника на Гоголя на 26 т. м. и да приемат останките и библиотеката на покойния Марин Дринов в Харков.“ (ЦДА, ф. 177—1—244)

Пенчо Славейков заминава като делегат на Министерството на просветата по повод тържественото честуване 100 години от рождението на Н. Гогол и пренасяне костите на проф. М. Дринов. Изглежда, че задължението да бъде официален представител му е създавало грижи, защото в малкото бележниче и дори на корицата на паспорта набързо, с молив е записал какво трябва да си носи и как да бъде облечен.

Паспортът от това пътуване на поета се пази в музей „Петко и Пенчо Славейкови“ под № 140. На последния лист Пенчо Славейков е написал:

Тръгнах в сряда на 21 април.

А на другата страница намираме следното:

До 7 часа в балтон, а кога е за визита редингот. После вечерта-смокинг с черна връзка, на по официал. фрак с бела — бела джилетка или светла всякога.

Винаги пардесю

Визита на агента, карта на секрет[аря]. После визита на интенд. (и директора) (може и повторно, или со писмо) Винаги ръкавици. Желти обувки. Само с балтон—лачени.

Поканване след един, два дни.

В малко джобно бележниче с размери 7/11 см, със сини корици и карирани листове, набързо, неподредено Пенчо Славейков пак е записал бележки във връзка с правилата по протокола и етикецията.

Сбогом само с които често съм бил (визита или картичка).

Черно парадно. Шапката в ръка.

На секретаря

На обед.

На гърба на стр. 7 Пенчо Славейков е записал две оценки за русите от Мережковски и едно свое впечатление за тях. Печатаме ги по ред.

„Русите са или светци или мерзавци. Тъй се (делят) те себе сами. Чужденците не ги делят ... Това е историята на Гоголя, според Мережковски, стр. 133—146."

„И църквата ще изиграе в живота на Русия същата роля, каквато в живота на Гоголя. Тя трябва да запустей.
стр. 217, 201."

В Русия харчат безсмислено пари, време и душа. (В коя дименция живеят тия хора?)

От това време в музея се пази и покана от 16 май с. г., подписана от ректора на Харковския университет, отправена до: „Милостивий Государь.

Петр Петрович (П. П. Славейкову)

В воскресенье, 17 -го сего мая, В I час дня в библиотечнем зале университета состоится завтрак, устроиваемьй Харьковским университетом по случаю прибития Вашего, как представителя Болгарского Правительства на перенесение праха покойнаго заслуженного професора сего университета. М. С. Дринова на его родину в Болгарию.

Уведомляя об етом, имею честь покорнейше просить Вас, милостивий Государь, не отказать пожаловать на устраиваемьй университетом завтрак.

Примите уверение в моем совершенном к Вам уважений. Ваш покорный слуга

Дм. Баг.

Поканата е двойна. На вътрешната страна Пенчо Славейков на руски и на български език е написал черновка на акта за приемане библиотеката на проф. М. Дринов.

АКТ

Долуподписаните делегати на Българското Министерство на просветата, пратени да приемат и пренесат в София библиотеката на покойния професор М. С. Дринов от съпругата му Маргарита Иванова Дринова, удостоверяваме чрез настоящето, че приехме девет сандъка дървени с печатни книги и един плетен с ръкописи и кореспонденция, съставящи поменатата библиотека, които прегледахме, но по нямане време оставихме подробно да опишем в София като тогава съставим за това окончателен акт.

Това става със съгласието на съпругата на покойния професор Маргарита Иванова Дринова.

АКТ

Нижеподписавщіеся, делегаты Болгарского Министерства Народного Просвещенія, посланные послодшим принять библіотеку покойного профессора М. С. Дринов а от супуруги его, Маргариты Ивановны Дрино-

новой, и перевезти ее библиотеку, в Софію, настоящим удостоверяем, что получили деветь деревянных ящиков с печатными книгами и один плетеньий с рукописями и кореспонденцією, составляющіе упомянутую библІотеку, которые мы пересмотрели, но по недостатку времени оставили подробно описать их (книги рукописи и корреспонденцію) в СофІи, когда и будет составлен об этом окончательный акт. В всем этом мы действовали по согласію и воли наследницы покойного профессора, его сопруги — Маргариты Ивановны Дриновой.

И двата акта са написани чисто, този на български език с някои допълнения отгоре над редовете.

За тези сандъци с книги и ръкописи от библиотеката на проф. Марин Дринов покъсно, през юни 1912 г., в ревизионния акт, направен от Ст. Аргиров, библиотекар на Университетската библиотека, по искане на тогавашния министър на Просвещението С. С. Бобчев Пенчо Славейков ще бъде обвинен, че още не ги е разпечатил, че не е положил грижи за тях. Това ще бъде един от „сериозните" аргументи на С. С. Бобчев да обвини в некадърност поета и го уволни от поста директор на Народната библиотека.

Публикуваме и някои заповеди и документи от други командировки в чужбина на Пенчо Славейков като директор на Народния театър и Народната библиотека, както и заповеди от уволнението му през 1911 г., които не са печатани досега.

За един сезон 1908/1909 г. Пенчо Славейков е бил назначен за управител на Народния театър или както тогава са наричали тази длъжност „интендант" на Театъра. На 25 март 1908 г. той заема длъжността си и работи до май 1909, когато си подава оставката поради несъгласие с Министерството на просветата с програмата на театъра. На 14 май 1908 г. получава следната заповед за командировка от тогавашния министър Н. Мушанов:

Заповед № 1072

Командировам за два месеца и половина в Загреб, Виена, Дрезден, Берлин, Хамбург, Ваймар, Франкфурт, Мюнхен, Кьолн, Дюселдорф, Москва и Петербург Управителят на Народния театър П. П. Славейков, за да изучи интендатурата на чуждестранните театри. Командировката да се счита от деня на заминаването, и то с право на пътни и дневни пари. Дневните пари да са в размер на 70 лв. на ден, съгласно II-то постановление на Министерския съвет от 14 май т. г., протокол № 36, и да се вземат от § 7 на тазгодишния бюджет.

Народния Театър
София, 14 май 1908 г.
Министър: Н. Мушанов

(Ф. 195, оп. 1, арх. ед. 59, ЦДИА)

Славейков заминава през юни с. г., но крайно непрактичен, похарчва парите си главно за скъпи издания на книги и на 4-ти юли праща бърза телеграма на касиера на театъра Джуджев:

„Пратете платата. Хотел Paris, Прага

Славейков."

На телеграмата Джуджев е направил сметка:

Пратени 435 л.
Записа 2.72
Телеграма 4.30

442.50
Заплатата е 439.10
Дължи 2.95.

И може би Джуджев не му е пратил пари, защото с картичка, публикувана в т. 8 от събрани съчинения на П. Славейков, стр. 388, той иска ако може да му се изпрати предварително заплатата за м. юли. Картичката е от Австрия. През тази командировка той се разболява и не посещава всички градове, упоменати в заповедта. Лекува се в Австрия и Берлин и се завръща предсрочно.

На 15 април 1911 г. Пенчо Славейков изпраща молба до Министъра на Народната просвета за командировка да изучи библиотечното дело:

До господина Министра
На Народната Просвета

За да се запозная и имам ясно представление за устройството на библиотеките (сградите, строежа, вътрешното им разпределение и пр.) нещо необходимо особено сега, когато е вече на разрешение въпроса за постройка на Народната библиотека в София, ще Ви моля, Господине Министре, да имате добрината да ме командировате да прегледам най-новите библиотечни сгради в Берлин, Марбург, Щутгарт, Сен Гален и Фрайбург. Освен това аз бих желал да видя също архивите в Дубровник и Палермо, дето има много ръкописи и документи отнасящи се до България, които мисля, трябва да знае един ръководител и пазител на ръкописния отдел при нашата Библиотека. При пътуването си през Италия аз ще имам предвид главно и събирането на стари книги, които могат да се намерят само, когато човек ги види на мястото.

За всичко гореизложено, аз би Ви молил, Господине Министре, да ми определите една тримесечна командировка с право на пътни и дневни.

С уважение
Директор: Славейков

(Ф. 177, оп. 1, арх. ед. 330, л. 170, ЦДИА)

Въз онова на тази молба на Пенчо Славейков министърът го командирова със заповед № 322 от 31 януари 1911 г. През март с. г. Пенчо Славейков заедно с Мара Белчева заминават през Цариград и Атина за Рим. Тогавашният министър на просветата В. Моллов разрешава на Славейков двумесечен отпуск до „Дубровник, Сен Гален и Италия". Това е последната командировка на поета. През април с. г. те пристигат в Рим. По това време министър на просветата става С. С. Бобчев. Той ненавижда Славейков главно заради дръзкото му опозиционно държане спрямо реакционния „Славянски събор", станал в София през юни 1910 г., на който един от активните уредници бил Бобчев. Първата

задача на Бобчев като министър била да нареди чрез легацията в Рим Пенчо Славейков да изпрати доклад за извършената работа и да се завърне, като му прекратява командировката. Славейков оставя в Рим Мара Белчева и през Венеция се завръща с надежда да си издействува продължение на командировката. Но вместо това министърът нарежда ревизия на библиотеката и започва „историята" с уволнението на Пенчо Славейков като директор на библиотеката. С предписание от 21 април 1911 г. министърът нарежда на Ст. Аргиров „да произведе грижлива ревизия на Народната библиотека". Въз основа на доклада от ревизията, съдържащ „много обвинения" срещу работата на Пенчо Славейков, м-р Бобчев прави предложение до цар Фердинанд за уволнението му. Последва указа на царя:

Указ № 68 от 10 VII. 1911 г.

По предложение на нашия Министър на Народното Просвещение, представено нам с доклада му от 8 юли 911 г. № 19035

Постановяваме и настановляваме

1. Директорът на Народната библиотека П. П. Славейков да се уволни от деня на съобщението, като се има предвид за друга служба.

II. Изпълнението на настоящия указ се възлага на нашия министър на Народното Просвещение.

Фердинанд

(Ф. 177, оп. 1,арх. ед. 330

На 18 юли 1911 г. Пенчо Славейков получава следната заповед от М-во на просветата:

До господин Директора
на Народната Библиотека в София

Съобщава Ви се, че с указ № 68, Вие г-не Директоре се уволнявате от деня на съобщението от длъжността директор на Софийската Народна библиотека и със заповед № 2124 се назначавате от деня на встъпване в длъжност за уредник на училищния музей и министерската библиотека с предвидена в бюджета заплата.

Управлението на библиотеката се възлага до второ разпореждане на главния библиотекар г. д-р Н. Михов. Предайте му делата и поемете новата си длъжност.

М-р: С. С. Бобчев

(Ф. 177, оп. 1, арх. ед. 330, ЦДИА)

Назначаването на Пенчо Славейков за уредник на училищния музей и министерска библиотека е било жестока подигравка с болния поет не само заради тройно по-ниската заплата, но и защото музеят се е помещавал на IV-тия етаж на министерството при стръмни дървени стълби.

А на 15. X с. г. с указ 140 за директор на Нар. библиотека се назначава братът на С. С. Бобчев — Никола Бобчев.

Още на 18. VII Пенчо Славейков изпраща писмо до министъра:

№ 287 18. VII. 1911, София

С предписанието Ви от 18 того под № 14503 ми явявате че аз се уволнявам от деня на съобщението от длъжността Директор на Народната библиотека. Понеже не ми се яви по какъв начин ще се извърши подробното предаване и приемане на библиотечния имот, то чест имам да Ви помоля, Господине Министре, да ми явите как да стане предаването.

Директор П. П. Славейков.

(ЦДИА — Ф 177, арх. ед. 330)

На 20 юли, вече като уредник на музея, Пенчо Славейков иска тримесечен отпуск по болест:

Заявление

от П. П. Славейков, уредник на училищния музей и министерската библиотека.

Като прилагам при настоящето си едно медицинско свидетелство, чест имам да Ви помоля, Господине Министре, да ми разрешите тримесечен отпуск по болест считан от деня на ползуването.

София, 20 юли 1911 год. С почитание: П. П. Славейков

Медицинското свидетелство е подписано от трима лекари: д-р Атанасов, д-р Каракашев и (третото име не се чете). Те удостоверяват, че Пенчо Славейков страда от Bronchitis diffusa et Pleuritis sicca duplex и има „настоятелна нужда от системно лекуване и пълно физическо и душевно спокойствие."

Така Пенчо Славейков избягва унижението да заеме неподходящата длъжност и „да поднася книги на г-на министра от министерската библиотека". Исканата отпуска му била разрешена от 22. VII и през август (6-ти август) той заминава за Цюрих, където го очаква Мара Белчева, а през октомври са отново в Италия. На 10 октомври 1911 г. на бланка от хотела, в който са отседнали в град Лугано, Пенчо Славейков иска още три месеца отпуск по болест: Бланката представлява изглед от града с езеро и надпис под него: Kurhaus Pension monte bré
mit dépendencen ville und
ville qusïsana
Rivigliana den 10. X. 911

Министерство на Нар. Просвещение

До Господина Министра
на Народната Просвета

Понеже имам нужда още от лекуване, моля господина Министра да ми разреши още три месеца отпуск по болест.

С почитание: П. П. Славейков

Адрес: Lougano — Rivigliana. Sana Horium, Monte Bré

На молбата е отбелязано, че е получена в министерството на 13. X. 1911 г., сложен ѝ е и входящ № 26480.

На 4. XI с. г. Пенчо Славейков праща нова молба до Министерството за отпуск:

В допълнение на заявлението ми от миналия месец, за разрешение на още три месеца отпуск, имам чест да Ви изпратя и това медицинско свидетелство, като подновявам молбата си да ми бъде разрешен исканият отпуск.

4 ноември 1911 г. П. П. Славейков
Roma

Адрес: P. Slaveïkoff, Italia,
Roma, via Boncompagni 79.

На тази молба на Пенчо Славейков е сложена резолюция от 21. XI с. г. „Да му се отпусне възнаграждение, чл. 32 от закона за чиновниците." И вместо исканата отпуска той получава заповед за уволнение.

До Господина
П. Славейков

Съобщава Ви се господине, че със заповед № 3431 от 5 т. м. въз основа на чл. 22 от закона за чиновниците, Вие сте уволнен от 1-ви ноември т. г. от длъжността уредник на училищния музей и министерската библиотека, понеже след изтичането на разрешения Ви със заповед № 2116 от 22 юли т. г. тримесечен отпуск, не сте се завърнали на длъжността си.

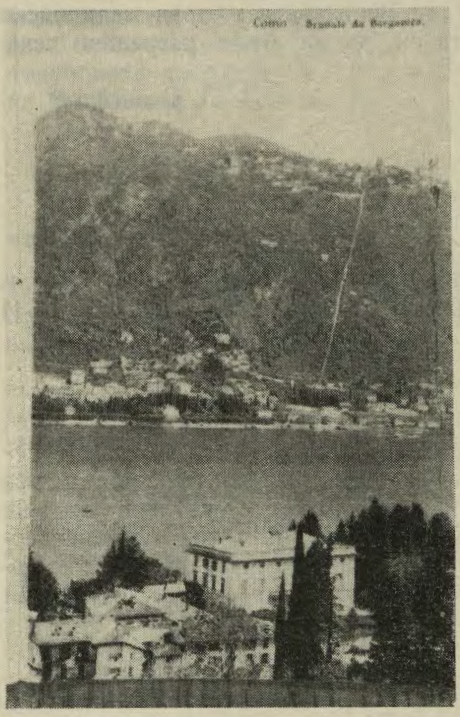
М-р: С. С. Бобчев

(Ф. 177, опис 1, арх. ед. 33), ЦДИА)

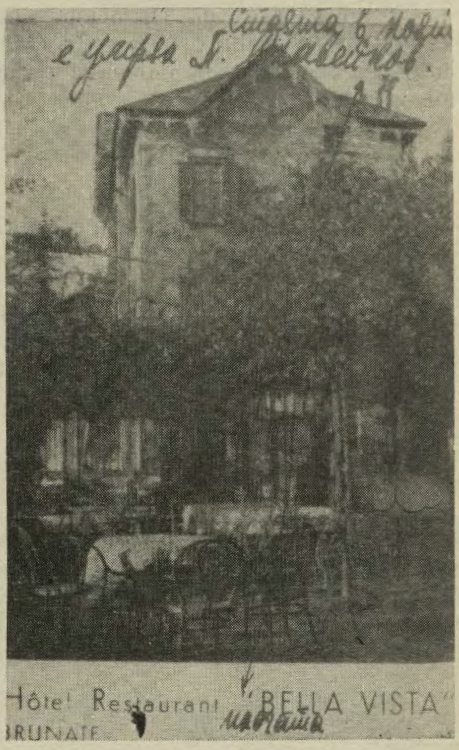
След тази заповед следвало да се отпусне възнаграждение за месец и половина в размер на заплатата му. Но той получава не 450 лв., както му се полага, а 262 лв., за което се обажда на приятеля си Н. Михов с картичка: „Получих и отчисление от 1-ви ноември. Получих и 262 л. от Министерството! Какво значи това, Бобчев знае." Славейков не се унизява повече нито да моли, нито да иска обяснение. Те живеят като бедни, доброволни изгнаници в Рим на ул. „Boncompagni" 79. За живота им там има запазени интересни спомени на Лиза Такева, съпруга на Владимир Такев, демократ, капитан от българската армия, който бил изпратен като стипендиант по право в Римския университет и живеели три месеца в същата къща в съседни стаи с Пенчо Славейков и Мара Белчева. Тя съобщава, че тръгвайки от Швейцария за Рим, Славейкови им писали да им намерят квартира. Но те пристигат, а квартира не им била намерена, а им били ангажирали стая в някакъв пансион Флора, но те не пожелали да отидат там. „Туриха си куфарчето на земята и седнаха, пише Лиза Такева. Аз им разправих какво сме намерили за тях. Пенчо подпрял ръце на бастуна, слушаше. Като свърших, той каза: Аз от тука не излизам. Намерих се в затруднение.

— Е, добре понеже в една стая не можем да живеем, ще ви отстъпим нашата стая, а ний ще си намерим друга.

— И на това не съм съгласен, каза той. Вий ще останете тука, а ний ще останем при вас.

Изглед от Брунате с езерото Комо

Хотелът „Bella vista“ в Брунате, в който е умрял Пенчо Славейков

Хрумна ми едно разрешение на въпроса. Отидох при нашата добра хазяйка и я помолих да намери място за наши много добри близки, които желаят да бъдат с нас.

Хазяите от любезност ми предложиха своята спалня, а те се настаниха зад един параван във вестюбила.

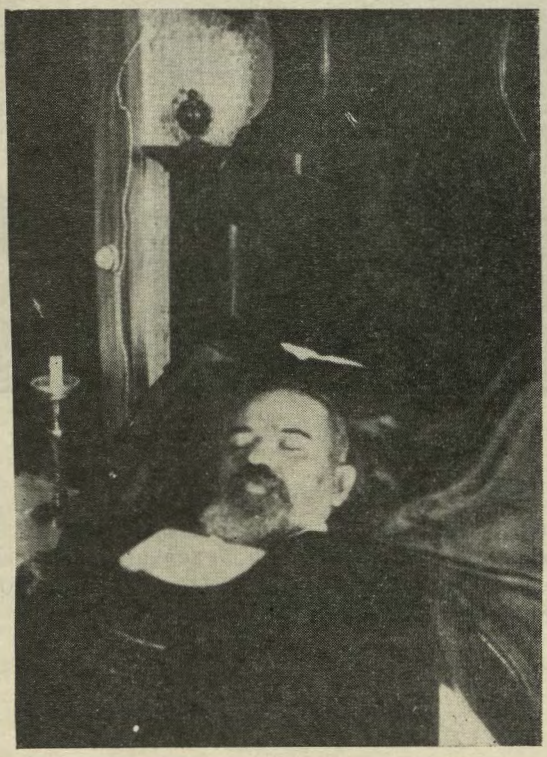
. . . . . .

— Вашата стая ще бъде наша гостна, каза Пенчо, а другата стая наша спалня и моя работна.

И така се наредихме. Хранехме се заедно в нашата стая. Кухнята беше на наше разположение. Готвехме заедно с Мара.

През деня обикаляхме града, а вечер Пенчо ни четеше свои произведения. Тогава работеше „Кървава песен“. Много пъти в захлас го слушахме до полунощ“ ... На Пенчо Славейков се върнало пак веселото настроение, макар че „сянката на скръб, която донесе от България да не слезе от лицето му“, увлекли го римските паметници, музеи, старини.

Те обикаляли много, посещавали и концерти, и увеселения, а работел и усилено. Ходел в легацията да преписва на машина. Тази същата машина му подарил после пълномощният министър Димитър Ризов, за да го облекчи при писането. Днес тя се съхранява в музей ППС. На нея поетът е преписвал VI и VII песен от „Кървава песен". Намирал време и учел

Пенчо Славейков на смъртно легло

упорито италиански език и се опитвал да превежда. Услужлива помощница в това отношение му е била 15-годишната дъщеря на хазяите Джиджина Вердоя. Нея той учел да декламира Вазовото стихотворение „Скиталец беден по света" ... като й го записал на италиански. Но несигурността за утрешния ден, грижите от безпаричието, техен спътник, горчивини и обиди, които непрестанно се сипели от родината, ломели силите на поета. В началото на пролетта започнало да му прилошава. Получил „главокружение", не виждал добре. Загубил веселостта си. Престанал да излиза, всичко го дразнело. За това състояние говорят спомените на Мара Белчева. Тя влиза в преговори да продаде къщата от съпруга си Христо Белчев в София (на днешната улица Гаврил Генов) и като капаро получава малко пари. С тях тръгват за Енгандините. С картичка

от 21. V. 1912 г. Мара Белчева благодари на д-р Кръстеви, дето изпратили здравец на Пенчо :“ здравеца, който зарадва Пенча повече от всяко друго, е още жив и мирише. Дано му донесе здраве, за да можем да заминем идущата сед-

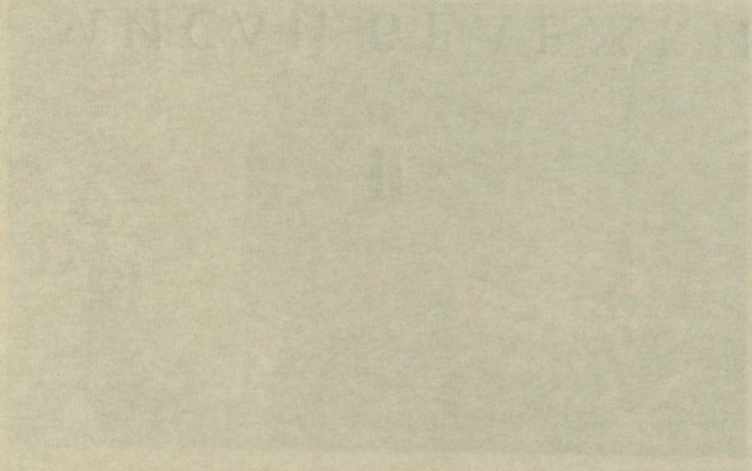

Гробът на Пенчо Славейков в Брунате, Италия

мица“. Следващата и последна картичка е изпратена от Firenze три дни по-късно „Спряхме на почивка до понеделник, сетне Комо — Пенчо и аз“. В понеделник те наистина са в Комо, в малкото курортно селце Брунате, а в четвъртък, на 28 май, той вече е мъртъв.

II

МИСЛИ, БЕЛЕЖКИ АФОРИЗМИ И СЕНТЕНЦИИ

Широки и разностранни са интересите и възприятията на Пенчо Славейков — наред с поета неотлъчно живее и мислителят, литературният критик и общественикът. Той работи упорито и много от най-ранни младини, та и до последния си час, когато едва удържа перото в скованата си ръка. Принуден от болестта си да прекарва дълги часове и дни на едно място, той чете неуморно, изучава чужди езици, превежда чужди поети, внимателно слуша и премисля думите на своите събеседници, жадно улавя шумния глъч на уличния живот, страда мълчаливо, гордо. Страда горестно, но никога не става песимист, а твърдо и упорито изгражда себе си като творец и като човек: жизнен, действен, с едно възторжено преклонение пред всичко, в което блика многоликият живот.

Особено много е работил и плодотворно се развивал Пенчо Славейков през 1888—1892 г., както и през време на следването си в Лайпциг от 1892 до 1898 г. В запазените му ръкописи от това време се вижда какво е интересувало младия поет: извадки от книги от любими автори, впечатления от приятели и неприятели, разсъждения за поезията, литературата, изкуството; наблюдения върху хората и природата, набързо нахвърляни планове на замислени произведения и обработени поетически творби; записи на народни песни и пословици от различни народи, хрумвания и мисли. Тези бележки и записки, хрумвания и мисли на поета са твърде интересни сами по себе си и естествено предизвикват интересни мисли и чувства.

Считаме се задължени да кажем, че те имат само ограничено значение за изясняване на отделни черти от творческия облик и характер на поета. Това не е нито последната, нито завършената дума на Пенчо Славейков по третираните въпроси. Това са по-скоро градивни, сурови материали, от които бавно, но последователно със зигзаги и скокове са се оформяли неговите възгледи и разбирания, неговите предпочитания и критерии. Онова, което прави впечатление и за негова чест следва да се подчертае, е, че той никога и никому не е бил в плен, в безкритично преклонение. Напротив, макар и твърде млад, той е проявявал своя критически ум и независим дух както към значителните имена, така и към знаменитостите на века, дори и към ония, които с дълбоко уважение нарича свои учители.

Мислите, сентенциите, афоризмите и бележките на Пенчо Славейков, които печатаме за първи път, са разпръснати почти из всички негови ръкописи: някои от тях стоят като мото на негови произведения, други — на началните страници на тетрадки със стихове, а трети са записани съвсем отделно. Една голяма част се намират по страниците на джобните му тефтерчета, които е носел със себе си при пътуванията си у нас и в чужбина. Изцяло с оригинални мисли на поета са изпълнени две малки

тетрадки: едната озаглавена „Моя дневник“, а другата — „Бележки от 1891 г. насам (те ще си намерят място в моите очерки)“.

Голяма част от тия автографи са бележки на Пенчо Славейков, мисли и преценки за литературния труд, за поетическите произведения, за дълга на писателя, друга част са отделни сентенции и афоризми, които е извадил и събрал от различни книги, писатели и велики умове на човечеството, трети са израз на негова житейска мъдрост. Има и няколко бележки за характера или психологията на народи. Няколко поговорки, почерпани от народната мъдрост, допълват списъка на тия материали. А за да се проследи интересът на поета към различни неща от живота и проявите на неговата любознателност, поместваме и бележки със записани думи, характерни изрази и др., както и обясненията за значението им.

Немалка част от сентенциите и афоризмите са написани на чужди езици, главно френски, немски и руски. В някои от тях, особено тия на френски език, вероятно писани набързо и по памет, са допуснати неточности: неправилно написани форми, поставено един вид ударение вместо друг вид, смяна на граматическия род и др. Тук предаваме текстовете с необходимите малки поправки, без да ги означаваме при всеки автограф, към който се отнасят.

Мислите, сентенциите, бележките и афоризмите, които печатаме тук, предпочетохме да предадем в онзи ред, в който ги е записал Пенчо Славейков. Трудно е да бъдат подредени по жанр и характер. Запазваме езика и правописа на поета.

МОЯ ДНЕВНИК

Тетрадката съдържа 30 листа на широки редове с меки жълти корици, на които е отпечатан речник на думи с ѣ. Издание на Хр. Г. Данов, Пловдив, 1889 г. От нея са изписани 9 листа с черно и виолетово мастило със стегнат, красив почерк, но с много поправки и задрасквания.

На първата корица най-отгоре е написано заглавие:

Моя дневник

а на вътрешната страна са означени някои имена и думи (някои с номерация) като заглавия, които подсказват съдържанието на тетрадката.

На предпоследния лист (29, обърнат) Пенчо Славейков открива подбудата за написването ѝ, а на последния лист (30) е написал: „Статии“ и едно под друго имената на няколко чужди автори и техни трудове:

Бурже: Наука и поезия.
Каро: Новата критика
Шопенхауер: Върху естетиката на поезията.
Лавров: Писма
Гъливер: Пътешествие; О Бочке
Курие: Памфлет памфлетите

Мислите и бележките в тетрадката, които в по-голямата си част засягат литературни въпроси, печатаме в реда, в който са написани, размесени с пословици, впечатления, означения на имена на писатели, цитати от чужди автори на техния език и др.

Някои от тях поетът е използувал в статиите, студиите и пътеписите си.

Никъде в тетрадката не е обозначено кога са писани тия бележки. По устно съобщение на сестреницата на поета Светослава Славейкова

Моя дневник
ТЕТРАДКА
РѢЧНИКЪ
, които имать въ корения и наставкитѣ си (суффикситѣ) буква ѣ, съставенъ по
Миклошича, Востокова и други слависти.
отъ
Мишевъ.
В.
Бѣлити, бѣл.
Бѣгати, бѣг.
Бѣлѣти сѧ,
Слабѣти,
ослабѣти,
ослабѣкати,
покѣстковлѣти, вѣст.
злонедовлѣти, вѣд.
злокѣштати,
вѣщ.
вѣрность
повѣрие
суевѣрие.
вѣсити, вѣс.
овѣсити, вѣс.
покѣсити,
Скѣнити сѧ,
скѣн.
скѣтити,
свѣт.

Факсимиле от заглавната страница на „Моя дневник"

те са писани през 1890 г. По различни косвени данни може да се приеме, че те не са писани по-късно от това време. В другата малка тетрадка — „Бележки от 1891 година насам", ръкописите са написани съвсем чисто и грижливо и сред тях се намират някои от мислите в „Моя дневник", което може да бъде доказателство за времето кога е писан той, а и печатната година на гърба на тетрадката подсилва данните за датуване на ръкописите в дневника — 1890—1891 г.

Тетрадката се съхранява в музей ППС под № 14/852.

Моя дневник

Ризовщина (филистерство, подлост).
Граматици (гаванкаджии)
„Краевековни фортуни" Courante вятър
(проходящ вятър)
Муле (Д-р ККК)
Охтичева муза (Кох фърли петалата и г. Вазов няма кой да го излекува).

Поета на чардафонията.
Пролог
Муле. (натоварено със съчки)
Вкус.

6). Гаванкаджии
Охтичева муза
4) Поета на чардафонията
Краевековни фортуни
Протест
Книги
2) Скромност
1) Полемика
Тъмни усои (литературни)
Пословици (нравствен български кодекс)

Пролог

Най-глупавий отдел във всяка една книга е предисловието, макар и най-изкусно да бъде написано. В предисловието се говори всякога онова, което съвсем не е нужно да се знае.

Секий век има своя болест — бол. [естта] на наший век е говоренето и от нея никой д-р не може ни излечи, пък и д-рите сами не страдат ли от нея? — Кога е тъй, ти защо сега пишеш предисловие, ще попита нетърпел[ивият] читател?

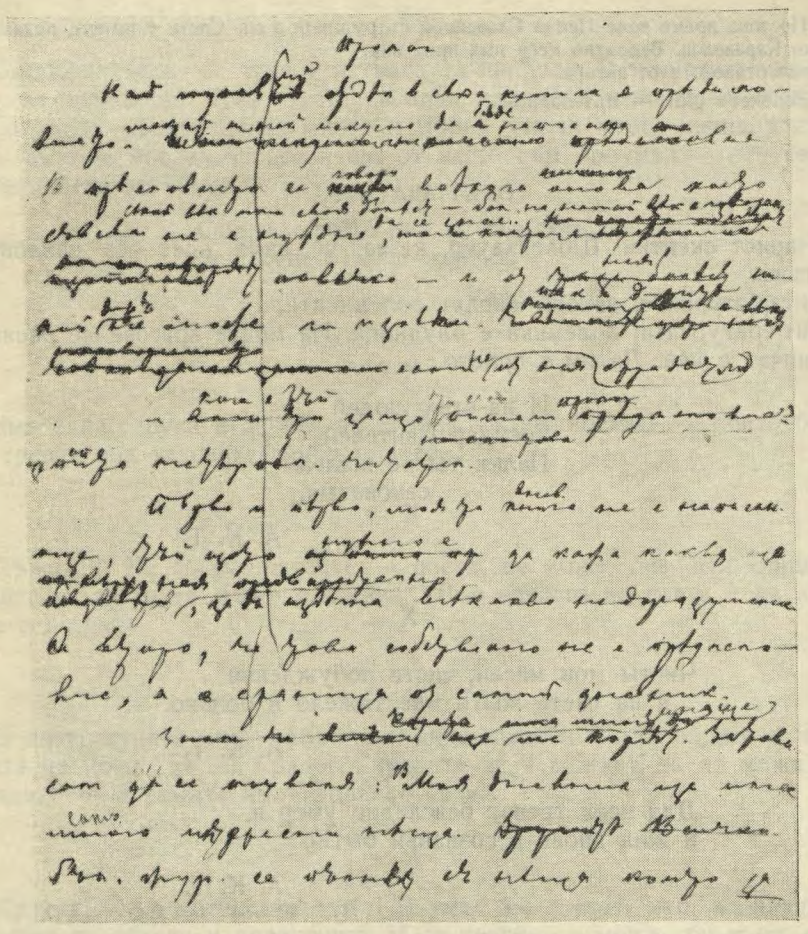
Първо и първо, моят дневник не е написан още, тъй щото нужно е да кажа какво що върху него предварително, за да избегна всякакво недоразумение. А второ, че това собствено не е предисловие, а е страница от самий дневник.

Мнозина ще ме корят. Затова сам ще се похваля: в моя дневник ще има само интересни неща. Българските журнали се пълнят с неща, които за никого не са интересни, и с това отнемат моята охота и аз да бъда такъв. Даже, казано в скоби, и списанието в което аз пиша днес пада в грях понякога да поместя неинтересни неща: това мисля го прави нарочно хитрият редактор, за да удовлетвори поне сегиз, тогиз вкусът на публиката.[1]

О, публика! О, вкус! Кой до сега ви е удовлетворил? И кой не ви плаши! Едни с име, други с убеждения! Ни едното, ни другото имам аз — и слава Богу! Името е свързано с куп обязателства не всякога удобоизпълними, а убежденията са шампанско вино от което в България се продава най-лошо качество.

Това което пиша може да бъде лошо, но твърде за вярване е че ще бъде и добро. Моята грижа е да бъде хубаво, защото аз вярвам в истината — а хубавото е истина — и истината е хубава! Ето ви разковничето, което само може да ви открие моите идеи написани на бяла книга с черно писмо, инък вие не ще имате достъп до тях, защото те лежат дълбоко скрити в сърцето ми и пътят за към него не е описан в никой Bedeker's gide.[2]

Но сам аз не съм служител на идеята — тя ми е слугиня. Тя ми служи безвъзмездно, затова ми е скъпа — за което, и аз ѝ съм предан. В престилката си тази вярна слугиня носи омайни цветя, които ази хвърлям върху онази любопитна тълпа, която се сбира да зяпа под моите прозорци. Има между тия цветя и имортели, и жасмини, и люляка, и

Страница от Дневника на Пенчо Славейков

камхи, и повече рози — да се пазят плешивите глави, че може някои шип жестоко да ги убоде!

И тъй, кръсти боже, помагай.

Прологът е написан от л. 1 до л. 3 само на едната страна с черно мастило. На първата страница до израза: „Мнозина ще ме корят...", текстът е задраскан с характерната отвесна линия на Пенчо Славейков, както това той прави, когато е печатал или преписал на чисто работите си. Но не се намира нито преписан, нито печатан.

В целия текст има една съществена поправка: изразът „Убеждението е шампанско вино от което в България се продава най-лошо качество" първоначално е имал следната редакция: „Убежденията са един вид метафизически сенки, може би полезни само за гузна съвест, лишена от практически резултат". Под него е написана още една редакция: „А убежденията водят към печален край или — което е по-лошо, пропъждат човека зад граница!" И двете са задраскани и на насрещната страница е написана последната редакция, която печатаме.

[1] По това време вече Пенчо Славейков сътрудничи в сп. Свети Климент, редактирано от Петко Каравелов. Вероятно него има пред вид.
Подчертаното е от автора.

[2] Bedeker's gide — пътеводител.

ОХТИЧАВА МУЗА

Старият скептик Шопенхауер казва, че няма поет без наклонност към лъжа.

Литер[атурните] закони търпят полемиката.

Лит[ературната] полемика е блудница. На моите врагове се ревне да любезничат с нея. Да им е просто.

И на етих людей
Государ Пантелей
Палки ты не жалей
сековатыя.

А. К. Т.[1]

X

Чисты мои мисли, чисти побужденья
я на свете жыть мне тяжело и больно.

А. К. Т.

Для всех тревог безследно умер я,
и жил вновь в сознаньи бытія.

А. К. Т.

X

Критика! Аз ще почна да я почитам само след като тя в лицето на Д-р ККК стори пред мене 77 метани. Аз съм горд, защото не съм просяк и не се храня с трохи от чужда трапеза. Мога да кажа с Мюссе: Mon verre n'est pas grand, mais je bois dans mon verre.

X

Питат ме защо не се отзова и за минали писат[ели]. Не преобръщам старите тефтери, защото нямам намерение още да фалирам.

X

Господарствено право е сопата, а обществено — мълчанието.

X

Женското сърце — това е истинската природа. В таинствата на природата аз проникнах чрез очите на една модроока девойка, в чийто поглед аз дирях обяснения на много и много тъмни места (неща, кътове). Когато аз вече мислех че все нещо от нещо съм проумял — напусна ме и аз сега бера зазъбици.[2]

Que m'importe que tu sois sage,
Sois belle et sois triste...

Boudelaire.

X

Има една струна в лирата на Вазова — (нежността) — която болезнено трепти под неговите груби пръсти.

X

Лъжата? Не се смущавайте — поета не може без нея. Защото в неговите уста самата лъжа е истина. (Във властта на поета е да я превърне в истина).

X

В литературата има само два вида кражби — на образи и мисли. Идеята не може да се краде. Глупците не я виждат, за да може да я откраднат — а умните имат доволно свои.

X

Крачка!... О, магйосана дума! В умът ми стават куп асоциации и еволюции на образи и положения. И аз трептя... може би и от страх.

* * *

„Варна"

Ето ме от един месец тук.

Аз седя по цели дни на морский бряг и се взирам в безкрайното море по което тук-там като чайки се мяркат рибарски лодки... Но нощем, когато месецът посребри с кроткия си смях немирните вълни, аз трептя омаен от величествений му изглед, унасям се и смътно чувствувам в тоя нощен час моята душа като да се слива с неговата таинствена вълшебност. Морска таинственост, на мнозина ли е знайна (позната) тя! Моето страдание е лодка на която аз плавам по тази таинственост: без весла — тях забравих на брегът; без компас — него неволя откradна. Шумът на вълните прониква в сърцето ми и го пълни с ужасът на неизвестното бъдуще... Ще проумейте ли вий това? — вашето бедствие надарило ли ви е с мъдрост? Довеждало ли ви е до безумие?...

О, Вие сте преумни, за да можете разбра това.
Писател ли сте? — не пишете никога онова, което чувствувате.[3]

Et, sans ouvrir les yeux, j'étais plein de soleil.

S. Pr.[4]

Un moment j'ai connu cette douceur profonde de vivre sans dormir, tout en ne veillant pas.

S. Prudhomme.

Аз се съмнявам в своето съмнение.
Над бъл[гарската] лит[ература] се е разпространила крастата на посредствеността.[5]

Неприкосновен е, който до нищо се не косва.
А Епоха кърмачка никого не може накърми.

Нашите писатели наливат много вода в мастилото си, казва Хайне.

Натякват ми че крада чужди мисли. Аз съм малка пчела що каца от цвят на цвят и сбира мед — нима тя го краде — вий крадете медът на бедната пчелица, и не ѝ признавате че тя ви жили!

Не, мислите не са монопол, но те са скъпи, защото не сякой може да ги продава.

Вий крещите Свобода! Свобода. Дайте и на любовта свобода да се управлява от своите закони. Вий омръзвате със своите попски принципи!

Няма защо да ме прощава Господ, защото не съм грешен.

Господ няма да прости В[азова] защото той не се отрича от греховете си.

Сърцето е склад, от гдето умът черпи най-хубава храна.

Ако размислим по-дълбоко, то собствено всичките поети са крадци. Те безжалостно обкрадват живота. Онзи е велик поет, който е по-майстор и по-изкусно краде. Но тях никой закон не ги преследва, защото в литературата не съществува шеста заповед, както казва Хайне.

Всякой поет има по едно или по-няколко разковничета с които отварят вратите на живота, втурват се вътре и грабят кой колкото може от неговите съкровища.[6]

непонятен
Le secret d'être ennuyeux, c'est de tout dire.

Волтер

Остроумието е рожба от граж[данския] брак на духът и.[7]
У Бъл[гария] законите запретяват граж[данския] брак, затова и остроумието още не се е родило.

La modestie devrait être la vertu de ceux, à qui les autres manquent.

Станислав Лещински

(Скромността трябва да бъде добродетел на онези, у които липсват други добродетели)

Скромността е добродетел на старите моми и на ония знаменитости, чийто сметки не са твърде чисти.

Скромността е полица, която лежи на гърба на старите моми.

Гете казва: само сиромасите (убогите) са скромни.

X

Да не ги прикрива формата в тях сякой би видял стихотворна лахана.

X

Вместо мисли, той ни представя измислици.

X

Той краде като мисли че в изкуството няма шестата заповед.

Юморът е оров, който кара добичетата да пощръкляват.

Ум не е даден секому, но мнозина ли са онези, които имат и знаят достойно да го употребяват?

Вехтий завет — завет на величие, безумие и поезия.

Евангелието като божествена книга не може да се примири с човешката природа.

Има книги изпълнени с безумие — те са най-мъдрите. Чели ли сте Хайне? (Мирза Шафи)? — ето що казва той: (стихове)

Поезия ли пишете? — Недейте резонерствува. Това е погрешката на Хюго и лошата страна на Некрасова. Но това са Хюго и Некрасов — велики поети, чийто погрешки даже са интересни по силата на тяхний оригинален отпечатък... А вашето резонерствуване е глупаво, и не възбужда, освен снизходителна усмивка — защото излиза из филистерска уста. Не си разваляйте устата т. е. искам да кажа не ставайте за присмех на хората. Но както щете... à la bonheur.

Боже мой си мислех аз, колко той се е изменил. Той е днес социалист — българин! — и яр противник на малкия ер, ь... Дали пък в главата му не липсва и големия ер, ъ?. Кой знай, кой знай? Може и глаголникът му да е шашардисан![8]

* * *

Тези негови думи ме накараха да обърна гръб и с характеристический жест, употребяван при подобен случай от сопотненците, да му покажа своята задница, т. е. лицето на Вазовата муза (поезия).

Според Мадам Стал най-велик човек е който напише най-много книги. И В[азов] бърза да пише много, и ги издава преди време, но злий шегобиец Хайне казва [че] порядъчна жена не ражда по-рано от 9 месеца после свад[бата].

Моя любимец Спиноза. О, машалла! Кога тиква поникна, кога опаш навири.

Тряба знания. А какво има г. К[ръстев] — два трапа с ряпа и третий с чукундур.

Мислите не са монопол.

Вазовата муза е лоша хлебарка. Измесения от нея хляб е клисав, макар че гладко сливосан с шекерен буламач. Понякога яйцата са запъртък, та и сливосването не е дотам. Думата ни е за формата.

На нашите граматици глаголникът е шашардисан (развален).

Една англичанка прочела на мъжа си целия „Изг. рай", когато той се бръснел.

Добре че слепий не вижда светлината, тя отново би го заслепила.

Недейте нищо утвърждава абсолютно, или пък отвреме-навреме променяйте възгледите си. По такъв начин може да се надявате, че поне веднъж ще се окажете прави.

Ренан

Критиката е златна юзда, която се туря само на благородни коне. Магаретата ги оглавяват с конопени юлари. Според чинът — и каяфетя

Но какво да се прави, — поетите са крадци по призвание. Първостепенните поети крадат от неизчерпаемото съкровище на природата, а „мелкие братья поетишки" шарят из джобовете, та паланджосват мангърите, за да си купят с тях от пазаря вдъхновение. (Затова то не струва повече от мангър.)

Младостта има честитий дар да се възхищава и от онова, което не проумява.

Аз — това е всякой един от вас.

Condensed Novels Брет Харт.
Silence in the pig-market — Тишина на свинский пазар.
Дхарби Мессел (арабски стереотипни примери)

Турски пословици.

Малкий подарък е от сърце, големий от кесия.

Който търси вреда ще я намери и у благодетеля.

Чесън ти е баща, чесън — майка — от где на къде ти на ливанто да миришеш?

У глупавий сърцето е на езика, у умний — езика на сърцето.

* За залюбений и Багдат не е далеч.

* Спри се кога срещнеш човек, върви си кога те лае куче.

** Стига само да говорят за мене, па ако щат ме сравни и с бутела ябълка.

* На низко магаре всякой сяда.

** Комуто не се харесвам, нека не ми дава дъщеря си за жена. (аз пак ерген няма да остана).

Дето пеят два петла, късно слънце изгрява.

Дете расте, глупавий поумнява — всичко се менява.

** Не от дълъг живот зрей ума, а от чести пътешествия.

* Ще спечелиш сърце, кога принесеш своето жертва.

Злий дух на человека е человек.

** Човек остарява, но не и сърцето му. (Калугера при Кур[иловския] монастир)

Добра воля — честит успех.

Не дигай гащи доде не додеш до реката.

Бяло или черно куче, все е куче.

Секому в сърцето спи лъв (силна страст).

Малко ли е чудо? — на камилата опашката се повлякла.

За всякой нехранимайко истина и лъжа е все едно — той прибягва и към двете, коя кога му потрябва, по властното вдъхновение на ниский гений (З. С.)[9]

Човек не плаче за смъртта на псетата (по френски) On ne pleure pas...

Ля — иля — ла

Аллах е велик, и молитвата към него е спасение; Аллах е милосерд и няма бог освен него, а Мохамед е негов пророк.

Поетът е приличен на онзи богаташ, който раздавал милостиня на сиромасите, докогато изпаднал сам в крайна сиромашия — и го подигнали на смях забогателите от неговото подаяние.

Изводите на непосредственото впечатление неподчинено на никаква превзета система, това е истинский метод на критика, която се домогва да бъде справедлива. Литературното произведение трябва да го цени вкусът, а не да го реже трионът на системата.

Критическите отзиви на Гете (разгл. с Екерман)

Хафуз давал два града (персийски) за две родинки.

Саади, Хафуз, Дтжаин, Фирдоуси, Месневи, Хакани.

Сред многобройните български журнали особено внимание заслужават два: Ден и библ. Свети Климент. Ден представлява оригиналната бълг[арска] лит[ература] и нагледно показва нейната сиромашия;

Св. Климент — напротив преводната и свидетелствува, че българския език е оръдие, което в талантливи вещи ръце[10]

Лит[ературната] полемика е блудница. На моите врагове предоставям да любезничат с нея.

Един козеобразен пан възжимал смелост да се надсвирва с Аполона, в присъствие на цар Мидас. Царят да покаже, че и той проумява от свирня, изрича своята присъда в полза на пана. Било що било след това, ама на М...[идас] израсли магарешки уши... О, мой отец, златокъдрий бог, сладкопойний Аполоне! С ясновиждащото око, което ти си ми дарил, аз виждам дългите уши на моите критици (ККК)[11] с които ти си ги наградил, за тяхна слава и величие — и за присмех на мало и голямо.

Любовта щастлива или нещастна, сладка или мъчителна да бъде тя, има влияние за развитието талантът на поета. Тя е извор на омайни илюзии, възвишени чувства; тя е охранител (ангел), който не дава да увехне сред световната замъртвелост неговий дух, а осветлява с животворний си плам неговий (на духът) полет.

Да се познае доброто вино, доста е да се изпие една чаша, а доброто съчинение — да се прочете една страница.

Цар Алфонсо[12] царува[л] над Испания няколко месеца от утробата на майка си.

Науката е сериозний мъж, който доставя средства на своята жизнерадостна жена — изкуството, чието назначение е да ги харчи повече за негова полза.

И. В.[13] е подобен на оная Сенекова слугиня, която изгубила зрението си, и без да проумей че е ослепяла, все настоявала че в къщи било тъмно.

Сраженията понякога се спечелват преди да се открие престрелката с неприятелът. Тези думи мога да повторя аз (Леббок)[14] на онези жаби крекетуши, които твърдят на всеослушание[15]

Микеланджело казва че съвършенството се слага от мелочи.

Ний не сме толкова наивни като моряците на Улиеса, да вземем напълнените с въздух мехове за товари със скъпоценни съкровища.

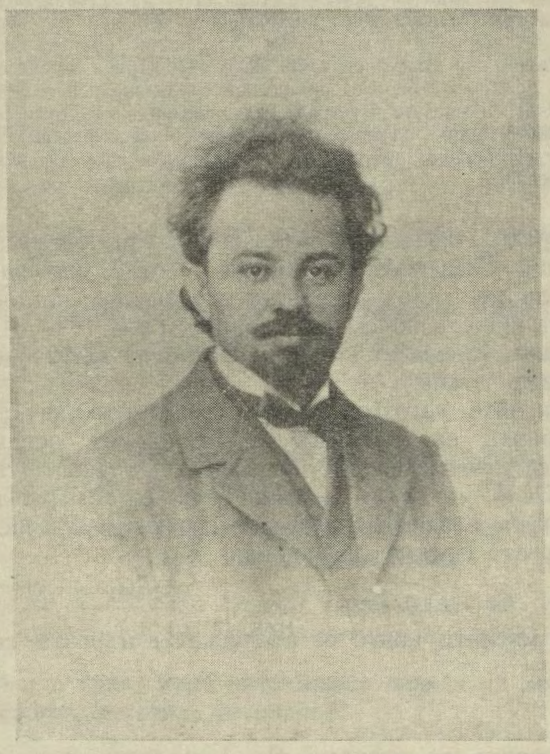
По твоя воля аз грижовно пробрах тези мимолетни впечатления, очерки, образи, картини, които през онези паметни зимни вечери пред пламналата камина, вгледан в омайната безкрайност на твоя модър поглед, унесен аз ти ги разказвах... Всичките не можах да ги сбера... Един от тях забравих, други аз сам ги оставих. . .[16]

В текстовете малките скоби, подчертаното и многоточията са на автора.

[1] Алексей К. Толстой. По това време любим автор на Пенчо Славейков.

[2] Текстът започва с израза: „Пръв път аз се вгледах в душата на природата през очите на мойта любовница", който е задраскан. Други поправки и задрасквания няма.

[3] През 1890 братът на Пенчо Славейков, Христо Славейков, е бил член на Варненския съд. Пенчо Славейков през лятото му е гостувал 2 месеца, през което се е лекувал и по цели дни прекарвал на морския бряг. Интересни впечатления е оставил за живота на

Пенчо Славейков в Лайпциг, 1895 г.

Варна по това време и за нравите на варненските чиновници в непубликувания си пътепис „Из България".

В текста има незначителни поправки. Последните две изречения са задраскани с отвесна черта.

[4] Sully Prudomme.

[5] Двете мисли са добавени с молив най-отдолу на страницата.

[6] Мисълта завършва със следното изречение, задраскано от автора: „Смелите и ловките крадат най-много — това са великите поети.".

[7] Фразата е недовършена от автора.

[8] Бележката се отнася за Спиро Гулабчев, когото Пенчо Славейков още по-остро жигосва и в други свои ръкописни бележки, пазени в МППС, главно заради това, че е противник на малкия ер.

[9] Захари Стоянов.

[10] Бележката е недовършена.

[11] Отнася се за д-р Кръстьо Кръстев.

[12] Алфонс IV, испански цар.

[13] Иван Вазов.

[14] John Lubbock (Леббок), английски природоизследовател, политическа личност и философ (1834—1913). Обнародвал забележителни трудове върху нравите на насекомите.

[15] Бележката не е довършена.

[16] Тази бележка е написана на предпоследния лист (29) на тетрадката, обърната в обратна посока.

В музей „Петко и Пенчо Славейкови" се пази едно недовършено писмо на Пенчо Славейков до Алеко Константинов, в което той му припомня, че седи до камината, грее

си краката и съжалява, че го няма приятелят му, за да гледа неговия модър поглед и да му разправя. Изхождайки от него, може да се приеме, че в тая бележка се говори за Алеко Константинов, който е бил чест гост в къщата на Славейкови, приятел на братята на Пенчо Славейков, а и самият Пенчо Славейков единствено него нарича „моят сърдечен приятел" и че той е подбудил поета да събере и запише тия споделяни с него мисли и впечатления.

Някои от бележките и мислите в тетрадката се повтарят и в други ръкописи на Пенчо Славейков (ЧIу1, IIВ2405 и др.), а означените със знака X са задраскани от автора. Печатаме ги, понеже също са интересни. При турските пословици и при бележката „Варна" знаковете *** са на Славейков.

Втората тетрадка, изпълнена изцяло с мисли, бележки, сентенции и афоризми на Пенчо Славейков, е по-малка — от 21 карирани лист. Изписани са всички листа само от едната страна със светлосиньо мастило, с каквото поетът пише в по-късните години, след 1890 и след завръщането си от Лайпциг. Писаното е съвсем чисто от задрасквания, почеркът е стегнат, красив и четлив.

Някои от мислите са отбелязани встрани с молив с кръстчета, вероятно ги е пробирал, за да ги вместя в някои от очерците и статиите си. В текста те са отбелязани със звездичка. Тетрадката така е и озаглавена: „БЕЛЕЖКИ от 1891 г. насам. (Те ще си намерят място в моите очерки".) Подвързана е с избеляла зелена хартия и заглавието е написано в средата на първата подвързана корица.

Тетрадката се пази в музей ППС, № ЧIу1

Не печатаме мислите, които се съдържат в първата тетрадка.

Самокритиката е кръстница на художествените рожби; некръстените от нея са незаконородени. . .

Всяка доктрина е блудница, търпима по необходимост от законите на мисълта — че безначалието е принцип и на самата мисъл.

Младостта има честитий дар да се възхищава най-вече от онова, което не проумява. . . Като мисъл, види се, съм го чел негде; като истина — зная го по опит.

От всички книги, пълни с безумие, Библията е най-хубава.

* Има хора, които подражават на Сенековата слугиня, изгубили зрение сами, натякват, че в стаята е тъмно.

* За мене оставаха само три изхода: да полудея, да се самоубия, да влача незавидно съществуване: аз изпитах и тритях — станах поет. . . . Тук приложените многоточия са взети на заем от повестите на М. Георгиева и нямат смисъл.

Само природата има мощ да възкреси умрялото човешко чувство.

Всякой човек е ревнив, защото всякому е свидно своето добро.

Съпата Темида държи в ръце къпони и все ми се струва, че иска да каже: на която къпона туриш повечко, на нея натегва правдата.

* Фейлетоните, брошурите и политическите статии на З. Стоянов като да са писани да докажат, че в България имат най-голям успех мръсниците — тъй като те свирят на най-отзивчивата тетива на българский характер.

На известни критици се твърде много ревне да натякват на поетите, че произведенията им се мъчно четат. Горките, тям им се иска без зор да се качат на Витоша, — както на Куру Баглар.[1]

Безкористието играй най-користна роля в политиката и в любовта. Няма нужда да питате: защо?

Всякой обиква каквото е мразил, щом намрази каквото е обичал.

Най-леко нещо е да бъдеш български писател — и да пишеш тежко. Тоя род писатели смятат художеството за нещавен цървул и току се мъчат да го обуят на прябош[2] на акълът си.

Желание да бъдат умни могат да имат само глупците, казал някой си — какъв ли ще е бил пък той?

Ако съдим по надписите на ученическите тетрадки и маджарските кибритени кутийки, то България е свободна страна.

* Измислиците се измислят; мислите сами идват на ум и достойнството им зависи единствено от благородството на сърцето, тяхна майка.

* За художника е ценна само вътрешната правда на живота, а не точното възпроизвеждане неговата външност.

* (Дали верующий вярва?) . . . В бездната на отрицанието ръмоли извор на вяра.

. . . Защото все е по-хубаво да си млада вдовица, отколкото стара мома. . .

* Любовта е божие безумие, привито в човешката кръв — напусто умът ще се пита: защо?

* Ум без проницателност, колело без ост.

Каквото и да говорят за мен, не искам да знам — когато другите не знаят какво говорят.

* Дреболийте изненадват само дребнавите умове.

* Едно време са се писали само царски драми, че едно време само царете са се смятали за човеци; а знайно е само човеците имат драми. Ново време, нова песен. Царете са изхвърлени от драмите; полека-лека те си пробиват път сега в комедията и оперетките. Както в старо време, тъй и днес — само человеците имат драми.

* Поетите и писателите са хамали. Най-грубите, мускулестите и най-глупавите носят най-голям товар — са най-плодовити.

* Падне ли ми на поглед някое дамско хубаво обуто краче, все ми идва на ум: като тръгне на път, няма ли да стъпи в кал? За мъжки нозе не ми е идвало това на ум, че знам — те все в кал цапат, търсят я даже.

В иступление, човешкий дух е създал светлия и хубав рай — пъкълът сам по себе се е явил, като негова тъмна отсенка.

* Любовта не остарява, още дете нея грабва смъртта.

* Женский живот се дели на три периода — в първий те растат за любов, — във вторий цъфтят за любов, — в третий вехнат от нея.

Гордостта е глупост, която предвардя от много глупости.

Ще търпиш свекърва си, критиката, ако ти е мила дъщеря ѝ, Музата.

Нравстен дълг на жените е — да бъдат красиви. Грозна жена an und für sich е ненравствена. . . Какво ли ще кажат пък жените на мъжете!

Немската литература става от ден на ден по-хладна и по-хладна. Деветтях Музи, които едно време след пропъждането им от Парнас, се бяха преселили в Немско, сега стоят прибрани при печките, варят Blümchenkaffe и си греят петите на огъня. И как Spitzbürgerlich gessinnt sind Sie!... В немската литература внасят живот и свят само преводните от чужди езици неща.

Пък и език ли е я! Освен за песни, за нищо го не бива. Външно скърца, а вътрешно тъй го осуква, че до блуване. Не, не са родени немците за литература.

* Немците са най-глупавий народ. Всичкий им ум е отишел в книгите, а в главата им нищо не е останало.

Оригиналността на писателя се състои в младий дух; всичко е залудо без него. . . . Погледнете страниците на кой да е журнал — само външният изглед на онова що е печатано там, само той е доста да ви порази с крайната небрежност на слога и пр. — свидетелствующ, че авторите на тези незаконнородени чеда са ги произвеждали с небрежността на някое физоологично отправление, без да ги е било грижа поне за техний външен строй и форма...

Всякой истински немец счита свой патриотичен дълг да се лочи с бира, да яде Schweinbrathen и три от дъщерите си да кръсти с имена — Гретхен, Трудхен und Кюрхен. Съдба!

Иска ми се да вярвам, че Ваймарский парк е най-поетическото Гетево произведение. Vater, vergieb mir, — но той е тъй хубав!

За немеца е вярно (истина) само онова, що е казал Гете.

Аз разбирам само една философия, и то не като философия — Любовта! — ми казваше веднъж една немска писателка.

Кога ми се падне да чета някоя немска книга от Max Nordau[3], все ме поразява нестройността ѝ, обилието на мисли, на парадокси, по-добре казано, и мене се чини като да се намирам в някоя кръчма и наоколо ми

подскачат бълхи. Налита ме да запокитя книгата, т. е. да избягам от кръчмата, но ме възпира художествено любопитство — да наблюдавам как подскачат бълхите.

Гете е единственият гений досега, който е писал най-много глупости. И като гений той си е останал немец.

Философският ум е един вид гайтанджийски чарк — върти се наоколо си, за да изплете нещо.

Песента за майстор Манола — оная песен, която Петър Иванов, кавалера на големия орден из малката Черна гора, тъй майсторски е омаскарил — е една от най-поучителните народни песни. Все ще има някой да я незнай, та аз ще я разправя тук. . .

Туй що липсва в песента, доизказва го устното предание: детето, като сукало из майчината си гръд, расло и порасло, та станало по-баш майстор и от баща си. . . Майсторицата-майка е нашият народ. Чедата на тоя зазидан — искам да кажа — привързан за земята народ, които са се родили с талант и искат да станат баш майстори, трябва да сучат из неговата гръд. . . . .

Поетите са най-грешни хора; и най-големият им грях е, че са поети.

Немците правят толкова много деца, единствено от умраза към французите. Патриотизъм! . . .

Все трябва да има нещо действително в суеверието на малайците от Сингапур, че който яде тигърско месо придобива смелостта на тигър. Българите ядат много овче месо. . .

Най-добър учител е онзи, който казва: Не старайте се да ме достигнете, а помъчете се да ме задминете!

Гете учи тъй немските лирици, и затова той е техен велик учител.

Подчертаното и многоточията са на автора.

[1] Куру-Баглар — днешният кв. Лозенец.

[2] На прябош — (рус.) на бос крак.

[3] Max Nordau — (р. Будапеща 1849 г., умрял в Париж 1923 г.) Писател, драматург, критик и публицист. Известен като радикален критик на буржоазното общество.

Мисли, бележки и впечатления на Пенчо Славейков, както и мисли и бележки на велики мислители и поети, записани от него, намираме в тетрадка с 89 линирани листове, съхранявана в Народната библиотека „Кирил и Методи“ под № IIB 2405.

Страниците ѝ са изписани и от двете страни с различни мастила и различни почерци на поета. Освен мисли и бележки тя съдържа планове за стихосбирки, наброски на негови стихотворения, оценки за лица и събития, интересни народни изрази и думи и най-много пътни впечатления от Рилския манастир, от Куриловския манастир, от Кюстендил, Перник и др. Срещу много от мислите и бележките Славейков отстрани е записал мястото, където е станало това, напр. Рила, Искър, Кур. манастир и пр. По тези данни, а и по неговото собствено датуване разби-

раме, че тази тетрадка го е придружавала при пътуванията му из България и че в нея е писал няколко години — от 1891 до 1893 и 1895 г. На нея е работил и в Лайпциг.

На етикета на тетрадката е написано:

БЕЛЕЖКИ

Кюстендил, юли 1891 г.

Най-отгоре на първия лист — ЛАЙПЦИГ, 93, 7 юни.

Като мото е написан следният текст:

„Господи, приими жертву раба твоего, во имя веры и правды возносимою перед тобою; серце его (мое) кровю метекает и меркнет в очах свет от света — разум бога истина."

Публикуваме бележките и мислите по реда в тетрадката. Не печатаме само тези, които се повтарят. Не печатаме и пътеписните бележки, които оставяме за следващия том от ръкописното наследство на поета.

Записаните на чужди езици печатаме на съответния език

Запазваме някои езикови особености.

Малките скоби, многоточията и подчертаванията запазваме. Отбелязаното от автора място на записването поставяме най-отгоре, както е в тетрадката.

A force de parler d'amour on devient amoureux.

Pascal.

Rein ne ressemble plus à l'amour divin que l'amour sans espoir.

Balzac.

Celui qui aime pour la première fois, sans espoir même, est un dieu; celui qui aime pour la seconde fois est un fou. Moi je suis ce fou. Moi j'aime encore sans être aimé. Le soleil, la lune, les étoiles en rient. Moi aussi, j'en ris, j'en ris —et je meurs.

Heine.

Les hommes seraient bien malheureux s'ils n'oubliaient pas près des femmes ce qu'ils ont appris par cœur.

Balzac.

Je voudrais que les jeunes filles étudiassent le latin comme les petits garçons; le latin est bon, parce qu'il apprend à s'ennuyer.

Stendhal.

Le plus étrange de tout les livres est le livre de l'amour; attentivement je l'ai lu: peu de feuillets pour les joies, des cahiers entiers pour les peines; la séparation forme un paragraphe, le revoir — un petit chapitre fragmentaire. Des volumes de martyre avec notes, éclaircissements sans mesure. O, Nisam! tu as trouvé la bonne voie! Qui resoudra l'insoluble? Les amants qui se retrouvent.

Goethe.

AMERS

Ma vie a son secret, mon âme a son mistère:
Un amour éternel en un moment conçu;
Le mal est sans remède, aussi j'ai dû le taire,
et celle qui l'a fait n'en a jamais rien su.

Ainsi, j'aurai passé d'elle inaperçu,
Toujours à ses côtés et partout solitaire;
Et j'aurai jusqu'au bout fait mon temps sur la terre,
N'osant rien demander et n'ayant rien reçu.

Pour elle — quoique Dieu l'ait fait douce et tendre — elle suit son chemin, discrète et sans entendre le murmure d'amour soulevé sur ses pas.

A l'austère devoir pieusement fidèle,
elle dira, lisant ces vers tout remplis d'elle:
„quelle est donc cette femme?" Et ne comprendra pas.

Стихотворението се намира на стр. 7. Под него Пенчо Славейков е записал в скоби следното:

„Денница", г. II, кн. 3. стих. от С. Михайловски. А отстрани, срещу последните две строфи: У Кирила [Кирил Христов] „Трепети".

X

Деве барър (камилата проревала) — висок връх при Кюстендил, на границата. „Три камили".

Пейгамбер — пророк (Дауд пейгамбер) — пророк Давид.

Кокошката снася яйцата, а петелът дига врявата, както казват габровците.

За едного Россия, за другиго — просия.

Елда — хлебно растение. Само него ядат в Кюстендилските краища Яде се хляба догде е топъл, студен е корав като камък.

Страч — (бойница, кула) копторката на кучето при кошара.

Гибран (овчи тор) събран на купчина.

Троскот (трева) която ядат свине.

X

Поета трябва да гледа на света като че той току-що е създаден, и създаден именно за него, за да може той да направи и допълни ония неща в него, които живеят само като идея в душата на създателя и са минали по наследство у неговите синове — поетите.

X

Най-ужасната пустиня на тоя свят е пустинята на словото — тежко и горко на пътникът, когото през нея не води святий дух.

X

Славна е смъртта за отечеството и слава на умрелите за него, но где е знающий достойно да живей за отечеств[ото]?
Из грозните съсипни се вдигна гласът на разорението „Никой".

X

Историята има епохи на възраж[дане] и упадък; человек — червея на всяка епоха е подядал сякоя епоха още на цвят, преди да може тя да се разцъвне.

X

Few men think; yet all will have opinion.
Малко хора мислят; но всички искат да имат мнение.[1]

Берклей

X

Това що съм чул и видял снощи, мога да си спомня днес само след дълги усилия; то е отложено за по-сгодно време в паметта ми, в която ясно живее само миналото. Ето защо главно, за да пиша нещо, аз възчаквам известно време.

X

Самокритиката е кръстница на художествените рожби, но кръстените от нея са незаконнородени.

X

Рила

Въздържаността — ето модната тема на проповедниците на наше време. Въздържаност във всичко. . . даже в мисълта, защото тя е яд, и ядът на всичко. Тя опиянява бедний человек и през булото що мята на неговий мозък, реалното се представя призрачно, призрачното реално, а двете, сляни заедно, приемат облик на идеалът, т. е. (чистий обект на познание) на нищо, в когото никоя мисъл не може да доведе до познание.

X

Рила

Беден е наший език и не може чрез него да се изрази онзи изблик на омайни чувства, който се подема в нашата душа при нейното потъване в природата, която мъдрите учени са нарекли неодушевена.

X

Странни метаморфози стават на тоя свят: има човеци, които отдавна са се превърнали на магарета, и със свойстений на тези добичета инат, все още се считат за хора.

X

Никога няма да се унизя с отговор на нашите блюдолизци критици, които да ухапят някого считат священ дълг.

X

Theirs the true triumph, for their fight was done.
Тяхната беше истинска победа, защото тяхната борба беше свършена.

X

Speak from the heart! all else is incomplete.
Говори от сърце! Всичко друго е несъвършено.
Weak words are mighty that with heart blood beat.
Слаби думи са силни, когато с кърваво сърце бият.

X

Speak to the heart! for that alone is sweet.
Говори на сърце! защото само това е сладко.

X

Кой от двамата по-чини? — „Един (хубосник) носел на пазар да продава дяволи. Едни той носел в торба по мишца, други държел в ръка. Друг искал да си купи един дявол: извади ми, казва, друг из торбата. — „Кардашим, те са все едни", отгов[орил].

X

Я ми кажи ти мен, как е възлязъл Мохамед на небото? — Христос изправил стълба, по нея той се качил.

X

Рил. м[онастир]

Горкият любител на бълг[арската] литература отчаяно се прозяваше над Под игото, чийто страници бяха нацапани с разни следи от филистерски усилия и ученически сентенции. На охлузеното канцеларско мендерче бяха разхвърляни в художническа безредица няколко вратодушни томчета Novissima verba. . . . Стаята беше пълна с дим от пето качество тютюн, а моя приятел почна да декламира Химнът на българската литература:

Полухор: Ой, боже, боже,
кой тебе може
да те постиже
трон ти се диже.

Хор: Думба, лумба, невесто,
късно снощи доведена
отзарана род родила,
дамба, думба, невесто!

Невидим глас: Хей народ поробен,
ще ли още спиш?
Днеска час е сгоден
ти пак да заспиш!

Полухор: Ти си този все що може,
дух могъщ и вседержим,
и под твойта правда, боже,
ний живеем като в дим.

Дамба, лумба, невесто,
късно снощи доведена,
отзарана род родила
дамба, думба, невесто!

X

Рила

Поезията е жена, която само мъжете могат да любят и в нейно присъствие ний чувствуваме присъствието на нещо чисто и възвишено, което трогва и най-дебелите тетиви на нашето сърце. Нейний поглед ни ласкай, нейното чистосърдечие ни омайва. . . не и смущава ли ни? — Поне неусетно за сами нас?. . Нейният глас е музика и в него е скрита тайната на висшата хармония. Нейната усмивка е най-блажената утеха на тоя свят, целувката ѝ е сладка както водата на Яро, за която египетската пословица казва: Онзи, който е пил веднъж свещената влага на Яро, не може да не съжалява, че той не може вечно да вкусява тая сладост.[2]

Рила

Защото кой въпрос има отговор? Защо камъкът е твърд, небото синьо, защо звездите греят тъй високо, защо человек [е] подъл? И всички отговори се свеждат до това: камъкът е твърд, защото е камък, небето синее, защото е небо и человек е подъл, защото е человек. . . Ех, всичко думи, думи! — ще ви каже Хамлет. И ако той мъдърствува лукаво, (или говори относително, според новейшата терминология), то показва, че той е най-умният человек на тоя божи свят.

X

Искър

Често велики усилия трябват на българския писател да развърже една примка от гнили конци. И най-голямата утеха те черпят във факта, че и Александър Македонски — да Алекс. Мак[едонски], не е можал да развърже Гордиевий възел, ами току тъй го пресякъл.

Наполеон е считал велик човек оногоз, който имал много синове, както известни критици считат велик писателят, който се отличава с извънредна плодовитост. Ако Наполеон като военачалник е имал право, то литературните сержанти. . .[3]

X

Литературният критик е словоохотлив чичероне. Той превъзходно знай науст имената на великите художници и техните картини окачени по стените на Лувър, у чието предверие той посреща с почтително предложение своите услуги на непосветените посетители. Според него онези, които не щат да го знаят, сами нищо не знаят.

X

За относителните натури, всичко е относително.

X

Аз лесно се съгласявам с другите, особено пък, когато другите са съгласни с мене. Покорно моля да се съгласявате с моето въображение. То е вихрогон арабски жребец, който мене носи и когото аз едва сдържам. Тежко и горко на оногоз, който иска да се пошегува със него — за миг, ако не му се качи на гърбът. . . Той превъзходно язди на чужд гръб.

X

Писателите са ловджийски псета, най-лошата порода от която се намира в Бъл[гария]. Неспособни да подушат благородна дивеч, те лаят по врабците — но какво да душат горките, когато по нас има само врабци.

X

Разликата между щастие и нещастие се състои само от две буквици — началните две буквици.

X

Някой ще ви каже: как съм наивен! Но никой — как съм глупав!

X

N. Посред ниски хълмове и чукари се възвишава скала — и нейното име е Парцал. Кой му [й] е крив, че се издига тъй високо и за което низките върхове от завист са го [я] кръстили с такова име. Низките прощават всички и всичко — но никога възвишението над тях. Това е основният принцип на тълпата. Тя прощава злоба, разврат и всичко, що е отбелязано с печат на нищожество и низост — всичко това тя го разбира.

X

Чувството е луч божий, който грее в душата и осветлява онова, което инак би останало в мрак вековечен у човека.

Само природата има мощ да възкреси умрялото човешко чувство.

Il y a dans l'homme un instinct, qui le met en rapport avec les siens de la nature.

Chateaubriand

X

Рила

Но аз не съжалих за миналите дни на пролетта, която даде толкова свежи сили на земята и свеж разцвет на моя дух...

Скоро дò ще благодатно лято — и обични плодове зреят възлелеяни на подготвената почва: в душата избликът на зрели чувства и мисли, и злато жито на черноземните поля. Божието слънце сгрява тайната от гдето те никнат.

X

На слънцето и смъртта не може да се гледа право в лицето.

Ларошфуко

X

Мръсниците имат най-голям успех и най-ревностни подражатели, защото те свирят на най-отзивчивата струна на гъдулката, именующа се човешка душа.

З[ахари] С[тоянов]

X

Ние се радваме на чуждата подлост, защото тя е и наша: все люди братья.

X

Всички богове са имали по някакво облекло, само музите биле голи — затова и техните служители-поклонници са голи-сиромаси.

X

Художник — худой человек. Неговий живот е велики пости, в които той възвишава духът си в щета на тялото. Смъртта за него е истинско възкресение (из мертвих).

X

Искаш ли да постигнеш нещо, преструвай се че си го постигнал — (всякой ще ти повярва).

X

Щастието е за вреда на хората, както нещастието за полза.

X

Истинското благоразумие приема толкова участие в (човешките дела), колкото върх[овният] глава в управлението на държавата; но то трябва да се има, та ако ще би само като (декоративна) гаранция — за отсъствие на добрия ред в управлението и добрия разум в главата

X

Английски език е своего рода [х]ермафродит (има един и същи член за мъжки и за женски род).

X

Царете се ограждат със стражи, единствено да не ги изненада от нейде народната любов.

X

Аз тъй обичах едно време Марица! С нея бяхме стари приятели. Обичаме се още от детинство. Помня как веднаж тя ме увлече тъй силно в своите прегръдки, и без малко щеше да ме сдави в безумно-страстния си порив.

X

Казват че жената била най-велика художница: създавала човека — най-чудно създание на този свят. И тъй да е, аз мисля, че пак на мъжът се пада славата, тъй като в тоя случай, той играе активна роля. Световното благополучие не познава щото чадото от една майка да има много бащи, но Ст. Михайловски е позволил на своята муза съвсем обратното.

X

Рила (стаята на княза)

Блаженой памяти принц Батемберг, ако не бяха го изпъдили непременно щеше да стане цар бълг[арски] и до днес да князува.

X

Личните чувства имат право на съществувание в литературата, само ако те са толкова лични, че читателят да ги признае и свои.

X

Живее, който люби и чувствува, а не само който види и чува.

Сен Бьов

X

Картината е доста хубава. Аз знаях едно време самия оригинал (и съм му целувал ръката).

X

Рила

Не се считай хитър, да не бъдеш измамван всякога.

X

Искър (Св. Иван Кориловски)

Времето в Б[ългария] е постоянно дъждовно, почвата всякога влажна и ровка — тиквите растат бърже.

X

Чували сме че другите любят — защо да не любим и ние.

X

Рила

Българските вестникари считат Русия нещавен цървул, с когото те могат да обуват на прябош[4] своя ум.

X

Да се харесаш на други — не се харесвай сам. Това що сам отрицаваш, другите всякога ще го припознават.

X

Славата на великите хора не трябва да се мери по средствата, с които те са я достигнали.

Ларошфуко

X

Хората се ценят по техния курс — антиките са най-скъпи.

X

С надежда се живей приятно и умира храбро.

X

Непостоянството е най-постоянно; ний българите знаем това най-добре, от всички други постоянни.

X

Главата е кервансарай гдето кондисват разни кираджийски коне, гърбави камили и клепоухи магарета и всички остават по нещо, което ний наричаме мисли.

X

Глупостта ни съпровожда през всичките периоди на живота; ако някой се показва мъдър, то това е че неговите глупости съответствуват на възрастта и състоянието му.

Ларошфуко

X

Има хора, които напомнят уличните песни: колкото изтъркани и да са, все пак за известно време всякой се води с тях.

Ларошфуко

X

Високий дух всичко пренебрегва, за да може всичко да придобий.

Ларошфуко

X

Рила

Неприличието е най-прилична маска за известни лица.

X

Културата гони любовта из сърцата, както (гордото) дресировано псе благородний дивеч. И любовта днес намира подслон само под стряхата на свойта сестра — поезията.

X

Душата на жената е прилична на колибри, което може свободно да пърха между гъсти зарастлеци, без да се закачи о някоя ветка, без да се докосне до някой лист.

Сенкевич

X

Има само два способа за примирение със света (живота): посредствеността на ума и висотата на понятията; първото е за публиката и глупците, второто — за художниците и философите. Първото се състои в това, че нищо да не виждаш, второто — всичко да виждаш.

X

Божий закон е закон[а] на любовта, а любовта никога не се възвишава над другите, но жертвува се за тях — казва пророкът.

X

Больше сея любвы никто не имат, да кто душу свою положит за други своя.

Йоан

X

С един ум те майка ражда, школото ти втори дава, а пък третия — живота. Това е то, дето казват: човек с три ума.

X

Надпис на една статуя на Изида: „Аз съм всичко що е, що е било и що ще бъде. Нито един смъртен не е отметнал булото, с което съм покрита."

X

Рила

Дави ме нещо; като че ли всичките български глупости с патриотическата си тяжест са се сгромолясали над главата ми. Викнал бих да ми поолекне, ако се не боях „Свобода" криво да ме разбере. Аз не мога да се катеря по горите; моят патриотизъм се мотай между краката ми и ми пречи да ходя. Не ви ли се вярва? Погледнете в главите си: патриотизма, който се мотай там, не ви ли пречи да мислите? А процеса е същия!

X

С мързела сме стари познайници: помня как веднаж той ми обещаваше председателството на Бълг[арското] Кн[ижовно] Друж[ество] и редакторството на Пер. спис.[5]

X

Рила. Домързе ме да...

Синьото небе, далечните и близки хълмове, лудият бяг на Рила.... дишат с някаква тържествена и тайна красота, младост и разцвет. Във всичко кипи страстен изблик на живот; уединението е турило над тоя живот печат на тъга. Кой знай дали тъгата на тоя уединен живот не е от съзнанието, че неговата красота и богатство гинат никому ненужни, от никого невъзпети. Редките пътници минуват край нея, без да я проумеят, монасите живеят тук и не щат да я знаят.

X

Едно време, без да съгледам, че левий ми джоб е продънен, аз скрих в него скромността, за да я дам при сгода подаяние на някой просек. Види се назначений за подаяние на обикновени просеци дар е паднал на ръка някому от литературните божеци и днес с него приушват съзнанието за своето собствено убожество.

La modestie devrait être la vertu de ceux à qui les autres manquent, казва старий френски афоризъм.

Дирещите скромност ще я намерят в изобилие в нашата литература, която е омръзнала на всички с това единствено свое достойнство.

X

Бог е съешил у човека гордостта с разумът, за да се роди великодушието.

X

Глупостта е най-заразителна болест.

X

Нашият ум и сърце се отпечатват в нашия език, даден нам по погрешка от природата.

X

Изненадани от дреболии само дребнавите умове се плашат.

X

В България има само дървеници и депутати.

X

Чувствата са весталки, що бдят да не угасне огънят в човешката душа.

X

Хорский ум! Не е ли той един вид таратайка за впрягане отзад и отпред — та от гдето го потеглиш — нататък да върви? Дали не е тъй г. Свирчо?[6]

X

Фєрде — Шах[7] е световно чудо. Това чудо заслужава да се втика от някой американец в желез[на] решетка и развожда на показ по света. Добри пари би се спечелили — за изплащане борчовете на Българ[ия].

X

Umgebung[8].

Немско. Накарайте да ви изсвирят втората част (2-та музикална фраза) от 2-та Моцартова соната. Наместо другите части, достатъчно е било М[оцарт] да напише, че това andante... трябва да се свири в дъждовна лятна вечер; прозорците да са отворени и вий да гледате на юг, към оная страна, гдето сте оставили нещо мило, което отдавна не ви е пращало вест, мисляйки, че то е в правото си да ви забрави, когато вий сте неспособни за това. Недейте плака, не тъжете тогава; ще се намери някой прокопсаник да ви натекне, че мнозина по-напред от вас са плакали и вий им подражавате, а следователно сълзите ви нямат никакво значение.

X

Човек идва и минава — парàта вечно си остава.

X

Човек във всичко вижда себе си. Само чрез това може да се обяснят думите на г. президента, че „в Народ[ното] събрание, той вижда само магарета."

Вярвам всякой ще му повярва — горкият, той не може, освен всъде и във всичко да вижда (само) себе си.

X

Твърде малко живот се ввожда в поезията. На живите се показва тяхний bedauernswertes Leben...[9] Как?... Ние?... Това сме ние? Викат плахо те... И възстават против тая поезия: идеали повече! По-малко живот!

X

Не по своя воля съм дошел на тоя свят и не по своя воля, ще го напусна. Но да би ме оставил Аллах вечно тук, аз вечно бих го славил.

X

Jenseits gibt es keine Schenke.
На оня свят не дават подарък.[11]

Не по своя воля дойдох,
но по своя — ще замина...
Ах по-скоро, ах по-скоро,
бих желал да си почина.

X

Wesen gibt es, von denen man nicht begreift, wie sie dazu kommen, auf zwei Beine zu gehen, so wenig das auch sagen will.

Schoppenhauer.

X

Се трябва да има нещо действ[ително] във вярата на малайците от Сингапур, че като ядат тигърско месо придобиват смелостта на тигър. Немците ядат свинско месо и затова наверно... не са тигри.

X

Искър

Египетското сказание казва, че преливането на Нил произхожда от сълзите на Изида. (Такова нещо може да се примени към Искър.) Първата нощ на преливането те я наричат Нощта на сълзите и празнуват я върху Нил на лодки и пр.

X

Похода на аргонавтите и избиването им на остров Лемнос, може да послужи за една балада (хекзаметър).

X

Гробът на Хайне в Монмартър cimetière du nord бива често посещаван от немци, които пишат над мряморната плоча allerlei Schmutzigkeiten[1] (някоя напр.) на плочата, под която лежи царя на немската песен. Има понякога венци, а и визитни карти от лица, които са правили визита на бледний Хенрих, който лежи...

X

В самотността (Einsamkeit) на сърцето ми проникна слънчев луч; една роза цъвна под тоя луч и изпълни душата ми с благоухание. Ти не вярваш? Та коя ли роза знай, че благоухай?

X

Такъв е човек по природа, че той се влюбва в онова само, което не проумява. Нека беззъбите идеалисти още вярват, че любовта е в хармонията на две души — но и те не могат отрече, че влюбените щом се оженят, т. е. щом се проумуят, вместо сънуваната хармония — почват кавги и пердах, които дават на хуморист[ичните] вестници тъй обилен материал.

X

Die Philosophie Nitzsches läuft auf eine bis ins Endlose fortgesetzte psychologische Selbstzerfaserung hinaus, bei der uns zwar oft abgründige

Tiefen der menschlichen Seele aufgedeckt werden, in der man aber eben so oft mit heimlichen Schaudern die mini Arbeit des Wahnsinns erkennt... Er sah keinen Ausgang aus der Welt seines Zeitalters und diese war ihm ein Gefängnis. Nitzsche rüttelt an den eisernen Stäben mit dem leidenschaftlichen Ungestüm des Kraftmenschen; er will hinaus um jeden Preis; er will das Gefängnis dieser Welt zertrümmern durch eine gewaltsame Moral und er sinkt kraftlos zurück... in die Ohnmacht des einsambrütenden Wahnsinns...

G. Hauptmann (?) in „Neue Zeit" N 5,93

X

„Sag, was ist Philosophie ?"
— Wissenschaft des Absoluten. —
„Schön. Doch was bedeutet das?"
— Dunkel lässt sich's mir vermuten. —
.....

„Ach, wievieles bleibt geheim!
Ach, wie wenig kann man wissen!"
— Drum ist aller Weisheit Kern:
Lachen, toll sein und sich küssen —
— und um alles scheissen.

X

Général Friant — tombant mortellement blessé près de lui à la Moskova, un voltigeur lui disait: „Mon général, voilà quatorze ans que je suis sous vos ordres: votre main et je meurs content".

X

(Фрина) ... Après avoir proclamé son innocence, ils la ramenèrent en triomphe au temple de la déesse.

X

C'est bien. L'homme est viril et fort qui se décide
A changer sa fin triste en un fier suicide.

V. Hugo

[1] Преводът на тази мисъл и на други по-нататък е от Славейков. Печатаме ги, както са в тетрадката — отгоре чуждият текст, а под него преводът.

[2] Бележката е много поправяна. Написана е с лилаво мастило, а поправките са нанесени със синьо. По-съществени са следните поправки: след „Рила" Славейков е написал „Жените". Задраскал го е и написал: „Поезията е млада девойка, в чието присъствие ние чувствуваме избликът"... и не го е довършил.

Последният израз първоначално е имал следната редакция: „Онзи, който веднъж е пил свещената влага на Яро, той не може да не проклина, че животът му е кратък".

[3] Бележката е недовършена.

[4] Прябош — на бос крак.

[5] Периодическо списание с редактор Васил Д. Стоянов.

[6] Свирчо — Димитър Петков.

[7] Ферде-Шах — цар Фердинанд.

[8] Umgebung (нем.) — околност.
[9] Bedauernswertes Leben (нем.) — достоен за съжаление живот.
[10] Allerlei Schmutzigkeiten — различни мръсотии.
[11] Поетът е съпоставил немска и турска пословица.

Както казахме в началото, мисли, сентенции и различни бележки се намират почти във всички ръкописи на Пенчо Славейков. Ето някои от описаната вече тетрадка, съхранявана в музей ППС, под № Ч I Ф 1—2.

L'ombre de l'ombre humaine existe et fait de l'ombre.

S. Prudhomme.

C'est là qu'il ferait [bien] dormir, c'est là que je voudrais reposer.

Lenau.

Само в беда човек се познава доколко е господар на своите мисли и чувства.

X

При силний разум волята е слаба. И всичко е мъчно за слабата воля на човека.

X

Je me sentais bien seul dans le monde et bien triste.

X

Към музата не трябва да се приближава като към жена — с навик, а като към любовница — с увлечение.

X

На отделен лист за заявление, музей ППС, № II 8 е записано следното:

„Гдето има тенденция, няма свободно творчество, няма чисто поетическо вдъхновение.

За таланта няма други ограничения, освен свойствата на самия този талант и гласът на развиващий се наоколо живот.

X

Истината е толкова по-убедителна, колкото по-хубаво е казана. Лошо (зле) изказана истина се равни по впечатлението, което прави, на лъжа, както пък добре казана лъжа често — на истина. За последното се обзалага поезията.

X

Животът възпитава, а не възпитателите. Затова лошото е най-добро възпитание.

Мисли и бележки от тетрадка 17/854, музей ППС

Радостта опиянява и през нея нищо се не види; през сълзите се отражава истината.

(л. 58)

X

L'amour qui dans mon âme enfin venait d'éclore l'avait seul embelli.

S. Ackermann

X

Es ist eine alte Geschichte.

Heine.

X

Цицерон казва, че да би живял и два живота, пак не би си губил времето да изучава лирически поет.

Мисли и бележки от тетрадка 18/854, музей ППС

Пишете, казва Тургенев на руския поет А. А. Фет, колкото можете повече: у Вас от 10 стихотворения ще се намери хубаво. Това можем да повторим ний г. Вазову. Вземете напр. „Поля и гори" има тъкмо СТО стихотворения и от тях ДЕСЕТ са превъзходни.

X

Михайловски има безобразен стих. И макар някои да го считат чут ли не гений, аз все си се съмнявам дали той е добър поет. Когато виждаме пред себе си някой дриплю, в правото сме да се съмняваме не само че това е джентлемент, но дали той е порядъчен човек. Всякой случай неговата гениалност може да се приеме само на кредит.

Някои считат жената за най-велик художник, защото тя създавала човека — най-прелестното създание на тоя свят; но не на мъжът ли се пада тук сичката слава, на когото трудът в тая работа е по-усърден?... Това също е и със Стоян Михайловски, произведенията на когото имат няколко бащи — например Ал. Мюссе, Х. Мюрже etc...[1]

[1] Henri Murger — френски писател (1882—1861), пълен с вдъхновение и фантазия автор на „Scène de la vie de bohème".

X

Флобер не е прав с осъждането на личните чувства на писателя, на неговото собствено аз.

Личните чувства имат право на съществувание в литературата само ако те са толкова лични, че могат да бъдат също тъй лични и на други лица, напр. на читателя.

X

Животът е принципът на изкуството, казва Гюйо[2], следователно изкуството има сериозно жизнено значение.

[2] Jean-Marie Guyau — френски поет и философ (1854—1888)

X

Голяма част от народните поговорки, взети отделно, се показват съвсем незначителни, но казани на място (цитати), получават изведнаж значение на дълбока мъдрост.

Тези автографи се намират на л. 4-и на тетрадката.

X

Скърбящото сърце на човек е извор на велики истини.

Соломон.

X

Моето сърце е жертвеник, на когото се трупат всички помисли за теб.

X

Който не вижда суетата на света, той сам е потънал в нея.

Паскал

X

In the street of by and by stand the hause of — Never.
В улицата на после и по-после стои къщата на никога.

X

Всички хора са честни: дано ви се не пада да изпитате честността на всички.

X

Et j'ajoute à ma lyre une corde d'airain.

Hugo.

X

Нищий духом не може да влезе в царството на красотата.

X

На най-хубавите песни
Изворът е скрит в сълзите.

Вазов

X

Лошо нещо е да има човек фантазия, а да няма пари.

X

Робът — който знай да мре, не е роб.

X

L'éternité du sage est dans les lois qu'il trouve.

S. Prudhomme

X

В бездната на отрицанието тихо се струи изворът на вярата.

X

Не вярва само верующий.

X

Не знам що е съвест, защото никога не съм бил безсъвестен.

X

Макар и да не виждаш нищо, но приятно е да се лъжеш, че виждаш.

X

По-много страда, който по-малко търпи.

X

Parler d'amour, c'est faire l'amour.
Dieu vous a créé, [et je me disais qu'en effet c'était] pour guérir ceux qui souffrent.

Musset

X

Là où le coeur est bon, la douleur est saine.

Musset

X

As-tu [du] coeur? — prends garde à l'amour.
J'étais pris de beauté comme on est pris de vin.

X

Tu as commencé par être bon, tu deviens faible, et tu seras méchant.

X

On n'a pas perdu la vie
quand on vit dans tous les coeurs.

X

Le critique ingénu se désole, казва Жюл Леметр. Толкоз повече, когато неговата дума е за един жив деятел, не завършил своята деятелност. По отношение на жив деятел критиката е един вид надгробно слово, а кому приживе е приятно да чуе какво ще говорят над неговий гроб, макар да може да чуй все що добро за себе си. Всичката беда е в това че то е надгробно слово.

В правото сме да се съмняваме в сериозността на надгробното слово. Но никога надгробните слова не носят сериозен характер.

В тях говори великодушието, което зашеметява, но никога не ще вразуми. Тъкмо това е неговий raison d'être.

Аз съм само четец — и като такъв аз излагам своето общо впечатление от онова, което съм чел.

Да избегнем да се оскърбяваме, аз няма да говоря с великодушие — то лети и зашеметява. Критикът е длъжен да анализира и доказва.

X

Потопен в горчивото съмнение —
слабий дух блуждай,
вярата е висше утешение —
верующий само щастье знай!

X

Плава риба във водата
без да знае где е.
Невидещий суетата,
сам е втънал в нея.

X

Със разум малък в главата,
и духом слаб,
беж от умът и красотата
да не им станеш раб!

X

Непознава любовта, който люби без да мрази.

X

Мъдрий дири непрестанно
мъдростта ту там, ту сам —
глупостта е постоянна,
гдет е била, пак е там!

Най-отгоре на тези стихчета Пенчо Славейков е написал: „Турски пословици". Освен печатаните тук изоставили сме две от тях, които поетът е използувал в „На острова на блажените" при автора Спиро Години — Аманети.

III

ПОЕЗИЯ

1. МОМИНИ СЪЛЗИ

Въпреки че Пенчо Славейков в по-късните си оценки се отнася много критично към стойността на първата си сбирка стихове „Момини сълзи“, дори я отрича (вж. „Хайне в България“, сп. „Мисъл“, г. XVII, 1907, кн. 4—5, стр. 251 и М. Арнаудов „Из живота и творчеството на Пенчо Славейков“, сп. „Съвременник“, г. I, 1921, кн. 1, стр. 25), тя дълго е занимавала творческото му съзнание.

Стихотворенията, поместени в „Момини сълзи“, са писани от 1883 до 1888 г., когато излиза сбирката. Но и след това той печата стихотворения в цикли със заглавие „Момини сълзи“ в сп. „Мисъл“, г. I, 1892, кн. 11, стр. 689—694, г. IV, 1894, кн. 6, стр. 501—503 и г. VIII, 1898, кн. 7, стр. 513—516; сп. „Българска сбирка“, г. I, 1894, кн. 4, стр. 275—278, г. III, 1896, кн. 1, стр. 11—14 и кн. 10, стр. 937—940, г. IV, 1897, кн. 1, стр. 3—5, г. IV, 1898, кн. 5, стр. 449—452. По-голямата част от тия стихотворения влизат в сбирката му „Сън за щастие“.

А в запазените архивни материали на много места се намират ръкописи с означение „Момини сълзи“ само с инициали „М. С.“ или „За М. С.“

Макар че една година след излизането на сбирката Пенчо Славейков иззема от книжарниците непродадените екземпляри и ги унищожава,[1] той не е останал безразличен към отзивите за нея. Лично е изпратил по един екземпляр от книгата си на Вазов, Михайловски, а вероятно и на други писатели и литературни работници.

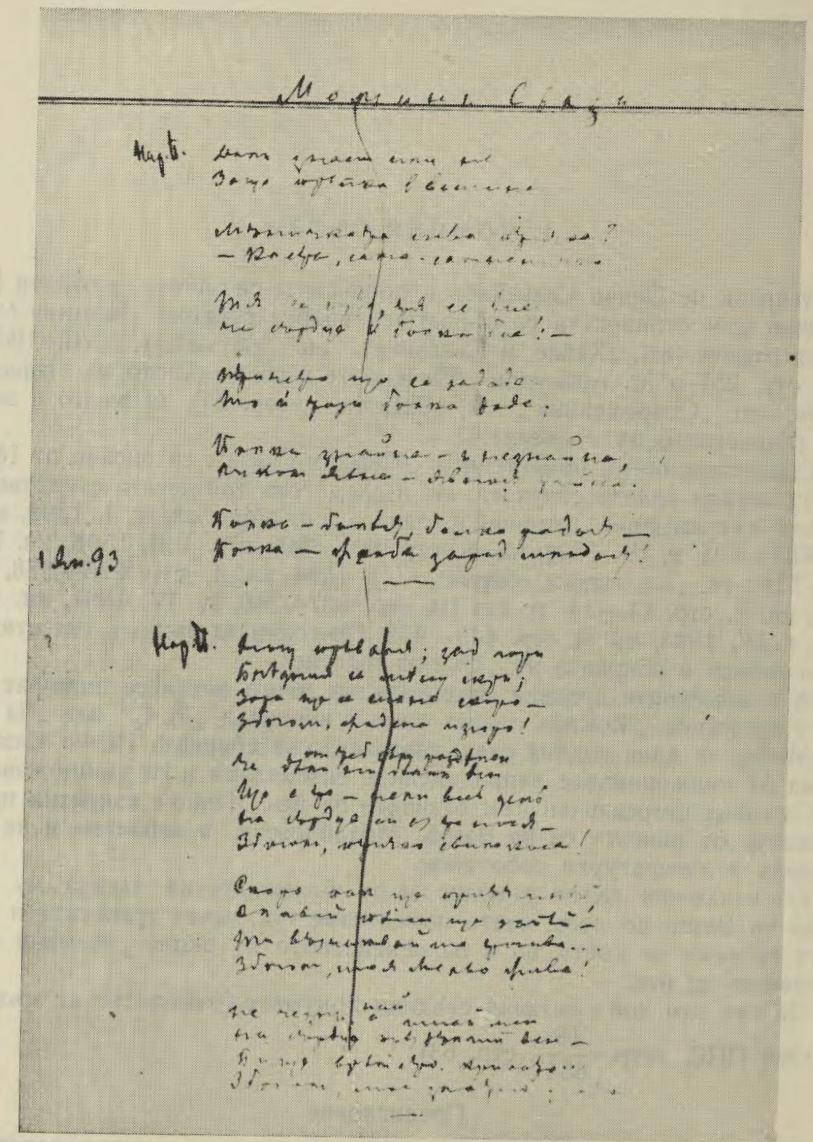
От запазения негов ръкопис и от бележките на сестра му върху писмо на Вазов до него, които поместваме тук, личат тревогите и вълненията не само на поета, но и на семейството му около „Момини сълзи“ и отзивите за нея.

За тях сам той е оставил следния документ (ръкописът се съхранява в музей ППС, тетр. $\frac{18}{854}$, стр. 63):

Предисловие

Те бяха отпечатани на лоша книга и малката книжка изглеждаше тъй нещастно, а между това тогава един непознат приятел ми стискаше сърдечно ръката от далечна чужбина, като во своето късичко писмо пишеше „прочетох с наслажд[ение] „Момини сълзи“, дето блика струя от такава нова, игрива и нежна поезия!“ Друг познат бе намерил „не само ритма, но и мисли“ в моите песни, твърде сполучливо названи с името на онова нежно цветенце, което е едно от най-добрите лекарства за болести на сърцето“. И аз бленувах за тия писма, повече отколкото за пес-

[1] От нея в музей ППС се съхранява един екземпляр с инв. № 50.

„Момини сълзи“

ните, отпечатани на такава лоша книга! Моят познат е добър доктор и позна где е гнездото на моите болести, но с нищо не ми помогна.

А непознатий приятел бе поет — и от стискането на неговата ръка сърцето ми още по-силно трепна — и не престава да трепти. И тоя трепет са моите песни, от които най-хубавите сърцето ми още не е изпяло.

„Непознатий приятел", за който говори тук Славейков, е Иван Вазов, с когото по това време те още не са се познавали. Вазов тогава е бил емигрант в Одеса (Русия) и Слевейков с нетърпение е чакал отзив от него за „Момини сълзи". На 14 май 1888 г. Вазов му изпратил от Одеса следното писмо:

Господин
П. П. Славейков,

Бързам да ви поблагодаря сърдечно за изпратений до мене екземпляр от първий ви поетичен труд.

Аз прочетох с наслаждение „Момини сълзи", дето блика струя от такава нова, игрива и нежна поезия. Много песници наумяват прелестната муза на Хайне.

Мене ще ми бъде твърде драго да видя ваший несумнен талант, развит в пълна сила, че внася още по-скъпоценни неща в небогатий склад на новата българска поезия.

Сърдечно стискам ви ръката
Вазов

Когато писмото се получава в бащиния му дом в София, Славейков е бил в Кюстендил при брат си Христо, който е бил там съдия. Сестра му Пенка побързала да му изпрати писмото. На него тя е написала с весел и закачлив тон свое писмо, с което открива, че всички в къщи са следили как ще бъде посрещната сбирката му и какво мислят другите за нея. Ласкавият отзив на Вазов ги е задоволил и успокоил.

„Момини сълзи" Пенчо Славейков посвещава на красивата девойка Нина Вълнарова, по баща Маркова, негова далечна братовчетка.

Спомен на Нина Вълнарова

Когато се преместихме да живеем в София, аз често ходех у Славейкови в старата къща на площада. Играехме с малката сестра на Пенчо, Пенка. Той беше вече болен. С мъка го слушах как едва говореше. Когато почна да ходи с бастун, дохождаше често у дома.

После аз се ожених. Той все така често ме посещаваше. Аз дълго време не знаех нищо за чувствата му към мене. Свекърва ми, която беше дошла от Сливен, един път ми каза:

— Този човек идва много често. Изглежда, че много те обича.

— Разбира се, че ме обича, нали ми е братовчед, отговорих аз.

Един ден ми донесе сбирката си „Момини сълзи" и ми каза, че била посветена на мене. Аз му благодарих.

Той ми правеше различни подаръци — една златна брошка със син камък, която се развали и той я носи да се поправи; подари ми един

сервиз за ликьор, носеше ми бонбони. Никога не съм го взимала на сериозно, а все на шега...

Ние сменихме няколко квартири; ходихме в Русе, после в Пловдив и пак се върнахме в София. Аз имах вече три деца. Тогава живеехме на улица Бачо Киро.

Нина Вълнарова

Щом заговарваше за чувствата си към мене, аз все му отговарях с шега. Но малко по малко той почна сериозно и настойчиво да говори. Един ден ми каза:

— Не разбра ли досега какво чувствам и защо живея?

— Няма и да разбереш, прибави и се разсърди, че не го разбирам и не го вземам на сериозно. Наистина аз видях тогава, че той е много влюбен и готов на всички жертви. Той ми предложи даже да заминем двама за странство...

В същност аз го разбирах, но се правех, че не го разбирам. Той си отиде разсърден.

След това той пак продължи да идва у дома, но вече не говореше за чувствата си.

След някоя година аз чух за връзката му с Мара Белчева.

Ние пак се срещахме, но случайно. Когато стана директор на Театъра, той ми праща на няколко пъти билети за разни пиеси.

После ние заминахме за Тулуза. Там научих за смъртта му. На връщане се отбихме в Италия. Отидохме в Брунате да се поклоним на гробът му. Показаха ни стаята, в която е починал. — Там на върха, отгдето се виждаше цялото езеро и планините.

Един ден Мара Белчева ме срещна на улицата (Алабинска или Гладстон). Това беше след смъртта на Пенчо. Заговори ми за него. Каза ми, че наистина много ме бил обичал и никога не ме забравил.

— За пръв път чувам такова нещо, й отговорих.

Дядо ми по майка е брат на бабата на Пенчо по майка. Те са от Трявна. Ние с Пенчо сме втори братовчеди. Дядо ми по баща е от Сячеста (Гръцка Македония). Свършил е в Париж медицина и е бил частен лекар на маршал Ней. На възраст вече се върнал в Търново, дето се е оженил за кокона Ана от Пловдив, от рода Джевизови. Бил много хубав човек. Баща ми Павел Марков е бил също лекар, свършил в Атина и специализирал в Париж. Аз съм родена в Цариград, когато баща ми е бил на служба там в болницата на Кадъ кьой, на азиатския бряг. Той е бил на служба на разни места из Гърция, в Белград и пр., най-после в Търново, гдето след няколко месеца той почина. След неговата смърт ние се преместихме в София.

Споменът по разказ на Нина Вълнарова е записан през 1949 г. от Светослава Славейкова, сестрина дъщеря на Пенчо Славейков.

Написан на машина, той се съхранява в музей ППС, инв. № 42.

По-цялостно събрани и приготвени — като за печатане — намираме стихотворения за „Момини сълзи“ в две ръкописни сбирки; в трета — само няколко стихотворения.

Първа ръкописна сбирка „Момини сълзи“

Тя се съдържа в тетрадката $\frac{19}{852}$, описана при Автобиографични материали.

На първия подшивен зелен лист в средата Пенчо Славейков е написал като мото на френски език следното:

C'est moi qui te dois tout, puisque c'est moi qui t'aime.

Voltaire

А на първия номериран лист в средата:

Албом

на г-ца ...

Името, което следва, е плътно зачертано и не се чете. Поради краткостта му (малкото място, на което е написано), може да се предполага, че е Нина, на която е посветена стихотворната сбирка „Момини сълзи“.

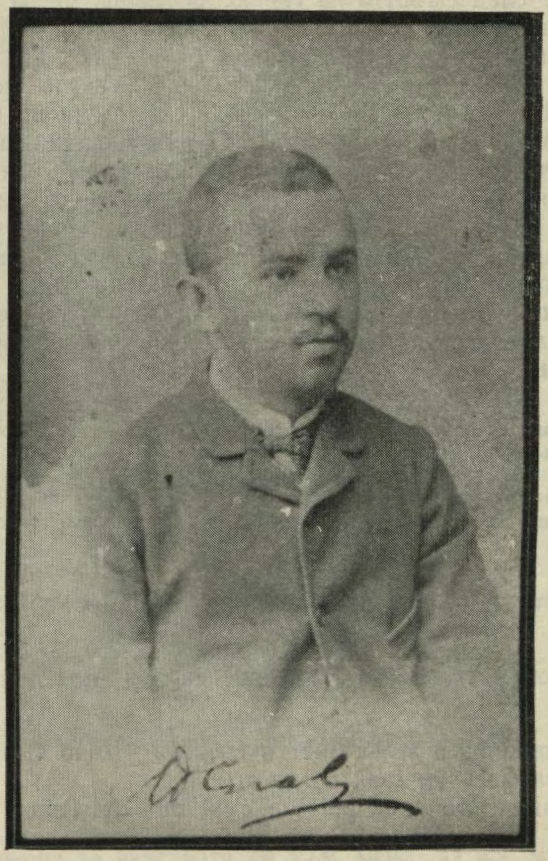
За прегледност ще посочим съдържанието на тетрадката:

На първа страница най-отгоре е написано и зачертано: Спомен от увелой любви. Под него:

Момини сълзи. Албом.

(1888)

До лист 6 включително са написани 19 стихотворения, номерирани с римски цифри, някои с арабски, а на други срещу римските Славейков е написал други арабски цифри. На същия ред след цифрите на много места е отбелязал: „Това ще бъде...“ и е поставил друга цифра.

Пенчо Славейков, 1888 г.

На л. 6 об. отгоре на три реда стои написано:

Случайни

Първи песни

(1883—1885)

По-надолу (л. 6 об.) — номерация и пояснения, които навеждат на мисълта, че Славейков може би е възнамерявал да състави и друга от-

делна стихотворна сбирка — „Моите песни“ — или пък те да бъдат цикъл в готвената стихотворна сбирка.

Следват десет стихотворения със или без номерация.

На л. 10 в средата едро е написано:

Траурни сонети

— 1888 —

По-надолу вдясно мото от Леопарди и по цялата ширина на страницата — друго от Байрон, а на л. 10 об. — обяснение за произхода на заглавието на сонетите. От трите „траурни сонета“, поместени тук, само единият е завършен. Другият е необработен, а от третия Славейков е написал две четиристишия.

От л. 14 до л. 18 включително са поместени (под заглавие „Библейски мотиви“) още 4 сонета и 2 — непълни (недовършени).

На л. 18 об. под дата 1889 е написано с обикновени букви Властителница на (но зачертано), а под него с едри букви

Мимо (Мартов)

До л. 22 включително следват няколко стихотворения.

На л. 19 под стиховете през два реда с по-черно мастило е написано:

Адресът ми направо до мене.

На л. 22 об.: A de Musset.

И през един ред:

На Юнг Фрау

Юнг-Фрау, пътника, който достигне на твоя връх
се спира и поставя крак върху това, което е завоевал.
Чувства в сърцето си високо сърцебиене,
когато душата му наклонена над вечните снегове
подобно на млад орел, който минава и го досяга с крила,
плъзга се и бяга под ясните небеса.
Юнг-Фрау аз знам едно сърце, което, като теб, се крий
облечено като теб, с една роба без петно.
Тя е по-близо до бога, нежели ти до небесата.
Не се удивлявай никак, о величеств[ена] планино.

На л. 23 об. отгоре Славейков е написал само един стих от свое стихотворение:

Омайний дъх на пролетта

Дотук свършват стихотворенията.

Други ръкописи се намират в края на тетрадката, написани в обратна посока, като последната страница е станала първа, както Славейков е имал навик да пише.

На л. 49 об. — три народни песни:

Народни песни

(1889)

I Народ. песен
Баба Лазарина

II

Разорано черното угаре

III

Сън

Легнала мома заспала с продължение на л. 49.

На л. 49 е означена и IV (нар. песен), но не е написана.

На отделен лист (л. 48[а]) Славейков ни е оставил автобиографични бележки, прикрит зад името Райко Райков:

Райко Райков

(1866—1891)

В тетрадката се намират следните стихотворения, по-голямата част без заглавия:

1. Тъй както в морето трепти и играй
2. Изгубва се тук всичко на света
3. В тъмата насам и натам аз се скитах
4. Кога те гледам, сдържам аз
5. Защо сал теглилата
6. С лукава усмивка не се тъй страни
7. Миг едничък ти живееш
8. Недей се съмнява, че в моите песни
9. Дойдоха с веселата пролет
10. Увяхнало злополучно цвете
11. На голата скала високо
12. Както нежни, ясни
13. Пролетес под теб стояхме
14. Твоя смел и огнен поглед
15. Скъпа дружке, чуден ангел
16. Всичко е в света стъкмено
17. Не смей се, че имам аз
18. Живота ни кратък
19. Край бързия ручей, над грозната пропаст
20. Раздяла
21. Път
22. Поплак
23. Човекът посея теглото
24. Истината в тоя свят
25. Сърце ми ли люта обгърна тъга
26. Нямам ази много

27. Тих и росен майски вечер
28. Замлъкни! Доволно!... безотчетно жалени
29. Оставете ме свободен
30. Престъпна мисъл често я смущава
31. Мир вливаше в душа ми безотрадна
32. Два тирана спорят
33. Проповедник
34. О, биват горчиви минути
35. Нощта е тъмна. Гасне и мъждей
36. Не вдавай се на мисли безотрадни
37. Има време за всичко, за всичко
38. О не мисли, че твоя лик
39. Сред тълпата весела и шумна
40. Премного пъти са
41. Смутен кога се вслушвам аз
42. Безцелни са тук сяка чест и слава
43. Много ти не трябва
44. Любовта е извор чист
45. Със свежи цветове пропъстрен
46. Що си толкоз нажалена

Албом

Момини сълзи

(1888)

I *1. Това ще е II*

Тъй както в морето трепти и играй
тъжовния лик на луната
и тихите вълни трептят и блестят
в вълшебната нейна позлата, —

тъй също в сърце ми, безбродно море,
грей ликът ти, мило създане
и моите песни трептят и блестят —
огрени от твойто сияне!

Стихотворението не е печатано. Намира се на л. 1.

II *2. Това ще бъде XIX*

Изгубва се тук всичко на света,
расте, цъфти и вене бързотечно!

Сал твоята любов и красота,
чрез мойте песни, ще живеят вечно!

Стихотворението се намира на л. 1 об. Печетано е без промени в „Библиотека Св. Климент", т. I, 1888—1889, стр. 629, но четирите стиха са в една строфа, а не на двустишия. В стих 2 на печатаното третата глаголна форма е вехне.

III *3.*

В тъмата насам и натам се аз скитах,
не виждах пътека изходна,
когато пред мен се ти ясна и мила
яви кат' звезда пътеводна.

И мигом разпръсна ти мракът дълбоки,
що беше над мен и във мене,
но, звездо прекрасна, във твоята светлост
ще има л' за мене спасене?

Намира се на л. 1 об. Не е печатано.

IV *Това ще бъде XXII*

Кога те гледам, сдържам аз
сълзите си едва на сила, —
защо си се родила ти
на тойзи свят невинна, мила?

О твойта чиста красота
не е за тука, а за горе —
ще се окаля тя за миг
сред мръсното житейско мòре!

Намира се на л. 1 об. Печатано в „Библиотека Св. Климент", т. I, 1888—1889, стр. 630 със следните разлики:

В „Библиотека Св. Климент": строфа първа, ст. 2: едвам; ст. 3: Защо л' си се родила ти; строфа 2, ст. 4: световно море.

В ръкописа в строфа 1, ст. 4, над невинна с молив е написано тъй хубава без зачертаване на думи в стиха, а в строфа 2, ст. 3, окаля е написано с мастило над изгуби, без последната дума да е зачертана.

V *Това ще бъде XXIII*

Защо сал теглилàта
са трайни на света?
Защо не е така и красотата?
Защо не е така и любовта?

О птичко моя красна,
сам бог е тъй пресекал на света
Сал краткото да й мило и прекрасно, —
ужасното е дружно с трайността.

Намира се на л. 2. Не е печатано.

VI

С лукава усмивка не се тъй страни,
не се тъй наивна преструвай:
Блаженството, драга, е в наште ръце,
— по-жарко ме само цалувай

С притворна страхливост не се тъй,
не се тъй лукаво отвръщай;
Блаженството, драга, е в наште ръце,
——— по-страстно ме само прегръщай!

Намира се на л. 2. Не е печатано.

6. Това XXXV

Миг едничек ти живееш,
тойзи миг го ти лови
и, на него цял отдаден,
вечността я забрави!

Мигът, мигът не изпущай —
той е всичко на света:
само с него и чрез него
се постига вечността.

Намира се на л. 2 об. Печатано в „Библиотека Св. Климент", т. I, 1888—1889, стр 630 с тия разлики: строфа 1, ст. 3: в е с отдаден; строфа 2, ст. 1: Мигът, — н е г о не изпущай; строфа 2, ст. 3: само в м и г ъ т и чрез м и г ъ т.

VIII

Недей се съмнява, че в моите песни,
чрез мерни стъпѝ е духът ти предаден.
Кат' в росен трендафил, в тях сбрани са чудно
и прелест и мирис приятен.

Недей се съмнява, зер дал' се съмняваш
ти в себе си, ангел прелестний? —
А твоята хубост и мирис приятен
са сбрани във моите песни!

Намира се на л. 2 об. Не е печатано. В двете строфи, ст. 1, Н е д е й с е съмнява е зачертано със син молив.

10

Дойдоха с веселата пролет
игриви лястовички пак,
полето росно се пъстрее,
вирей се свежий цвят и злак.

Прекрасна пролет!
И нова сила в всичко вдъхва,
привикува към нов живот!

А аз в леглото съм недвижен
и чувам о, участ зла, —
как пролетта в пригрѣдки росни
привиква ме „ела, ела".

Защо сал аз да съм осъден
с таз горка участ на света
и да не мога да се радвам
и на живота, й на пролетта!

Вдясно от строфа 4 е написан с черно мастило следният й вариант.

О, горка участ! Аз не видях
разкошний цвят на пролетта
живота днес ме не привлича,
не радва ме и пролетта!

Намира се на л. 3. Не е печатено.

X *9. Това ще бъде XXXI*

Увяхнало злополучно цвете,
моя дял е и теб отреден:
не свежи те теб росата нощна,
не те радва веселия ден.

Твоя корен червея подяда —
скръб потайна моето сърце...
Не сал нашта съдба е таквази
утеши се бедно цветенце!

Намира се на л. 3—3 об. Не е печатано. В строфа 2, ст. 3, с ъ д б а е написано над, у ч а с т, без да е зачертана последната дума.

Втори ръкопис от него се съхранява в музей ППС, тетр. $\frac{12}{852}$, л. 4. В него има следните разлики: строфа 1, ст. 1 е: Злополучно увяхнàло цвете; строфа 2, ст. 2, първоначално е написано скръб д ъ л б о к а, а над втората дума е написано з ъ л ч е р в е й, без зачертаване на думи; строфа 2, ст. 3: С а м о н а ш и й д я л не е такъвзи.

Трети ръкопис — пак в музей ППС, тетр. $\frac{18}{854}$, л. 11 об. Между него и втория ръкопис има следните разлики: строфа 2, ст. 1: Твоя корен червей г о подяда; строфа 2 ст. 2: скръб ж е с т о к а.

XI *8 Ще бъде XXXVII*

На голата скала високо
зав-нал цветец се крепи,
под жежкото слънце на припек
додея му веч да търпи.
И мори се той дано дъжд зароси
та неговий корен изсъхнал да накваси!
Под него в усоята мрачна
прогнил веч цветец се крепи
край бързия извор
додея му веч да търпи.
И моли се той дано лъч изгрей —
та неговий корен прогнил да стопли.

Намира се на л. 3 об. Печатано в сп. „Мисъл“, г. I, 1892, кн. 11, стр. 694 със следните разлики: строфа 1, ст. 6: та сухий му корен дано накваси; строфа 2, ст. 3: краи бързия ручей студений; ст. 5: слънце огрей; ст. 6: да съгрей.

Както нежни, ясни,
милкави и страстни
са твойте очички мили и прекрасни,

нежни са и ясни,
милкави и страстни
както твойте чувства, тъй и мойте песни!

Намира се на л. 4. Не е печатано.

XIII

Пролетес под тебе стояхме
двамина на сянка, мой брясто,
честити, че найдохме тука
потайно и сгодно нам място.

На колко щастливи минути
ти бил си неволен свидетел, —
свидетел на мъжка любезност
и женска светà добродетел!

Но, друже, как скоро долетя
печалната есен! Завари
тя нашето щасте — и злобно
и тебе и мене попари!

Намира са на л. 4—4 об. Не е печатано. В строфа 2, ст. 1, над „щастливи минути“ е написано „картина“.

Друг ръкопис от стихотворението без промени се намира в ръкописната сбирка, инв. № 283, стр. 64, съхранявана в музей ППС.

XIV

Твоя смел и огнен поглед
чудни гатанки загатва.
О, честит е, който може
смисълта им да отгатва!

В тях се крий дълбока мъдрост,
но сплетена, непонятна,
и за жалост, сам си никой —
тях не може ги отгатна.

Само тебе са известни
сплетените им извртки,
и те само се отгатват
дружно — в твоите пригрдки!

Намира се на л. 4. Не е печатано. Друг ръкопис от него се намира в сбирката с инв. № 283, стр. 33, със следната разлика: строфа 1, ст. 4: т е з г а т а н к и да отгатва.

XV

Скъпа дружке, чуден ангел,
дўшо нежна и прекрасна,
бисер зъбки, рози устни,
поглед огнен, сърце страстно.

В твойта лика,
райска очерт аз съзирам,
зарад тебе, ангел-дружке,
ангелите аз презирам.

Ангелите са бездушни,
с своята невинност няма —
и кат' в твоите пригръдки
в тях ни жар, ни сладост няма.

Намира се на л. 5. Не е печатано. Друг ръкопис от него се намира в сбирката с инв. № 283, стр. 56, с тия разлики: строфа 1, ст. 1: Скъпа, Н и н о, чуден ангел; строфа 2, ст. 1: В твойта лика, с л а д к о п и л е; строфа 3, ст. 2: със невиността си няма.

XVI

Всичко е в светът стъкмено, —
и не току тъй, на сгода, —
всичко е в светът стъкмено
все за полза и угода.

Както що е натъкмено
за милувка,
тънка стаса[1] за пригръдка,
али устни за целувка.

Намира се на л. 5—5. Не е печатано. Друг ръкопис от него — в сбирка с инв. № 283, стр. 58, с тия разлики: строфа 1, ст. 4: з а у г о д а; строфа 2, ст. 2: б е л и н е н к и за милувки (първите две думи заградени в скоби и зачертани); ст. 3 и 4: п р и г р ъ д к и.

XVII

Не смейте се,
с мойте устни вие
в техния дебел кроеж
нежна страст се крие.

Чуй да ти го обясня,
право без приструвка: —
те дебели са така
максус за цалувка.

[1] С т а с (срб.-хрв.) — снага, стан. С т а с а е родително-винителна форма, употребена като в народното творчество.

Намира се на л. 5 об. Не е печатано. В строфа 1, ст. 1, че имам аз е зачертано. Друг ръкопис от стихотворението се намира в сбирка с инв. № 283, стр. 60, с тия разлики: строфа 1, ст. 2: май дебели устни; ст. 3 първоначално е гласял: те нескромни са наглед, но без да е зачертан, над него с черен молив е написан текстът, който тук печатаме; ст. 4: но са инак вкусни.

XVIII

Живота ни кратък
прекъсва смъртта
и тя ни отвежда
мигом в вечността

Но гдей тази вечност

Те не са л' четертях
гробовни стени.

Намира се на л. 5 об. — л. 6. Не е печатано. Вдясно от последните два стиха на непълната втора строфа е написано следното двустишие:

Вечността се стига
само в един миг

Друг ръкопис от него се намира в сбирка с инв. № 283, стр. 75, с тия разлики: строфа втора има следната редакция:

Но по й от живота
кратка вечността,
защот я не сещаш
заровен в пръстта!

XIX *Това ще бъде XIII*

Край бързия ручей, над грозната пропаст,
унила скала си стои,
на върха й снежен са грозном
загнездили черни мъгли —
кат черните мисли на мойто чело!

И слънчевий луч не прониква там вечно
там вечно царува мразът
и черни мъглите там владат,
кат черните мисли у мойта душа!

3 март
1888

Намира се на л. 6. Не е печатано.

Първи песни

(1883—1885)

№XII, XXVI, XXX6, XL, XLVII, LIII от „Момини сълзи“ и четире ще съставят първий отдел от „Мойте песни“. Красотата (сонет).

Заглавието Първи песни е написано с едри букви с черно мастило. Над Първи е написано с виолетово мастило Случайни без зачертаване. Красотата (сонет) — също с виолетово мастило.

Ръкописът се намира на л. 6 об.

Следват стихотворенията:

7. Раздяла

Изгубени двама сред шумът световни,
срещнахме се ние бездомни, клети,
сърца си опознахме и с думи тъжовни
вверихме си наште разбити мечти.

Отново в света се пак ние впуснахме
и с сили тъй дружни впуснахме се в път,
тегла и неволи ний братски делихме
и днес ги делиме, но сетен веч път.

Сдружи ни нас двама взаимна неволя
но ето разделя ни вече смъртта...
Лежат низ тѐглила на моята доля —
щастливце ти скри се с времѐ под пръстта!

Намира се на л. 6 об. Не е печатано. Зачертано е с две диагонални черти.

8. Път

Живота ми стои пред мене
кат стръмна пътека трънлива
и аз вървя по нея мълком
и спъвам се на всяка стъпка.

И с таен трепет аз се взирам
напред — без нищо там да виждам...
Но веч ме нещо си привлича —
кат някой таен, светъл образ!..

Намира се на л. 7. Не е печатано. Друг ръкопис от него се съхранява в музей ППС, тетр. $\frac{18}{854}$, л. 12 об. Вдясно от заглавието е написано „Огарёв“, но е плътно зачертано.

Първоначална редакция на ст. 3, строфа 2: Но все ме нещо си привлича; ст. 3 и ст. 4 в тоя ръкопис гласят: Но някой призив чуден, ласкав
към бъдущето все ме мами.

Под първия ръкопис (тетр. $\frac{19}{852}$) вляво Славейков е написал в два реда:

9 — Облаци
Лермонтов

10. Пòплак

Песни мои, рожби мои мили
на душа ми във тъга убита,
що ли сте се на света родили,
когато ви света не зачита?

Няма никой за вас да милее,
вас ви всяко без чувство отрита...
Дали вази ще ви проумее
на комутой душата убита.

Намира се на л. 7. Не е печатано. Строфа 2, ст. 2, всяко навярно е всякой, но не е дописано. Последният стих е написан над друг, който не е зачертан:
който носи душа като мойта.
Написано в духа на Шевченко.

(Хайне)

Человекът посея теглото.
Семето му скоро пусна цвят
и се още по-скоро разпръсна,
та поплави целниченчкий свят.

Человекът щастето посея,
семето му скоро цвят пусна —
но го вятър и буря зловеща
чак от корен, клето, изтръгна!

Намира се на л. 7 об. Не е печатано.

(Това е XXXIX)?

Истината в тоя свят
безприютно е сираче,
горък нейния е дял
и претежък кръст тя влаче.

Сал лъжата в тоя свят
има право на гражданство.
Братко, всичко в тоз живот
се поддържа с шарлатанство.

Всичко все на зло направя
безпощадния живот,
тоя червей що подяда
всякой свеж и хубав плод.

Цвят, надежда и любов
безпощадно той рази
и минутний весел смях
в миг превръща на сълзи.

Намира се на л. 7 об. — 8. Не е печатано. В строфа 2, ст. 1, в тоя свят е написано над и подлостта, без зачертаване.

Ще бъде XXXVIII

Сърце ми ли люта обгърне тъга,
душа л' ми налетя съмнене, —
за теб щом си спомня, дете, веднага

в гърди ми повей примирене:
а моята тъга и съмнене (несвесни)
преливат се в моите песни!

Намира се на л. 8. Не е печатано.

Нямам ази много
богатство, имот
ти си, Анке, мойто
богатство едничко.

Но и с туй богатство
кой може каза,
че не съм доволен
богат и щастлив.

Аз съм, скъпа дружке,
сетен сиромах, —
и затуй залягам
теб да придобия.

Ти си, мила дружке,
скъп безцен алмаз,
със когото ази
ще съм най-богат.

Намира се на л. 8 об. Не е печатано. Написано е така: в две колони, през стиховете от горе до долу е прокарана черта със син молив (задраскано).

11

Тих и росен майски вечер...
Дружке, где сега си ти?
(Тъжен) мълком ази бродя
из градината самси.

Тъжно славея зачипка
между росни листовце...
О, та кой ли му й разказал
болките на туй сърце?!

Люта мъка в тия звуци,
и тъга в тоз глас ечи...
И неволно бликват порой
горки сълзи на очи.

Намира се на л. 8 об. — 9. Не е печатано. Друг ръкопис от него се намира в сбирка с инв. № 283, стр. 19, със следните разлики: строфа 1, ст. 1: Тиха е и росна вечер; ст. 2: аз се скитам; строфа 2, ст. 1: Чуй ей славея; ст. 4: над болките написано с черен молив: скърбите; строфа 3, ст. 3: и навъртват се неволно.

I

Замлъкни! Доволно!.. безотчетно жални
твойте песни стават смешни и банални.

Оставете ме свободен
барем на едничек миг
да... позная,
че и аз съм человек.

Свойта шия да отмахна
из под тежкия хомот
и свободен да отдъхна
в друг по-охолен живот.

Миг един!.. И да забравя
всички
ваште хубави закони
прокурори и чомаги.

Намира се на л. 9. Не е печатано. Непълните стихове са като в ръкописа. Под римската цифра, над двустишието на два реда е написано и зачертано с три диагонални черти следното:

Човек е кат полското цвете
изложен на вечна борба

Млъкни, о девойко, — в сърце ми
не вливай ти яд още нов...
Недей ми напомня за мойта
и младост и първа любов!

Аз млад бях, но аз не сварих
да видя в лице младостта;
аз любих — сърцето ми клето
без жал отровѝ любовта!

Аз днеска забвение търпя
в живота си тежък суров,
аз вече проклех своята младост
проклех аз и своята любов.

Млъкни о девойко... Не вливай
в сърцето ми яд още нов,
недей ми напомня за мойта
и младост и първа любов.

18 юлий
Варна
1888

Ръкописът се намира на л. 9 об. Не е печатано. В строфа 1, ст. 2, т и я д е написано над о т р о в без зачертаване.

Следват „Траурни сонети“ и „Библейски мотиви“, които не печатаме в тоя том. Поместваме само ония, които следват след тях и които са в близост до стихотворенията от „Момини сълзи“.

1889

МИМО (Мартов)

Сред тълпата весела и шумна
що не знае грижи, ядове,
тъжен мълком ази преминувам

и като че от негде дочувам
глас настойчив там да ме зове.

О, тоз глас и милкав и лъжовен,
да се боря ме зове „ела!“

Като съдник, над мен самовластен,
ще отсъжда моите дела...

А тълпата, гдет бих срещнал брата
с мен в борбата да се с'едини,
във несвес се щура из тъмата,
във ногтете гнойни на разврата —
може л' мойте мъки оцени?

В таз минута, о, любов велика
теб се моля, кат на бог най-пръв —
нек сърце ми секне веч да тупа
нек престане тази гордост глупа,
да се смръзне младата ми кръв!

Намира се на л. 18 об. — 19. Не е печатано. В строфа 4, ст. 5, над оцени е написано той разбра без зачертавания. В строфа 5, ст. 4, глупа е подчертана от Славейков.

Смутен кога се вслушам аз,
во твоя мил вълшебен глас,
как стройно той, как вдъхновено
трепти й се лей —
сърце ми хладно мигновенно
надежда сгрей.

Кога се вгледам аз смутен
во твоя поглед — в миг пред мен —
кат в гъст думан се всичко скрива
от твоя глед
и кат че ли някой си, покрива
сърце ми с лед...

Намира се на л. 20. Не е печатано. В строфа 2, ст. 2, поглед е написано над образ, без зачертаване на първоначално написаната дума.

(Безцелни са) тук сяка чест и слава
на тойзи минутен свет,
где всичко мре без след.
Надеждата да ги не осветлява
и любовта не води и не сгрява.

Намира се на л. 20. Не е печатано.

Много ти не трябва
умът си да биеш,
него твърде лесно
мож да го добиеш.

Щастьето е глупо
девойче прелѐстно,
то се лесно хваща,
то се лъже лесно.

Две-три думи сладки
с патос и извръткн
и то ще се хвърли
в твоите пригръдки.

Тогаз ти не зяпай
где хвърчат мухите:
гледай на минути
да обърнеш дните.

Намира се на л. 20 об. Не е печатано. Срещу първите два стиха на строфа първа вдясно са написани следните два стиха:

Щастието много
мъдрост не изисква

Любовта е извор чист,
извор на живота —
никога неизчерпим,
както сам живота.

В тоз са извор смесени
тъкмо на полвина
животворен чист балзам
и воняща тиня.

Над тоз извор ден и нощ
бди ти с бодро о̀ко
и във него не греби
твърде на дълбоко.

Намира се на л. 21. Не е печатано. В строфа 1, ст. 1, епитетът чист е подчертан от Славейков, а след него в скоби е поставен въпросителен знак. Навярно Славейков е смятал да замени този епитет. Над първия стих на строфа 2 е написано Дъното на тоз извор.

Втори ръкопис, в съвсем различна редакция, се съхранява в музей ППС, тетр. ЧІФ$_1$, стр. 11:

Любовта е извор чист,
извор на живота,
в чийто изблик светла бий
струя благородна.

Бди над този извор чист
ти с благоговенье
и с струите му напой
своя жад душевен

Не (над него) да се спреш
с късно съжаленье,
кат' халосник божий дар
из ръце изпуснал.

По други стихотворения, писани едновременно с него и на едно и също място, може да се съди, че е написано в 1891 г.

Ст. 3 на строфа 1 има първоначална редакция от когото блика, но е зачертан и вдясно от него е написан печатаният тук.

В строфа 2 ст. 3 и 4 са в следната първоначална редакция:

И из него изчерпи
всичко щото можеш

Но те са зачертани и вдясно от тях са написани печатаните тук.

В строфа 3, ст. 1 започва: т а, но е зачертано и над него е написано: н е. В стиха скобите са от автора.

С свежи цветове пропъстрен
ранний лъч благоухай...
От сън сладък събуди се,
днес е, дружке, първи май.
Събуди се... Аз ти нося
първий цвят на пролетта.

Намира се на л. 21 об. Не е печатано.

Що си толкоз нажалена,
зла л' те мисъл взе в окови,
или пък тъга дълбока
твойто нежно сърце трови?

Приклони главица тъжна
на сърце ми, душо мила,
то владее мощ чаробна

Намира се на л. 22. Не е печатано.

Втора ръкописна сбирка „Момини сълзи"

Тя представлява изрязани от тетрадка и подшити като тефтерче 44 листа с размер 14/11 см, подвързани с твърди мукавени корици (тъмнобежови), художествено изработени. На първата корица със златни букви е отпечатано „Момини сълзи", а отдолу под заглавието — „1885—86". Съхранява се в музей ППС, инв. № 283.

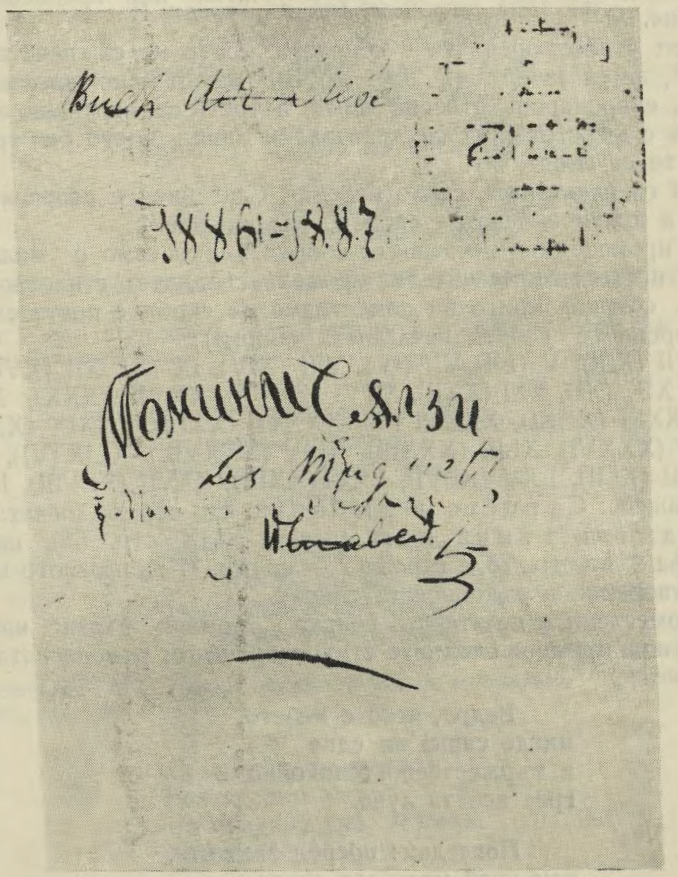
Изглежда, че Пенчо Славейков още по това време е замислил да издаде книжката си и като е използувал връзките на баща си или на брат си Иван Славейков с печатари, е накарал да му отпечатат кориците, с които е подвързал стихотворенията си.

На стр. 1 най-отгоре е написал на немски, но го е зачертал:

Buch der Liebe,
1886—1887
а под него: и по-надолу едро и маниерно:

МОМИНИ СЪЛЗИ
Les Muguets
МОМИНИ СЪЛЗИ
П. Славейков (подписът е зачертан)

На стр. 2 е написал набързо познатата мисъл на Паскал:
Le coeur a ses raisons que la raison ne comprend pas.
Pascal

Заглавна страница на „Момини сълзи“

На стр. 3 — пак заглавието на сбирката,
Момини сълзи
П. Славейков
„Le coeur a ses raisons que
la raison ne comprend pas.“
Pascal
1887.
следва подпис
а под него, вече калиграфно
и в кавички същата мисъл
на Паскал; най-отдолу —
годината.

Стихосбирката съдържа 69 ръкописа, номерирани с римски цифри (I — LXIX) и три неномерирани, писани измежду другите. От тях в печатното издание на „Момини сълзи“ (1888), което съдържа 54 стихотворения, са влезли 48 стихотворения, а не са печатани 24 стихотворения. Шест стихотворения в печатното издание не се намират в тая ръкописна сбирка.

В стихотворенията, които са печатани, всеки стих е зачертан с хоризонтална линия, а през средата на всяко стихотворение отгоре до долу е прокарана отвесна лъкатушна линия — според практиката на Славейков да означава с такава отвесна черта печатани или преписани другаде стихотворения.

Някои от стихотворенията в сбирката, които не са печатани в „Момини сълзи“, не са зачертани, през други, макар и не влезли в печатаната сбирка, е прокарана отвесна черта, а трети са оградени с дъги или са зачертани с кръстосващи се диагонални линии, което би трябвало да показва, че те се изоставят.

В някои от печатаните стихотворения Славейков е направил промени и поправки, а други е печатал според ръкописите.

Не са променени в печатаната сбирка или са само с малки словоредни и други съвсем незначителни промени следните стихотворения от ръкописната сбирка, които не поместваме (в скоби е поставен номерът на стихотворението според печатаната сбирка):

I (VIII), II (XIII), V (LII), VII (IV), VIII (XIV), IX (X), XII (XVI), XV (II), XVIII (XIX), XIX (XI), XXI (XXII), XXVI (XXVII), XXVIII (XXX), XXIX (IX), XXX (III), XXXIII (XXXI), XXXVI (V), XXXVII (XXIII), XXXIX (XXXIV), XL (XXXV), XLI (XXXVI), XLIII (XXXIII), XLIV (XXXVIII), XLIX (VI), LII (XLI), LIII (VII), LVII (XLII), LXV (XLVI), LXVI (XXIX), LXVII (XLVIII), LXVIII (L) и неномерираните: Сърцето в любовта си, стр. 33 (печат. XX, стр. 24) и О, блажена тъмна нощ (печат. XLIX, стр. 55), написано с молив: строфа 1 на стр. 78, а строфа 2 — на стр. 77 на празното място под друго стихотворение в ръкописната сбирка.

Не са поместени в печатаната сбирка „Момини сълзи“ или пък са печатани с някои промени следните стихотворения от ръкописната сбирка:

Ведро, ясно е небето,
нигде сянка ни една
и тържествено, спокойно
грее ясната луна.

Погледни: посред звездите,
там край млечната следа,
как една мъждей и гасне, —
туй е моята звезда!!

Стихотворение III. Намира се на стр. 11 в ръкописната сбирка. Не е печатано.

Виждаш ли онази
звезда що трепти? —
Иди песнйо моя
там при нея ти!

Иди подкрепи я,
твърдост ѝ вдъхни,
вдъхни ѝ надежда
да не се клони!

Стихотворение IV. Намира се на стр. 12. Не е печатано. В строфа 2 ст. 3 и 4 са подчертани с молив, пак с молив пред стих 4 е поставена въпросителна. В реда на стиховете той има следната редакция: з а ч е с т и т и д н и. Но вдясно от него с молив е написан тоя, който печатаме.

В живота си ази не помня драг час,
злочести са моите дни...
За мене от рано тъга и тегло
мечти и надежди смени!

Една сал любов ми крепеше сърце,
но ти я и нея отне...
В живота си ази не помня драг час
злочести са мойте дене.

Стихотворение XIII. Намира се на стр. 22. В печатната — XVII, стр. 21, с тия разлики:

Строфа 1, ст. 1, и строфа 2, ст. 3: В живота си т ъ ж е н не помня драг час; строфа 1, ст. 3: От рано за мене тъга и тегло.

О не слушай, драго дете,
хорските хорти,
и за нищо хорски думи
не зачитай!

Псет'та джавкат и луната,
виж тя ще л' да знай? —
Също тъй се не смущавай
ти от хорски лай!

Стихотворение XIV. Намира се на стр. 23. Не е печатано. Оградено е с две дъговидни линии, очертани с молив.

Обичам аз от всички
цветя една лилея, —
на прилика вий, дружке,
кат два сте стръка с нея!

Прелестна, нежна, мила
е росната лилея —
и ти си росна, мила
и нежна като нея.

Стихотворение XVI. Намира се на стр. 25. В печатаната сбирка — XVIII, стр. 22, с тия разлики:

В строфа 1, ст. 4: кат две сте к а п к и със нея; строфа 2, ст. 3 и 4;
и ти си нежна, мила
и росна като нея!

Изкопай, душице любо,
ров под прозореца твой
и тамо ти зарови ме —
аз съм семка от шибой.

А на пролет като цъфна,
първий цвят ти откъсни.
И на своите гърдички
тоя свеж цвят затъкни!

Ох, аз знам, че ще завяхна,
мойта участ е такваз, —
но при теб не ще усетя,
как ще да завяхна аз!

Стихотворение XVII. Намира се на стр. 26. Не е печатано.

Розата зарад дъхът ѝ
сякой я обича,
сякой ламти зарад нея,
с нея се обкича.

Ти си, дружке, красна роза
душа да обкича —
и аз ламтя живота си
с тебе да обкича!

Стихотворение XX. Намира се на стр. 29. В печатаната сбирка — XXI, стр. 25 с тия разлики:

Строфа 1, ст. 1, 2, 3:

Розата с мирис приятен
всякого привлича,
и ламти за нея всякой

Строфа 2, ст. 1, 2, 3:

Ти си, дружке, роза красна
що душа привлича
и ламтя аз живота си

Трендафилът кога береш
не ти ли се посвидва?
И неговата участ зла
на ум не ти ли идва?

Какво би станало и теб
тъй някой да прегърли,
а после — веч увяхнала —
в сметът да те захвърли?...

Стихотворение XXIII. Намира се на стр. 32. Не е печатано.

Любовта е всемогуща,
— туй го, вярвам, всякой знай —
тя пъкъла за минута
променява го на рай!

Но, ах често се случава
— туй дали го някой знай? —
че на пъкло за минута
тя променя светлий рай!

Стихотворение XXV. Намира се на стр. 34. В печатната сбирка — XXIV, стр. 28, с тия разлики:

Строфа 1, ст. 2, с инверсия: Вярвам, туй го всякой знай; ст. 3: тя пъклото; строфа 2, ст. 3: на пъкъл.

В ръкописа, строфа 2, ст. 2, първоначално: всякой поправено с молив някой

Душа в молитви ти възнасяш
пред наступающия ден,
Дете! Във своите молитви
ти помоли се зарад мен!

Съмнената душа що тровят
С молитва ти ги разпилей
и на сърдечните ми рани
лей примирителен елей!

Стихотворение XXVII. Намира се на стр. 36. В печатаната сбирка — XXVIII, стр. 32 без промени; само в строфа 1, ст. 4: Ти помоли се и за мен, а в строфа 1, ст. 2, форма настъпающия (с ъ).

В ръкописа, строфа 2, ст. 1, първоначално дразнят, а над него леко с молив написано тровят.

Весело възпяват
ранна пролет птички,
весели прелитат
гости лястовички.

Марта още се сърди,
дъжд вали и киша, —
но все пак отвредом
на пролет мирише!

Стихотворение XXXI. Намира се на стр. 40. Печатано е в сп. „Българска сбирка", г. IV, 1897, кн. 5, стр. 451, със заглавие Предпролет.

В ръкописа, строфа 1, ст. 3, посрещат е зачертано и вдясно от него с черен молив е написано прелитат, а весело е поправено весели.

Друг ръкопис от стихотворението се съхранява в музей ППС, II 15—23, л. 2, в ръкописна сбирка „Сън за щастие" с № 32. В него всички стихове са зачертани, което показва, че е изоставено, а вдясно от него е написано друго стихотворение. Вляво от строфа 2 е прокарана с червен молив линия. То има следната редакция:

Весело възпяват
ранна пролет птички,
весело посрещат
гости лястовички.

Че сърдито Марта
слънце, сняг и киша
от недрата земни
близка пролет диша.

Тая редакция е еднаква с печатаното, с изключение на стих 1 в строфа 2, който в „Българска сбирка“ е променен:

Макар да е още.

Стихотворението е печатано и в „На острова на блажените“ (1910), стр. 168, гдето е претърпяло още промени. В него, в строфа 1, ст. 3, е:

и приветно канят.

Строфа 2, ст. 1: и не ги ни плаши.
Строфа 2, ст. 2: мартенската киша.

Хората се лутат
на всички страни,
искат да сдобият
златни планини.

Мене ме не блазни
богатство — злато,
туй, което имам,
доста ми й то.

Моето богатство
то си, Нино, ти,
по-скъпо богатство
има л' на света?

Стихотворение XXXII. Намира се на стр. 41. Не е печатано. Срещу номера му с червен молив е написано: изоставено. Под последния стих с черен молив е написано: „Другото по-ритмирано“.

Кориш ме ти, душо,
треперице млада,
че съм нямал сърце,
което да страда,

че душа ми хладна
пуста жалба блазни,
че моите гърди
съвсем биле празни.

Не осъждай мене
китчице посябна,
не ти ли сърцето
из гърди ми грабна!

Стихотворение XXXIV. Намира се на стр. 43. Не е печатано. Над заглавието доста нечетливо с червен молив е написано: „поправи го“.

Строфа 3 отначало е гласяла:

Ох, и аз го зная
китчице посябна,[1]
но не ти л' сърцето
из тез гърди грабна!

Любя ли те, мило цвете,
ази сам не зная: —
дали туй любов е, дето
зарад тебе аз страдая?

Любя ли те мило цвете,
сам се в туй съмнявам: —
дали туй любов е, дето
толкова те обожавам?

Любя ли те, мило цвете
да кажа не смея: —
дали туй любов е, дето
зарад тебе аз лудея?

Стихотворението не е номерирано. Намира се на стр. 43. Написано е на бялото поле отгоре и между стиховете на първите две строфи на стихотворение XXXIV.

В печатаната сбирка — XXXII, стр. 36, с тия разлики: строфа 1, ст. 4, т о л к о в а за теб страдая; строфа 3, ст. 4, т о л к о в а за теб лудея; в него навред — г д е т о, в ръкописа — д е т о.

В строфа 3 първоначално вторият стих е бил повторение на ст. 2 от строфа 2, но е зачертан и е написан тоя, който печатаме.

Друг ръкопис от стихотворението се намира в бележник $\frac{16}{852}$ (музей ППС), л. 5, но в него то е непълно и необработено. Написани са само строфа 1, а от строфа 2 и 3 само стихове 2 и 4. Всички стихове са без разлика от тия в тук печатания ръкопис.

Тиха лунна майска нощ е;
омърлушена земята
спи чаробно, осветлена
от лъчите на луната.

И нощта е пълна с звуци,
с шепот сладък и чудесен...
И неволно из душа ми
лей се тиха, ясна песен.

Стихотворение XXXV. Намира се на стр. 44. Не е печатано.

Смъртта дава пища
на всичко в света,
смъртта е подрядчик[2]
и на вечността.

---

[1] П о с е б н а (срб.-хрв.) -- особена, отделна, взета от народното творчество.

[2] П о д р я д ч и к (рус.) — предприемач.

Вечността у нея
склад е за света,
а света — обратно —
склад за вечността!

Стихотворение XXXVIII. Намира се на стр. 47. Не е печатано. В строфа 1, ст. 1, дава пища е зачертано.

Днеска век е на прогреса,
век на здравата наука —
за нещастните поети
няма вече място тука.

Днеска твърде малко важат
поетически въпроси,
днеска важно е, което
полза, само полза носи.

Славея кого ли ползва
с свойто сладкогласно пене? —
Днес упрямото магаре
има повече значене!

— О, да! Кой това отрича?
Туй е право — без съмнене:
има пустото магаре,
но — магарешко значене.

А пък полза туй значене
знаете каква то дава:
Ползата е таз, че то ни
още повеч' вмагарява!

Стихотворение XLII. Намира се на стр. 51, 52, 53.
Строфи 4 и 5 първоначално имат следната редакция:

О, и аз съм с вас съгласен,
за магарето кога е,
тоз мъдрец над мъдреците,
някой тук от нас го знае.

Но тежко на тоз халосан
свят, обзет в вонещо храсте,
що се нада, що ожида
от магаретата щасте.

Под написаната четвърта строфа пак с молив и с поправки с виолетово мастило са написани още пет стиха, с които Славейков е търсил оформянето на последната строфа. Те са:

А пък, знайте, туй значене
щасте на света не дава
. . . Що му й щасте
Че поне го вмагарява
Ползата от туй значене.

Под последния стих на петата, вече оформена строфа, която печатаме в цялото стихотворение, Славейков е написал с черен молив:

„Дългоухия философ".

Стихотворението е печатано в „Момини сълзи" (1888) без промени, според редакцията, която поместваме на първо място изцяло. В печатаната сбирка то е XL, стр. 44—45.

Безсилни са мойте песни!
Те мойте тъги, кахъри сърдечни
наполвен не могат изрече...
Безсилни са мойте песни!

О клетото мое сърце,
то знае тъгите тез тайни,
то пази тез мъки обайни...
О клетото мое сърце!

На туй се сърце ти склони,
туй все ще ти то изприкаже —
и свойте надежди ще каже...
На туй се сърце ти склони!

Стихотворение XLV. Намира се на стр. 55. В печатаната сбирка — LI, стр. 57, с тая разлика:

В строфа 2, ст. 3: мъки о м а й н и; строфа 3, ст. 2: то все ще ти туй изприкаже.

Теб света те знае грозна,
щот небрежна ходиш ти,
где да знай той, че от него
крийш ти свойте хубости.

Теб света те знае бедна,
щот се носиш скромно ти,
где да знай, ялмаз безценний,
скритий в твоите гърди.

Стихотворение XLVII. Намира се на стр. 57. Между ст. 3 и 4 на стр. 1 с молив е написан стихът:

Той не вижда под воала.

След ст. 4: т в о й т е ч у д н и х у б о с т и.

Печатано е в „Момини сълзи" (1888) — XXXVII, стр. 41, в следната редакция:

Нека хората да казват,
че била си грозна ти: —
зарад мен са мили твойте
скрити, чудни хубости!

Нека хората да казват,
че била си бедна ти: —
мен е скъп и мил брилянта
скрит във твоите гърди!

Роб съм пиле, роб съм душо,
роб на твойте ясни òчи!...
За туй ми робуване,
виждаш — цял ме свят нарочи.

С пръст ме сочат! Нека сочат.
Кой ли иска да ги чува!...
Аз бих питал: кой не би щял
на тез очи да робува.

Стихотворение LI. Намира се на стр. 61. Не е печатано.

Тихо би било морето,
да го вихър не раздига,
то не би вълни тъй бясно
у скалистия бряг било.

Тихо би било сърце ми —
море на тъги и сълзи —
да н' минава, като вихър,
там през него твоя образ.

Стихотворението не е номерирано. Написано е под по-горното (LI) на останалото празно място, стр. 61. Задраскано е с няколко черти. Не е печатано.

От него се съхранява друг ръкопис в музей ППС, II_{15-23}, л. 16 об., с тия разлики:

В строфа 1 ст. 3 и 4 гласят:

не би бранове тъй бясно
о скалистий бряг то било.

В строфа 2, ст. 2: Море на сълзи и горест
В строфа 2, ст. 4: през душа ми твоя образ.

Безумно аз те любя,
О, любя те!... Защо ли?
Когато ти си извор
на сълзи и неволи.

Люби ме и мъчи ме,
сърце ти както воли...
Ах любовта е сладка
и в сълзи и в неволи!

Стихотворение LV. Намира се на стр. 65. В печатаната сбирка — XXXIX, стр. 43, с тия разлики:

В строфа 1, ст. 3 и 4: когато ти ми даваш
сал сълзи и неволи.

Така са били първоначално тия стихове и в ръкописа, но са поправени с черен молив, както ги печатаме.

В строфа 2 ст. 1 и 2 са повторение на тия от строфа 1.

Облак чер се в небо вие,
с гръм задава трепет, страх,
в поле вие грозно вятър

и покрива пътя с прах;
но ти следвай си из пътя,
не плаши се, братко мой,
след бурята ще настане
и желаният покой.

Стихотворение LVI. Намира се на стр. 66. Не е печатано.

„Надей се, зората е близо!
Надей се, търпи и желай...
Ей вече зората се сипва,
нощта — тя за много не трай!..“

Яви се денят и премина,
и мръкна се пак; но ти знай:
„Зората е близо! Почакай,
нощта, тя за много не трай!“

Стихотворение LX. Намира се на стр. 71. Не е печатано. Зачертано е с две пресичащи се диагонални линии.

Нежна пчелка, златокрила,
що си рано подранила?

От цвят в цвят кацаш и се ввираш,
медец ли търсиш да събираш?

Що се луташ, пчелко драга? —
много труд — малка е облага!

Дет ще кацаш по трънете,
аз да ти кажа гранка цвете,

там да идеш, драга пчелко, —
знайш ли Нина хубавелка?

Нина с алите ланити,
с черните ѝчи, веждовити?

Има там мед доволно
. . . . . .

Сал на устни ѝ розовити.
до воля щеш се ти насити!

Стихотворение LXI. Намира се на стр. 72—73. Вдясно от номера Славейков е написал с червен молив: „друг размер“. Не е печатано.

Люби ме ти както те любя аз
тъй пламенно за мене ти милей
и в моите страдалчески гърди

лъчи от свет — надежда ти прелей —
в тоз тъмен свят, в тоз пуст и хладен свят
сал твоята любов една ме грей.

Цалувай ме... Цалувката ти сал
тъгите ми ще може заглуши
и горкото съмнение в сърце
поне на миг ще го тя разруши:
в тоз тъмен свят, в тоз пуст и злобен свят
сал твоята цалувка ме теши!

Стихотворение LXIV. Намира се на стр. 76. В печатната сбирка — XLV, стр. 50, с тия разлики:

В строфа 1, ст. 4, и мир и свят, както първоначално е и в ръкописа, но над него е написано лъчи от свят. В строфа 2, ст. 4: задуши, в ръкописа — разруши.

Колкот твоя нежен поглед —
в тоя свят лъжлив —
нищо друго ме не прави
толкова щастлив!

Може би, едно що може

то е твоята целувка,
нежний ангел мой!
То е твоята целувка
нежний ангел мой!

Стихотворение LXIX. Намира се на стр. 80. Не е печатано. Написано е с обработения Славейков почерк с виолетово мастило. Над номера му с черен молив поетът е написал: „край". На същата страница под стихотворението Славейков е написал познати стихове от народна песен: Петлите пеят на разсъмване, пеят на разсъмване.

Друг ръкопис (само първите седем стиха) от стихотворението се намира в бележник $\frac{16}{852}$, л. 4 об.

На следващата страница 81 с черен молив е написал стихотворението:

Тъжовна й неговата участ,
той тъне в мрак и пустота,
и тайно се надява в свойто
призване светло на света.
Така слепецът глед прищуря
с надежда без да проумей,
че той горкия е осъден
в тъмата вечно да живей.

На страница 82 е написал пак с черен молив:

Да се стреми към идеала
към истината да се стреми

III.

Запазен е бележник с няколко ръкописа на стихотворения, предвидени за сбирката „Момини сълзи“. Листовете са изрязани от тетрадка, карирани, двадесет на брой с размери 15/12 см. Бележникът е подшит с тъмносини корици. Съхранява се в музей ППС, $\frac{16}{852}$.

На началния тъмносин лист (обшивка) в средата Славейков е написал с молив на френски език:

Les myosotis

А на л. 1 отгоре пак с молив — на немски език:

Buch der liebe

А по-надолу в средата: Недей ме забравя
и пак на френски: Les myosots
а под него с виолетово мастило:
1887 — юни
(Алек[сандровска] болн[ица)

Вижда се, че този импровизиран бележник поетът е носил в Александровската болница, където е лежал от март до средата на юли 1887 г.

Заглавието Les myosotis напомня за посвещението и мисли по вдъхновителката на „Момини сълзи“.

От осемте стихотворения, написани в бележника, само шест са позавършени, а другите са явно незавършени. Изписани са само четири листа.

Върху някои от останалите стихотворения има поправки с мастило, други са преписани.

На последния лист (20 об.), който е станал първи, понеже бележникът е обърнат, са написани на четири реда ритмични стъпки. А на л. 19 об. са написани само следните четири реда:

С които тя сподавя на своите синове
въздишките им клети

Но потайно път проправя
и оттука мощна сила

Стиховете печатаме така, както са в бележника.

Недей жаля ти днешний ден,
недей за него мисли много,
старай се ти да го прекараш
— прекараш ли го-слава богу.

Направи ли веднъжка глупост
недей за нея мисли много —
старай се ти да я забравиш:
— забрави ли я? Слава богу!

Това стихотворение се намира на л. 2 об. Не е печатано. В строфа 1, ст. 1 първите две думи са били:

Ти преживя ли

Строфа 3 е написана по-късно с молив, заедно с първите три думи от строфа четвърта.

Грей в твоя образ чудно нежен
игрива прелест, огън таен;
стоя и гледам аз неволно
пред теб прехласнат и омаян.

И вее тиха благодатност
в тоз светъл образ без приструвка —
душа жаднее да се моли,
уста копнеят за целувка.

Намира се на л. 3. Друг ръкопис от него има в ръкописната сбирка инв. № 283, LXVI, стр. 77, а и в печатаната — XXIX, стр. 33. И в двете — само с тая разлика: в строфа 1, ст. 2: п о х о т таен.

То е било написано отначало с черен молив в една редакция, после върху стиховете с виолетово мастило или пак с молив са правени поправки и добавки, докато се е получила редакцията, която печатаме (в нея то е преписано отдолу и на чисто).

Първоначалната редакция е следната:

Кипи във твоя образ чудно нежен
и прелест жива, огън таен;
стоя и гледам аз неволно
от тая прелест омаян.

О, колко щасте вее
от тоя образ без приструвка,
душа ми иска да се моли,
уста ми жаждат за целувка.

Стих 2 на строфа 1 първоначално е бил: И прелест жива, прелест тайна! Но в него е зачертано съществителното прелест, употребено втори път, и над него е написано о г ъ н, но и то е зачертано, а в преписаното на чисто стихотворение на това място е оставен интервал, понеже не е намерена дума. В другия ръкопис и в печатаната сбирка — п о х о т

Ох, и виждам и съзнавам
ази твойта власт,
но не мога се избави
от тази напаст.

Ти вгорчаваш и всладяваш
моя живот млад,
ти за мен си трън и роза,
ти си мед и яд.

Намира се на л. 3 об. Не е печатано.

Твоята любов е слама:
тя много лесно се пали,
но и много лесно гасней.

От едничка искра само
мигом пламеней,
мигом пак гасней.

Не е печатано. Ръкописът се намира на л. 4.

На следващата страница (л. 4 об.) е написано следното:
Нищо ме не прави толкова щастлив, колкото твоя поглед.
Едничко, може би, което ще (се наеме да) поспори, то е твоята целувка.
А по-надолу са написани първите седем стиха от стихотворението

Колкот твоя нежен поглед
(него вж. на стр. 168)

Един единствен само миг
се сетих аз щастлив,
то беше тиха една нощ
при месеца светлив,

то беше светъл един миг
миг и честит

Това незавършено стихотворение се намира на л. 5 об. Не е печатано.

Ръкописи на стихотворения, предвидени за „Момини сълзи", или все от тоя род лирични произведения се намират сред различни други архивни материали от Пенчо Славейков. Те са пръснати между произведения от друг характер, макар най-често да се намират в една и съща тетрадка и под общо заглавие. Подбираме ги, без да даваме и останалите стихотворения, с които те се намират в отделните тетрадки.

Подборът им се затруднява по две причини: първа, Славейков и след издаване на „Момини сълзи" в 1888 г. продължава да употребява това заглавие-обобщение, което поставя пред отделни стихотворения или цикли от стихотворения; второ, много от тия стихотворения са гласени за различните му стихотворни сбирки, някои от тях са печатани и в „Сън за щастие", и в „Епически песни", пък и в „На острова на блажените". Като е търсил да предаде идейно-тематична цялост и завършеност на сбирките стихове, поетът до края на живота си е правил размествания или планове за прегрупиране на стихотворенията си. И не е чудно, че едно произведение преминава от една сбирка в друга.

Тук е предадено съдържанието на някои от тетрадките, в които се намират стихотворения, използувани в настоящия дял. Подбраните стихотворения печатаме в реда, в който те се намират в тетрадките.

В тетрадка, наименована от поета „Епически песни", се намира цикъл стихове, озаглавени „Момини сълзи". Обнародваме ги по реда, в който се намират в самата тетрадка.

На върховете снежни на Монблан,
от вихрите световни там завян,

спря кораба на мойте скърби черни
и викнах аз: „О, ледове чемерни,

при вази дойдох да смразите вий
скръбта у мен, що в пламен лют се вий,

дано така от нея се избавя...
Света мен — него ази да забравя!“

Но чух таинствен да отвърна глас:
но тя ще е изложена тогаз

на погледа на хаплювците разни,
що идват тук да зяпат с мисли празни.

ще я открий, ще скърпи някой цял трактат —
и би ще пак извадена на свят.

20. II. 93 г.

Стихотворението се намира на стр. 21. Не е печатано от Славейков. По тоя единствен ръкопис е печатано в „Събрани съчинения“, Български писател, 1959, т. 6, стр. 85.

В двустишие 2, ст. 2 първоначално е написано:

ледове несметни.

Втори стих от втора строфа има първоначална редакция:

Що в мен гори и в пламен лют се вий.

Стих 2 от двустишие 4 първоначално е гласял:

За таз услуга в песни ще ви славя,

но е обграден в скоби и над него е прибавен тоя, който печатаме.

В ст. 1 на строфа 6 отначало е написано б у д а л и, но зачертано, а след това — г л у п ц и, но и то е зачертано и най-сетне с друго мастило, синьо, е написано х а п л ю в ц и т е.

В седмото последно двустишие, ст. 1, е написано така:

За нея ще скърпи някой трактат,

но в началото над първите думи със синьо мастило е добавено щ е я о т к р и й.

Дали знаеш или не
защо трепка в висини

мъничка сива птичка
— клета, сама-саменичка?

Тя се лута, тя се вие,
че сърце ѝ болка бие: —

Птичето що се зададе
то ѝ тази болка даде;

болка знайна — и незнайна,
ликом явна — явност тайна;

болка — болест, болка радост —
болка — жалба зарад младост!

1 ян. 93

Намира се на стр. 22. Отстрани поетът е отбелязал: Не е печатано.

Тъмней гората; сухи листовце
развявани от вятърът есенний,
безпомощно се реят осланени
кат спомените в моето сърце.

То спомени са от младостта —
от скърбите световни затъмени,
един слад друг; тъй както осланени
листа улитат — цветни в пролетта.

Стихотворението се намира на стр. 23. В строфа 2, ст. 1 първоначално е гласял: от жизнените скърби затъмнени. Но е поправен така, както го печатаме.

То е печатано в сп. „Българска сбирка", г. I,1894,кн. 4, стр. 276 в китка „Момини сълзи" с тия разлики:

Строфа 1, ст. 2: от в и х ъ р а есени.

Строфа 2: То бяха спомени от младостта,
безвременно от скърби затъмени;
един след друг те падат осланени,
кат тези листи — цветни в пролетта.

Не питай ме, другарйо, за това,
което сам от себеази тая...
Да проговоря? Но с какви слова
бих казал туй, което сам не зная.

Вихър се сви над моята глава,
сърце ми зло предчувствие замая.
Не питай ме, другарйо, за това,
което сам боя се да узная.

Намира се на стр. 23. Не е печатано. В строфа 1 вляво от стих 3 и 4 е поставена въпросителна, навярно знак за подсещане, че стиховете трябва да се променят.

На небото земя проговори:
(Вихър сви — отнесе думи горе)

„Братко, братко, зад облаци тъмни
слънце ясно пусни да ми съмни."

А небото на земя отвърна:
— Сестро моя, неволнице църна,

[Увреме ще слънце да изгрее,
ала, пусто, ще ли те съгрее?]

Нас ни, сестро, смръзват не нощите,
а това що нам е у гърдите.

Слънце само грее по лицето...
Стопля туй що грее от сърцето."

(Вихър сви — надолу думи свея...)
Кой знай дали земята дозе я.

Намира се на стр. 23—24. Не е печатано. Малките и ъглестите скоби са от автора.

Гдето да бъда все мисля за тебе;
ден превалява, настава и нощ,
трепват звездици на синето небе,
и ме заварят в тез размисли ощ.

Като че искат от висшето небе
с ясний поглед да изпитат от мен —
как съм преминал во мисли за тебе,
тяхна сестрица, през целия ден...

Намира се на стр. 24. Над началото на ст. 1 от строфа 2 е написано: Те взират, трепкат; в ст. 2 п о г л е д е написано над л у ч и без зачертаване.
Стихотворението е печатано в сп. „Българска сбирка", г. I, 1894, кн. 4, стр.278 с тия разлики:
Строфа 1, ст. 4: в с е в размисли.
Строфа 2, ст. 1: Сякаш че искат от синето небе.
Строфа 2, ст. 2: с ясний с и в з о р.
Строфа 2, ст. 3: в ъ в мисли.

Това що любех и за що жаждах
в светий разцвет на младостта,
постигнах го и проумях го,
но видях то, че е мечта.

Мечта! Но само тя ме введе
в великий храм на любовта, —
това що любех и за що жаждах
в светлий разцвет на младостта!

Намира се на стр. 24. Въпреки че е зачертано, не е печатано.

Много чудни приказки приказват
на месеца кротките лучи
дали те не са ги тях прочели
из глъбта на твоите очи?

Тях ги шепнат тихо и омайно
вишневите крехки листица...

Дали те подслушали са тайно
шепота на твойте устица?

Нека, нека! Тях ги чува само
нашата приятелка — нощта;
а пък тя е

Намира се на стр. 26. Не е печатано и не е завършено. В строфа 2, ст. 1, първоначално написано п о в т а р я т, а над него г и ш е п н а т без зачертавания; в същия стих о м а й н о е зачертано.

N. N. Пролог

Когато тя възлезе в небесата,
в сиянето на свойта чистота,
възчудиха се ангелите —
нема̀ е тя живяла на света?

Как се е спазил тоя чисти образ
и бистрината в нейните очи,
не грее ли с сияние неземно,
сияние на слънчеви лучи?

Но тайната за тях остана тайна
това що не съзнаваше сама и тя,
че увреме при първата целувка
на любовта — целуна я и смъртта.

Макар и зачертано, това стихотворение не е печатано. Намира се на стр. 27. Строфа 3 е много поправяна със зачертавания и допълнения встрани, със знаци за прехвърляне и доста трудно е да се установи как точно поетът е искал да подреди стиховете.

Вдясно от първата строфа Славейков е написал следната бележка:

„Това/ако приляга/ да е пролог на „М. С.“. Те да се пречистят съвсем.“

Предполагаме, че инициалите N. N. се отнасят за рано починалата приятелка на П. Славейков — Елена Никифорова, сестра на тогавашния военен министър Никифор Никифоров.

Епилог

Изви се вихър, и без жал помете
на любовта най-росничкото цвете.

В студените прегръдки на земята
я спуснаха. И никой от тълпата,

за нея чужди, чужди и за мене
не видеха как в същото мгновене

при нея аз положих си сърцето
и се отвърнах с ужас на лицето,

как ще се срине гроба да не видя.

Намира се на стр. 27. Печатано е в сп. „Българска сбирка", г. I, 1894, кн. 4, стр. 278, с тия разлики:

Двустишие 3, ст. 2: не в и д я.

В ръкописа стихотворението не е довършено; липсват три стиха. В печатаното, двустишия пето и шесто гласят:

за да не видя, как се срива гроба
връз тез, кои отдавна хорска злоба

разлъчи — а смъртта съедини,
невидимо меж гробните стени.

В ръкописа след първото двустишие следват още две, оградени в правоъгълник:

Стоя пред него аз зашеметен,
и на смъртта дъхът студен

от нейний образ ми вее,
сърце се свива, погледа тъмнее.

О, как бих изказал
аз всичко това
на книга студена,
с студени слова?...

Внезапните сълзи,
внезапния смях:
тоз, който разбира —
разбра ще по тях!

Те ясний са израз
на все онова,
което не могат
изказа слова.

То смръзва, то прави
язик да немей,
сърцето да плаче
очи да се смеят...

То нещо е кат песен
и смешна, и скръбна —
което не могат
изказа слова.

Намира се на стр. 28. Не е печатано. Срещу стих 2 на строфа 3 вдясно е написан стихът Е д н а с а м о п е с е н.

Кратък е живота;
мъничко надежда, —
след черна премежда
идва светъл край!

Кратък е живота;
мъничко търпене, —

на слуки чемерни
дò ще легкий край!

Намира се на стр. 62. Не е печатано.

Нощната прохлада вее,
тихо шумулят листа,
и един на друг си шепнат
бляновете на нощта.

Бляновете на нощта,
мойте блянове сърдечни —
зарад щастье в любовта,
както днес, и — в дни далечни.

Както днес и в дни далечни
да не секва любовта...
Но, шепота на листата
предвещава есента.

1 окт. 94 София

Намира се на стр. 63. Не е печатано. В строфа 2, ст. 4, първоначално т ъ й. В строфа 3, ст. 3, а х, посочено, че се изпуща. Под четвъртия стих на същата строфа е написано ш е п н е в е ч е.

Над задрямали долини
тишина е и покой;
и звездици рой до рой
трепкат в небесата сини.

Те са тез очици сини,
чрез които гледа Той
с безучастний поглед свой,
скрит зад тъмните висини.

Съзираме го, нам се чини, —
дали ни съзира Той?
Над дремливите долини
тишина е и покой.

22|II 94

Стихотворението се намира на стр. 70. Печатано е в сп. „Българска сбирка", г. I, 1894, кн. 4, стр. 277, с тия разлики:

Строфа 3 има следната редакция:

Дали ни съзира Той?
Нам съзиран ни се чини.
Над задрямали долини
тишина е и покой.

С своята цветна премяна
върна се пак пролетта.
кичат се млади девойки
с весели, росни цветя.

С своята цветна премяна
върна се пак пролетта...
Цвят до цвят, весели, росни,
пръсна в сърцето ми тя.

Благоухаят и дъхат
заедно те с пролетта...
но не дойде да откъсне
никой от тези цветя.

2/VI 95

Намира се на стр. 77. Ръкописът е с много поправки.
Печатано е в сп. „Българска сбирка", г. III, 1896, кн. 1, стр.14, из цикъл „Пролет през есента" и под заглавие „Момини сълзи" с някои разлики :
В „Българска сбирка" : строфа 2, ст. 3 : цвят до цвят, песни до песни; ст. 4 : р ъ с н а (в ръкописа п р ъ с н а); вм : цвят до цвят, весели, росни.
В строфа 3, ст. 1 : Благоухаят цъфтящи.

Любовта е мълчелива,
мъчно думи тя намира,
тя се разбира
и без думи.

Погледите говорят
и стисъка на ръката
заверява това.

Пак повторение на първий куплет.

Намира се на стр. 77 (тетрадката обърната в обратна посока). Това само нахвърляно незавършено стихотворение е печатано в сп. „Българска сбирка", г. III, 1896, кн. 1, стр. 11—12, из цикъла „Пролет през есента".

Ето печатаното стихотворение за сравнение:

Любовта не търси думи,
думите ги не пробира;
любещо сърце сърцето
и без думи пак разбира.

Доста е едничек поглед,
стиск едничък на ръката,
и тайната на тайните
е разбрана от сърцата.

Любовта не търси думи,
думите ги не пробира:
любещо сърце сърцето
и без думи пак разбира.

Птиченце прелетно
в нас е песента,
душата ни милва
тя при пролетта.
Тя ни радост носи

Птиченце прелѐтно
мисълта е в нас, —
прилети, поспре се,
и отхвръкне в час.

От къде прилетя,
хвръкна на къде?
Нейний стан е нигде —
нигде и всъде.

Тя по висша воля
тук и там се рей —
с тъжните тъгува,
с веселите пей.

Намира се на стр. 78. Не е печатано.

Завърна се вълшебницата нощ,
тъй през деня задушний въжделена,
и с модрия си звезден плащ обви
гори, поля и весели градини.

Ветреца тих вършините люлей
и шепнат те с лучите на луната
за тайните на морната земя
и откровеньето на небесата.

Моминската сълза и белий крин
под люлековий шубрак спотаени
в целувка сляха трепетно уста —
подслушали туй тайно откровене.

Намира се на стр. 78. Печатано е в сп. „Българска сбирка", г. III, 1896. кн. 1, стр. 14 из цикъл „Пролет в есента" и подзаглавие „Момини сълзи". Печатаното е със значителни промени. За да се видят, препечатваме го изцяло:

Завърна се вълшебницата нощ,
тъй през деня задушен въжделена,
и тя обви със своя синий плащ
унесената в първий сън вселена.

Чуй как омайно златните звезди
и милуват и шепнат на листата —
и шепнат те светото откровене,
подслушано от тях на небесата.

Виж кринът и моминската сълза
под люляковий шубрак спотаени,
в целувка сляха трепетно уста —
те първи туй възеха откровенье.

Срещу втория стих Славейков е написал:

А месеца с омайни си лучи
и милува и шепне на листата.

Рой до рой звездици сини
ходят по небесний път,
кротко, сякаш нещо дебнат
притаено в някой кът.

Месечко е тям обадил —
видял е издебом той,
че спи мойта сладка дружка
в ароматний си покой.

Нали? И за мен сънува
тя в омая на сънът?!...
О, минавайте звездици
кротко по небесний път!

Намира се на стр. 91. Печатано е в сп. „Мисъл", г. IV, 1894, кн. 6, стр. 501, в китка „Момини сълзи" със следните малки разлики:
В строфа 1, ст. 3, с променен словоред:

Кротко, сякаш дебнат нещо,

Строфа 2, ст. 3: нежна дружка вм. сладка дружка

В тетрадка $\frac{17}{854}$ (музей ППС) също има пръснати стихотворения, някои от които са означени с „М. С". В едни от тях Славейков подхваща любим свой мотив — за цветята. На л. 52 е отбелязал заглавието на такова стихотворение, но е написал само два стиха:

Фиалка

Сред цветята питомни припадна
в блян предсмъртен горската фиалка

Лилията

Във томленье страстно гледа
лилията в небеса,
и трептят на листица й
свежи капчици роса.

Лучът слънчевий кръз мракът
на гората се проби,
в лилията благовонна
жадно своя поглед впи.

Тя омаяна разтвори
своя нежно белий цвет
и желаний луч вълшебен
прегърна със мил привет.

Но след миг лучът безгрижен
в край незнаен отлетя —
и забрави я... увяхна,
без да го забрави тя.

18 май

Стихотворението се намира на л. 53. Не е печатано. Друг ръкопис от него се съхранява в музей ППС, тетр. $\frac{II_{15-23}}{}$, л. 12. Ето първите два стиха:

Белий крин в томлене страстно
гледа в ясни небеса.

Същите два стиха са написани и отстрана на ръкописа в тетрадка $\frac{17}{854}$.

Есенний вятър

Есенний вятър вее
злокобен и студен
и в дивата му песен
се вслушвам аз смутен.

Той пей:
„На люта зима
предвестник зъл съм аз —
прибирайте се с време,
че скъп е всякой час!

„След мене бързо иде
зима със взор злорад,
и с себе си тя носи
мраз, болести и глад!

В тетрадка $\frac{18}{854}$ (музей ППС) се намират също няколко подобни лирични стихотворения, някои от които Славейков е означил, че ги отнася към „Момини сълзи“:

Сбогом! Ний сме чужди вече.
Много неща днес делят
тез сърца едно за друго,
що туптяха други път!

Намира се на л. 42 об. Не е печатано.

Правдата не говори...
С лишен гнет не товари
свойте немощни плещи,
ще да грохнеш рано ти.

Това четиристишие е предвидено за „Момини сълзи", както личи от наслова. Намира се на л. 111 об. Не е печатано.

Кристалний извор бризжи из земята
с величие и охолност сияйна.
От где извира недрата?
Началото му где е? — Тайна!

Ал изворът с вълните си разкошни
напред стреми се към целта си крайна
Къде?
И краят негов где е? — Тайна!

Намира се на л. 114. Не е печатано. Не е довършено. Между двете строфи на един ред последователно са написани стиховете: И неговото начало — тайна. И неговия сетен край е тайна.

Малко облаче лети
по лазурът в небесата,
изсушена от пекът,
в него взира се земята

Неговий игривий вид
на земята е приятен
и очаква тя, клетà,
дъжд от него благодатен.

Но игриво то лети,
заминава си нехайно...
И тъжовната земя
с завист гледа го потайна.

24 март 1891

Намира се на л. 149 об. В строфа 1, ст. 4, първоначално: в г л е д в а с е. Без да е зачертано, под него е написано в з и р а с е. В строфа 3, ст. 2, първоначално: г д е н е з н а й н о. Над него написано с и н е х а й н о — без зачертаване.

Втори ръкопис от стихотворението се съхранява в музей ППС, тетр II_{15-23}, л. 16 об. също с дата 24 март (без годината). За сравнение печатаме и него:

Малко облаче лети
охолно във небесата;
в него морна от пекът,
жадно взира се земята.

Неговий игривий вид
как е весел и приятен;
бедната, очаква тя
дъжд от него благодатен.

Желбата й без да знай
заминава то нехайно...
И тъжовната земя
с завист гледа го потайна.

По тоя ръкопис печатано в сп. „Мисъл“, г. I, 1892, кн. 11, стр. 691, с № 6 в цикъл „Момини сълзи“ без промени. Само в строфа 1, ст. 2 предлогът е п о (в ръкописа в ъ в).

Очаквам те от миг на миг
в желанье страстно...
Зора се сипна на въсток —
за мене всякой миг е ден!

Ей веч и слънцето изгря
и още все очаквам аз...
Минават мудно часове —
за мен е месец всякой час!

На запад слънце превали,
денят мина — о, ден нелек!..
О на очаквание ден —
не ден бе ти, а целий век!

4 апр.

Намира се на л. 150. Не е печатано. По датата на предходното стихотворение може да се предположи, че е писано в 1891 г.

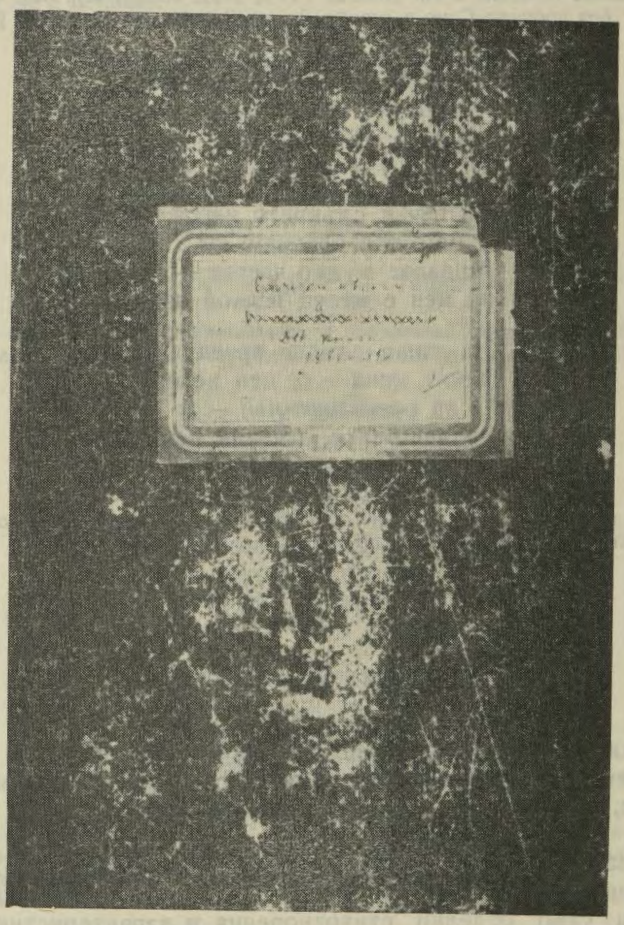
2. ЕПИЧЕСКИ ПЕСНИ

В сбирката „Епически песни“ са включени едни от най-зрелите творби на Пенчо Славейков. Над тях той е работил най-много и най-дълго време, ако не се смята изключителният му труд над „Кървава песен“.

Докато за антологията „На Острова на блажените“, плод на съвсем зрелия творец, в архива на автора не се намира цялостна ръкописна сбирка, а има само отделни стихотворения и характеристики на някои от мнимите поети, стихотворения от „Епически песни“ се намират и в отделни тетрадки, и разпръснати между другите материали. Често пъти едно стихотворение от тях е писано няколко пъти, в няколко различни варианта, по различно време, поправяно, допълвано, докато е намерило място в изданията на сбирката.

Една част от стихотворенията за сбирката „Епически песни“ не са печатани никъде, а са останали само в ръкопис. За други пък от планове и проекти за съдържанието на готвената стихосбирка, за подредбата на песните в нея научаваме, че са замислени. От тези планове и проекти се вижда, че Славейков е изоставял някои стихотворения, на други е разместял местата, предвиждал е цикли или отделни произведения, които да бъдат поместени в едно или друго издание, но не е из-

пълнил всичките си първоначални замисли. Пенчо Славейков е работил най-усърдно върху „Епически песни“ през периода 1891—1895 г., отделял им е внимание и до 1900 г., а ги е обработвал и след това за изданието в 1907 г. Оставените ръкописи свидетелствуват не само за тър-

Заглавната корица на тетрадката „Епически песни“

сенията му в поезията, но и за огромните му литературни и общокултурни интереси и познания.

Едни от стихотворенията е започнал да пише в България, когато е писал и „Момини сълзи“ и непосредствено след излизането на тая му първа сбирка стихове в 1888 г., а други, по-голямата част, е писал през време на учението си в Германия, предимно в Лайпциг.

Ръкописи на стихотворения от „Епически песни“ се намират в няколко тетрадки, бележници или на отделни листове. По-голямата част от тях се съхраняват в музей „Петко и Пенчо Славейкови“, една малка част — в Държавна библиотека „Кирил и Методий“ — Български исто-

рически архив. Славейков е оставил поправки и преработки на цели стихотворения върху печатан екземпляр на „Епически песни“, намиращ се в архива на д-р Кръстьо Кръстев в Българската академия на науките.

Две от тетрадките съдържат изключително стихотворения от „Епически песни“.

ПЪРВА ТЕТРАДКА — ЕПИЧЕСКИ ПЕСНИ

Тя е описаната вече тетрадка-тефтер със 160 страници на широки редове, която се съхранява в музей ППС, ЧІФ$_5$. По-голямата част от стихотворенията в нея са писани в Лайпциг. По поставени дати на някои от тях може да се съди, че са от периода 1893—1895 г.

На етикета върху първата корица е записано в три реда едно под друго: „Епически песни, Две книги, 1886—1896“.

На вътрешната страна на началната корица Славейков е написал следния план:

1. Блян — 10 кол[и]
2. Антология — 6 к. (с рим заедно) — 10 к.
3. Епич. песни — 20 к.
4. Шарки — 5—6 к.
5. И римс[ки] елегии Гете — 6 к.
7. Българ[ски] идилии — 10 к.
8. Книга на мъките — 7—8 к.
9. Райко и Неда — 4—5 к.
10. Пътем. Очерки — 10 к.
11. Преводи — 10 к.
12. Вардарски мелодии — 10 к.

Срещу него вдясно — следните четири заглавия:

Агасфер в рим.
Свет Азии
Ефиг[ения] в Таврид[а]
Нем[ска] и Рус[ка] антолог[ия] 2

На стр. 1 отгоре вдясно е написал на църковнославянски: Отврати еси очи твои мира сего, и возвел еси душу свою.

Вляво на същата страница следва план:

Книга на мъките

1. Fis dur
2. Успокоений
3. Сърце на сърцата
4. Светлина (Гете)
5. Горчива чаша (Исус)
6. Нитче (Человеконенавистник)
7. Толстой и Достоев. (Сибир)
8. Карлейл
9. Нерон
10. Людвиг Баварски
11. Микел Анджело

БАН
ИНСТИТУТ ЗА
ЛИТЕРАТУРА
БИБЛИОТЕКА

Български идилии

1. Поток
2. Ралица
3. На чифлика (зачертано) Коняр / Етър
4. Бойко-войник. Бъчевар
5. Коледари
6. Ив. Пройкин (вдовец); зачертани и трите думи
7. Прилеп. антерия
8. Коняр Велко (зачертано)

Вардарски мелодии

25 Дву и три-куплета
30 песни
Момина стена
Трайко
(Зачертани са с две диагонални черти всички заглавия.)

На стр. 2 — списък на чужди поети (имена) и произведения от тях за проектирана антология:

Пролог der letzte Dichter, von A. Grun
Хайне: Песни. Гренадери. Горски идилии. Хаст. поле. Лорелай.
Шилер: Само песента за звонът.
Гете: Песни. Гор[ски] цар. Баядера.
Гайбел: Данте.
Хартмаг: бело покрив[ало]
Хеббел:
Ленау: Меланхолия. Митбури. Три цигана.
Боденщедт: Песни М. Шаффи
Хамерлинг:
Дранмор: Requiem
Фрайлиграт, Платен, Уланд, Нокерт (Кьорнер), Шамисо,

На стр. 3 с едри букви в средата е написано:

ЕПИЧЕСКИ ПЕСНИ

Балади и поеми

П. П. Славейков

ТОМ ПЪРВИ

(1886—1891)

Следва цитат на немски език от E. Geibel, който не може да се разчете, понеже страницата е скъсана на това място.

Цитатът от Geibel е бил вероятно предназначен за мото на книгата, но в първото издание на „Епически песни“ Славейков е предпочел мото от „Тасо“ на Гьоте.

Ръкописите в тая тетрадка са разделени на 3 дяла: 1) Липиска, Шарки, из Ферхад Меддахи (1892 г.); 2) Патриотически песни; 3) Крали Марко. Из тетрадката има отделни стихотворения, както и цикъл с означение „Момини сълзи“. Някои от тези стихотворения печатаме в предходния дял.

На стр. 4 се намира втори план за Епически песни. Най-отгоре с черен молив е написано: „13 коли като Фишера“ и по-надолу с виолетово мастило — следното проєктосъдържание в две стълбици:

Епически песни
кн. първа
(1886—1891)
(Само една книга
около 20 коли)

1. Луд гидия
2. Цар Самуил
3. Емигранти
4. Челнар
5. От минарето
6. Згори град. Тъма
7. Пленници
8. Соломон
9. Лоза
10. Снаха и свек[ърва]
11. Рудолф и Мери
12. Харамии
13. Народно сказ[ание] (К. В.)
14. Въстаник
15. Алхабад. Катунари
16. Могила
17. Сократ
18. В гроба
19. Брат и сестра
20. Самоубийца
21. Валтасар
22. Маркови кули
23. Марий и Сула
24. Орисия
25. Теменужка
26. Цар Крез
27. Закъс[няла] вест
28. Фрина
29. На чужбина
30. Граф Хъртенау
31. Гурбетчия

Пролог
Фрина
Мидас
Орфей
Аменготеп
Сократ
Овидий (II)
Ехо
Авгиеви яхъри
Ниобия

Епически песни
книг. вт.
1892
33. Старозагорски бой
34. Витош
Песен Фейзулаха
[3]5. Момина стена
[3]6. Коледари
37. Майстор Пети
38. Люляна
39. Змейново любе
40. Божа среща
41. Катунари
42. Марко спи ли?
43. Не ме забравяй
44. Едно време
45. Коняр Велко
Цар Мидас
46. Радоил (сцена) балада
47. Аменготеп. Тъма

32. Етър се връща назад
[33.] Абул Хасан (Епилог)
34. Цар Давид
48. Лора Лай
49. Магьосаний
50. Крали Марко

Във втория стълбец вдясно 10-те заглавия най-отгоре не са номерирани. Заглавието, „книга втора“ и годината, която следва по-надолу, са зачертани.

Инициалите „К. В.“ след заглавието с №13 означават: Константину Величкову посвещение.

От всички тия заглавия поетът е зачертал следните номера: 1, 2, 4, 5, 7, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 31, 32, 33, 34, 36, 39, 41, 44, 45, а и Абул Хасан, Цар Мидас. Подчертал е №6, 35 и 46.

Тоя план не съответствува на ръкописите в тетрадката. Голяма част от предвидените стихотворения в него (почти всички от зачертаните) са влезли в изданието на Епически песни от 1896 г.

Някои от стихотворенията в плана са печатани в по-късните издания на сбирката.

Тетрадката съдържа ръкописи на следните стихотворения:

	стр.
1. Луд гидия	5—6
2. Снаха и свекърва	7 (залепена изрезка от печат. изд.)
3. Стари истини	8
4. Любимий падишах	8
5. Тъмно и ясно	9
6. Ниска порта	9
7. По воля Аллаху	10
8. Ефенди	10
9. Не писано в писанието	11
10. Ашик Ибрахим	11
11. Некадърний шах	12
12. Обща скръб	12
13. Моят дял	13
14. Невъзпято цвете	13
15. Дим до бога	14 (залепена изрезка от печ. изд.)
16. Гълъб с гълъбица	15
17. Косата ми ти мислиш	15
18. Бен Али	16
19. Во земята е зарито	16
20. Вири ли глава високо	17
21. Кат детето	17
22. Виж мъничка се искра заискри	17
23. Пред очи ми	18
24. Отдавна се аллаху моля	18
25. И тъй е много тор	18

	стр.
26. Моята любов е скитник	18
27. Разума на любовта	19
28. Вечност и рай	19
29. Пак и пак	19
30. Власт и страст	19
31. На страстта	20
32. Съвет	20
33. Плакала е горчиво нощта	21
34. На върховете снежни на Монблан	21
35. Дали знаеш или не	22
36. Нощ преваля зад гори	22
37. Тъмней гората	23
38. Не питай ме другарйо	23
39. На небето земя проговори	23
40. Зла ни стигна орисия	24
41. Гдето да бъда	24
42. Това що любех	24
43. Злоречия и клевети	24
44. Вълна вълната стига	25
45. Любовта е кремък як	26
46. Надпис на моя корсет	26
47. Много чудни приказки	26
48. Пролог	27
49. Епилог	27
50. Чело уморено опрях	28
51. Внезапните сълзи	28
52. Кираджия	29
53. Ако лъжеш—горд бъди	29
54. Чувах да се питат	30
55. Истината	30
56. Сълзите са най-голям человешки дар	30
57. Великий старец	31
58. Дома	32
59. Умре далеч, далеко той	32
60. Едно време	33
62. Не ме забравяй	34—35
63. Лора-Лай	
64. Под жега	37
65. Обичай	38
66. Една правда	38
67. Тигити фити	38
68. Мечката и Манго	39
69. Аллах! Аллах!	39
70. Талига	40
71. Маане	40
72. Нощ	41
73. Звезда световна	41

		стр.
74.	Мъдрост	41
75.	От минарето	42
76.	Въжето	42
77.	Песен на песните	43
78.	Мъдрий Мурат	43
79.	Стори ми се дълбоко че заспах	44—48
80.	Крали Марко	50
81.	Негова посестрима	51
82.	Таз съща бура дъбове вековни	52
83.	За да изкажеш истина не стига	52
84.	Живей мъдреца в мъдростта	52
85.	Живота е играчка само пуста	52
86.	Индийски песни	54
87.	Магйосаний	54
88.	Живее в своите сараи	54[a]—55
89.	Цъфтят цветя тук	56
90.	Пролог (На правий век)	57
91.	Лесно е за нещо да се обещаеш	58
92.	Смъртта	59
93.	Тъга за бащин край	60
94.	Цар Давид	61
95.	Слушай мен и ще сдобийш	62
96.	Сякога нечаканата буря	62
97.	Кратък е живота	62
98.	Нощната прохлада вее	63
99.	Гост на бъд. вечер	64
100.	Майстор Пети	68
101.	Тишина е и покой	70
102.	Тъмна нощ е	70
103.	В тайна ли омая	71
104.	Тъмна мъгла падна над тъмните балкани	72
105.	Zaratustra	74—75
106.	Тихо нощний вятър вей	76
107.	Гонят се, мятат се	77
108.	Цъфнала е цветната пролет	77
109.	Птиченце прелетно	78
110.	С унесен взор аз гледам в висинето	80
111.	Към звездните сияйни висини	80
112.	Пролет	81
113.	Цар Бехазин на чужбина	82
114.	Калина	84
115.	Вихър	86
116.	Когато падне модра нощ	88
117.	Роят се облаци черни	89
118.	Във стаята разлива аромат	90
119.	Рой до рой звездици сини	91
120.	Ти унесена замлъкна	92—93
121.	Вихри вият, гръм гърми	94
122.	Два съня	96

123. Граф Хартенау	100
124. Микел Анжело	102—108
125. Аз често оплаквам световний си дял	104
126. Щом получи кака Гана	110
127. Г. Пърличеву	112
128. Чудесен сън	113
129. Жътварка	114
130. Нощ е ведра	116
131. Към Ахерон	118
132. Там над стръмните	124
133. Горе над скалите тъмни	125
134. Две джуджута	126
135. Ти думаше	130
136. То беше блян	131
137. Крум	132—133
138. Глумец	134—135
139. Мрак	136—137
140. Ах незапирно	139
141. Оставай сбогом	140
142. Криви са на то очите	142
143. От пазар	146—147
144. Народни песни	154

В края на тетрадката има още три плана за сбирки и подредба на стихотворения.

На стр. 152 е отбелязано: Хайнрих Хайне
Книга на песните
прев. П. П. С.

А по-надолу:

1. Романси (20)
   - Хъртенау
   - Разговор в шопс. поле
   - Рудолф и Мери
   - Соломон
   - Катунари
   - Поп Яначко
   - Пет гроба
   - Два рицаря
   - Певци
   - Яничари

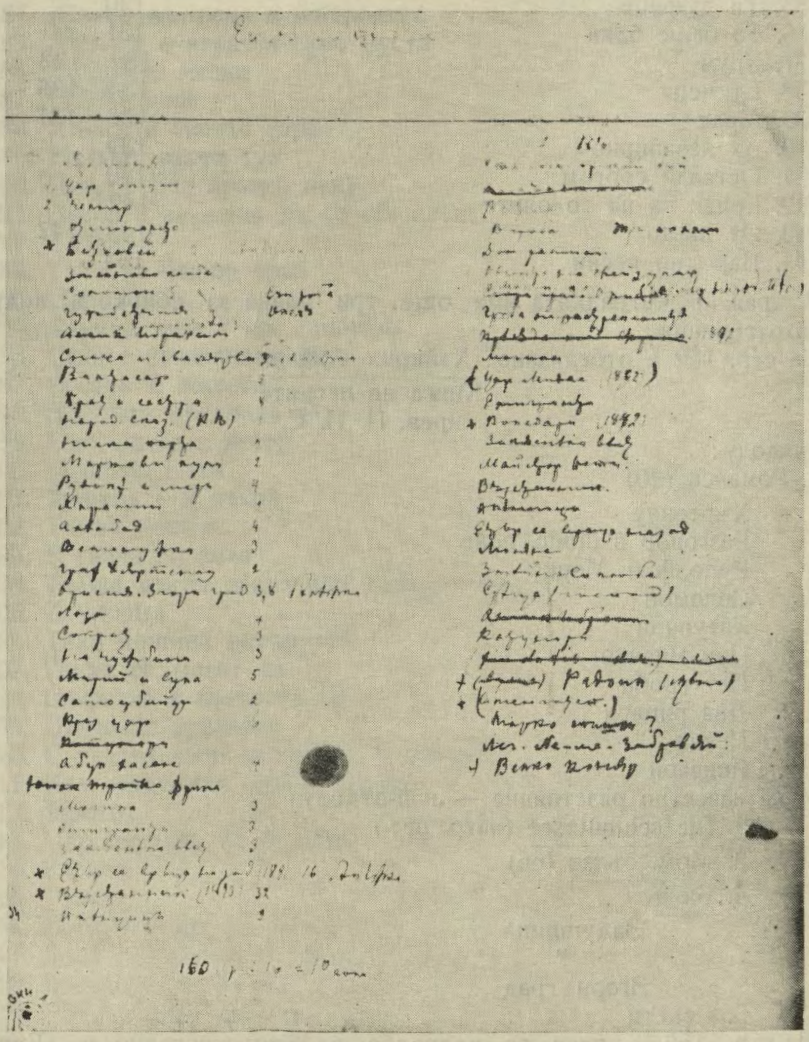
И на известно разстояние — най-отдолу:

2. Die schmutzsee (патр. пес.)
3. Мом. сълзи (66)
4. Блян
   - Задушница
   - * *
   - Згори град
5. Сонети

На стр. 156 — план за подредба на стихотворения в „Епически песни“ с означение на страниците, на които би било отпечатано всяко от тях. Написан в две стълбици, и тоя план предполага 2 книги:

Епически песни

Книга първа (1886—1891)		Книга втора (1892—1896)
Луд гидия	4	Старозагорски бой
Челнар	2	Витóш
От минарето	2	Три палми
Цар Самуил	3	Песента на фейзулах
Фрина	5 бележка	Момина стена (размер
В гроба	3	народ. пес.)
Соломон	5 Сън роба	(Цар Милас (1892))

План на стихосбирката „Епически песни“

Гурбетчия	4	Олег	Коледари (1892)
Гроба на застреляните	3		Майстор Пети
Снаха и свекърва	3	бележка	Люляна
Валтасар	3		Змейново любе
Брат и сестра	8		Среща (господ)
Народ. сказ. (К. В.)	1		Катунари
Ниска порта	2		Радоил (сцена)
Маркови кули	2		(Аменготеп)
Рудолф и Мери	4		Марко спиш ли
Харамии	2		Лег[енда] Не ме забравяй
Алхабад	4		Велко коняр
Теменужка	3		
(Граф Хъртенау)	2		
Орисия. Згори град	3,8	бележка	
Лоза	4		
Сократ	3		
(На чужбина)	3		
(Марий и Сула)	5		
Самоубийца	2		
Крез цар	6		
Абул Хасан	4		
Могила	3		
Емигранти	3		
Закъсняла вест	3		
Етър се връща назад (1891)	16	бележка	
Въстаник 1890	32		160 стр.: 16 = 10 коли
Пленници	2		

На стр. 158 — друг план (с идеи за илюстрациите):[1]

Песни и поеми

том първий
илюстрован
(портрет)

Луд гидия — Тамбура
Стар. Заг. бой — Нощ; Край огъня
Челнар — Езеро; лодка
Цар Мидас — Глава с ушите (овчарче със свирка)
Алхабад
Катунари — Нощ
Гурбетчия — Кон на либи (майка на прага)
Лоза — тъпчат лозе в кораб(шулче)
Соломон
Въст[анически] мелодии
Закъсняла вест — Тъмница
На чужбина

Самоубийца — трупът
Снаха и свекърва — Невеста
Стар ополченец
Емигранти — пред огнището
Гроба на застреляните портрети

Въстаник

[1] В архива на д-р К. Кръстев (АБАН) се съхранява наръчният екземпляр на Пенчо Славейков от „Епически песни“ (1896), в който към някои стихотворения има художествено нарисувани с молив илюстрации към съдържанието на произведенията, вероятно от художника Н. Михайлов.

Харамии	
Змейново любе — жетварки (облаци)	Абул Хасан (Епилог) — Пазар
В гроба — Гробища	
От минарето — Минаре	
Fis-dur (г-жа Шоурек) При рояла	
Теменужка — гора; бере теменуги	
Самуил	
Орисия (И. В.) — Люлка; орисница (намръщен образ)	Бележки
Рудолф и Мери — В стаята	
Сократ — В тъмницата (чаша)	Юлиана
Брат и сестра	
Граф Хъртенау — Той в град[ината]	Просеци
Модата на изток	
Коледари	
Валтазар	Аменготеп
Маркови кули — Кулите	Камен конярят
Витош — Витоша (метачи)	
Песента на Фейзулах — Турчин пей	
Марий и Сула	
Сгори град — Замъка (отсечена глава)	
Пленници — вървят	Трайко юнак
Народ. сказ. (К. В.) — Нощ; звезда-ангел.	Яничари
Ниска порта — Порта; тълпа	Идилия
Етър се връща — Воденица	
Могила — поле; могила	
Люляна — излизат из замъка	
Цар Крез — Клада	Младен Загорецът
Заплат[ен] хак	
Лейла и Хафуз — образ	Мойте песни
Фейзулах	На жертвеника
Ашик Ибрахим	

Шаркѝ

Най-голям дял от стихотворенията в тая тетрадка са „Шарки от Ферхад Меддахи“. Зад името Ферхад Меддахи се крие Пенчо Славейков. Това е първата литературна мистификация, която продължава по-късно чрез имена на измислени поети, в „На острова на блажените“.

А в някои от оставените ръкописи Славейков си служи и с името на азърбейджанския поет, известен и като персийски поет (писал и на персийски), Мирза Шаффи (1805—1852), от когото превежда, но означава и свои оригинални стихотворения като преводи от тоя поет.

Сам Славейков, като печата „Шарки от Ферхад Меддахи“ с означение „Превод от персийски“, под черта разкрива мистификацията си със следната бележка в сп. „Мисъл“ (г. II, 1893, кн. 9, стр. 561):

„Ферхад Меддахи, което значи Ферхад певеца, е по произхождение Ферзистанец, а роден е в градеца Гразих, Разерски санджак, през 1866 г. Той се е доста скитал по чужбина, и се скита до ден днешен — че, поради политическите му убеждения, за него са затворени вратите на родний му край, чийто хубав образ тъй изпъкнало се рисува в неговите песни. Ферхад Меддахи Ефенди по настоящем се намира в Лайпциг, слуша немска философия, храни се с немски картофи — и бленува за родний си край, който е оживял на сърцето му и чийто печален образ тъй изпъкнало се рисува в неговите песни. Често приказваме двама с него, залутани по улиците и лапайки северната мъгла, и каквото и да говорим, Ферхад все ще свърне дума към своя роден край, чийто нещастен образ, тъй изпъкнало се рисува в неговите песни.

Аз преведох песните на Ферхад, в надежда, че читателите ще ги разберат както трябва и ще видят шилото, скрито в торбата.“

Тоя текст печатаме според наръчния екземпляр на Славейков от посочената годишнина на „Мисъл“ и с поправките, собственоръчно направени от поета. В първоначално напечатания текст в „Мисъл“ има следните разлики:

Напечатано: от градеца Гразих, близо при Разер на 1866 г.

Поправено: в градеца Гразих, Разерски санджак, през 1866 г., като е зачертано близо при.

Напечатано: се е доста лутал по чужбина.

Поправено: се е доста скитал по чужбина.

Напечатано: немската философия.

Поправено: немска философия.

Текстът от втория абзац до края, напечатан в „Мисъл“, е следният:

„Аз имам на мисъл да преведа цялата книжка песни на Ферхад Ефенди, издадени миналата година тук, заедно с дословен немски превод. А сега за пръв опит избрах само няколко песни, които от известна страна представляват интерес и за нашата българска народолюбива читающа публика, както обича да се изразява председателя на Нашето Книж. Дружество.

Преводача.“

Тоя текст от втория абзац надолу е зачертан от Славейков и под него с виолетово мастило е написан оня, който печатаме по-горе.

Песните (от араб. шарки със значение песен) от Ферхад Меддахи Славейков е печатал за пръв път в сп. „Мисъл“, г. II, 1893, кн. 9, стр. 561—565; г. III, 1893, кн. 3, стр. 237—243; г. IX, 1899, кн. 8 и 9, стр. 178—182.

В „Епически песни“ (1896) са влезли три от шарките: *Песен за критиците*, стр. 176—177 (в „Мисъл“, III (1893), стр. 242—243), в по-късните издания на сбирката със заглавие *Песен за непесници; Тимуровий паметник*, стр. 96—97 (в „Мисъл“, III (1893), стр. 239—240 със заглавие *Ниска порта*); *Два погледа*, стр. 114—115 (в „Мисъл“, III (1893), стр. 241—242, в по-късните издания на „Епически песни“ със заглавие *Погледи*. В изданието на „Епически песни“ от 1907 г. тия три песни са поставени под общо заглавие „На изток“, както се печатат и в по-късните издания на сбирката.

Стихотворенията си, приписвани на Ферхад Меддахи, Славейков е възнамерявал да включи в проектирано издание на „На острова на блажените“, както се вижда от оставените в машинопис оригинали за тая сбирка (АБАН, ф. 114, папка 5 и 8). Тези стихотворения той е смятал да постави предимно като творчество на поет с измислено име Боне Войдан, чийто първоначален образ е очертаният от Славейков образ на Ферхад Меддахи. И в папка 5 (АБАН) непосредствено след биографията на Боне Войдан следват стихотворения от Ферхад Меддахи, които печатаме тук.

За да запазим целостта на ръкописите в тетрадката, която описахме, предпочетохме да поместим тия песни в настоящия том. Дадено е място на непечатаните и само на някои от печатаните, претърпели — в сравнение с ръкописа — по-съществени промени.

Стихотворенията са номерирани.

В тетрадката на места поредните номера са поставени на стихотворения с означение пред тях „Момини сълзи“, някои от които са влезли в „Сън за щастие“.

Тук в коментара отбелязваме номера на всяко стихотворение, както той е означен в ръкописите от тетрадката.

Под някои стихотворения е написана дата — деня, месеца и годината или само деня и месеца.

Стихотворенията поместваме по реда на ръкописите в тетрадката, гдето те започват от стр. 8.

——ЛИПИСКА——

Шарки

от Ферхад Меддахи

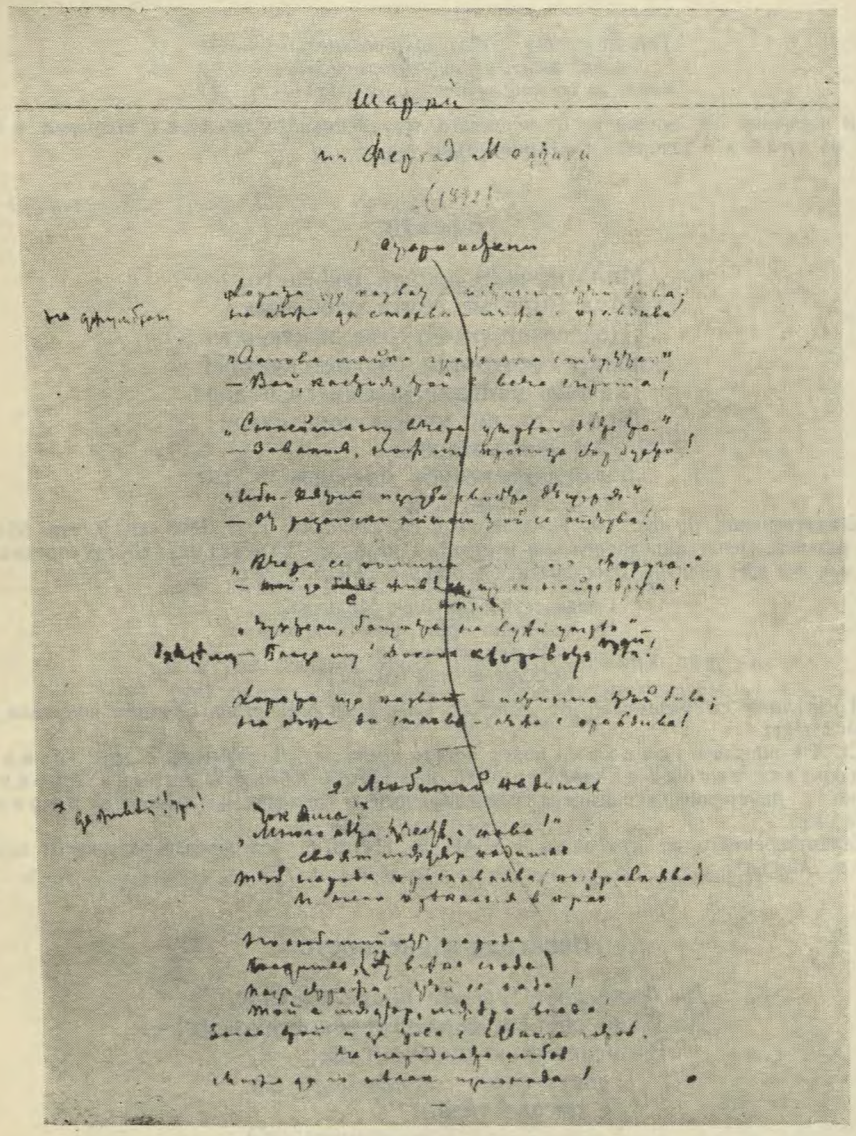
(1892)

Любимий падишах

„Чок яша!* И чест, и слава!“
Своят мъдър падишах
тъй народа прославлява
и чело прекланя в прах.

Но любимий от народа
падишах (за всяка сгода)
пази стража, — тъй се пада!
Той е мъдър, мъдро влада!

Знае той и за това е всякога готов.
Че народната любов
може да го някак изненада!

Факсимиле от началната страница на „Шарки“

* Стихотворение 2, стр. 8. Печатано в сп. „Мисъл“, г. II, 1893, кн. 9, стр. 562 с някои разлики в строфа 3.

В ръкописа стих 1 на стр. 1 първоначално е започвал с м н о г о л е т а, над което, без да е зачертано, е написано „Чок яша“. Звездичката над него* е написана от Славейков и вляво той е дал превода му: „Да живей! Ура“. В ст. 4 на същата строфа след п р о с л а в л я в а, в скобите, — п о з д р а в л я в а.

Строфа 3 в „Мисъл“ има следната редакция:

Той за всичко трябва да е всякога готов, —
де да знае; че народната любов
може да го нощем някак изненада!

В наръчния си екземпляр от течението на „Мисъл“ Славейков е поправил в ст. 2 знае на знай и е зачертал следващия съюз че.

Ефенди

Минà ефенди покрай кафенето,
Абул Емин ме сбута отведнъж:
„Познаваш ли ей този важен мъж,
подир когото там слугата крета?“
— Това е Мелхи, важен господар!
Така е то, що казват хора стари:
Върви магаретар
отдире всякое магаре!

Стихотворение 6, стр. 10. Печатано е в сп. „Мисъл“, г. II, 1893, кн. 9, стр. 564, с някои разлики. Печатаната творба има 9 стиха, а не 8; ст. 2: и аз Емина сбутах отведнъж; ст. 3: ей онзи; след ст. 5 останалите 4 стиха в „Мисъл“ са:

Обади се Юсуф Дели Мехмеда.
Но тук Емин през дума го превари:
„Върви магаретар
отдире всякое магаре!“

В наръчния си екземпляр от „Мисъл“ Славейков е направил следните поправки на печатания текст:

Ст. 4 е поправен: сеизина подир когото крета; ст. 5 е заменен с друг: саид — при портата висока секретар, като над него е добавил в дивана първий, вероятно с намерение в последна редакция да го остави в дивана първий секретар.

Стихотворението се съхранява в АБАН, ф. 114, п. 8, без никакви разлики от печатаното в „Мисъл“.

Неписано в писанието

„Да бъде свет!“ се чу пределен глас,
„Да бъде свет! и свет се вредом пръсна! —
В писанъето е писано така;
света ръка
е писала това.

„Да бъде мрак!“ се чу следвечен глас;
„Да бъде мрак!“ — и тма се вредом пръсна! —
В писането е писано така;
света ръка
е писала това.

Предвечните слова не чухме ний,
следвечните едва ли кой ще чуе, —
В писането, макар така
света ръка
не писа ощ това...

И свет и мрак в душата ни се крий, —
то да се знай не трябва да се чуе,...
В писането, макар така
света ръка
не писа ощ това.

Стихотворение 7, стр. 11. Не е печатано.

Обща скръб

О, нежни устници, по-алени от гюл, —
за гюл в омай пей залюбений бюлбюл,
залюбений бюлбюл съм аз.

Нощта от час на час тъмней, —
и тази тъмна нощ за месеца купней,
и тази тъмна нощ съм аз.

Денят е близо веч, ей сипва се зора, —
ден слънце да изгрей очаква зад гора,
очакващия ден съм аз.

Пътува пътник клет, гори го знойний ден, —
той търси за отдих негде сен,
тоз пътник клет съм аз.

Бюлбюля и нощта ден в зори
един ги блян владей, един ги жад гори, —
скърбят те както скърбя аз.

Стихотворение 9, стр. 12. Не е печатано. Някои стихове са незавършени.

Моят дял

В книга на теглата (по турски)
моят дял е вписан, —
на съдба жестока
ази съм орисан.

Сто камили мойта
скръб не би поднели —
аз я, скитник беден,
сам самичек влача.

Кой къде ме срещне
мене съжелява, —
влибения всякой
по очи познава...

Доста би Зюлейка
поглед да обърне, —

и товарът тежкий
в лек ще се превърне.

Но с съдба жестока
ази съм орисан, —
в книга на теглата
моя дял е вписан...

Стихотворение 10, стр. 13. Не е печатано. В строфа 1, ст. 1, думите в скоби са по ръкописа.

Дим до бога

Врескотия и дим до бога;
нигде отдих, нигде слога.

Всякой с собствен бяс в главата,
вади клетнику душата.

По гори хайдуци ходят;
просеци низ село бродят;

бирник бий; живей с берия
на готово в град кадия;

ходжи литат по курбани;
кърви лочат пси, тирани...

Бог високо, бог далеко,
а на злото пътят преко!

И откакто свят се върди —
тъй било е — тъй ще бъде!

Стихотворение 12, стр. 14. Печатано е в сп. „Мисъл", г. III, 1893, кн. 3, стр. 238 без разлики от ръкописа.

Но в ръкописа са прибавени още две двустишия, които не са използувани при печатането:

1. След двустишие 5, отстрана, по-долу вдясно:

Сиромашката душица
сиромашката трошица

2. След последното двустишие пак отстрана, по-долу вдясно:

Ако само място топлим
и сополите си чопли[м]

В ст. 1 т о п л и м и е подчертано, а ч о п л и е без м в края.

Под тоя ръкопис, на същата страница следва стихотворение „13 — Роса", но от него е оставено само заглавието, а върху цялото стихотворение е залепено изрязано отделно печатано „Дим до бога" (вероятно взето от последна коректура).

Отдясно срещу последните три двустишия, гдето част от изрезката е окъсана, е написал: „Ако се [е из] губила първата коректура (гдето това стих. беше поправено)."

В друг ръкопис на половина листче от тефтерче са написани двете, допълнително прибавени двустишия с продължение от още няколко стиха:

Ако само място топлим
и сополите си чоплим.

Сиромашката душица,
сиромашката трошица

е за всякого желана —
всякой гледа да изтръгне...

Сиромаха да му мисли
„давай — даване за себе

дай и за онез, за тебе
денонощно ум що губят —
как по-лесно да те скубят."

Последните четири стиха са зачертани. Ръкописът се намира в музей ППС, ЧИУ$_{11}$.

Вляво от последното двустишие на ръкописа в тетрадката на диагонал Славейков е написал и подчертал следната бележка: „Всички до тук са написани в София септ. 28/92 през нощта до 4 1/2 часа".

Още два оригинала на стихотворението, написани на машина, се съхраняват в АБАН, ф. 114, п. 5 и 8, с тия разлики:

Двуст. 1, ст. 2: н и й д е

Двуст. 3, ст. 1: по гори; ст. 2; и з село

Двуст. 5, ст. 1: ходжи ш е т а т

С № 16 на стр. 15 и със заглавие „Знам как бива" е написано и зачертано с няколко черти следното двустишие:

Зная как бива, зная как става;
сърце ще, ала разум не дава.

Во земята е зарито,
от очите наши скрито,
много плодни семена,
драгоценност не една.

Но от много ум, ний вирим
на високо нос —и дирим
все без слука, все без спор...
Ров ли, бунище ли, тор

се изпречи пред очи ни —
„то е тука", нам се чини —
и ний бръскаме с метли,
или ровим кат петли.

Стихотворение 17 без заглавие. Намира се на стр. 16—17. Не е печатано.

Вири ли глава високо, —
не мами се много-много.
Тъй е право, тъй и става:
празната кратуна плава,

винаги по върхнината, —
все високо над водата.

Стихотворение 18 без заглавие. Намира се на стр. 17. Не е печатано.

Кат детето
е сърцето,
всичко жали,
всичко гали
и за всичко все купней;

дор в превара
от попара
се не жегне,
и побегне
с врясък, писък о-ле-лей!

И захваща
да не хваща
в нищо вяра —
от превара
нещо да го не огрей!

Стихотворение 19 без заглавие. Намира се на стр. 17. Не е печатано.

„Халил е подлец,
Сюлейман крадец!“
Бен Селим на всъде разгласява.

То ще е така —
своите свой добре познава.

Без заглавие и неномерирано. Написано вдясно от стихотворение 19 на стр. 17. Не е печатано.

Виж мъничка се искра заискри!
Изви се плам! Виж, буйно как гори,

като че с него всичко ще обгърне! —
Догде изтлей и в пепел се превърне...

Во огъня се взри когато тлей —
и в него ти живота проумей!

Стихотворение 20 без заглавие. Намира се на стр. 17. Не е печатано.

Пред очи на Новата година
за старата дръжте се, дружина.

Стара вяра душа ви да храни:
— дом и род със изцерени рани

стара желба и стари надежди.
Слога, обич-с щастье дълготрайни.

Стара дума — от века все същa —
господ злото на добро да свръща!

Стихотворението не е номерирано. Намира се на стр. 18. Не е печатано. Най-отгоре на страницата стои стихът: Нова година — глупости стари.

(Отдавна се) Аллаху моля,
да прояви всеблага воля

туй що бадакат мъдреците,
да им го струпа на главите,

дано чрез туй да изтрезнеят —
по-малко глупости да сеят!

Стихотворението не е номерирано с поредния номер. Пред него има други номера, които не съвпадат с общата номерация. И то е без заглавие. Намира се на стр. 18. Не е печатано. Скобите в двуст. 1 са от автора.

Моята любов е скитник,
през моря и градове
безприютно тя се скита,
тук догде се озове.

Тъмна е нощта бюлбюльо,
дъжд е рукнал из ръкав, —
плаща в който тя е свита
е и мекошав.

Отвори по-скоро!
аз ти нося аманет

Стихотворение 20, стр. 18, без заглавие. Не е печатано.

Власт и страст

В световете
всяка власт
превластява,
всяка страст
прекалява, —
Тъй да не е, но все пак
ще му се да вярва всяк.

Греховете
на властта
чужд гръб плаща; —
на страстта
бир[1] изплаща, —
И тъй да е, но все пак,
ще се да не вярва всяк.

Стихотворение без поредния номер, а с друг. Намира се на стр. 19—20. Не е печатано.

[1] Вляво от съответния стих Славейков е обяснил думата: „Б и р (турски) сам човек".

Вълна вълната стига и преваря;
преварената тихом отговаря:

„Защо ли бързаш? Се при същий бряг
и ти и аз ще спрем неволно бяг;

„защо се рвеш? Полека да вървиме:
Не се ли ний все към едно стремиме?"

Но тука третя придошла вълна:
— Стремим се ние все към цел една

отвърна ѝ, през нея кат се метна.

Стихотворение 27, стр. 25. Заедно с други стихотворения се намира в цикъл „Момини сълзи", но пред първия му стих е означено с едри букви „Ф. М." То и други стихотворения са размесени с подобни от „Момини сълзи", с които се сближават жанрово и по метрика и строеж. То е без заглавие. Печатано е в сп. „Българска сбирка", г. III 1896, кн. 10, стр. 938 из китка „Момини сълзи", със заглавие „Вълна" с тия разлики;

В двустишие 2, ст. 2: ще спреме с в о я бяг.

Двустишие 3 и 4 имат следната редакция:

Но трета я настигна бързолетно
и каза ѝ, през нея кат се метна:

„В живота, който се по-малко май —
по-малко той и чезне и страдай!"

В АБАН, ф. 114, п. 5 с номер 110, се съхранява в машинопис. Разделено е на две строфи от по четири стиха и е без заглавие. Първите четири стиха са като в „Българска сбирка", а следващите четири — в тая редакция:

Но третя бързо се през тях превърна,
и от далеко се към тях извърна:
„Все същи път и все към същи бряг —
теб мудния, мен бързий бяг е драг!"

Последните два стиха са написани с молив над зачертани машинописни — еднакви с последните два стиха в „Българска сбирка".

Пак в АБАН, ф. 114, п. 4, л. 37, в сбирка „На острова на блажените", като стихотворение от Спиро Година, се намира друг машинопис от това стихотворение, без заглавие и на двустишия.

В него първите четири стиха са като в машинописа от папка 5, а останалите четири имат следната редакция:

А бързата на мудната отвърна:
а отдалеч към нея се обърна

„Към същи бряг и все по същи път —
по-тежък мудни дето го вървят!"

Ний влязохме в примката и двама
и няма край
за нази друг освен, след таз измама
да се смирим

Четиристишието е написано отдолу вляво под стихотворение 27 на същата страница 25. Не е печатано.

За вълните
на морето,
за сълзите
на сърцето
няма спир.

У морето
вихри вият,
а сърцето
страсти бият
няма мир!

Който плава
над вълните,
кой се вдава
на сълзите
нека знай —

Стихотворението не е номерирано. Намира се на стр. 25 отдолу вдясно под стихотворение 27. Не е печатано. Друг ръкопис от него се съхранява в музей ППС, ЧІУ$_{8-9}$, л. 2, с тия разлики:

Строфа 2: Вихри вият (вдясно от него е написано б у р я вие)
в морето,
обич бие — и сърцето
няма мир!

Строфа 3: Тъй било е,
тъй ще бъде (двата стиха зачертани)
Над морето на вълните
лодка се люлее (поправено: лодки п л а в а т).

Любовта е кремък як,
който трябва със чакмак
да се секне — чак тогава
той пращи и искри дава.

Прахан ако щеш тури —
искри щат я разгори...
Кеф ли ти е — палвай тука
за насладата чибука!

Стихотворение 28, стр. 26, без заглавие. Не е печатано. Друг ръкопис от него се съхранява в музей ППС, ЧІУ$_8$, л. 3, с тия разлики: в ст. 3: да се ч у к н е; ст. 7 е недовършен: Кеф ли ти е —; ст. 8: на насладата л у л а т а.

Съхранява се и в АБАН, ф. 114, п. 5, с № 55, в машинопис с тия разлики: ст. 2: който с а м о със чакмак; ст. 3: да с е п р а с н е — чак тогава; ст. 5: праханта т о г а з тури.

Надпис на моя корсет

Сшит е с тази цел корсета —
гърбът и кръстът на поета
да стяга и да подкрепява;
дано го уж поолекчава,
кога по улиците крачи...
По-легко тежкий кръст да влачи!

Стихотворението не е номерирано. Намира се на стр. 26. Не е печатано. В два машинописа се намира в АБАН, ф 144, п. 4, л. 36 и п. 5, № 56, предвидено за „На острова на блажените“ при Спиро Година, със заглавие „Надпис на корсета ми“, без разлики от тук печатаното по ръкописа.

Ако лъжеш — горд бъди и смел
пряко щеш постигна свойта цел.

Гордостта
Смелостта лъжата ще прикрий.

И над всичко можеш без беда
плава ти, кат масло над вода!

Пример искаш? — Ето гледай Бен Абаз,
пръв везир при наший вторий шах.

Стихотворение 30, стр. 29, без заглавие. Не е печатано. Стих 1 на двустишие 2 не е написан целият. В двуст. 4 първоначално: Бен Селвах, над втората част на името е написано Абаз без зачертаване.

„Що е правда? Що може тя стори?“
Много пъти чувах да се питат.
И едного чух да отговори:

Правда? То е... Раки сапун[1] то е —
Ако някой във калта залете,
с нея може си изми нозете.“

Стихотворение 30, стр. 30, без заглавие. Не е печатано.

[1] Ракй сапун — фабрично приготвен сапун. Някога донасян от Александрия бял сапун.

В Ак Аллаха
с падишаха —
аз слуга, той господар —
пусна старийт вратар.

Това четиристишие се намира на стр. 30. Не е печатано. След ст. 3 са написани на два последователни реда заморени, запъхтени, но са зачертани плътно.

Истината

За правдата не един мъдрец
дебели книги писа,
за нея пеят всички до една
газели на Хафиса.

Но някой дали до днес е разбрал
що значи тя най-сетне
и секнатото було е успял
от нея да отметне?

Та да покаже — с нея на света
как се играй на въже —

Доколко правдата спомага
по-лесно да се лъже.

Стихотворение 31, стр. 30. Не е печатано. В строфа 1, ст. 1, първоначално: и с т и н а т а. Но над него с черен молив — п р а в д а т а, без зачертаване. Ст. 3 на строфа 2 първоначално е: и булото секнатото е успял.

Без заглавие, в машинопис, стихотворението се намира в АБАН, ф. 114, п. 5, с № 10 сред стихотворения, които следват биографията на измисления поет Боне Войдан. В него има следните разлики:

Строфа 1, ст. 1: За правдата един и друг мъдрец
ст. 3: за нея е и дивния венец
Строфа 2, ст. 1: Но и до днес е никой не разбрал
ст. 2: какво е тя най-сетне
ст. 3: и булото и, тъмно, не успял
Строфа трета гласи: Та да покаже на света
как се играй на въже —
на правдата доколко с помощта
по-майсторски се лъже!

Великий старец

Из неговите старчески уста
гърмеше реч и строга и правдива

На робовете черни учестта.

Подплеснато на своите места
сган лордове стояха мълчаливо —
на любовта словото живо
без ек в душевната им тъмнота.

Това недообработено, недовършено стихотворение не е номерирано. Намира се на стр. 31. Не е печатано.

Обичай

От века в нас е обичай
и чуван свято в наший край
Да лъже всяк е задължен —
това е обичай!

От заптието до самия шах
да краде трябва всяк да знай;
Това не е ни срам ни грях, —
това е обичай!

Не е номерирано. Намира се на стр. 38. Не е печатано. В строфа 1, ст. 2, първоначално: з а п а з в а н, но вляво от него е написано и ч у в а н.

Една правда

„Къси са нозете на лъжата!“
Казах аз. Погледна ме софтата

и ухлебнат[1] той ми отговори:
— Искала веднаж да си отвори

устните за правда уж лъжата —
но си пак изюдила устата! —

Каза правда — но пак за да слъже:
С правда знай лъжата да се пази!“

Стихотворение 33, стр. 38. Не е печатано.
[1] У х л е б н а т (диал.) — усмихнат.

Аллах! Аллах!*

Предателство! Аллах, аллах!
Где ще му иде края;
ума от зли предчувствия
зави се и замая.

Пропадна магарията,
пропадна! Идиоти!
Довчерашни магарета,
срам! — Днеска патриоти!

И още туй предателство
намират го приятно...
Пропадна магарията,
пропадна невъзвратно!

Стихотворението не е номерирано. Намира се на стр. 40. Не е печатано.
* Из „Ешек Наме“ (Бележката е от П. Славейков).

Маане

Пей в тъмнината на нощта,
за щастьето, за младостта!

О, птичко, пей зарад онез,
които вярват в любовта!

Пей както съм и ази пял
през цветни дни на пролетта,

В небо когато, без крила,
отнасяше ме любовта, —

и слънцето възпявах с песни,
през тъмнината на нощта!

Стихотворение 37, стр. 40. Не е печатано.

Нощ

И небото и земята
в тъмен губер обвити
спят — и само буйний Терек
вий с вълни си страховити.

Дали сам аллах не дреме?
уморен от бденья в дните...
Дебне в мрак шейтана: страх ме й
той света да не похити.

Стихотворение 38, стр. 41. Последният стих първоначално е написан: той света щ е д а похити.

Печатано е в сп. „Мисъл", г. IX, 1899, кн. 8 и 9, стр. 180, с тия разлики: строфа 1, ст. 3: спят — и само с т р ъ в н а Г й о п с а.

строфа 2: Сякаш е Аллах задрямал,
уморен от дневно бдене...
Дебне в мрак шайтан, — кому ли
той рогове ща надене?

Втори ръкопис от него се съхранява в ДБКМ, IIВ 2407/33 с тия разлики: строфа 1 ст. 3: б у й н а Г ь о п с а; строфа 2 като в „Мисъл", но в ст. 3: к о г о ли, а ст. 4: н а рогове ще надене.

Съхранява се и още в АБАН, ф. 114, п. 5 и п. 8 в два машинописа без разлика от печатаното в „Мисъл".

Звезда световна

В душата на човека грей
една звезда самотна,
и всичко друго в мрак (вековен) тлей
наокол й сиротно.

Звезда е Себелюбье тя; —
тя человека води,
от суета към нова суета,
по белий свят да броди.

X

Аллах, о угаси у време
и таз звезда една, —
доволно хората да кряскат
че тя е светлина!

Стихотворение 39, стр. 41. Не е печатано. Скоби и подчертаване от Славейков. В строфа 2, ст. 1, първоначално с ъ с време, поправено у в р е м е.

Песните

Во песни може се изказа
едва ли щастие високо —
но пътя истинний към щастье
се в някой вярно отбелязва.

А туй не е ли доста?
Достойния за него, лесно
по този път ще го открие.

Стихотворението не е номерирано. Намира се на стр. 41 отстрана, вдясно от стихотворение 39. Не е печатано.

В строфа 1, ст. 3, първоначално: към н е г о, но над него написано към щ а с т ь е, без зачертаване. В ст. 7 (последния) първоначално, н а м е р и, а над него написано о т к р и т и е, без зачертаване. Подчертаванията в първите два стиха е направил Славейков.

Мъдрост

Превържеш ли едната рана,
пък друга ще да се отвори, —
тъй мъдростта говори,
сама от язвите раздрана!

Едната скръб
Трай! Человек туй може стори! —
Тъй мъдростта говори,
сама що скърбите поражда.

Стихотворение 40, стр. 41. Не е печатано. Не е ясно дали стих 1 на строфа 1 е щял да бъде продължен. Не се разбира и дали т р а й във втория стих се свързва с първия, понеже всички стихове са написани с главни букви.

Най-отгоре на същата страница вдясно Славейков е написал следното планче:

41. Абул Хасан
42. Алхабад
43. Два погледа
44. Фейзулах
45. Хаосос
46. II
47. Брумбой

от „М. С."

Навярно с тия стихотворения Славейков е възнамерявал да завърши цикъла си „Шарки". Но в тая тетрадка не се намират ръкописите им. Номерираните 41, 42, 43 се намират в ръкопис в музей ППС, тетр. $\frac{18}{854}$, 41 и 43 — и в ЧІФ$_1$, а 44 — в II$_{15-23}$ все в музей ППС. От 46 и 47 ръкописи не са известни.

В планчето 45 (Хаосос) е зачертано. За него вж. по-нататък.

Възжето

(Стихотворение с № 42, стр, 42 и в машинопис в АБАН, ф. 114, п. 5. Печатано е без промени в „Събрани съчинения", Български писател, 1959, т. 6, стр. 78).

Непосредствено под него и малко навътре през един ред е написано следното четиристишие:

Хлъзгав е харманя на живота;
със лопатата на мъдростта,
ако искаш жито да отвееш —
пада ти се ратай любовта.

Песен на песните

Ох, откакто свят светува,
все една се песен чува;
тази песен вечно трай,
тази песен няма край —
тази песен на песните!
В нея вслушват се вълните
смаяно от висини,
нея морските вълни
приповтарят незапирно.
И подхващат я от тях
брегoвете, с трепет плах
я на екове предават —
те я вредом разгласяват
по земята: чуй я тя
и потрепва в страхота...
Час се ниши, час възлязва —
таз се песен хаос казва;
тази песен вечно трай,
тази песен няма край,
тази песен на съдбите —
тази песєн на песните!

Стихотворението не е номерирано. Намира се на стр 43. Не е печатано. Макар и с друго заглавие, то ще да е „Хаосос“ според планчето на стр. 41. Друг ръкопис от него се съхранява в музей ППС. ЧИУ$_{14}$, стр. 22* (на отделно малко листче от тефтерче) с тия малки разлики от първия: ст. 17 е с инверсия: хаос таз се песен казва. Липсва предпоследният стих, който в първия ръкопис е прибавен с молив.

Мъдрий Мурат

Двамина мудно низ полето
вървяхме ний с Али Мемето.

Не щеш ли, ето ти насреща
Мурат Ефенди, — мъдра, веща

глава — макар не произвела
до днес вък черничко на бело.

Нал си е джанабет Мемето,
от где му скивна! — към небето

опулено очи преметна,
и стари дертове подметна:

„Виж облаче надуто плава
по вятъра и заминава

без дъжд да ръсне на земята...
Хортата ми е за Мурата."

Стихотворението не е номерирано. Намира се на стр. 43. Не е печатано. В двустишие 3, ст. 2, първоначално д р а м, над него написано вък, без зачертаване на една от двете думи.

Кат огница е младостта
човек лудей от нея и вилнее:
От тоз недъг да оздравее
едничек цяр е — старостта.

Четиристишието не е номерирано. Написано е най-отгоре вдясно от „Песен на песните", стр. 43. Съхранява се и в машинопис в АБАН, ф. 114, п. 5, с тая разлика: ст. 2: човек от нея р и т а и вилнее

Кат сладкий сок на лозовия плод,
три пори минва хорския живот:

Догдето броди още със калта,
шара го викат — то е младостта;

макар че да е мътно то наглед
все пак се пие, сладко като мед...

Когато вече прекипи веднъж —
сюзме* то става — рязко като мъж:

на място си е то подир обед
и най-накрай оригва на оцет...

Когат се веч утае в съдове
е старо вино — старост се зове:

Като рубин во чашата то грей
окото радва, мъдрост в сърце пей.

Стихотворението не е номерирано. Намира се на стр. 43 вдясно от „Песен на песните" под печатаното по-горе четиристишие. В двуст. 5, ст. 2, първоначално д о г а н я. Над него написано о р и г в а, без зачертаване. Подчертаванията са на Славейков.

* Сюзме, средне вино, червеник[ав] цвят; не трае повече от година, — вкисва се скоро (Бележка на Славейков под черта); с ю з м е (тур.) — изцеден, прецеден, филтриран.

В АБАН, ф. 114, п. 5, се съхранява машинопис от стихотворението с № 67 с тия разлики: двуст. 5: След него се запива на сбед
не много — че оригва на оцет
Двуст. 6; Когато се утае в съдове
избистря се и старост се зове:
От последния стих е написано само о к о т о р а д в а.

Стихотворението е печатано в „На острова на блажените" (1910), № 30, стр. 33, в „Аманети" на Спиро Година с тия разлики:
Двустишие 1: Три пори минва хорския живот
подобно сок на лозовия плод:

Двустишие 3, ст. 1: макар и мътно; ст. 2: и силно е и сладко като мед! Двуст. 5
со него се запива на обяд,
не много, че да не ти стане гад!
Двуст. 6: Когато се утае в съдове,
избистрено — то старост се зове:
Двуст. 7: во чашата като рубин то грей
и песента на мъдрината пей!

На стр. 44 Славейков е започнал поема „Ешек Наме", която заема и следващи няколко страници. Най-отгоре на страницата е написал: „Накрай сбирката речник на турск[ите] думи". А по-надолу говори следното за поемата си, която следва непосредствено:

„Наст[оящата] поема на Ф. М. по духа си комахай не мирише на възточна. Тя е като ханъмско феређе, шита на ориенталски манер, но басмата ѝ е купена на някой европейски панаир. Доколкото мен е известно има две по-добри поеми една на англ[ийски] от Р. Соути — „Белнем. бой" и втора на хърватски от Силвий Краничевич — „Сън". За вярване, че Ф. М. се е ползувал от тях, тъй като той поразбирва чат-пат от тези язици.

Прев[одачът].

Ешек Наме

г. Веселину

(Пролог) друг размер

Роден съм аз никополски бюлбюл;
дали от вази всекой ще е чул

за мойта рода нещо, аз не зная, —
затуй накратко ще ви запозная:

Стори ми се дълбоко че заспах,
и ето що аз на сне видях: —

Поля безплодни стелят се далеко,
пресичани тук-там надлъж, напреко

със планини; стори ми се в съня,
че туй е мойта бащина страна.

Над тях прелитах ази ред по редом,
и моя взор проникваше навредом

и виждах ази черна сирмашия,
както се казва в приказки — до шия.

И всичко беше в пустош, в заглушенье.
Като че ли духът на разрушенье

десница бе прострял в отмъстна смяра,
за да изпълни божията кара.

Проклинаха си ратниците дните,
полята пусти, пълни механите.

И ръщеха джандарми низ селата
с меч на бедро и със камшик в ръката,

а подир тях настървени сердари
един през друг, където кой как свари

на сирмашта парцалите да смита. —
„Имàл-немàл — от вази се не пита!

Такова, байно, днеска е времето,
на царщината дай си джеремето.“[1]

И олелия и псувни до бога...
а по мехните, ужка че във слога

насядали са аркадаши
пред сякого се мъдрят пълни чаши.

— Дали война ще имаме на лято?
един изпусне словото крилато.

„Ех все едно е! Някой друг прибави:
Барем войната ще да ни прослави!“

Неволята попука ни петите,
пък за какъв ли бяс ни са душите!“

Занизаха се дума подир дума,
от най-напред уж на джумбуш,[2] на глума,

догде най-сетне се страстта раздразни
(потретом бяха чашите веч празни).

Тоз каже дума, онзи я подхване,
туй тъй било, туй щяло тъй да стане.

Та налетяха брат противо брата —
цап-туп с каквото свари по главата... Дорде
(В търбуха зер стои ли вино мирно?)

Обръгнал съм на крамоли и свади
таквиз неща привикнал съм да гледам
(сам аз живея на село)

затуй побързах во града да ида,
и ето що случи ми се да видя: —

Безчислени фенери там блещяха
бе донанма[3] — рождений ден на шаха;

от викове цепи небесата,
и ръщнеше из улици тълпата

повече врява дигаха тез хора
от нас кога се сритаме в обора.

Най-вече ме направи да се смая —
съгледах аз сред сбирщината тая,

и няколко съселяни познати,
които всеки ден низама млати,

чии лица изсмукала е нужда,
нерадостно дошли на радост чужда...

Неволята забравил бе сирмаха,
и с бяс крещеше: „Да живее шаха!“

От тамо ази дим та да ме няма,
дано не вляза в грях, или в помама

и своя рев да смеся със тълпата, —
та да се пише нявга: „В донанмата,

при свадбата на Шаха Коб-ур-аре
участвуваше и едно магаре.“...

След скитания дълги долу-горе
сън тежък най-подире ме обори.

По-дивно чудо няма
да спиш — и в сън заспал да се сънуваш.

Тогаз времето хвърка бързолетно —
столетя — в сън — минават неусетно.

А случи се туй дивно чудо с мене;
и видях аз, след свойто пробуждене,

пак същите гори, поля, долини, —
но те сега на кичести градини

приличаха; не малко то ме смая,
и аз можах едвам да ги позная.

Земята беше съща, но ни помен
от онзи род надут и вероломен.

Незнайно племе щъкаше в селата,
и в охолност живееше благато.

По-малко шум ехтеше в градовете
(от нови хора, бяха греховете

на старите забравени отколе)
сами слуги, сами и господари.

Низами се не мяркаха
не вика никой „Да живее шаха“,

за шахове защото, с времената,
остал бе спомен само в харимата[4]

Край един праг

И пушеше със късичка лулица;
наоколо му мъначки дечица

играеха. От негде внуче младо
изкокна бързом и извика: Дядо

я виж какво си изкопах в харманя,
какво ли ще е? „Ужка подоганя

на нещо, пък... я чуй как тъпо хлопа“ —
и то го щъпна

Пое го дядо, гледа го от само
превръща го, занича го от тамо

и най-подир, усмихнато промъмла:
„Това са кости, както ми се чини

останали от времена прастари
от предпотопно някое — магаре!

Едвам се ази сдържах да не ревна...
И на часа в умът ми мисъл севна:

Тази недовършена и необработена поема се намира на стр. 44—48. Не е печатана. Заглавието „Ешек Наме“ е пародия на „Шахнаме“ от персийския поет Фирдоуси.

*** Веселин (посветена на него) е Т. Г. Влайков.

* Robert Southey (1774—1843) — английски поет.

** Силвије Краљчевић (1865—1908), р. в Сараево.

Някои от стиховете са незавършени, други са написани отстрани.

В двустишие 5, ст. 1, над с и р м а ш и я е написано н е в о л и я, без зачертаване на една от двете думи. В двуст. 8 ст. 1 е зачертан; в двуст. 9, ст. 1, над д ж а н д а р м и е написано з а п т и и, н и з а м и: в двуст. 10, ст. 1, първоначално е написано р а з ч о р л е н и, над него — р а з п а с а н и и над него — н а с т ъ р в е н и, а след с е р д а р и в скоби — т а к с и л д а р и.

Други бележки: На стр. 45 най-отгоре: Носи дърва; бий маг[арето]; Барем на теб да си изкарам ахта. А отстрани срещу стиховете: Връща се от пазаря и пее „Каква залюляла, такваз и закопала“. И по-надолу: и за данока.

Навярно Славейков е мислил да вмъкне стихове с подобно съдържание, което се загатва в тия бележки.

Отстрани вдясно от двуст. 26 е написано ж е н и т б а, а в ст. 2 на двустишието над р о ж д е н и й д е н на — в е н ч а в а ш е с е.

[1] Д ж е р е м е (араб. — тур.) — глоба, обезщетение; колкото струва нещо.

[2] Д ж у м б у ш (тур.) — развлечение, веселба, забава.

[3] Д о н а н м а (тур.) — увеселение с илюминации (ракети, огньове и др.).

[4] Харимата — Славейков го е написал с л и върху него — р, а вдясно в скоби дал следното пояснение:

„История за баснословни едновременни шахове und so weiter, която немските професори наричат Вс[еобща] Ист[ория]".

Бележката се намира на стр. 47.

Живота е — играчка само пуста
говори вред Хаджи Мехмед левуста
по кафенета, по мехни из сбора, —

Със него съм съгласен аз, защото
както се знае, зарад пусти хора
не мож' да бъде инакъв живота.

Стихотворението се намира на стр. 52. Не е печатано. В строфа 1, ст. 2, първоначално написано хлевуста, но х е зачертано с молив.

Живее в своите сараи,
разкошно както подобава
на шах, великий наш властител, —
за своя и за наша слава!

Наоколо му се облизват
бюлюк софти и челебии;
и пратеници чуждоземни
пред него кършат свойте шии.

Един му носи ниска жалба
друг тамиян му подкадява...
А шаха само се надува —
за своя и за наша слава!

Когато го налете скука,
лекът му е готов в ръцете:
„За моя кеф — тогози, онзи
на даджето окачете!"

Разщъкват се за час низами —
за царски кеф сал туй ли става?!
И шахът си мустакът сучи —
за своя и за наша слава!

Стихотворението се намира на стр. 54[а] (половина от лист, от който е откъсната горната част) и стр. 55. Не е печатано.

Лесно е за нещо да се обещаеш, —
ще ли го изпълниш?

— Тъй пей Джами: „Мина нощта,
на изток сипва се зората,
и новий ден огрява нови
мечти и помисли в душата."

Във тоя ход на естеството
и в тез движенья на душата
ако Джами съзира глупост,
глупак е сам, каза муллата.

Стихотворението се намира на стр. 58. Не е печатано.

Под него е написано следното: „Тиха нощ се спусна и обгърна кротичко земята и обгърна цялата (тъмната) вселена.

И обгърна и земята тоже, която в дрямка засънува, че небето я люби, та се е спуснало ниско над нея, за да я целуне и да й пришепне сладки думи... то затова я и забулило с нощта... — Хората гледаха и не можеха да се начудят на тая нощ."

Смъртта

Смъртта пред нищо се не спира,
смъртта владее над живота;
но туй за нас що е най-драго,
преди смъртта да го досегне, —
унищожава го живота.

Намира се на стр. 59. Печатано е в „На острова на блажените" (1910), № 23, стр. 31 в „Аманети" от Спиро Година, но с шест стиха и други промени.

В печатаното: Стих 1: Смъртта руши, унищожава.
Ст. 3 (ръкоп. 2): че в нейна е ръка живота.
Ст. 4 (ръкоп. 3): но на света най-дивно що е.

В АБАН, ф. 114, п. 4 и п. 5, се намират два машинописа от стихотворението без разлики от печатаното в „На острова на блажените".

На същата страница (59) под ръкописа на стихотворението е написано следното: „Вселената над книгите е книга...

Аллах над смъртните праща сън нощем... и запаля своята вечна лампа (месеца) и сяда да пише в нея световните съдбини. И тъй като хората не довиждат хубаво, той пуща денем слънцето, за да могат всички да прочетат написаното. Зима и лято, — страниците на тая книга — аллах сам преобръща... Но уви кой чете? Кой разбира нещо?... Уви, края не ни е известен, — а той би ни осветил началото и продълж[ението]... А когато Аллах превърне сетнята страница — ще дотрае ли дотогава някой, за да прочете книгата на книгите?...

На колелото на пампора
приличат много славни хора, —
Машината догде дими,
и то фучи, и то гърми,

над връхнината на водата
талази пенести размята;

Отмине ли
като че ли не е ни бил.

Намира се на стр. 62. Не е печатано. Не е обработено. В двуст. 1, ст. 2, много е написано над някои, а под някои — всички, всички. В двуст. 3, ст. 2, над пенести е написано като.

винетка
(Магар[ешка] глава en — face)

Песента на Фейзулаха

Тъй пее Фейзулах:
Човешкий разум само сенки гони!
(Закрити) са премъдрите закони
на вечния аллах!

Во всичко и навред
всевишната му мисъл е незнайна,
неизповедна волята му тайна
към всичко в тоя свят.

Понявга, често, той
добичетата с памет надарява,
а разума човеку замъглява;
Защо? Кой знае? Кой?

Човек и лай, и вий
превърнат чудно в разнолични твари; —
понякога и в образ на магаре
не виждаме л' ги ний?

С тям свойствений инат,
търкалящи се из сметта по двора,
те все се считат още като хора...
Така върви тоз свят!

А пък защо и как?
то тайна е човеку недосетна
и на аллаха волята заветна
не казва никой знак.

(Повърнатий) во прах,
човешкий разум само сенки гони —
Незнайни са премъдрите закони
на вечния аллах!

9 февр. 92

Стихотворението се съхранява в музей ППС, $II_{15—23}$, л. 4 (тетрадката е обърната в обратна страна, като последната страница е станала първа и така е направена номерацията на листовете). Не е печатано.

В строфа 2 срещу ст. 2 вдясно от него са прибавени едно под друго з а в е т н а, н е д о с е т н а. В строфа 3, ст. 3 първоначално: п а м е т т а, над него написано р а з у м а, без зачертаване. В строфа 5, ст. 3, първоначално: з а р а д з о р а, поправено к а т о х о р а.

Малките скоби и текстът в тях са от Славейков.

В описаната тетрадка $ЧIФ_5$ (музей ППС), стр. 41, е написано само заглавието на стихотворението: Песента на Фейзулаха и под него следното:

То са стари думи, на подсмех ги взима
всякой.., (Боденщедт)

В тетрадка $\frac{18}{854}$ (музей ППС), л. 127, има три стиха от него, но под друго заглавие

Песента на
Иб-Абах
Туй пее Садулах: —
Човешкий разум само сенки гони
закрити са великите закони

Над великите е написано м ъ д р и т е.

Отговори

Абул Хасан

Л ю б о в н и к

Кажи; когото цял свят слави,
носителю на мъдростта:
Какво би трябвало да прави
човек омаян в любовта?

П е в е ц

Не се признавай в любовта си, —
не я изваждай пред света.
Държана тайно любовта
тя твърде лесно изветрява.

Л ю б о в н и к

Но онзи любовта укрива
кой лютия ѝ нрав не знай —
Тя (гордата душа) убива,
сърцето къс по къс терзай.

П е в е ц

Признай се във любов тогава:
Веднаж призната любовта
кат цъфнал цвят е любовта —
тогаз по-бързо прецъфтява.

Ръкописът се съхранява в музей ППС, ЧІФ$_1$, стр. 72. Не е печатано.

Второто четиристишие е написано отстрани вдясно, като в него са зачертани първоначално написаните първи два стиха:

В сърцето си да я пази тайна,—
това е страст надълготрайна.

Вместо тях печатаме оня, който е написан вляво, в реда на стихотворението: Не се признавай в любовта си.

В четиристишие 4 първоначално са написани следните два стиха, но са зачертани:

Не, любовта се не изказва
не е в признанье любовта

Следват другите четири стиха, които печатаме.

Други стихотворения в същата тетрадка, предвидени за „Епически песни“:

Луд гидия

Стихотворението е запазено в два ръкописа, които се съхраняват в музей ППС; първият — в тая тетрадка, стр. 5—6, и вторият в тетрадка $\frac{18}{854}$, л. 116 об. — 117. Печатано е за пръв път в „Библиотека Св. Климент", т. III, 1890, стр. 240—241.

Тук не поместваме стихотворението според ръкописите, а само посочваме разликите помежду им и в сравнение с печатаното в различни издания на „Епически песни".

На втория ръкопис е поставено заглавие „Тамбура", а вдясно от него и „Луд гидия". Вторият ръкопис е с повече различия от печатаното в „Епически песни" (1896, 1902, 1907), а и от първия. В първия ръкопис има по-малко разлики в сравнение с печатаното.

В проекта за съдържание на „Епически песни" на „Луд гидия" е поставена дата 1885 г., а във втория ръкопис — „Нова година 1891". На първия ръкопис и във всички печатни издания на „Епически песни" под стихотворението не е поставена дата.

Ето сравнения за разлики между първия и втория ръкопис на стихотворението и според печатаното в издания на „Епически песни":

В първия ръкопис строфа 3, ст. 1: над з а р а н (без да е зачертано) е написано у т р о м, както е и в печатните издания, а във втория ръкопис — з а р а н. В I и II ръкопис, строфа 5, ст. 4: з л а т о жито, а в печатаното — з л а т н о жито. В двата ръкописа, стр. 6, ст. 1: Дойде (Доде) пладне м л а д г и д и я (също и в печат., 1896), а Дойде пладне, л у д о м л а д о (печат., 1902, 1907); строфа 8 ст. 1: та на т а н е ц се залавят (I и II ръкопис), та на х о р о се залавят (в печат. издания); строфа 10, ст. 1: з а с л у ш в а т се (I и II ръкопис), у н е с а т се (печат. изд.).

Повече разлики има във втората част в следните двустишия:

В двуст. 1, ст. 2: м л а д гидия (I и II ръкопис), л у д гидия (печат.); двуст. 2, ст. 1: що от тебе о в о чудо, над о в о написано д и в н о, без зачертаване (II ръкопис); що от тебе д и в н о чудо, над д и в н о написано е т в о й т о (I ръкопис); що е твойто дивно чудо (1896), що е това за свят чудо (1902, 1907); ст. 2: та превръщаш старо-младо, младо-лудо (I ръкопис) и 1896, Що превръща старо-младо, младо-лудо (II ръкопис), как тъй става старо-младо, младо-лудо (1902, 1907);

двуст. 3: Занаглася млад гидия тамбурата,
се поглади стар кадия по брадата (I и II рък. 1896),
Занаглася тамбурата момко млади —
стар кадия по брадата се поглади (1902, 1907);

двуст. 4: Ей преметна млад гидия два-три крака
залови се стар кадия за мустака (I рък., 1896),
ст. 2: и се х в а н а стар кадия за мустака (II ръкопис),
дръпна лудо теловете за налука
стар кадия кравай мустак позасука (печ. 1902, 1907);

двуст. 5, ст. 1: з а п р е п л е т е м л а д г и д и я изведнъжка (I, II р., 1896),
е й г о с п р е т н а, е й г о м е т н а изведнъжка (1902, 1907)

двуст. 6, ст. 1: о щ не почнал (I, II рък., 1896),
и не почнал (1902, 1907);

двуст. 7, ст. 1: з а в ъ р т я се чак от пода до тавана (I, II рък., 1896)
сви, изви се чак от подът до тавана (1902, 1907);

двуст. 9, ст. 1: м л а д г и д и я (I и II ръкопис)
л у д г и д и я (печат. изд.)

двуст. 10, ст. 2: туй е божья дарба — не е божье чудо (I, II р., 1896),
що е божа дабра — то за свят е чудо (1902, 1907).

В ръкопис II в същия стих: над т у й е написано: що, а под н е е б о ж е с молив — то е х о р с к о.

Не ме забравяй (бал[ада])

Под заслонът на тъмните листа
стояха те, преваляше нощта.

Кат кандилца в далечен някой храм
звездици модри трепкаха сам-там.

Той казваше; „Не не жалей,
ще се завърна скоро; щом пропей

при пролет славей и отново аз
при теб ще бъда пак“. — А дотогаз? —

„А дотогаз носи ме, ангел мой,
в сърцето си, отвърна тихо той,

и трепнаха еднички сред нощта
целувките на техните уста.

„Не ме забравяй“ той пророни пак
на прошка — и изчезна в нощний мрак.

Но дълго там стоя след него тя,
под заслона на тъмните листа

и рониха се в нощната тъма
сълзите ѝ на черната земя.

II Мина се лято, зима се мина,
след тях и пролет... Пролет не една

прецъфва и отново пак цъфтя.
Под заслона на тъмните листа

изникнало бе сине цветице,
от неговите сини цветовце

тя росна китка не една обви
и чака — не дочака го уви!

Със друга нея бе забравил той.
Горчиви сълзи лееше порой

забравената
„Не ме забравяй“ шепнейки едвам.

А синичкото нежно цветице
изглеждаше я с росни листовце

и мислеше, че него тя
зове по име с бледни си уста.

III Под заслона на тъмните листа
случайно друга двойка долетя

на среща... с пълно от любов сърце
над синичкото нежно цветице

приведе се високий хубавец
и росни откъсна си цветец

пошепна.
— „Не ме забравяй“ се обади то.

17|III 93

Стихотворението се намира на стр. 34—35. Не е печатано. Написано е цялото с виолетово мастило. Римските цифри II и III — със синьо мастило. Срещу II над думите Мина се пак със синьо мастило е написано „Друг размер“, а вдясно от стиха (със синьо мастило) — следното четиристишие: Мина лято, мина друго

но не се завърна той
„Боже, жив ли е, къде е —
или ме забрави той?“

В двустишие 17, вдясно от стих 2, е написан негов вариант: и мислеше — по име ме зове.

Лора-Лай

Пак идва тая песен
сърце ми да омай —
„Ти рицаря погуби
жестока Лоро-Лай!“

Той беше беден воин,
прославен с храбростта,
но твойта непристъпност
му разломи щита.

Тогава се отважи
на сетен подвиг той —
хвърли се в Рейн, и мътний
отвлече го порой.

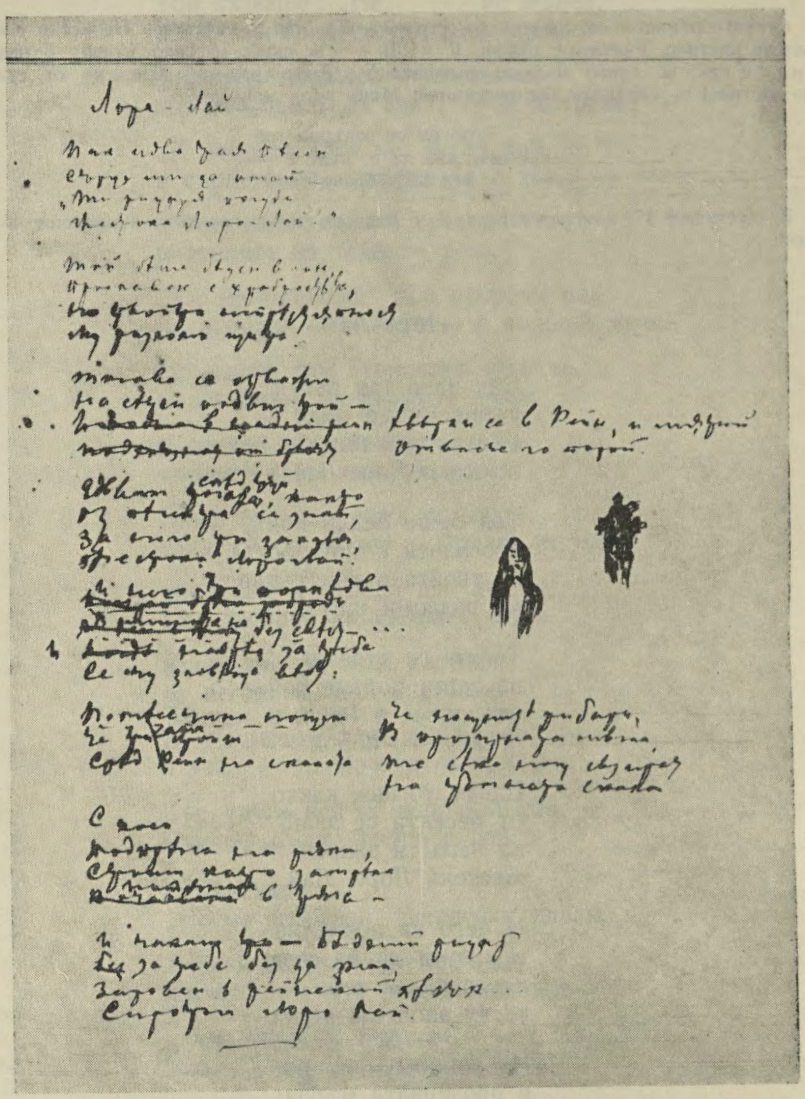
Едвам тогава, както
от песента се знай,
за него ти закрея
жестока Лоро Лай.

И него ти последва
в минута на безсвест...
и навред за тебе
се чу зловеща вест:

Че нощните рибари,
в прозирната мъгла,
те сяка нощ съзират
на тъмната скала.

С коси
подпряна на ръка,
стоиш като замряла
потънала в тъга —

И чакаш — бедний рицар
за тебе без да знай,

Факсимиле на стихотворението „Лора-лай“ с рисунки от Пенчо Славейков

заровен в рейнский пясък...
Сиротна Лоро Лай.

Стихотворението се намира на стр. 36. Не е печатано.
По Хайневото стихотворение „Лорелай“.
В строфа 3, ст. 4, под о т в л е ч е с черен молив е написано з а р и н а.
В строфа 7 ст. 1 е недовършен.

Крали Марко

Тъмни трупат се скали,
с мокър мъх обвити —
там усойна пещеря
скрита е в скалите.

Крали Марко
тамо
след херойский си живот
сън да спи юнашки.

Слупил е самур калпак
над чело сбърчано,
метнал е левà нога
над деснò коляно,

и на мократа стена
възслонен той хърка...

Нищо му не бърка.

Буря тряска по гори,
той кога подсмърка.

И веднаж во сто години,
в нощен час потаен
от дълбокия си сън
той се сепва смаен.

Негова посестрима,
Гюрга самодива, вила
го събужда — и
Шарка златогрива.

Като вихър свирят те
над гори, полени —
миг — на връх на Ай Гидик
ето ги възпрени.

„Гледай, казва му тогаз
Гюрга самодива,
Сто години! — Ето що
в сто години бива:

„Всичко що во робство бе,
днеска е свободно —
Догдето ти видят òчи
царство е народно.“

—Кой царува нине там?
Марко в час запита,
и свободната земя
дали е честита?

Има цар, но май на цар
малко той прилича

Стихотворението се намира на стр. 50—51. Не е печатано. Не е дообработено.

Стих 4 на строфа 2 първоначално гласи така: сън да спи юнашки. Вляво от него е написано да си отспи.

Стих 1 на строфа 6 има първоначален вид Негова посестрима; над негова с черен молив е написано буди го.

Вдясно от строфа 8 е написан стихът Виж догдето спеше ти. Последните два стиха са зачертани с черен молив.

Най-отгоре на стр. 50 над заглавието Славейков е поставил дата 27. VI. 93. г. и малко по-надолу, отстрани: „Нощ."

Магйосаний (бал[ада])

(гръцка песен)

„На дълга пътя аз отивам,
оставай сбогом, стара майко;
и тамо ако се забавя,
за мене ти недей се вайка.

Поклон със всякоя звездица
аз ще ти пращам от чужбина.

— Ох, сбогом, чедо, зарад тебе
аз денонощно ще се моля
на бога и на вси светии
да те забранят от неволя.

Да те забранят от магии
и зли очи —
да имаш на сърце онези
за тебе тука що живеят. —

„О, по-добре е да загина
един час ако би забравил,
в чужбина между чужди хора
каквот' съм мило тук оставил!"

Во сълзи ослепя
сърцето —
И все ни вест, ни кост от него —
девето вече дойде лето.

Каква ти вест!.. Накрехнал феса,
и всичко настрана оставил

Намира се на стр. 54. Не е печатано. Не е обработено. Продължавало е на следващата страница на тетрадката, но на това място листът е скъсан.

В строфа 2 (двустишието), ст. 2, чужбина е написано над далеко, а в строфа 3, ст. 1, чедо — над синко. В строфа 4, ст. 2, съюзът *и* — над *от*, без зачертаване. В строфа 5, вдясно от ст. 4, е написано оставям.

В строфа 6 ст. 2 е бил Оттам се върнаха мнозина, но е зачертан и в края му отгоре е написано сърцето.

Калина

Стройна се Калина (вие) над брега усамотений,
и преплита тънко върше с вършето на бор зелений.

Уморен, под тях на сянка аз отбих се да почина,
и така ми свойта тайна повери сама Калина:

с шепота на крехки листи, шепот [.....] и тъжовен
„На времето бях девойка аз на твоя свят лъжовен,

„грееше ми драголюбно боже слънце от небето,
грееше ми друго слънце — друго слънце во сърцето.

Гледаше ме утрин вечер той от свойте бели двори
и ази го тъжно слушах как той пее и говори:

„Първо либе, недей се вайка
че ме мен не врича татко, че те теб не дава майка,

най е нашта първа дума, вярна дума без развала.
За сърцата що се любят и смъртта не е раздяла."

Думите му бяха сладки, най са мъките горчиви
мойта младост те убиха. . . . . щастливи.

Привечер, кога се връщах с бели менци от чешмата
трупаха се селяните и съседи от махлата.

Тъкмо пред високи порти там на Ивовите двори
„Завалията" — дочух аз да се шушне и говори —

тъкмо во сърце убол се и ножа му още тамо!"
Ази трепнах и паднаха менците от мойто рамо.

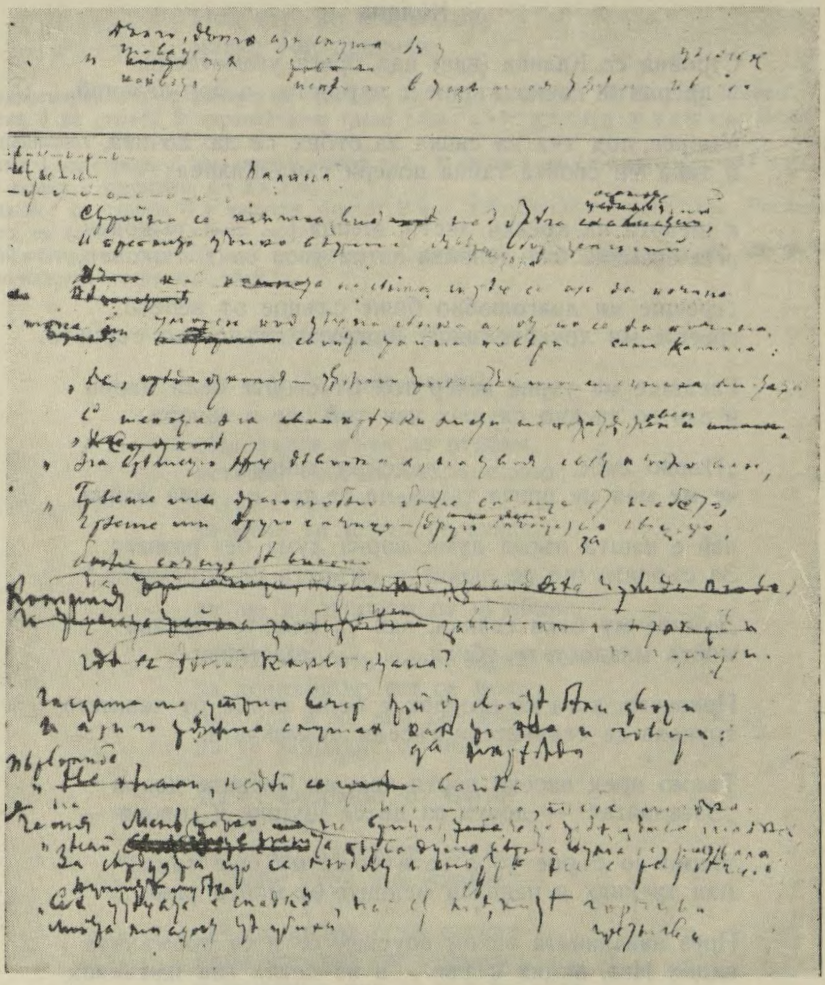
През навалицата виком впуснах се и се промъкнах —
видях Ива, видях кърви... и не сетих как измъкнах

от сърце му ножа острий, та в сърцето си забих го
и над Ива повалих се; со ръцете си обвих го.

Нек сега да се наряват мене майка нему татко
мъртви ние пак се любим и смъртта за нас е сладка!
. . . . .
Не в черковний двор зариха на любовта двете жертви —
там заравят само мъртви —

а погребоха тела ни над брега усамотений...
Аз поникнах тук калина, а пък Иво бор зелений.

Нашто върше виж: той в мене — ази в него съм се вплела —
за сърцата що се любят и смъртта не е раздела....

Ръкописът на „Калина“

Дълго аз стоях и слушах там под сянката унесен, —
и това що чух испях го [в] тази моя тъжна песен.

31 ян. 95

Ръкописът на стихотворението, ранна редакция на „Неразделни“, се намира на стр. 84—85. Той открива доста дълга обработка на стихотворението — с много зачертавания и поправки. Някои стихове са останали непълни.

Печатано е за пръв път в сп. „Мисъл“, г. V, 1895, кн. 4, стр. 389—390, с промени. Отпосле с известни промени е поместено в „Блянове“ (1898), стр. 10—11, а с още някои, съвсем незначителни промени — в „Епически песни“ (1907), стр. 104—105, със заглавие „Неразделни“.

В ръкописа са направени следните поправки:

В двустишие 1, ст. 1, първоначално е написано: над брега с к а л и с т и й, но зачертано, над него — у е д и н е н и й, но и то зачертано и над него — у с а м о т е н и й.

В двуст. 3, ст. 1, първоначално е написано: шепот т ъ ж е н и о м а е н, но със зачертаване и поправка е оставено само т ъ ж о в е н.

След двуст. 3 са написани, но зачертани следните стихове:

На туй слънце първо любе, завидяха чужди люде
и тяхната тайна злоба, завистта им го прокуди
где се дяна? Какво стана?

Под го п р о к у д и е написано го п о г у б и.

Изглежда, че поетът е искал да даде друго разрешение на историята за любовта между младите.

В двуст. 4, ст. 2, в скоби е написано д р у г о с л ъ н ц е, а над него — и п о - я с н о, но последното е зачертано. В същия стих под предлога в о е написан з а.

В двуст. 6, ст 1, първоначално е „Н е ж а л и, недей се г р и ж и, но думите тук с разредка са зачертани.

В двуст. 8, ст. 1, първоначално: С а л у т е х а т а е сладка. Над него е написано: Думите му бяха, а с л а д к а — поправено с л а д к и, без зачертаване. В двуст. 9, ст. 2, вдясно от м а х а л а т а е написано н а в а л и ц а, с б о р.

В двуст. 10, ст. 2, първоначално: „С а м с е е у б о л“, но е зачертано и под него — „з а в а л и я т а“.

В двуст. 11, ст. 2, над и з п у с н а х е написано п а д н а х а, а и з п у с н а х е зачертано.

В двуст. 13, ст. 2, първоначално: т а м о п а д н а х, но зачертано и над него — п о в а л и х с е.

В двуст. 14, ст. 1, първоначалното о п л а к в а т е зачертано и написано над него н а р а д в а т.

Следва стихът: Да се радва мойта майка, да се радва негов татко, но е зачертан.

В двуст. 15, ст. 2: т а м о е п у с т о, там заравят само мъртви — е зачертано т а м о е п у с т о.

В последното двустишие, ст. 2, между г о и т а з и е изпуснат предлог *в* навярно неволно.

В ръкописа двустишията са с едно по-малко от тия в печатаните издания; липсва двустишие 5 от печатаните издания.

Срещу заглавието, вляво от него, Славейков на 3 реда е проектирал метриката на стиха. Първите два реда са зачертани.

— ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑ —
— ⏑ — ⏑ — ⏑ —
— ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑

Втори ръкопис със същото заглавие „Неразделни“ се съхранява в музей ППС, ЧІТ$_{13}$, л. 11, 12, 13, 14 (сред отделни листове с преписани на чисто стихотворения за „Блянове“). По него без разлика е печатано в „Блянове“ (1898). Само в двустишие 10, ст. 1, в ръкописа е изпуснато м е д н и ц и, а в двуст. 17 ст. 1 гласи: а погребоха тела ни на брега край таз долина...

Стиховете в ръкописа са наредени в четири реда, а не на двустишия, както е печатано. От всеки стих са отделяни по една-две думи на друг ред, напр.:

Стройна се Калина вие над брега
усамотений,
кичест Явор клони сплита в нейни
вейчици зелени.

По такъв начин е написана цялата песен. Но горе вдясно от заглавието Славейков е написал следното за разпоредба на стиховете:

„Ако 4-тях реда от всякой куплет се сбират наредени само в два — тогава да се нареди цялото стихотворение така. Тогава ще излезе 2 вместо 4 страници.“

Там над стръмните върши
вехта кула се черней,
в нейните чертози хладни
моята съдба живей.

Ссухрена е ней снагата,
ужас вее в нейний взор;
мълком тя стои превита
покрай камений прозор.

Бориновий плам играе
по сбърчàно ѝ лице
. . . . вехта книга
в костеливи ѝ (си) ръце.

И чете тя в нея книга
що е писала сама:
„Да огрей любов в сърцето,
гдето беше хлад и тма.“

Грозен смях чертози сепна—
тя зловещо сви с глава,
пачето перо в миг грабна
и задрасна тез слова.

И во книгата написа,
тям наместо, пак сама:
„Нека пак да си остане
во сърцето хлад и тма.“

И захвърли тя перото
настрана со гневен мах...
а в чертога не заглъхва
нейния злокобен смях.

27/V 95

Ръкописът се съхранява в тетрадка ЧІФ$_5$, стр. 124.

Най-отгоре на страницата вдясно Славейков е написал: „Днес е мрак в гърдите ми. Нейний поглед не грее вече за мене. Боже, боже“. По-надолу отстрани е търсил:

Съсухрена седи самотно
тя пред камений прозор
от злокобния ѝ взор
мраз от погледа ѝ вей
вей от погледа ѝ мраз.

В строфа 4, ст. 1, първоначално е: Шепотом чете тя тамо, но е зачертан и вдясно от него написан печатаният тук.

В строфа 5, ст. 1, с е п н а и в строфа 6, ст. 3, о с т а н а са заградени в скоби. Стихотворението е зачертано от горе до долу. От датата личи, че стихотворението е писано в Лайпциг. След него на другата страница (125) се намират следните бележки на Славейков:

„На 30 май имах кошмар. Вртях се като опален в леглото. Призори се сбиха двама Бурша[1] пред прозореца ми и си наложиха добре костите с дебелите бастони.

Два рицаря

Една (Herr...) говори вече с кухарката на прозореца. Другия (Herr...) се примъква и „бух“, „бух“! Отдалечават се. Тя се издава навън и гледа как се налагат. Те се изгубва[т]. Прозореца се затваря. Месеца грей. Тихо“.

Бележките са написани пак с виолетово мастило, а под тях следва втори вариант на стихотворението, написан с черно мастило, по-чисто, без много зачертавания, което подсказва, че може да е писан в друго време. Ето и тоя вариант:

Горе над скалите стръмни
вехта кула се черней,
тамо в хладните чертози
стара вещица живей.

Свита в къта, с тъмен поглед,
с грозно хлътнала уста,
денонощно бди безсънна —
моята съдба е тя.

Пламък боринов в чертога
там се бори с тъмнини
и таинствено преплита
чудни сенки по стени.

А по пламъка избръща
тя зловещо си лице
и превръща вехта книга
в костеливи си ръце.

В тая книга преди време
вписани са ред по ред
мойте дни предотредени,
моя дял неволен, клет.

След първата строфа са написани следните пет стиха, които са зачертани:

Над стръмните скали високо

и в нейните хладни чертози
там вещица стара живей
ссухрена, с угаснал поглед,
с грозно вхлътнали уста.

Печатано е в „Блянове“ (1898), стр. 92—93, със заглавие „Коректура“ и със следните разлики:

Печатаното има девет строфи. Строфа 1 отговаря на строфа 1 в двата ръкописа, строфа 2 — на 2 в тях, строфа 3 и 4 — на 3 и 4 във втория ръкопис, а от двете е комбинирана строфа 3 в първия ръкопис. Строфа 5 отговаря на строфа 5 във втория ръкопис, строфа 6 — на строфа 4 в първия ръкопис; строфа 7 — на 5 в първия; строфа 8 — на строфа 6 (I ръкоп.); строфа 9 — на 7 (I ръкоп.).

Разлики в изразните средства:

Строфа 1 в печатаното е еднаква със строфа 1 (II ръкоп.).

Строфа 2, ст. 1, 2, 3:
Ссухрена, със хлътнал поглед,
като че ли нощ в нощта,
бди безсънна, безуморно.

Ст. 4 като ст. 4 (II р.); строфа 3, ст. 1, 2, 3:
Бориновий плам в чертога
се боричка с тъмнини
и таинствено отхвърля.

Ст. 4 като ст. 4, строфа 3 (II ръкоп.).

Строфа 4, ст. 1, 2: А сама тя, свряна в къта,
мръщи сбръчкано лице.

Ст. 3 и 4 като в строфа 4 (II ръкоп.).

Строфа 5, ст. 1: в нея книга; ст. 2 и 3 като в строфа 5 (II р.), ст. 4: моя земен для триклет.

Строфа 6:
Ей тя поглед спря над думи
що бе вписала сама:
„Да огрей любов сърцето
на поета — стига тма.“

Строфа 7:
Мразен смях чертогът сепна
тя зловещо сви с глава —
остро паче перо скръцна —
и задраска тез слова.

Строфа 8:
И отново тя написа
там наместо тях, сама:

„За сърцето на поета
любовта да бъде — тма!“

Строфа 9: И захвърли тя перото
настрана с нехаен мах...
Дълго из чертога тътна
нейний глух и мразен смях.

Б у р ш (нем.) — момък, момче, студент.

ВТОРА ТЕТРАДКА — ЕПИЧЕСКИ ПЕСНИ

Тя е с полутвърди корици, облепени с черна мушама. Съдържа 39 карирани листа с размер 21/16 см. Съхранява се в музей ППС, $\frac{1}{852}$. Изглежда, че стихотворенията в нея са преписани вече на чисто и приготвени за печатане. Датувани са почти всички: 1889, 1895, 1896 и 1897 г.

На вътрешната страна на корицата се намира план за подредба на стихотворенията:

Епически песни

Книга втора

1895 —

Неразделни	3
Нощем	3
Свада	2
Лоза	
До виждание	
Заточенци	
Крум	
Приказка	
От пазаря	
Към Ахерон	2
По жътва	2
Луда глава	1896
Дора (Тенисон)	
Мотив от Тацита	1896 2
По връбница	1896
Харун Рашид (Магарето)	4
Момина стена	
Згори град, размер: Sengers Fluch	
Кака Гана	
Разговор на цветята	
Мидас	
Люляна	1896
Соломон пеперудки	
Чохвърлига	
На бъдни вечер	

Първа книга

1885—1895

Луд гидия	1885	3
Харамии	1888	2
Чунар	„	2
Пленници	„	2
Самуил	„	2
Марий и Сула	1889	4
Рудолф и Мери	„	4
Валтасар	1890	2
Орисия	„	2
Въстаник	„	19
Цар Крез	1891	4
Теменужка	„	2
Под[ающа] звезда	„	1
Разяснение	„	3
Змейново любе	„	2
Маркови кули	„	2
Могила	„	2
Етър	„	10
Два погледа	„	2
Тимуров памет	1892	2
Успокоений	„	8
Чумави	„	6
Fis-dur	„	5
Стари шалв[ари]	„	4
Сърце на сърц.	„	10

Башибозуци		
Лудий (Чуден дъжд)		
Bettlerballade (K. F. Mayer)		
Три палми (Лермонт[ов]		
Самоубиец Магарешки уши	1896	
Създание на жената		
Секира на бъдущето		
Атестетите на един поет		
Микел Анжело		5
Zaratustra		
Бойко	1896	
Катунари	„	2
Коледари	„	20
Едно време	1893	1
Цар Давид	„	3
Ралица	„	11
Старозаг. бой	1894	6
От пазаря	„	2
Фрина	„	13
Коняр	„	21
На хад[жилък] в коша	1894	3
Приказка	„	3
Свада	1895	2
Лоза	„	4
Калина	„	3
До виждание	„	2
По жетва	„	2
Заточеници	„	2
Към Ахерон	„	2
Крум	„	5
Мидас	1892—95	10
Песен на критиците	1892 22/II	3

От заглавията от първия стълбец са зачертани следните: Луда глава, Харун Рашид, Згори град, Кака Гана, Разговор на цветята, Мидас, Люляна, Соломон, Башибозуци, Лудий (Чуден дъжд), Bettlerballade, Три палми (Лермонтов), Самоубиец, Магарешки уши, Създание на жената, Атестетите на един поет, Микел Анжело, Zaratustra, Бойко.

Във втория стълбец са зачертани Падающа звезда, Разяснение.

С лъкатушна черта от горе до долу са прорязани заглавията във втория стълбец, с което според практиката си Славейков е отбелязал, че са печатани.

От стихотворенията, заглавията на които се намират във втория стълбец, по-голямата част са печатани в „Епически песни“ (1896). Не са включени в това издание следните стихотворения: Етър, Коледари, Ралица, От пазаря, Приказка, Свада, Лоза, Калина, Довиждание, По жетва, Заточеници, Към Ахерон, Крум, Мидас. Всички те с изключение на „Мидас“, което не е печатано, са намерили място в „Блянове“ (1898).

На стр. 3 в тетрадката има друг план с разпределени стихотворения по дати (години):

1885	
Луд гидия	3
1888	
Харамии	2
Чунар	2
Самуил	2
Пленници	2
1889	
Марий и Сула	4
1894	
От пазаря	2
Старозагор[ски] бой	6
Приказка	2
Фрина	13
На хадж[илък] в коша	3
Коняр	21
1895	
Лоза	4

Рудолф и Мери	4
1890	
Валтасар	2
Въстаник	19
Орисия	2
1891	
Цар Крум	4
Маркови кули	2
Пад[ающа] звезда	1
Могила	2
Два погледа	2
Разяснение	3
Змейново любе	2
Етър	10
1892	
Тимуров памет[ник]	2
Fis dur	5
Чумави	6
Стари шалв[ари]	5
Успокоений	4
Катунари	2
Сърце на сър[цата]	10
Коледари	20
1893	
Едно време	1
Теменужка	2
Свада (1895)	2
Прималняла (1893)	2
Пеперудки (1896)	3
Измяна (1893)	2
Привечер (1897)	2
Ралица	11
Цар Давид	3
Калина	3
Блян	2
По жетва	2
Микел Анжело	5
Заточеници	2
Към Ахерон	2
Цар Крум	5
1896	
Заратустра	8
Мотив от Тацита	2
Бойко	13
Късмет	3
Намери се	3
Коректура	2
Щурче	1
1897	
Сън на яве	2
Привечер	2
По Връбница	3
При Босилка	3
Сянката на бъдущето	3
На бъдни вечер	3
В потайна доба	2
Самодивско хоро	3
Момина стена	6
Магарето на бедуина	6
Първо либе	3
Фейзулах	2
1898	
Прометей (1891)	
Алцидиад	
По Връбница	
На бъдни вечер	
Песен за критиците (1892)	3
Крали Марко	4

В него, в първия стълбец (вляво), са зачертани Пленници, Марий и Сула, Въстаник, Стари шалвари и Едно време.

Във втория стълбец (отдясно) са зачертани Намери се, Коректура, Щурче, Привечер, По връбница, Сянката на бъдущето, На бъдни вечер, Самодивско хоро, Момина стена, Магарето на бедуина, Фейзулах и Алцидиад.

И тоя план не отговаря напълно на ръкописите в тетрадката.

На последната страница (л. 39 об.) се намира още един малък план от две части:

По Връбница
Цар Симеон
Лотофаги
Трепетлика
Темистокл

Христос
Крали Марко
Татарче и робиня (нар. пес.)
Кържалия (обесените майка и баща на портите)
Нашествието на турците ( )
Левски (у Spitteler)
Майстор Манол (вж. бележки)
— Чучулига „
— Авгиеви яхъри „
Coccelini Nerva „
Хоро по месечина „

Тетрадката съдържа следните ръкописи на стихотворения:

Самоубиец, Соломон: 1) Песен на песните, 2) Притчи, 3) Еклез[иаст] — двустишия (написано е само това заглавие); Люляна, Жена (Мотив из Тацита), Луда глава, По Връбница, Лоза, По жетва, Гнилото гние, Момина стена, Крум прорицател, 2 шопски, Сън на яве (едно и също стихотворение с тия две заглавия в два ръкописа), Заточеници, Към Ахерон, От пазаря, До виждание, Пред райски порти (само четири стиха, без да е означено, че е превод от Густав Фалке), Кака Гана, Две джуджета, Триумф, Чунар, На бъдни вечер, Башибозуци, Сянката на бъдъщето, Магарешки уши, Откраднат кон (Петьофи) — маджарска песен, — всичко 28 стихотворения. Освен тях — по няколко стиха от следните стихотворения: В Рим (Мински) и Надгробно слово.

От тия стихотворения само едно е печатано в „Епически песни“ (1896) — Чунар. А в „Блянове“ (1898) следните: Жена, Лоза със заглавие „Гроздоберци“, По жетва, Крум прорицател, Заточеници, което в покъсни издания е трето стихотворение от „Харамии“, Към Ахерон, От пазаря, До виждане, със заглавие „Сън“, и Откраднат кон.

Самоубиец е печатано в „На острова на блажените“ (1910).

Не са печатани досега следните стихотворения: Люляна, Луда глава, По Връбница, Гнилото гние (Граф Хартенау), Момина стена, Сън на яве, Кака Гана, Две джуджета, Триумф, На бъдни вечер, Башибозуци, Сянката на бъдещето и Магарешки уши, които поместваме в тоя том според реда им в тетрадката. Печатаме и „До виждание“ заради бележките към него. Граф Хартенау е запазено в два варианта. Първият е публикуван, а вторият сега се печата за пръв път. Поместваме и двата варианта.

Соломон

I. Песен на песните

Млад и сияен като ясна денница,
седнал на сардовий трон,
с арфа в ръка е тъжовно оборил
ведро чело Соломон.

Буен и зноен и всепожиращ[1]
пламен в очите му грей,
песен вълшебна из устни му страстни
тихо омайно се лей:

„Слез тамо долу под сенчестий кедър,
дево, най-бистър ялмаз,
ще те очаквам — там е послано
ложе от рози за нас.

„Нежна кат крин, като финика стройна,
дево при мене легни;
с дясна ръка ме обвий окол'рамо
с лява през кръст прегърни.

„Свойто дихане и нежно, и страстно
с мойто дихание слей,
сладкий си шепот и трепет любовен
в страстни въздишки излей...

„Цар-съм могъщ, но над мене царува
цар по-могъщ — любовта...
Слез тамо долу под сенчестий кедър
щом се надвеси нощта.

„Ще ни заметне тя с плаща си модър
пъстро втъкан от звезди
и упоителен нектар ще лее
в страстно пламтящи гърди."

Паднаха сенки вечерни и месец
сърп в небесата изви,
сянка се мярка по мраморни стълби

2. Притчи

На своя царствен сардов трон
в разкошний си чертог
седи самотно Соломон,
намръщил поглед строг.

Забравена во тъмни кът
е арфата златà;
и рони се горчива реч
из негови уста:

„С измамата на блянове
душата си не пой,
да не разцепва...
сърцето на раздвой.

„Во разума е извор чист
на благ честит живот —
най-малкият постъпък твой
на разум да е плод.

„Запазен си со броня ти
от меча на врагът...
но и през броня хорска лъст
пронизва сяка гръд.

„О сладка е....
от женските уста,
но грозен смъртоносен яд
е скрит ней в сладостта.

„Най-сладкия и пламен миг
на всяка страст и слас[т] —
отравя го горчивия
на разкаяне час.

„Теб разумът да е водач
през земния живот, —
най-малкия постъпък твой
на разум да е плод.

III

Еклезиаст

И пуст е царский трон

Без цел и без значение
е всяка твар в света
и всичко видимо е блян
измама, ... суета

Цар всемогъщ в Ерусалим
бях аз — Еклезиаст —
от всички прежни най-велик
по слава и по власт.

Аз в всекидневни тържества
минавах тоз живот
и мъдрост имах — най-безценни
во тоя свят имот.

Но скоро видях аз, че туй
е всичко суета,
че придобива само скръб
богатий с мъдростта.

На цар и говедар им е
еднаква участта,
и всички мъдри и глупци
са равни пред смъртта!

От пръст е строен човек
на пръст ще стане пак,
из мрак призван е на светът
да падне пак во мрак.

Със слава с почести, с имот
осят е наший път... —
От тях, от нас, дали и след
остава на светът?...

Забравени са славните
умрели преди нас
ще помни л'някой и за нас
след рòковний ни час?

Веднаж каквото скр[и]й пръстта
не го възвръща веч.

1. Песен на песните. Намира се на стр. 2. Последната строфа не е довършена. В строфа 3, срещу ст. 2, вдясно, е написан друг: ти над ялмази ялмаз. В строфа 5, ст. 3, трепет е написано над пламен с черен молив. Под последния стих на строфа 7, е написан друг: докат зората на изток затрепти. А на срещната страница със същия почерк — още 2 стиха:

И за довечера с властно томлене
(страст) пак во душите ни влей.

[1] Всепожиращ — всепоглъщащ, от рус. пожирать — изяждам, поглъщам (бел. състав.)

Втори ръкопис от стихотворението се съхранява в тетрадка $\frac{18,}{854}$, л. 50 об. В него има следните разлики от първия:

В строфа 1, ст. 1, съюзът като е с форма кат; ст. 4: ясно чело; строфа 2, ст. 1: Буен и страстен; ст. 2: пламък; строфа 3, ст. 3 и 4:

Ложе от рози за нас е послано
там ще те чакам аз — там е потайно

Строфа 4, ст. 2 има друг вариант: своя покров отмахни. Под покрове написано було, а над него — чембер. Ст. 3 недовършен: с лева ръка ме; строфа 5, ст. 3 и 4:

сладкий си трепет и огън омаен
в страстни въздишки излей.

В строфа 6, ст. 1: владее вместо царува; ст. 3 е: О любовта е, а ст. 4: по-крепка тя от смъртта!... Следва строфа 7, която е последна (осма няма) в следната редакция:

С лира в ръка е тъжовно оборил
ясно чело Соломон
с думи кипящи и страст прелива
в песен душата си он.

2. Притчи. Намира се на стр. 2. Не е печатано. В строфа 5, ст. 2, над мечае написано стрелите. Втори ръкопис от стихотворението се съхранява пак в тетрадка $\frac{18}{854}$ (музей ППС), л. 51—51 об. Поради многото разлики от първия поместваме го изцяло.

II

Сред залата разкошна, сам
на царствений си трон,
с дълбока мисъл на чело
седи цар Соломон

Забравена в далечний кът
е лира му златà
и мъдра и горчива реч
трепти му на уста:

„Сал разума е извор чист
на благ, честит живот —
Твой сякой помисл, сине мой,
на разум да е плод.

Недей подпада под властта
на своите грезй;
на буйний плам на страстите
не се предавай ти,

От женския език
кат от змия се бой,
от женските обятия
избягвай сине мой.

О сладка е целувката
на женските уста,
но хладен смъртоносен яд
е скрит ней в сладостта.

Най-пламенния сладък миг
на всяка сласт и страст
сменява го горчивия
на разкаяне час.

На разкаяне горкий час
жесток е той...
От сяка сласт, от сяка страст
пази се сине мой.

Водач да ти е разумът
во земний ти живот,
и нека всякой помисл' твой
на разум да е плод..."

В тоя ръкопис ст. 1 на строфа 4 първоначално е: Не се предавай на властта, а ст. 4: всегда се ти пази, като над всегда е написано най-вече, без зачертаване. Срещу ст. 3 на строфа 5 е написан стих: от сладкий шепот на лъстта.

3. Еклезиаст. В тетрадката $\frac{1}{852}$ е написано само заглавието, а тук печатаното се съхранява в музей ППС, пак в тетрадка $\frac{18}{854}$, л. 51 об. — л. 52.

В строфа 1 (след единичния стих) ст. 1 първоначално е: Без никакво значение; в строфа 4, ст. 4, първоначално — дарений, а над него написано богатий.

В последното двустишие над каквото скрие написано което лапне, без зачертаване.

В тетрадка $\frac{18}{854}$ след заглавието в скоби е написано: бал[ада], а трите части са означени с римски цифри.

Люляна

Там гдето горди си вълни,
освободен от теснини,
в полето белий Вардар лей,
високи замък се черней
от тесан мрямор построен —
и надалеч отхвърля сен
върху гранитната скала

по нейни вити стъпала,
що водят чак до речний бряг,
във бели ръце со кърчаг,
се спуща утром и по мрак
мома Люляна за вода.
Лице ѝ ясно кат звезда,
снага ѝ кършена ела —
през девет града и села
прочути. Погледа ѝ мил
една л' е памет зəмъглил?
Едно ли сърце во захлас
за нея чезне в нежна страст?
От изток, север и от юг
надварят се един през друг
да идват свати секи ден,
в ръце со китки от невен —
да искат Люляна мома.
Не ще ли, ще ли ги сама —
но тях не ще ги нейний брат
и връща сватите назад.
Не се сватува Лало Бег,
не праща свати отдалек,
а сам на коня ѝ доде,
със сила да я отведе, —
защо е бег и арнаут
от знатна рода сам прочут!
Но не вести се той самси,
а голи, боси като пси
доведе тоски[1] вихрен рой —
и грозно се изстъпа той
самси пред мряморни стени
и се провикна:
„Излезни,
честита сватба посрещни,
мома Люляно, — отдалек
за теб дошел е Лало Бег!
Двоица братя със поклон
да дойдат, врания ми кон
изпод юзди да заловят
и в белий замък въведат —
като на по-стар брат и зет
и тям и тебе аманет![2]
Че инак жив да е аллах,
за час ще да обърна в прах
и бели двори и стени.

В ответ на грозния му вик,
разтвориха се в същий миг
ковани замкови врата
и тръбен потръс проехтя

зад тъмните стени тогаз
и появиха се завчас
там два юнака, два орла —
на (грозно) горди им чела
сияйни шлемове блестят;
припряни им коне пръхтят,
уши припридат и се рват
напред, юзди гризящи с яд.
Като вдигна с предбоен знак
високо тежкий си маждрак,
викнà единия юнак:
„Добре дошел ни Лало бег
с отбор дружина отдалек!
Ала по нас е знаен ред:
какъвто зет — такъв почет!...“
Юнаку харизмо е срам
юнака всичко зема сам.
Привождай острий си маждрак —
пред тебе сам Дебел Новак!...“

Над коня сви се Лало бег
и като хала отдалек
се спусна — но с несмерен бег:
Конете свиха настрана —
юнак юнака не срещна.
Но ей коне възвиха те —
един на други налете
отново настървено пак —
Маждрака на Дебел Новак
отплеснат не достигна цел,
че Лало бег се бе привел
над конско сърмено седло
и яко свилено витло
заметна — и врата уви
та брата си да отърве
Новаку — сръчно кон изви
и през широкото поле
отиде та се запиле.

И литна с острий си маждрак
по него втория юнак,
на къси да го разръве,
та брата си да отмъсти.
Кат вихър враний кон лети —
юнака вика отдалек:
„Постой, почакай Лало бег,
юнаку не прилича бяг —
по теб е Груица Юнак!“
Ала напусто му е глас
като че ли обзет от бяс,
лети и пърха враний кон

във далнината вихрогон —
подире му през дол и рът
се мята и влече трупът
на задушения юнак.
Натрупани от бряг до бряг,
недвижни тоските стоят
и радостно на вожда млад
подвикват... А во далнини,
на твърди замкови стени,
възправена в несвест сама
се взира Люлена мома —
трепти, бледней от миг на миг,
и ей писклив нададе вик.

Тя първа видя там далеч
как Лало бег изтръгна меч
и го в Новаковата гръд

Намира се на л. 3 об. — 4. Не е печатано. Не е довършено.

Ст. 14 — снага й тънка кат ела, без зачертаване; ст. 17 първоначално: затъмнил, над него — замъглил, без зачертаване; вдясно от ст. 26 е написан друг: но тях не ще ги нейний брат; ст. 29 над свати написано китка, без зачертаване; ст. 30 над нозе написано коня, без зачертаване; вдясно от ст. 49 е написан следният: и теб и нему аманет; ст. 88 вдясно от него написано халка. Горе вдясно от стих 42 е написано: арнаутите ограбват замъка.

[1] Тоск (алб.) — жител на Южна Албания.

[2] Аманет (ар.-тур.) — 1. Нещо поверено на съхранение. Залог. Пратка, писмо.

Втори ръкопис от произведението се съхранява в музей ППС, тетр. $\frac{18}{854}$, л. 117 об. — 118. По-необработен е и представлява част от първия. В тоя ръкопис в сравнение с първия има известни незначителни разлики.

Луда глава

Ех, кривнат е моя самурен калпак
над гордо чело,
отдолу подкрепя го черен мустак,
завит на витло.

Знам, който ме срещне и види ще каже:
„Донявга въжето тоз син ще омаже."
И думи на свос
ще смънка под нос:
— Ех, луда глава!

Светкавица поглед под облаци вежди,
по дявола мойте разсяха надежди,
но грея ми пак
той в нощния мрак...
— Ех, луда глава!

Прощавай, изгоро, зора зазори —
Довечера пак!

На малкото прозорче свещ да гори;
то нека е знак,
че в къщи са всички дълбоко заспали,
мъжът ти недъгъв, дечицата мали.
През стобора аз,
ще скоча тогаз.
— Ех, луда глава!
Каза ли му някой, досети ли сам,
но ей изведнъж
в градината долу изварди натам
ревнивия мъж.
Ей пушка се пукна — и как да се случи —
куршума не мене, а нея улучи...
През стобора аз
се метнах завчас —
и туй за това!

На утрото домът бе в черно обвит;
от тамо минах.
В кръчмата свърнах...
По дявола! Спомен от младост честита,
чер спомен — сега ли найде да ме слита!
Как сърце купней!
Кръчмарко, налей!
—Ех, луда глава!

Нахлупен е моя самурен калпак
над гордо чело,
отдолу подкрепя го черен мустак
завит на витло.
И хората мислят: „Нехайника недни!“
Комуто е драго — в душа да погледне,
та нека тогаз
да викне и с глас —
—Ех, луда глава!

21|I 96

Намира се на л. 5. Не е печатано. Втори ръкопис от него се съхранява в музей ППС, ЧПУ$_{14}$, стр. 4—6, който е с две строфи повече, по-необработен.

В него има следните разлики в сравнение с първия. Започва със строфата:

Ей, волният вихър побратим е мой!
Назад и напред,
където да пойда опътва ме той
по белия свет.
Кой гдето ме срещне — от път се отбива
и моята милост изглежда накриво
и думи на свос
си брътви под нос
— Ех, луда глава!

Следва първата строфа на първия ръкопис, но с някои езикови различия: накривнат и над него нахлупен вместо кривнат подпира, а над него крепи вместо подкрепя; липсва ст. 7, използуван в първата строфа в тоя ръкопис: и дума на свое.

След тая строфа следват пет стиха:

Кръчмата от време насам
сберат ли се двама — аз трети съм там —
Пий, смей се и пей...
С дружина другувам, пия си и сам.
Кръчмарко, налей!

Пред четвъртия стих поставена въпросителна.
В строфа 3 според първия ръкопис под недъгав е написано омразен.
В строфа 5 след втория стих следва трети: и с сърце примряло и духом убит, а след него: в кръчмата свърнах; ст. 5 според първия ръкопис тук е: Защо ли ме тъкмо днеска налита.
Ст. 6 от първия ръкопис във II е: И сърце купней.
В последната строфа ст. 6 е: Посмя ли ще някой в душа да погледне.
И тоя ръкопис носи същата дата: 21/I 96.

По Връбница

В тъмни се нощи събуди Маргита,
нещо я сепна от сладкия сън —
вихър нечакан бучи и налита
и на прозореца блъска отвън.

„Майко на външните вратни се топа.
Чуваш ли? Цялата къща ехти...“
— Спи си ми, чедо, потайна е доба —
кой ще да ходи по тъмни нощи?

„Майко, на два пъти става Драгана
виждам на сън — да не би да е той?“
— Спи си ми, жадено рожбо, зарана,
гълъбко, видя щеш гълъба свой.

Ала Маргита се мята безсънна,
нещо не свърта я в пусто легло...
Зимната нощ е злокобна и тъмна,
будните псета вият низ село.

Връбница утре. Кумица засмяна
своите дружки поведе ще тя...
А за какво ли я мъка обхвана —
сърце ѝ потиска и вие свеста.

Майката спи. В полунощи утихна
вихра от нейде долетял нерад
и през прозореца пак се усмихна
в ниската стаичка месечко злат.

Дрямка обори и морна Маргита,
наедно с дрямката блянове рой
милват я, шепнат ѝ: „утре честита
гълъбко, видя щеш гълъба свой.“

Намира се на л. 6. Не е печатано. В строфа 2, ст. 3, над скита е написано ходи, а след него бъщи, без зачертаване. В строфа 5 първоначално засмяна, а над него с черен молив написано венчана.

Под последния стих в средата е поставено „2“, но втората част на стихотворението не е написана. На предходната страница (л. 5 об.) са написани 6 стиха. Макар и в друг размер, изглежда, се отнасят към тая втора част.

Рано ранила на изток зорницата трепна.
Рано от сън се за празника селото сепна.
Върше планински зората в позлата обляла.
Няма ни помен от нощния вихър и хала.

Само реката бучи неприветно
и бреговете със бранове мътни
тук и таме

Друг ръкопис от стихотворението се съхранява в музей ППС, ЧІУ$_{14}$, стр. 15—16 с някои разлики от първия:

В строфа 1, ст. 2: сепна я чудна замая на сън...

След строфа 4 са написани няколко строфи с някои непълни стихове и поправки, с ново съдържание, но са зачертани.

Строфа 5 е получила следната редакция:

Връбница утре. Кумица избрана,
дружки ще води тя с росен венец...
А от какво я таз мъка обхвана —
сякаш сърце й потиска свинец!

И под втория ръкопис стои написано с римска цифра „II“, което показва, че ще следва втора част. По датата на тетрадката, в която се намира вторият ръкопис, се съди, че стихотворението е написано в Лайпциг през 1895 г.

Лоза (Народно сказание)

Намира се на л. 7—7 об. и л. 8. Печатано е в сп. „Мисъл“, г. VII, 1897, кн. 7, стр. 556—558, после в „Блянове“ (1898), стр. 96—99 със заглавие „Гроздоберци“ и с три строфи повече, а и в „Епически песни“ (1907).

Между ръкописа и публикацията в „Мисъл“ има само някои разлики в изразните средства на някои стихове. В ръкописа липсва предпоследната (18-та) строфа. Но в него има нови строфи, които не са намерили място в печатните издания. Те придават друг завършък на стихотворението.

Поместваме напечатните строфи от стихотворението по ръкописа:

Примря лозата в люта мъка
и люто глас изви:
„Прокляте майчино да падне
над вашите глави!

Вам моите сълзи и мъки
не бият съвестта —
с кръвта на рожбите си клети,
стократ ще отплатя.“

Но кой ти слуша думи клетви,
кой ща да знай за тях, —
отекнаха се отдалеко
сал песни, глъч и смях...

Ей дойде зима с дълги нощи,
с студени тъмни дни;
безработните хора плъзнат
по димни механи.

Там сбор е. Тамо се не пита
кой сетен и кой пръв,
пред сякого е пълна чаша
со гроздовата кръв.

Шум, врява... Някой нещо мъмри,
прегракнал други пей;
там някой кряска, друг до него
примира да се смей.

В очите им се искри мятат,
в главите чад се вий,
и само чува се: „Ей, вино!
Братко пий!“

А цигулари се напъват,
заврени в тъмний кът.
В миг нещо трясна... Крамола се
подхвана на часът.

„Аз, аз ли? Чакай да ти кажа!“
кръвнички екна глас.
Отхвръкна чаша — и на сращний
в главата тъкмо „прас!“

Отсреща други, настървени
наскочиха со стръв...
И рев и бой... Стените, подът
отънаха во кръв.

И не един през нея вечер,
с света се прости...
— С кръвта на рожбите си скъпи
лозата отмъсти.

6/XII 95.

В строфа 1, ст. 2, над глас изви написано простенà, без зачертаване. Тези строфи са написани преди цялото стихотворение, което е печатано и в ръкописа носи друга дата: 6/II 96. Нов вариант на същото стихотворение се намира в музей ППС, тетр. $\frac{18}{854}$, л. 45—45 об. Публикуваме го изцяло.

Отмъщението на лозата

Народно сказание

Прекрасна пролет пристигна,
пропъстрена с цветя
и вля во всичко нов живот
и нова сила тя.

Раззелени се мощний дъб
и стройната бреза...
Ей крехки пъпчици пусна
и витата лоза.

Но ето дойде човек
намръщен, и жесток
наоколо ѝ със лизгар
изрови ров дълбок

А клетата лоза така
се нему моли с глас;
„Смили се, о, какво ли зло
съм ти сторила аз?“

Изгледа я отсам-отам —
коя знай що му румна
и той лозините ѝ в миг
изряза до една.

Под колене изряза чак
лозините ѝ той.
заплака клетата лоза
с сълзи горчив порой.

Но кой, о, кой ще се смили
за бедната лоза...
Кораво ѝ хорското сърце
пред чуждата сълза...

Мина се време — излистѝ
отново пак листа,
с времето прежната тъга
забрави вече тя.

И почна гордо да расте
да пери върхове,
за радост я окичи бог
с разкошни гроздове

Но дълго се не радва тя
на своите чеда,
отново гордий человек
връз нея налетя,

И безсърдечно покоси
чедата ѝ клети,
в дълбокий постав ги струпа
и сгази ги с нозе.

И тъпка ги без милост той
със яра, зверска кръв
и рукна мътен, гъст порой —
невинната им кръв.

Потръпна бедната лоза...
И закълна се тя,

да отмъсти с самата кръв
на своите чада.

В туй време гордий человек
ухилен до уши.
наля във бъчови кръвта
и там я запуши.

Мина се време след това
и ето един ден,
той дойде със кърчак в ръка
при бъчвата засмен.

Изви щуракът и наля
в кърчагът от кръвта,
погледна . . . . .
повдигна към уста.

„Ба, бива си го, де!“ И той
отново вдига пак;
Потрети. — „Старецът биле
превръща на юнак!“

И със кърчагът во ръка
той стана. На часът
подкосиха се нозе,
зави му се свесът.

И полетя той — и в зидът
главата си сврасна
И на земята повален
той мъртъв се простна

25 ян. 91

Срещу строфа 3 вдясно е написано:

Нарочи гордий человек
лозата — и жесток,
с лизгар край голата ѝ снàга
изрови ров дълбок.

Вдясно от строфа 9 на ст. 3 е написан вариант: И бог я щедро награди.

Подобен на тоя ръкопис се съхранява в музей ППС, тетр. ЧІФ$_1$, стр. 53 и 56, с означение на годината на написването — 1891.

В четвърти ръкопис, съхраняван в музей ППС, ЧІТ$_{13}$, на три отделни карирани листа (л. 99, 100, 101) се намират 14 строфи без разлика от тия в печатното издание.

Ръкописът е доста повреден. Някои стихове с избеляло мастило едва личат и трудно се разчитат.

Гнилото гние

Граф Хартенау, нявгашен херой,
гний сложен там в железен саркофаг,
на гнилий под во старовремский храм...
Наоколо му пустош е и мрак.

Не чуй, не види нищо вече той,
наоколо му пустош е и мрак...
И споменът му гние с него там
на гнилий под, в железний саркофаг.

17/I 95

Намира се на л. 9. Не е печатано. Втори ръкопис от него се съхранява в музей ППС, ЧІФ$_5$, стр. 100, без разлики и със същата дата.

Стихотворението се отнася за Александър Батенберг и е написано две години след смъртта му (вж. бележката по-долу).

За него Славейков е създал няколко години преди това следното стихотворение:

Граф Хъртенау

През облаци пълния месец
надникнал е мълком засмен,
разкошния сад глъхнал дреме
в лучите му цял посребрен.

Припряно се тамо разхожда
неволен изгнаник триклет,
от оргий всенощни и бденя
прегърбен, посърнал и блед.

Дълбоко и тежко въздиша,
и кърши припряно ръце;
отдавнашни спомени ядни
разкъсват му мъжко сърце.

Отдавнашни спомени ядни,
когат' той бе български княз,
годината славна когато
сдоби безграничната власт.

И плътско-духовните връзки
и славния Сливнишки бой,
от който тъй храбро, отважно
изби от там куката[1] той.

И . . . . . .
за миг си припомни той ощ,
а най-веч онази роковна,
злопамятна августска нощ.

Когат изненадан се видя
. . . от престъпници он
и злобно биде той отритнат,
от скъпия български трон.

„Проклятие!“ Злобно той викна,
лудешки прекърши ръце

и с поглед молебен обърна
към вишнето небо лице.

Далеко над звездното небо,
над облаци бе се извил
там пълния месец и в него,
усмихнато поглед бе впил.

И пак се сърдито наведе.
Но в миг, през прозрачния мрак,
съгледа той сянка позната
в далечния там шубралак.

В миг спомени ядни изчезват
към сянката . . . лети...
О, боже мой... Ана... и той я
пристиска о свойте гърди.

И близко до нейното сърце
за време забравя се той...
И други желаня обземат
горкия пропъден герой.

Март 88 г.

Ръкописът се съхранява в музей ППС, $\frac{81}{854}$, л. 41 об. — 42. Стихотворението е обнародвано от В. Велчев в сп. „Септември", г. XI, 1958, кн. 7, стр. 115, с тия разлики:

В строфа 1, ст. 1: тъмния вместо пълния (в ръкописа); строфа 10, ст. 4: хрусталак, в ръкописа — шубралак; строфа 11, ст. 3: и той.

В ръкописа под заглавието стои „Нощна разходка", но е зачертано. В строфа 2, ст. 1, над тамо е написано из него, без зачертаване. В строфа 4, ст. 3, славна е написано над първоначално светла. Стихотворението е написано с черно мастило. Над първия стих на строфа 9 със синьо мастило са поместени следните стихове:

Изплавал над облаци гъсти
бляд пълния месец сияй

[1] Избивам куката — идиом, познат в северните централнобалкански говори със значение: избягвам от някакво задължение, от работа, откопчвам се.

Втори ръкопис от това стихотворение се съхранява в музей ППС, тегр. II_{15-23}, л. 42 об. — 42 с тия разлики:

Строфа 1, ст. 3: разкошния парк дреме глъхнал: строфа 5, ст. 3: от който отважно и храбро; строфа 6 е с три стиха (като в първия ръкопис); строфа 7, ст. 2: от паплач пресгъпници он (над престъпници написано изменици); ст. 3: и —— биде той отритнат; ст. 4: позорно от скъпия трон; строфа 8, ст. 4: към звездното небо лице; строфа 9 е с три стиха (третият недовършен и след пропуснат ред за трети — ненаписан):

Изплавал над облаци гъсти
там пълния месец сияй
усмивка играй

Строфа 11, ст. 2: към сянката бързо лети;

Ръкописът носи същата дата като първия — март 88.

Александър Батенберг (1857—1893) след детронирането му през 1887 г. е живял като частно лице, отдал се на леки развлечения. Син на всликия хесенски херцог Александър Хесенски, той помолил баща си да му позволи да носи името на едно негово имение — Хартенау (Славейков пише различно името Хъртенъу). Така от името на имението той взема титлата граф Хартенау и постъпва на служба в австрийската армия. По това време се оженва за певицата от Дармщадския придворен театър Йохана Лойзингер. Може би тя се крие зад името Ана в стихотворението.

В тия два ръкописа то е написано с *б* — Хъртенау, а в печатания тук „Гнилото гние“ е написано с *а* — Хартенау.

Момина стена

Завръщахме се късно ний от лов
към село. Глухо наште мудни стъпки
по сухото странище шумолят;
Една приприда Шелма неуморно
напред, назад — ту залети нататък
към тъмните кръстци, отдето буден
се пътпъдък обажда, — ту се пак
отново в наште сенки замотай.
През малката пресъхнала долчинка
на валог се възехме ний. И смаян
застанах аз.
На срещний стръмен бряг
изстъпваха порутени стени
от старовремски замък. Като призрак,
в нощта да бди излязъл, неприветно.
Той с тъмните си бойници изглежда
над глъхналата равнина под него.
— На тоя замък се името не знае,
другаря ми тъдешенец продума —
но тъмно се предание разправя
за него тук по околния край.

„Било, зарасло в билье... Цар Мурад
обстъпал тоя замк и що дни
наред го бил — а все за лудо.
Байрама вече тука байрамувал,
и три бюлюка отборни низами
на онзи свят изпратил, със пробити
гърди от остри копья и глави
премазани от тежки боздугани...
Но два дни пред четвъртия байрам
пред замковите порти се явил
опърпан конник с вести, цар Мурад
на Стоимир войвода тъй говори;
„Или му дай за откуп две сестри,
две хубавици, твойте дъщери,
та с двете той байрам да байрамува —
или ще дойде утре той самси
да си ги земе и не ще остави
от замъка ни камък върху камък!“

„Да заповяда“ Гръмнали отгоре
и гласове и смях: Да заповяда —

на портите одран ще да овисне,
та гарвант байрам да байрамуват!“
Заглъхнали полени и гори,
затрепкали звездици рой по рой,
и месечко изкокнал и ухлебнат
извил нагоре остри рогове.
И цяла нощ в широкий турски стан
не глъхвал шум, не млъквали ни час
на муезини будни гласовете.
Приготвяли се цяла нощ войски —
и като хала призори налетял
връз твърдий замък гневний цар Мурад.
И почнал бой, нечут, невиден бой...
И днес нерядко по поле орачи
изравят кости, — спомен от тогава —
а пък и песни още досега
за тоя бой по нашенско се пеят.
Нахвърляли се с бяс върху стени
бюлюк подир бюлюк и вой и стон
стохиледен разцепвал небесата.
Кръстосвали се копья и стрели
и боздугана срещал боздуган —
и леша леш затрупвал. От зори
до късна вечер не пресеквал боят.
Един премахнат — други десетина
изстъпвали на неговото място.
Юнака смърт не плаши. Пред стените,
като че ли на скотобойна, труп
се върху трупа трупал — и растели
камари до камари; а по тях
въземали се стръвните бюлюци —
и ето ги на върха на стените!
Не се премятат копья ни стрели
пресекнали потоци вряло масло —
и меча меч кръстосал.
А отдолу
подлостените замкови врати,
изкъртени, отворили пролез
на нови сили, що се с нова стръв,
неудържими, рукнали навътре
и всичко живо легнало под меч...
От храбрите защитници на замка,
малцина още живи останали,
намерили убежище последне
в чертозите на Стоимира. Сам
неустрашимий Стоимир юнашки
между юнаци паднал там, затрупан
под лешове — главата му на меч
поднесена била на цар Мурата
Сам цар Мурат

Намира се на л. 9 об. — 10 об Не е печатано.

Вдясно от стиховете от 55-и до 60-и на диагонал с черен молив е написано: „Тук как излязва той (брата годеника)“. В края от 82-и до 90-и стих вдясно от тях пак на диагонал с черен молив стои следното: „Как се явява той и убива цар Мурата“.

Поемата не е довършена. Върху нея Пенчо Славейков е работил дълго време. Запазени са няколко недовършени ръкописи, от които най-пълен се съхранява в музей ППС, тетр. $\frac{18}{854}$, л. 25 об. — 28, който също печатаме тук.

Момина стена

Над онзи гол и стръмен рът,
покрай запуснатия път,
съзираш ли, ти съсипни
следи от зданя и стени?
Било отколе тамо град
цветущ и весел, и богат;
сега низ грозни му следи
гад мравен само се гмежи;
и никой в оближния край
днес даже име му не знай.

В зъл час налетял бей Мурат
с безбройна, пъстра, дива рат
връз тойзи твърд планински град;
отвред стените обсадил
на стан войски си настанил
и като нов синахареб,
по-див, по-стръвен, по-свиреп,
заканил се със своя меч,
че всичко на огън и сеч
без милост той ще предаде;
и няма кой да отведе
неканената таз беда —
и ужас е обзел града...
Обсадата му вече трай
година време — нейний край
не може никой още да знай,
но веч отпада твърдий град,
владее в него мор и глад.

*

Дестина пъти лютий враг
градът напада на маждрак,
но бе назад отбиван пак
с безбройни загуби.

Богат и славен е
войводата във тойзи град,
на праотци достоен син;
в тегла и битви закален,

макар от грижи надделен,
да бе той вече (слаб) и стар,
в душата му младежки жар
се пак гори — и в сякой бой
меж първите е първи той;
и дълго време врага ощ
ще помни неговата мощ...
Но що е тъжен храбрий вожд?
Що е намръщил тъй лице?
Що зло му тегне на сърце?
Че броди в себе вдълбочен,
замислен тъй по цели дни,
че тъй отпаднал той е веч;
Както отпървом с бодра реч
юнаците да ободри
не се той спира... От зори
до късна нощ, сред гъстий мрак
не скланя ни минута зрак;
отбива се понявга сал
и от високите стени
далеч се взира в равнини
додет се й вражи стан простpял,
и пак са връща у града
с по-мощна на сърце тъга.
Дойде и месец вече цял
как той на таз тъга се й вдал.

*

А из града между това,
бушува хорската мълва
и чудни приказки безчет
се пръскат из града навред...
Наздраво знай се сал едно:
че нощем стареца честит
самси от нощний мрак прикрит,
в девический прониква трем
и, във скръбта си вдълбочен,
пред дъщеринското легло
застава той като вкопан
и цяла нощ така възправен
стои с оборено чело...
И горки сълзи двоен ред
по образ му се ронят блед.

Но всичкото се туй разбра
когато един вечер сбра
във дворът си съвет
войводски. Тъжен блед
той сред съвета застана и почна:

*

Отпаднал веч е твърдий град,
владее в него мор и глад;
но не отпадна бодрий дух
в войводите. Един до друг
застаха те пред своя вожд
и се заклеха, ...
че никак те, и никой път
на туй не ще се съгласят
и утре нек реши в боят
честта... победа или смърт!

*

Зарана е последен бой

Но ето и зора сипна...
Но тих бе онзи вражи стан

Но ето че екна
далек отнейде муезин
протяжно (мерно) с мощен глас
призиваше на ран намаз
сякой верен син
пророков; негде отстрани
там от планински теснини
след него друг се отзова,
след него третий, и завчас
в един отнесен, страстен глас
безброй се сляха гласове...
Като на буря, страшний рев,
своеобразний тоз напев
ту стихваше, ту мигом пак
избухваше. В небото чак
ехтеше страстната молба;
кат че ли не молба, а див
последен беше то призив
за предстоящата борба,
призив на копе и на меч
за кървав бой, за страшна сеч...

И в тоя ръкопис произведението е незавършено.

В ст. 8 над самое написано подъл, без зачертаване на една от двете думи; ст. 15 над войски — пълчища, без зачертаване; ст. 41 първоначално е имал такъв вид. „пръв между първи пак бе той", а над него — тоя, който печатаме, без зачертаване; ст. 47 — над ходи е написано броди, без зачертаване; ст. 53 — над гъстий е написано нощний без зачертаване; ст. 70 оборено е написано над понудено, без зачертаване; ст. 105 над мигом е написано диво, без зачертаване.

Вдясно от стиховете от 28 до 32 е написано в проза евентуалното продължение „Сбор, пред който вой[водата] чете писмо за пред[аване] на града и условието. Зарана е срока. Пише писмо да му дадат двете сестри. Отказват. Бой. Сестрите се хвърлят."

Думите в малки скоби е поставил Славейков.

Трети ръкопис от „Момина стена" се съхранява в музей ППС, в малка тетрадка, $\frac{11}{852}$, стр. 1—2. На началната корица Славейков е написал: „Момина стена" Легенда, 1892, февруари 6." Печатаме и нея:

Момина стена

Легенда

Полите северни на Стара планина
в безбройни ридове далеч се разклоняват
като цветиста ветв, в полето недогледно
и мамят взорът с чудния си изглед
и, между тях, един скалистий рид
вирей се, пустинен, отстранено.
Личат по него тъжни съсипни,
от минало забравени следи;
отдолу Янтра вий, бучи и пляска
и с живий ек свой буди пустошта.
Било отколе, тамо град цветущий,
но днес се даже име му не знае,
сам бродих аз сред урвите ронливи
високо се над съсипни възвземах
ечаха глухо мойте стъпки. Тъжно
възпоменание въстана в паметта ми.

В несгоден час налетял бей Мурат
със свойта пъстра рат безбройна
и около планинский град разпънал
на стан войски. Кат нов Сенахариб
по-див, по-стръвен и свиреп — с закана
той дигнал своя меч и възгласил
на сеч и огън, че ще предаде
градът, упорен в своята отбрана.
Медлително минават дни в обсада
премина зима, ясна цветна пролет,
и дойде знойно лято. Кат злокобна
. . . . . .
не се отведе. За градът настаха
дни тежки — глад и мор го налетяха.

Напусто се опитва много пъти
врагът на щурм града да обладай —
и всякой път то костува му скъпо:
през трупове се трупове валяха
и порои течаха мътни кърви —
оставаха стените непривзети...
И, като че ли изтощен врагът,
прекъсна дълго свойте нападенья.
И гато вече мислеха в градът,
че грозний враг обсадата ще снеме,
нечакано яви се една вечер
смел пратеник с писмо зловещо:
— Во името на вечния Аллах,
аз, беден раб на властний цар Мурада,
към жителите сетня реч отправям;
градът да сложи своето оръжье.

И тоя ръкопис е недовършен.

Четвърти ръкопис на малка част от легендата се съхранява в музей ППС, написан на една страница от двоен кариран лист с размер 29/23 см (инв. № 283, л. 2). Той е еднакъв с ръкописа от тетр. $\frac{18}{854}$.

За извора, от който е почерпил сюжета на баладата, Пенчо Славейков е оставил следната бележка:

Момина стена. Насред път от Габрово за Севлиево има отстрана един дол, наречен Свинарски дол; в тоя дол се намират множество вкаменени животинки. Там се издигат високи скали, връз които има следи от някакво си градище, което някои от тъдявашните жители наричат с непознатото име Куталис. Една от скалите, надвиснала над грозна пропаст, носи име „Момина стена". Тъжната легенда за тази стена (П. Р. Славейков. Смесна китка, 1852, Букурещ, стр. 157) аз зех за сюжет на баладата си.

Бележката е записана в тефтерче с кожени кафяви корици, стр. 4. Съхранява се в ДБКМ—БИА, II В, 2404. По дата, поставена на други ръкописи в същото тефтерче, може да се съди, че е направена в 1888—1889 г.

Легендата, печатана в „Смесна китка" от Петко Рачев Славейков, е следната:

МОМИНКОАТА СТЕНА

Между Габрово и Севлиево на пътя, към северна страна, има стена висока, и над нея отгоре равнище на което се видят развалини от пуст стар град. На старо време (думат тъдявашните жители), като се превзела тая крепост, победителите разярени за упоритството на укритите в нея българи поклели се да ги изтребят до една жива душа. Красотата на две благородни девици развеяла клетвата и изтребителний мъчителский нож пощадил нежната им невинност. Колко мъчителна била за двете девойки тая пощада! Те се погледнали една-друга и погледите им открили съгласието на сърдечните им чувства.

Оставени под стража в палатите, что били над стената, — „да умрем" — рекла едната; „Да умрем" — отговорила другата, а не да останем недостойни на българското име. Безчестието е по-страшно от смъртта, а невинността и в гроба е сладка. Това рекли, сплели дългите си коси една о друга, за да не се побои едната като скочи по-напред другата, уловили се за ръце и хвърлили се.

Читател! Метни невянен венец на гроба им, и почети със сълзи, с жаления паметта им.

Забележка. Разказуват, че на стената има издялано образа на две моми с сплетени коси и развени дрехи като скачат.

Сън на яве

В полунощи се завърна
Стоименко от мехната,
пънат се нозе, преплитат,
тъмен чад се вий в главата.

Ей залита, ей — — — —
спря се, нейде се прищури[1],
докато се най-подире
на одъра прекатури.

Ясен месец е надникнал
и го гледа през прозори
как се той на òдра мята
и слова в несвест бърбори.

Ей го нà ръка протяга —
„Стой, почакай бяла Радо,
да прегърна тънка снага...
Воля дай на сърце младо —

мержан устни да целуна..."
И широко той разтвори

ръце, — ала ядни думи
да дочува му се стори:

„Махвай се, бекрио недни,
дъх на бъчова миришеш!
Я го гледай! И люлей се
на нозе, кат на кириши!“[2]

— Не ядй се, бяла Радо,
грях за мене други носи:
твоя поглед, твойте думи,
твойте къдри свилокоси. —

Той налита, тя се дърпа
„Махвай се, бекрио недни!“
Той посегна, тя го тласна:
„Нà! ...ще ти приседне!“

Хласнат той ръце протегна —
— Чакай, дòхак ще ти дода!
И засили се от одра,
но се повали на пода.

Сепнат поглед той вторачи —
„Зел та дявол, сън поразен!“
А надникнал, смей се тамо
през прозори месец ясен.
26/XII 97.

Намира се на л. 14 и на л. 12.

Не е печатано. В строфа 2 ст. 1 е недовършен; в ст. 3 след най-подир в скоби е написано най-сетне; в строфа 10, ст. 2, първоначално написано „сън на яве“, но зачертано и над него — „зел та дявол“.

[1] Прищури от рус.: Прищурить — втренчвам се, свивам си леко очите.
[2] Кириш (тур.) — греда.

Втори ръкопис е запазен в същата тетрадка на отделен лист, номериран — 13. В него стихотворението е по-необработено, с някои непълни стихове и строфи, с много зачертавания и поправки. В него има следните разлики от първия ръкопис:

Строфа 1: Името е пренесено в ст. 1 и са разменени местата на думите в стиха; ст. 3: нозе му схванал; строфа 2, ст. 1 и 2:

Ту се спре, ту пак залете,
ту в тъмата се прищури.

Строфа 2, ст. 4: говори вместо бърбори.
Строфа 4, ст. 1: „Де, де туй да муй кусура, —
ст. 3: да прегърна половина...
Строфа 6, ст. 3 и 4: Я го гледай как се килна
сякаш стъпа на кириши! —
В строфа 8 ст. 4 липсва.
Строфа 9, ст. 3 и 4: И засилен да се дигне,
грохна повален на пода.
Строфа 10: Чак сега съвзет изблещи
поглед. — „Тфу, да опустее!“
А надникнал през прозори
ясен месечко се смее...

В друг, по-кратък ръкопис стихотворението се съхранява в музей ППС, ЧИФ$_5$, стр. 154. Над него е написано „Народни песни“.

Поместваме го според тоя ръкопис:

От механата
късно млад Стоян се върна,
и на одърът се тръшна
в тъмнината както свърна.

Слепваха му се очите, (от виното) —
въртеше му се главата —
и на сън му се присъни,
що му беше на душата: —

Ангелица синеока
— — — — — — — — —
„Ти си бекрия!“

Той посегна да я хване,
тя се дръпна — той по нея...
„На либето нозете не държат“
тя в очи му се присмя.

Тъй ли?
„Каза ща ти, чакай“ — ядно
проговори —
И се литна — и от одра
през глава се вчас събори.

Сепна се Стоян (бекрия),
махмурлия се изправи...
Беше ли туй на сне
или беше сън на яве.

В тоя ръкопис името е друго — Стоян.
Вдясно на първите две строфи е написано:

Шопи се връщат от пазар.
Дръж се, бай Стоичко, дръж се —
пуста джибровица броди.
— Майке,
пусто конче, криво ходи!“
пада в хендека

„До виждание“

Sie liebten sich beide.
Heine.

Прегърбен под кръстът нерадостен свой,
самотно живееше той,
унесен во своите мисли тъжовни,
далеко от шумът световний!

Понякога само, пред неговий глед
възниква и чезне безслед —
снагата ѝ стройна и образ сияен,
и нейния поглед омаен.

На нейните устни усмивка играй —
и милва го тя и ласкай,
и лее в душа му томление знойно,
и скърби в сърце безпокойно...

Преди да я грабне внезапно смъртта
в обятия ледени, тя

едничка му беше за сърце наслада
и в земни неволи отрада.

Неволя я зла прикова на легло...
над нейното бледно чело
незрима десница смъртта бе простряла,
тя нея бе жъртва избрала.

И сетния час!... как тя устни откри
и нему се нещо стори,
че иска да каже... А само въздъхна —
възви се и тихо издъхна.

„Какво ли тя щеше да каже?“ Безплод
той мисли и гатка през целий живот
унесен от своите — — — — — —
далеко от шума — — — — —

До век остана си тъй без ответ...
прости се той с тъжния свет,
и с поглед възчуден, и в тайна омая
престъпи пред прага на рая.

И сепнат се тамо за миг той възпря,
че нейният образ съзря —
и схвана от нейните устни словата,
които не чу на земята:

„До виждане“... Трепна залисано той;
а наедно с ангелский рой
веч тихо отмина тя чиста и бледна,
и само го тъжно погледна.

И той със въздишка обори глава,
повтаряйки тия слова —
И тръгна низ рая с тъга на душата,
и в спомени пак за земята.

6 апр. 95.

Намира се на л. 16 об. — л. 17. Печатано е в „Блянове“ (1898), стр. 20—21, с незначителни промени. Само в строфа 3, ст. 3, в ръкописа д ъ х а, над него написано л е е, а в „Блянове“ — л ъ х в а. В строфа 4, ст. 4, местата на думите н а с л а д а и о т р а д а в „Блянове“ са разменени. В строфа 6, ст. 3, в „Блянове“: т я и с к а да каже...

В „Блянове“ към стихотворението липсва мотото от Хайне. В ръкописа, под датата се намира следният текст:

J'ai trop d'âme — disait-elle — pour vivre longtemps — et à vingt ans elle reposait déjà dans l'humide terre.

Кн. Волконская.

Недоизказаните предсмъртни думи се доизказват на небето. Древ[но] сказ[ание].

И най-отдолу на страницата (л. 17) на диагонал е написано: „Това го сънувах“.

Кака Гана

Щом получи кака Гана
нова свилена премяна —
времето се промени,
слънчеви настаха дни.

Тя натруфи се, накити
и потръгна по визити, —
отнапред си отреди:
целий град да обреди.

Ту това догде покаже,
там догде се изприкаже,
тя сама не сети как
мина ден и падна мрак.

И дома се тя завърна.
Тука, тамо се озърна,
ала не видя мъжът
тук, ни там, ни в никой кът.

Кака Гана се намръщи...
Тъмно, пусто беше в къщи —
И слугинята сама
липсала бе от дома.

Намира се на л. 18. Не е печатано. В строфа 4, ст. 1, над съюз и е написано е й без зачертаване.

Втори ръкопис от стихотворението се съхранява в музей ППС, ЧІФ$_5$, стр. 110 без никакви промени. По други ръкописи косвено може да се съди, че ще е написано в 1895 г.

„Две джуджета“

Дрямка напада на морни очи,
мятам се аз като жегнат в леглото.
А през отворений прозор с лучи
милва ми пълния месец челото.

Нещо ме дави. Обгърнато в плам
буйно се бъхти и тупа сърцето, —
чувам и виждам аз, седнали там
да си шушукат две стари джуджета.

„Клетия, как се увива, върти —
сините очи държат го в омая,
пъдят сънят му щастливи мечти,
ала напусто — това го аз зная.

„Вчера на гости у нея аз бях,
след полунощи, по време потайно —
долу в градината ази видях
как пригръщаше други омайно.

„Той ѝ говореше нежни слова
Той — — — — — — —
Как на гърди му тя беше глава
сложила, в знойно блаженство примряла.

„Клетия, как се увива, върти —
сините очи държат го в омая.“
Другий отвърна: Сал туй знаеш ти —
края на приказката аз пък зная:
Снощи — — — —

Намира се на л. 18 об. Не е печатано и, както се вижда, не е довършено. В строфа 5 ст. 2 е недовършен, а в ст. 4 след примряла е написано упита, отделено с отвесна черта от първата дума.

Втори ръкопис от него се съхранява в музей ППС, ЧІФ$_5$, стр. 126 без разлики от първия. По датата на други стихотворения във втората тетрадка може да се съди, че е писано между 1893 и 1895 г. Вторият ръкопис ще да е писан по-рано.

Триумф

В болницата Лайпциг
16 ноем. 96

Громко музиките свирят,
веят бойни знамена —
гордий цар назад се връща
от победната война.

На тълпи народ се стича
и мълва и шум и вик...
и разцепя зимний въздух
непрекъснато ура.

А през тоз триумф и врява
мойта мисъл прелете
към далечните полени,
от където идат те.

Пустош там навред царува
над поля повити с сняг,
но от кръвниците диви
все е още спазен знак.

Тук захвърлено оръже,
тамо смръзла кръв черней,
по-нататък къс от дреха
вятъра по воля вей.

По-нататък труп засипан
се подава под снега...
Враг ли? Наш ли?... Как е вдигна[л]
той замръзнала ръка!

Към убегнала ли слава
е посегнал тоз мъртвец,

или пък
към победния венец?

Черен рой галуни черни,
над полето с грак се вий
и во мрака полунощний
стръвен вълк от негде вий.

Намира се в тоя единствен ръкопис на л. 19. Не е печатано. В строфа 2 ст. 3 и 4 са зачертани; вдясно от ст. 4 е написан друг: се отеква щик до щик. В строфа 4, ст. 3 първоначално б е с н и, над него написано д и в и; в строфа 6 ст. 1 има продължение: и п о д а в а, но е зачертано, а отгоре вдясно е написано р ъ к а; в строфа 7 ст. 3 е недовършен.

На бъдни вечер

На моите другари, лайпциг[ски] студ[енти]

Събрали бяхме се пак весела дружина
на бъдни вечер ний, та новата година
да срещнем заедно далеч от родний край.
Концертний зал широк во пламъци сияй;
наздравни чаши се подигаха, звънтяха,
припряна глъч и шум отвсякъде ехтяха
и думи охолни, размесом с буен смях —
едвам оркестъра се чуваше кръз тях
да свири някакви потпури неразбрани,
от капелмайстера тъй надве-натри пробрани.
Сред веселите там сме весели и ний.
И наший разговор, като река се вий,
щуми премята се от скок на скок замайни,
стремящ се надалеч към брегове незнайни.
Ах, кой не знае как во млади младини,
когато бодрий дух препятствия, стени
нехай — и всичко е възможно, ясно, леко
и погледа е все унесен надалеко,
в вълшебний онзи край где идеала грей,
где само младостта с мечтите си живей, —
ах, кой не знае как тогаз туптят сърцата,
и не замлъкнуват нито за миг устата!
— В невежество света до днеска е живял —
световни глупости — всеобщи идеал —
бог — аз — човек — прогрес — и братство и свобода —
труд — капитал — позор!“ — теглото на народа...
Тук се решава без съмнение и страх,
по кралимарковски: така — с един замах!
А чашите звънтят и виното се лее —
и всичко най-подир се свършва с „да живее!“

За тия думи бях аз нея вечер глух.
В безсънните нощи, измъчен моя дух
в мечта, бог знае накъде, се луташе унесен;

а звуци, образи и мисли в рой несвесен
промъкнуваха се в душата ми отвред:
миг-друг — и ето те се пръскаха без ред,
за да налетят пак отново настървени,
като мухи на леш край пътя повалений: —
Когато нещо ги отпъди, те бръмчат,
разпръсват се и пак отново навалят.

Как тежко ми е, ах, и как сърце се свива!
Кипи ядовна кръв по жили и побива,
тяло ми хлад: не сън премрежва ми очи
и едри капки пот от челото ручи...
Оркестъра все пак бучи; тръби ехтяха,
ридае флейта, в бяс цигулките пищяха, —
но аз не чувах веч мотива неразбран,
не чувах и глъчта на хилядната сган,
наоколо ми що гъмжи зашеметена...
Зад капелмайстера затулен на засена,
намръщен образ там, во черен плащ обвит,
към нас бе поглед взрял злокобен, мразовит.
Сърцето ми се сви и трепетно и болно,
и още в първий миг усетих аз неволно,
че поглед той зловещ е стрелнал тъкмо в мен...
Защо ли? Да не би и той приневолен
да е изгнаник тук, во чужд за него край?
Не мъчи ли се той познайник да познай —
в мен виден някъде, — но где? кога? незнайно —
И нему „Добър ден“ е пожелал случайно,
а неочаквано ме среща тука пак?
Ей кивва ми с глава — що значи тоя знак?

Да, не за първи път аз сам тоз образ срещам
и виждам, ала кой е той се не досещам;
тоя сякаше ми е незнаен — и познат.
През ред години се завръщам аз назад
и ровя в паметта упорно, ала тщетно,
и нещо ми душа потиска неприветно.
Налита ме зачас да скоча през сганта,
да сегна и да го заграбча за врата
и викна: кой си ти?... Но мигом се съвзема
и поглед настрана отвръщам: вече нема
да гледам татъка, повтарям си наум;
и давам пак ухо на околния шум,
и счувам същите и глъч и възклицаня,
и виждам същите лица и очертаня
през слоя гъстий на тютюневия дим.
Как е задушно, ах! Тоз въздух нетърпим!
А времето лети... Отдавна недосетен
се бях обърнал аз към госта неприветен

и в образа му бях отново поглед впил.
Как беше се сега тоз образ променил, —
подобно хралупи очите му тъмнеят,
в усмивка ледена устата му как зеят!..

О, помня, помня аз един такъва смях
и поглед... Дълги дни на одъра лежах,
от люта огница оборен, неподвижно...
И ден и нощ при мен, заплакана и грижна
седеше майка ми до моето легло, —
ту милваше ме тя по огнено чело,
ту кротко за ръка отпаднала ме хване
и сещах аз едвам, с сподавено ридане
да ме запитва тя: „От нещо ли тей страх?
Защо нататък все така се взираш плах?
не си ли по-добре днес, чедо?“ Ала тщетно
се мъча ней да се усмихна аз приветно,
на думи огрижни да кажа благ ответ —
че на душата ми лежеше тежък гнет
и схванатий език, като свинец в устата,
от воля ненадвит не мръдваше... Ръката
от нейната ръка отдръпнах и едвам
простенах, като й со пръст посочих „Там!“
където поглед бях аз вперил упорито —
Но туй що виждах аз за нея беше скрито,
макар дълго там и да се вгледва тя —
И видях, тя сълза потайно как отри...
Между прозореца и старий шранк[1] затулен
бе в мене поглед впил той, загърнат и забулен
во същий черен плащ — и с същий леден смях
изглеждаше ме той. Аз тръпнех и мълчах
под погледа му, тъй зловещо в мене впитий,
проникваше ме чак до мозъка в костите.

През огничния блян, видях за първи път
незнайника познат, — смърт!

Претръпнах ази в миг и чашата поднета
тъй стиснах во ръка, че тя се на парчета
разпръсна... Сепнато другарите тогаз
се в мене вгледаха. Но вече бързах аз
навън, от погледи възчудени изгледван
на хилядната сган, от шум и глъч последван
и на оркестъра от резкий вик и звън.
Сърдито зимний вихър посрещна ме отвън
и остър смръзнат сняг в очите ми завея —
През где вървя? Къде отивам? Без да смея
да се обърна аз вървях и все вървях...
Ни близо, ни далеч не трепна огнец плах,
навсякъде тъма и глухо вред и пусто,
и само вихъра, като ламя стоуста,

изстръгната от цепи железни, разярен,
от невиделица налиташе връз мен
и с остри си нокте ми дращеше лицето
и с мразния си дъх смразяваше сърцето...
Кой вика там далеч? Неволно аз се спрях
и сепнат вслушах се — и див, безумен страх
налетя ме завчас: И викнах аз що мога:
„На помощ! Няма ли човеци тук за бога!"
Но моя вик далеч заглъхна без ответ,
а нещо сякаше ме тласна нанапред
в тъмата — и напред се впуснах аз несвесно...
Не светлина ли блесна
насрещу ми?

Намира се на л. 20 об. — 22. Не е печатано. Запазено е само в тоя ръкопис, с незначителни поправки. Писано е около 1895 г.

Стихотворението не е завършено. Отстрана вдясно е написано:

Зора се сипваше на изток.
На чужбина
Така посрещнах аз новата година.

[1] Шранк (нем.) — шкаф, долап.

Башибозуци

На връщане от плячка по селата,
присрещнаха се привечер в гората
залутани помашки две орди —
и стръвний вик от буйни им гърди,
подобно рев на вълци побесняли,
долините, усоите заспали,
събуди, зад намръщени скали,
прегърнати от нощните мъгли,
обади се задрямалото ехо...
Високи клади мигом се възеха;
и буен плам, сред мрака на нощта,
изви се чак до трепетни листа
на свисналите гъстосплетни клони,
подобно на шатрови подслони
разперени, — и с шум и ромон плах
преплете чудни сенки между тях.
Насядали край огнените клади,
и юноши и старци белобради
един през друг надваряха се там
да си разправят. (И на буйний плам)
очите им кръвнишки се лъщяха.

Намира се на л. 23. Не е печатано. Запазено е само в тоя ръкопис, който навярно е част от по-голямо стихотворение.

В ст. 4 първоначално — техните гърди; в ст. 16 пред последната дума тях поставено отгоре по. Скобите са от автора.

Сянката на бъдещето

Замислений страж от високи стени
безмълвно се вглежда... далнини,
възлегнат на свойта блезнична секира, —
и острий му поглед навредом съзира
на паплач безбройна зловещия стан,
до тъмни предгоря далеко прострян.

До днес не една е обстъпвала рат
твърдините горди на стария град
и тук са навеки оставяли кости,
но тия злокобни нечакани гости
сам (гордия) цар Симеон е довел
и ужас свещения град е обзел.

На два пъти пратници праща Роман
с покорна молба в неприятелский стан,
а ето и сам той чака от вчера
и с дарове скъпи е царска триера[1]
привързал на стръмния космидски бряг —
да проси пощада от кръвний си враг.

Напусто очаква веч втори зори;
сърцето му срам необорен мори
и яд му е смръщил чело горделиво,
а в станът далечний зловещо и диво
ехти настървено непрекъснато рев,
подобно на ламя от зиналий зев.

Намира се на л. 24 об. — 25. Не е печатано.

Трета строфа е обработвана най-много. Тя е написана в три варианта (двата с повече от шест стиха) със същото съдържание, докато е постигнат четвъртият, който печатаме. Другите три са зачертани. Много поправки и зачертавания има и на четвърта строфа, над която също много е работено.

Отстрани поетът е написал:
„И накрая същото горе долу — гледа как си заминават".

[1] Триера (гръц.) — военен кораб с три реда гребци (в древността).

Магарешки уши

Другиму наречено, другому изпечено — н[ародна] посл[овица]

Бой се бият две войски
долу край село Драгоман.
В ханчето над масата приведен
нещо си рисува цар Милан.

Тътен глух до него се дочува
тътен глух, ту ясен, буен вик —
екотът от топове и пушки
ту заглъхне, ту избухва в миг.

Но уверен, че с победа
ще венчае днескашния бой,
весел две магарешки ушишта
рисува той.

Както си ги мислеше улучи —
прелестни магарешки уши!
но отгде главата да захване
още той не може да реши.

Леки са задачите военни, —
ала таз задача... И завчас
млад войник във стаята се впусна
и извика с разтреперан глас:

„Бягайте, спасявайте се, кралю,
конят ви готов е пред врати —
Българите победиха — дива
паплач — — — — —

Като жегнат цар Милан подрипна,
метна се на своя вранен кон...
Боен вик полето бойно цепи
вик победен и предсмъртен стон.

Подир час во стаята, където
охолно седеше крал Милан
втурнаха се български войници
начело на своя вожд засмян.

Намира се на л. 26. Не е печатано. На гърба (л. 26 об.) на листа най-отгоре е написан стихът „Струпаха се те един до други". Той несъмнено е към стихотворението, което е трябвало да бъде продължено.

В строфа 3 и 5 ст. 4 е недовършен. Стих 4 на строфа 1 първоначално е: нещо пише весел цар Милан; стих 1 на строфа 2 има първоначална редакция: и до него тътен се дочува; в строфа 3 срещу ст. 3 вдясно е написан негов вариант: весело на бялата хартия; строфа 4 ст. 3 е започнат с думите сал главата, но са зачертани.

Към „Бележки" от 1888 г. Славейков е записал в тефтерчето си, съхранявано в ДБКМ—БИА, II В 2404, л. 4, следното във връзка с повода за това стихотворение:

„Магарешки уши. На писалищната маса на Крал Милан намерихме между друго и един лист бяла книга, на която бяха начертани с карандаш две хубави магарешки уши. Принадлежащата глава към двете философски уши за жалост, не беше още съвсем довършена. (Борба на Бъл., А. фон Хун, стр. 200)."

Касае се за книгата на А. фон Хун „Борба на българите за съединението си". Превел Др. Валтер, Русе, 1887.

Записаният от Пенчо Славейков цитат от книгата се намира на стр. 200—201. Той следва след разказа на стр. 200 за това как внезапно крал Милан е напуснал главната квартира в Цариброд в 2 часа през нощта при вестта за идване на българските войски.

В трета тетрадка се съдържат значителен брой стихотворения от „Епически песни" или предвидени за тях. Тетрадката е с полутвърди корици с етикет в червена рамка, на който е написано:

ТИХИ ПЕСНИ

П. П. Славейков

В десния ъгъл на етикета Славейков е номерирал с черен молив — 3. Тя съдържа 41 листа карирани, с размери 25/19 см.

Съхранява се в музей ППС, ЧІФ$_1$.

На първия неномериран лист с виолетово мастило е написано в средата на страницата „Песни“, а по-надолу вдясно мисъл от Карлайл. Следва текст на немски с черно мастило. Текстовете са разположени по следния начин:

ПЕСНИ

Toutes les choses profondes sont chants
Carlyl

Jn Finstern

In meinem Liebesringe
Bist Du der Edelstein,
Und alle was ich singe
Sing ich nur Dir allein!
Bodenstedt

На стр. 1 стои името на поета, написано с виолетово мастило, а по-надолу с черно мастило предвижданото име на сбирката стихове и малък план с четири заглавия:

Пенчо Славейков

БЛЯН

Мом[ини] сълзи
Jntervalles
Хекзаметри
Книга на сонетите

На стр. 2 най-отгоре с черен молив в три стиха е написано:

За всякой ден во моя календар
светия има, а че и светица
те нижат се безкрайна върволица.

Тетрадката има следното съдържание:
Fermentum (като означение на цикъл; бел. състав.)

	стр.
Идеал	3
Мечта	3
Няма да въскръсне	5
Старо предание	5
По месечина (Ф. Тютчев)	6
* * * N. N. (И сам не бих желал да плача)	6
Сред нощ	7
Облак	8

Вдъхновение 8
Лист и ветка 9
Изгубена несхванатa мисъл 10
В мракът 11
Любовта е извор чист 11
На земята има рай 12
Нощем 12
Есен 13
Мисли високи, лазурни мечтания 14
Бащин дом 14
Тишина 15 и 17
Проповедник 16
От нигде отзив не намира 18
Въстаник 19—39
Вълко коняр 40
„Достоен мъж е само онзи (част от стих. „Изгнаници; бел. съст.) 41
Маркови кули 43
Cor cordium 44—46
(Последните три строфи от „Цар Самуил“ (бел. състав.) 47
Чунар Челнар 49
Невидимата кара божья вис 50
Два погледа 51
[Рудолф и Мери], без заглавие; част от него (бел. състав.) 52
Отмъщение на лозата 53 и 56
Съвест 54
Снаха и свекърва 57
(Част от „Старите шалвари“, бел. съст.) 58
Гурбетчия 59
Абул Хасан 62 и 64
Харамии 65
Чумави 67, 69 и 70
(Част от „Сократ“, бел. състав.) 71
Отговори Абул Хасан 72
(Част от „Цар Мидас“, бел. състав.) 73—75
Безумний Успокоений 76—78
Пролог на „Книг[aj мък[ите] 82

На стр. 80 е написан план за проектирана книга (колоната вляво), а вдясно — друга колонка с план за „Балади“, който се намира и на стр. 81 с промени в реда на заглавията:

I Мом. сълзи Блян

Jntervalles 150 стихот.
II Идеал 10-ина коли
Сред нощ
Млада младина
Няма да възкръсне
Старо предание
Тишина

III Jntervalles
Fermentation — 2
IV В горчиви минути — 1
V Планински сонети — 1
I Без названия — 2

БАЛАДИ
Песни и въстан[ически] мел[одии]

(Лист и ветка)
В мракът (Кавказ)

* * *

Бащин дом
x x N. N.
Нощем
Родний край
Моята молитва
На възкресение
Пророк
Турски пословици
Станах рано...
Мечта
Пророк
Жерави
Затворник
Летен вечер
Нива
Стара сел. къща
Огнище
III 14 Екзаметра
IV Смърт. сон.
VI Балкан. сон.
V Fermentation

I 1 Луд гидия 3
2 Старозаг. бой 5
3 Соломон 4
Граф Хъртенау 2
4 Чунар
Сън
Гурбетчия
Скит 2
Рудолф и Мери 4
Поп Яначко
Брат и сестра
В гробът 2
Лоза
Крез
Люляна
Харамии
Згори град 8
Джендо
Марий и Сула
Маркови кули
Самуил
Теменужка 3
Орисия
Коледари 16
II Закъсняла вест 3
На чужбина 3
Самоубийца
Снаха и свекърва
Стар ополч[енец] 3
Емигранти
Гробът на застреляните 2
Въстаник
Абул Хасан (епилог)

Валтасар
От минарето
Шалвари
(Коладници)
Vox populi
Могила

Малките и ъглестите скоби в тоя стълбец са от автора.

Планът на стр. 81:
Бетховен
На бивак
Писмо

Винетки за края

БАЛАДИ

Песни и въст[анически] мел[одии]

1 Луд гидия
Старозаг[орски] бой
Соломон
Челнар
5 Сън
Гурбетчия
Скит
Рудолф и Мери
Гроба на застр[еляните]
Въстаник
III От минарето
40 Алхабад
(Мода на изт[ок] (Превод)
Емине и — —
Лейла
Абул Хасан (Епилог)

Брат и сестра
10 Граф Хъртенау
Лоза
Крез Цар
Харамии
(Джендо)
15 Маркови кули
В гробът
Теменужка
Валтасар
Самуил
20 Люляна
Витош
Змейново любе
Марий и Сула
Етър се връща назад
25 Орисия
Згори град
Могила
Пленници
30 Коледари
II Закъсняла вест
На чужбина
Самоубийца
Снаха и свекърва
35 Стар ополч[енец]
Емигранти

— — — — —

Бележки
всичко 15 коли

Фрина
Дъщерята на шаха
Цар Мидас

На стр. 37 в тетрадката, вдясно от края на гл. XI от поемата „Въстаник“, е написано следното планче от няколко заглавия:

Fis-Dur
Въстаник
Фрина
Коледари
Етър
Успокоений

Както при всички планове у Славейков и тия не отговарят на съдържанието на тетрадката; те не са спазени и в печатното издание на „Блянове“ (1898). Само стихотворенията „Сън“, „Лоза“, „Харамий“, „Етър се връща назад“, „Коледари“ и „Теменужка“ са влезли в печатното издание, а сред ръкописите в тетрадката се намират само „Лоза“ и „Харамии“.

Тетрадката съдържа много стихотворения, които по-късно Славейков обработва и помества в „Сън за щастие“. Голяма част от стихотворенията в нея носят дати април, май, декември 1891 г., а друга част — 1888 г. През тия години той с много преработки и поправки работи и върху поемите „Cor Cordium“, „Успокоений“ („Безумний“), а от плана личи, че замисля и „Fis dur“.

Някои от стихотворенията в тетрадката са печатани в „Епически песни“ (1896): „Въстаник“, „Вълко коняр“, „Маркови кули“, „Сърце на

сърцата“, „Цар Самуил“, „Чунар“, „Два погледа“, „Рудолф и Мери“, „Стари шалвари“, „Гурбетчия“, „Харамии“ и „Успокоении“.

Понеже някои от стихотворенията в тетрадката са само части от цели произведения, те са отнесени на друго място в тоя том и свързани със същите стихотворения, с по-цялостно представен или завършен вид.

Някои пък, според характера им, са поставени в други отдели на тоя том.

Тук поместваме следните две стихотворения: „Рудолф и Мери“ (поставено е заглавието за ориентиране) — запазена част от него и „Снаха и свекърва“ (преработка на народна песен).

Рудолф и Мери

— О, прекрасна моя Мери,
остави тез думи ядни,
безосновни думи... Малко
люби, който се съмнява.

Аз австрийският наследник —
от престолът се отричам,
но не се отричам нивга
аз от теб — от твойто сърце.

Аз — австрийският наследник —
от животът се отричам,
но не ще се аз отрече
никога от любовта си.

Нек светът що ще да казва,
аз те любя нежна Мери
и за теб сеази жертвам —
знай да мре тоз, който люби!...

„О, Рудолфе, мой прекрасний,
плашат ме тез твои думи...
Що ме нине толкоз страстно
ти прегръщаш и целуваш?

„Страшен плам грей в твоя поглед!“
— Пламъкът на любовта е!
Той за сетен път изгрява —
той изгрява пред смъртта ни.

Няма други край за нази,
подир нашта тайна обич.
освен смърт!... — Не отговори
баронесата Рудолфу.

Призори, когато влезе
в спалнята си лесничеят,
баронесата и Рудолфа
свари мъртви на диванът.

Бяла пяна бе засъхла
баронѐси на устата,
черна кръв се бе смръзнала
на Рудолфовото чело

1889

От стихотворението е запазен само тоя ръкопис. Той се съхранява в музей ППС, тетр. ЧІФ$_1$, стр. 52. Печатано е в „Епически песни“ (1896), стр. 108—110, с тия разлики от запазения откъс в ръкописа:

Строфа 4 (в печат. — 12), ст. 3: и със смърт любов заплащам; строфа 5 (печат. — 13), ст. 3: що ме нине толкоз нежно; строфа 6 (печат. — 14), ст. 1: Странен плам; строфа 7 (печат. — 15), ст. 2: подир нашта обич, Мери; в ст. 3 над отговори е написано в ръкописа каза нищо, без отговори да е зачертано; строфа 8 (печат. — 16), ст. 3: баронесата и принцът; строфа 9 (печат. — 17), ст. 3 и 4:

Черна кръв се още струеше
по Рудолфото чело.

За това стихотворение Славейков пише в статията си „Хайне в България“, сп. „Мисъл“, XVII, 1907, кн. 4—5, стр. 251:

„А че все ще съм долавял нещо от Хайневата поезия, може би нещо външно само, нещо от маниерността й, за това са свидетели моите едновремешни стихове, като Маркови кули, Рудолф и Мери, Цар Давид и други подобни недъгавчета.“

За историята, породила това стихотворение, е запазена следната бележка на Пенчо Славейков (ДБКМ — БИА, тефтерче II В 2404, л. 8):

„Рудолф и Мери. 29 ян. 1889. Недалеч от Виена в ловджийския замък Мерлингеинг лесничеят е намерил мъртви в свойта колиба австрийския наследник Рудолфа и осемнадесет годишната баронеса Вечера.

Баронеса Мария Вечера била от гръцко коляно. Тя е била среден ръст, удивително хубаво сложена и грациозна, черна разкошна коса и лазурни очи. Казват, да се е отличавала с веселия си характер и фантастични причуди.

Принц Рудолф е бил връз 30 год.“

А в друго тефтерче, ЧІУ$_7$ с размер 15/10 см (музей ППС), л. 16 сб. е написал друга подобна бележка на руски:

Мария Вечера была 18-лет[ная] дев[ушка], замечатель[ная] красавица, не большого роста, но удивительно хорошо сложенная и граціозная с черними как смоль волосами и голубими глазами: Греческого произхожденія, отличалась веселостью характера и фантастическими причудами.

29 январий 89
(Нива 1889 № 8)

(Ръкописите предаваме с правописа на автора.)

Славейков е използувал съобщението за самоубийството на австрийския престолонаследник ерцхерцог Рудолф, син на Франц Йосиф, и баронеса Мария Вечера в руското сп. Нива. В № 5 на „Нива“ от 28 януари (не 29, както е отбелязал Славейков), 1889 г., от стр. 139 е поместена биография на Рудолф и се разказва за смъртта му по „противоречиви“ сведения, както пише в списанието.

А в № 8 на списанието от 18 февруари 1889 г., стр. 222, се говори за баронеса Мария Вечера. От тия сведения за нея е почерпил Славейков данни за двете бележки в тефтерчетата си.

У него е неправилно предадено името на замъка Майерлинг (на руски Мейерлинг). Във втората бележка над смоль е написал на български — въглен.

Снаха и свекърва

„О, стара майко, чуй моля,
да кажа свойта неволя,
що тегля ази, горкана,
от първо либе Стояна.

„Ей вече третя година
от нашто пусто венчило,

а мойта младост премина
в неволи, ь черно чернило.

„Сосà[1] ми вече да трая,
пред хора да се преструвам,
що думат, уж че не чувам,
одумки — уж че не зная.

„Когато вечер се мръква
с незнайни хора си иди
и никой да го не види,
потайно той се примъква.

„Мен нищо не ми казува,
ханджар затъкне, пищове, —
в чело ме мълком целува,
па бяга в тъмни долове.

„Ох, страх ме, майко, да кажа, —
от злото господ да пази! —
Той често в къщи довлача
глави със дълги чумбази!“[2]

— Що да си кривя душата
от теб, невесто да крия,
не струва вече лъжата —
ти водиш лют харамия

Вариация на една народна песен, записана в Дубница през 1884 г. от ученицата Стойна Станюва.

Намира се на стр. 57. Над заглавието Славейков е посочил: „Печатано в IV кн., 1 г. „Зап[иски] по мисълта“. А вдясно на празното поле „Пряпор[ец] и гусла от Вазов“, като на втория ред пред името е поставил въпросителна и удивителна. Стихотворението на Иван Вазов „Отмъстител“ („Пряпорец и гусла“) представлява разработка на същата народна песен, по която Славейков е написал „Снаха и свекърва“. Много стихове у Вазов и Славейков съвпадат напълно.

Втори ръкопис от песента се съхранява в ДБКМ — БИА, II В 2404, л. 6, л. 6 об., л. 7. В него има следните разлики в сравнение с първия:

Строфа 2, ст. 2: С е г а е третя година.

Строфа 3, ст. 2, 3 и 4: пред чузди хора да лъжа,
от страх ме, мамо, не сдържа
какво да сторя, не зная.

Строфа 4, ст. 1: смръква; разменени са местата на ст. 3 и 4, като стих 4 започва със съюз *та*, а не *и*.

Строфа 6, ст. 3: той често в е ч е р.

Строфа 7, ст. 1, 2, 3: — Недей се, булка, ядува, —
от тебе няма да крия —
лъжата вече не струва:

Следват още три строфи, които липсват в първия ръкопис. Те са съвсем сходни със съответните строфи у Вазов:

Стоян си, булка, живее
с хайдути с отбор дружина
той кръв християнска не лее —
недей го, булка, проклина.

Аз имах, булка, две чеда,
те бяха кротки душици,
незлобни като овчици
работни като говеда.

Такваз била им съдбина:
мърцина двата умряха —
в тъмна тъмница една
а вторий турци заклаха.

Един Стоян ми остана

Освен това в тоя ръкопис има и друга строфа, която гласи:

„Два деня той е при мене,
неделя после се губи —
не знам къде се той дене
ах той ме, майко, не люби!

Тази строфа съвпада с трета строфа на Вазовия „Отмъстител", само вместо „неделя" у Вазов е неделим и вместо „майко" — „мале"

В същото тефтерче на л. 6 над заглавието на песента сам Славейков е отбелязал как е възникнало у него желанието да я възпроизведе:

„Народна песен: В книжката на баща си аз намерих тази народна песен, записана (1844) от ученичка Стойна Стефанова из Дупница. Записана бе тя твърде безграмотно, но и при такова записване, произведе ми силно впечатление, та тоя си час аз я възпроизведох. Мисълта ѝ е буквално същата — май аз възстанових само метра на стиха (и някои ритми)."

Както е посочил на първия ръкопис, песента е печатана в сп. „Записки по мисълта и живота", г. I, 1892, кн. 5 и 6, стр. 22—23. Изрязана от списанието, тя е залепена в тетр. ЧІФ$_5$ на л. 7 (музей ППС). И под нея стои кратката бележка за първоизточника ѝ, както е написана в първия ръкопис, но името на ученичката е Стойна Стефанова, а не Станюва.

Между печатаната песен и тая от първия ръкопис няма никакви разлики освен в строфа 5, ст. 2, която в печатания е: затъква ханджар, пищови. По-нататък в печатаната следват още 5 строфи, в трите от които, сравнени с втория ръкопис, има следните разлики:

Строфа 8: Стоян по Рила живее
с дружина живот юнашки, —
главите дето принася —
това глави са читашки.

Строфа 9, ст. 1: Ах, имахази три чеда;

Строфа 10: Била им черна съдбина,
мърцина, клети умряха,
в зандани тъмни една,
а другий турци заклаха.

И продължава с още две строфи, които липсват в двата ръкописа:

Един Стоян ми остана,
най-малка рожба, най-мила,
и него грабна пък Рила —
четвърто лято веч стана.

Станало веч се не връща!
Недей се, булка, оплаква,
недей Стояну натяква —
за братя той си отплаща!

В изрезката от печатаната песен, залепена в тетр. ЧІФ$_5$, е нанесена следната поправка: в строфа 3, ст. 4, о д у м к и е зачертано и под него с черно мастило написано: щ о ч у в а м; в строфа 5, ст. 2, глаголният вид е променен от несвършен в свършен — *затъкна*, вместо *затъква*.

[1] С о с в а м (диал.) — уморявам се, уморявам се, отпадам. С о с в а м и — дотяга ми, стига ми (вж. „Речник" към „Книга на песните" от Пенчо Славейков).

[2] Ч у м б а з, с други форми: чамбаз, чембаз, чумба (тур.) — перчем, коса.

В различни тетрадки са запазени ръкописи на стихотворения, печатани в „Епически песни“ (1896) или в „Блянове“ (1898), но с разлики, а на някои е засвидетелствуван генезисът от Славейков или други лица. Поместваме следните стихотворения:

Пленници

През шумните белградски улици в строй
вървяха войници пленени,
под тръбните звуци на български марш
те стъпваха гордо, спокойно.

Тълпа многолюдна валеше отвред;
и бързаше всеки да види
какви са тез хора. От всеки уста
летяха псувни и обиди.

Там пътем ги срещна един офицер —
и бодрий им изглед го сепна
„Гледай на роби приличат ли те?“ —
смутен и възчуден пошепна.

„Я гледай как стройно те бодри вървят
и гордий си поглед не снемат
не робе, те сякаше идат на щурм
белградский твърдел да превземат.“

И смаен той мълком отмина край тях:
„Сега веч разбирам“ продума
при Сливница грозна тоз дух надделя
над нашто геройство на думи.“

А тръбните звуци далеч и далеч
низ улици шумни ечаха.
и гордо под такта на български марш
войниците пленни вървяха.

88. ноем.

Ръкописът се съхранява в музей ППС, тетр. $II_{15—23}$, л. 41. На стихотворението са направени много поправки.

Стих 4 на строфа 1 първоначално: те стройно и гордо вървяха. Поправен: вървяха те гордо и стройно. И в трета редакция: те стъпваха гордо и стройно, като над с т р о й н о е написано с п о к о й н о, както го печатаме. На отсрещната страница (л. 40 об.) тая първа строфа е написана със синьо мастило в следната редакция:

През шумните белградски улици в строй
спокойно и в строй наредени:
под тръбните звуци на български марш
вървяха войници пленени.

А под него — първите два стиха:

През шумните белградски улици там
спокойно и в строй наредени,

В тая последна редакция на двата стиха е печатано по-късно.

В строфа 4, ст. 3, първоначално: а и д а т на щурм, поправено т е с я к а ш на щурм; строфа 5, ст. 2 и 3 в първоначална редакция са:

„Сега чак разбирам“ прошушна
при Сливница грозна кой дух победи

Под стихотворението със синьо мастило са написани стиховете:

В шинела си сгуши се той — и мълви:
Се отвърна на храбрите
потърсен от хор[ските] глуми,

Те са използувани в печатаното стихотворение.

Печатано е в „Епически песни“ (1896), стр. 79—80, със следните разлики, освен посочените според втората редакция на пръва строфа:

В строфа 2, ст. 2: в с я к о й, а в ръкописа в с е к и;
ст. 3 и 4: пленените. Бясно пред тях и зад тях
се сипеха кръвни обиди.
В строфа 3, ст. 3 и 4: „Нема̀ са плелени и робье това?“
възчуден, той тихо пошепна, —
Строфа 4, ст. 1: „В н е в о л я как стройно те бодри вървят
Строфа 5, ст. 1 и 2: В шинелът си сгуши се той — и мълви,
потърсен от мръсните глуми:

В „Бележки“ от 1888 г., в тефтерче II В 2404, л. 4 (ДБКМ — БИА), четем следната бележка на Славейков, която открива как е възникнала идеята за написване на стихотворението:

„Българските пленници. Българските пленници от войната с Сърбия през 86 година не са падали духом и техния бодър вид е направил силно впечатление в сръбската столица. Това се вижда и в хубавата картина на английския художник Вейс поместена в брой. . . . на Graphic за 86 година. Вейс е бил художник-кореспондент по това време в Бялград: неговите картини от тази война са едни от най-хубавите и верните.“ (Предаваме автографа точно, фактически, в правопис и пунктуация според оригинала).

Изглежда, че тия бележки са писани по памет и за някои данни в тях не намираме потвърждение. Във връзка с тях вж.:

The Graphic, № 836, 5. XII. 1885, стр. 616—617:

First prisoners of war — Bulgarian soldiers brougt under guard into Belgrad. From a scetch by Mr. F. Villiers our special artist with the servians.

Първи пленници от войната — български войни, доведени под охрана в Бялград. От скица на г. Villiers — наш специален художник при сърбите.

Освен „Пленници“ и стихотворението „Магарешки уши“ Славейков е възнамерявал да напише и друго стихотворение във връзка със Сръбско-българската война — боевете при Сливница.

В музей ПИС, тетр. $\frac{18}{854}$, л. 144, е написано заглавието на това стихотворение и три стиха от него:

На Сливница

Млъкна ужасний бой. И наваля нощта
издебна ни врагът кат тат във нощний мрак
и диво се хвърлѝ връз наший бивак.

Над заглавието е написано: „Рабът, който знай да мре, не е раб“.

Крез на кладата

I

Дошел е на гости в Лидийский дворец,
Солон — знаменитий атинский мъдрец.

Цар Крез го развожда и вредом показва
разкошни палати, несметни богатства.

И в всичко се взира Солон с интерес;
ласкающ се пита го гордия Крез:

Кой най е честит, ти на земята
кажи! Теб те чака награда богата. —

Солон отговори: На тоз свят лъжлив
честит не е никой, догдето е жив!

„Честит и злочест, достоен за почит и слава,
когато умре веч тогаз се познава."

Намръщен изслуша го гордия Крез
и мъдрия старец прогони без чест. . .

Тая част от стихотворението не е печатана. Намира се в тетр. $\frac{18}{854}$ (музей ППС), л. 7. Над заглавието, с молив Пенчо Славейков е написал — Урбалът. По-нататък стихотворението продължава на л. 7. об.. Според него е печатано в сп. „Мисъл", г. I, 1892, кн. 5, стр. 297—299, със заглавие „Цар Крез на кладата". Със същото заглавие е препечатано от „Мисъл" в „Епически песни" (1896), стр. 26—29, а в по-късни издания на „Епически песни" с промени и със заглавие „Крез на кладата".

В ръкописа има следните разлики в сравнение с печатаното в „Мисъл":

В част I (според номерацията на печатаното в „Мисъл"), двустишие първо:

Щеславие отново обзе ненаситния дух
на щастливия Крез прещеславния му слух.

Двуст. 2, ст. 2: подигна, в „Мисъл": той вдигна.
Двуст. 6: и грозно с тях се на врагът нахвърли
кат дребния пясък пред вихърът върли.
Двуст. 7, ст. 2: В ръцете на врагът.
В част II (според номерацията в „Мисъл"):
Двуст. 2: със радост свирепа, с шум див
напред се надваря врагът горделив.
Двуст. 4, ст. 2: нахвърлени тамо.
Двуст. 6, ст. 1: пред заслон липсва разкошен, която е в „Мисъл".
Двуст. 8, ст. 1: И гръмна в въздуха.
Двуст. 9, ст. 1: във пламъци.
Двуст. 12, ст. 1: И впи надалеч, а ст. 2 и цялото двуст. 13 липсват. В двуст. 14, ст. 2 след другари липсва думата клетници.
Двуст. 16, ст. 2: словата неясни.
След двуст. 16 следва друго, което липсва в „Мисъл":

Това що възникна за миг и пропадна. . . .
Но близо под него му погледът падна.

Двуст. 19, ст. 2: Зловещият огън от буйната клада.

В част III (според номерацията в „Мисъл") първите две двустишия са непълни и необработени, но на отсрещната страница (л. 9) са написани чисто като съответните им в „Мисъл" с тая разлика:

Двуст. 1, ст. 1: И бледен (липсва посърнал пред него).
Двуст. 3, ст. 1: че мойта е.
Двуст. 4, ст. 1: си час.
Двуст. 9: И питах го кой е в света най-щастлив?
И той отговори: Догдето е жив.
Двуст. 10: човеку въздават със призрачна слава,
но сал след смъртта се щастливий познава.

Последните три двустишия (13, 14 и 15) в ръкописа са две и с промени:

И Крез замлъкна с поклон. . .
И стана Кир от своя трон

и Креза хвана за ръка —
прегърнаха се два врага.

След последния стих в част II (според номерацията в „Мисъл") в ръкописа е поставена дата 8 януари 91, а в края на стихотворението е написано: „Това 25 ян. 1891 год."

Заглавието на първата част в ръкописа (непечатаната досега) първоначално е К р е з н а к л а д а т а (написано с черно мастило), но к л а д а т а е зачертано и над него с черен молив е написано у р б а л ъ т.

Втори ръкопис от тая първа непечатана част на стихотворението се съхранява в музей ППС, тетр. $\frac{17}{854}$, 71 об. Той има 6 двустишия, по-необработен е, с някои непълни стихове и с тия разлики от първия:

Двуст. 2, ст. 1: р е д о м показва; двуст. 3, ст. 2: и р а д о с т н о пита го.

Двуст. 4,5 и 6 имат следната редакция:

„Кого ти намираш най-щастлив на света?
Той мислеше че ще от мъдри уста

да чуй свойто име. Солон се задума
и Крезу продума,

Честит ли? О, царю, честит на света
познава се кой е — едва след смъртта."

Следва означение — II, а под цифрата — стиха:

Минаха се много години.

Стихотворението не е продължено.

Заглавието на тоя ръкопис е „Крез на кладата". Същото заглавие е поставено сред началните стихове на втората част (според номерацията в „Мисъл" — първата част) на стихотворението в тетрадка $\frac{18}{854}$, като след него в скоби е написано Х е р о д о т. В „Бележки" накрая на „Епически песни" от 1907 г. Славейков е отбелязал отгде е черпил сведения за историческото предание: „Херодот, кн. I, 86".

Огнище

На дорозі догарало
забуте огнище

Отстранено край гората
тясна вие се пътека
и оставено огнище
тамо тлей полека.

Ту гасней, ту мята искри,
ту със пламък в миг избива,
дим на стълбове високо
в мрака нощний се извива.

Ей ранила тихо трепна
в небеса зорница ясна. . .
И оставено край пътят
веч огнището изгасна.

Неизвестен пътник снощи
спря се, тука пренощува.
грял се й, чакал е зората —
И е рано отпътувал.

Где ли той сега се скита,
где ли пак ще да замръкне
в тъмна нощ и да се сгрее
пак огнище той ще стъкне. . .

Колко ли таквиз огнища
ще запали и остави
и с зората рано утром
ще замине. . . и забрави! . .

20 май

Ръкописът се съхранява в музей ППС, тетр. $\frac{17}{854}$, л. 50 об. (тетрадката обърната в обратна посока). На срещната страница (л. 51) има друга черновка от него с много зачертавания и поправки, а тук печатаното е преписано на чисто и е с малко поправки. През него на диагонал Славейков е отбелязал: „Да се измени".

В тоя ръкопис има следните разлики от печатания по горе:

Строфа 1, ст. 3 и 4: Там оставено огнище
тлее и гасней полека (г а с н е й е зачертано).

Строфа 2, ст. 3 и 4: и над него дим
на високо се извива.

В строфа 3 ст. 1 първоначално е: Трепнаха една след друга, а над стиха написано: с в ъ л ш е б н а, но целият стих не е получил пълна редакция.

Строфа 4, ст. 2, 3 и 4: спрял се й, тука е нощувал
грял се й, чакал е зората —
и е рано отпътувал.

От други стихотворения с пълни дати, писани през същия месец, се съди, че и това е от 1891 г.

Друг ръкопис от него се съхранява в музей ППС, тетр. II_{15-23}, л. 13. В него има следните разлики в сравнение с първия:

Строфа 1, ст. 4: тлей и г а с н е там полека.
Строфа 2, ст. 4; в л у н н и й б л я с ъ к се извива
Строфа 3, ст. 1: Ей ранила трепна п л а х о.
Строфа 4, ст. 3 и 4: гря се, з о р и не д о ч а к а —
п о д р а н и и отпътува
Строфа 5, ст. 1: Где ли той сега се лута?
ст. 4: пак огнище ще д а стъкне.

И в тоя ръкопис заглавието е пак „Огнище, но е зачертано, без да е написано друго. Поставен е същият епиграф на украински.

По него стихотворението е печатано в сп. „Мисъл", г. I, 1892, кн. 9, стр. 690—691, като III стихотворение без заглавие от китка „Момини сълзи" и със същия епиграф.

В „Мисъл" има следните разлики от ръкописа:

Строфа 2, ст. 3: стълбове в и с о к и; строфа 5, ст. 4: пак огнище т о й ще стъкне.

От „Мисъл" то е препечатано в „Епически песни" (1896), стр. 22—23 със заглавие „Пътник", без епиграфа и без разлики.

Без заглавие и без епиграфа, с много промени то е напечатано в „Сън за щастие" 907). № 40. стр. 45, с начален стих: „Криволи покрай гората".

Катунари

При брега на тиха Янтра
спря се закъснял керван
скиталци се катунари
разположиха на стан.

Вчас изви се дим из клади
сенки трепнаха край тях

и екна далеч в полето
буйна глъч, безгрижен смях.

Тук се види лик разчорлен,
тамо дрипав силует, —
с тях причудливо играй си
смесений с тъмата свет.

Мудно негде там цигулка
прозвуча и сръчно сви
в миг и скършен, буен танец
като вихър се изви;

Спира се, и пак отново
свий, извий и полети. . .
след цигулката, . . .
що в захлас звънти. . .

А с усмивка благодушна
старци гледат отстрана, . . .
святкат късите лулички
кат звездици в тъмнина.

Днес са тука. Бог знай утре —
где глава ще преклонят. . .
В смях и песни, и безгрижност
тям е лек световний път.

18 февр. 92

Запазено е само в тоя единствен ръкопис в музей ППС, ЧІУ$_{8-9}$, л. 8 — в малка тетрадка с 8 карирани листа с размер 21/17 и с тънки виолетови корици. На първата корица Славейков е написал:

Бели стихове

1892

София

Цялото стихотворение е написано с виолетово мастило, а в първия му стих тиха Янтра и в строфа 4, ст. 2, прозвуча са добавени със зелено мастило. В строфа 5, ст. 3 и 4 трудно може да се съставят по написаните думи, които не се свързват в ритъма на стихотворението. Върху стихотворението Пенчо Славейков е работил много. Нанасял е много поправки и зачертавания.

В датата — годината отначало е била 1891, но върху последната цифра е написано — 2.

Печатано е в „Епически песни“ (1896), стр. 64—65. В наръчния си екземпляр, който се намира в архива на д-р Кръстев (АБАН, ф. 47, арх. ед. 400), ръкописно Славейков е поставил дата — 1892 г. 18/II.

В печатаното в „Епически песни“ (1896) в сравнение с ръкописа има следните разлики:

Строфа 1, ст. 1: тиха Струма; ст. 3 и 4:

скитниците катунари
ще стануват тука стан.

Строфа 2, ст. 1: Ей извиха се огньове; ст. 3: и далеч в полето екна.

Строфа 3 е изцяло променена:

Пламъци се в тъмнината,
борят, сплитат. . . В яркий свет,
тук изпъква лик разчорлен,
тамо дрипав силует.